MURAT MÜFETTİŞOĞLU

Hakikat Masal Değildir

Politik Felsefi Değinmeler

TEKİN

Kurucusu
KEMAL KARATEKİN

Tekin Yayınevi: 799
ISBN: 978-9944-61-290-6

TEKİN YAYINEVİ
Ankara Cad. Konak Han, No: 15/A Cağaloğlu İstanbul
Tel: (0212) 527 69 69 Faks: (0212) 511 11 22
www.tekinyayinevi.com.tr
e-mail: info@tekinyayinevi.com.tr
Sertifika No: 45348

HAKİKAT MASAL DEĞİLDİR
Politik Felsefi Değinmeler
Politik Felsefe

MURAT MÜFETTİŞOĞLU

©Tekin Yayınevi 2020, © Murat Müfettişoğlu 2020

Editör Ayşegül Çakan
Kapak ve *Sayfa Tasarımı* Gülizar Ç. Çetinkaya

1. Baskı Ekim 2020

Baskı ve Cilt Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cd. No: 3
Baha İş Merkezi A Blok K: 2
Avcılar / İstanbul Tel: 0 212 412 17 77
Sertifika No: 44451

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve dağıtılamaz.

Murat Müfettişoğlu

HAKİKAT MASAL DEĞİLDİR

Politik Felsefi Değinmeler

TEKİN

Murat Müfettişoğlu, Devrek'te doğdu. Hacettepe Üniversitesi Maden Mühendisliği'ni bitirdi. 2008 yılında Ömrün Ödülü adlı romanı yayımlandı. 2008-2013 yılları arasında politika-kültür-sanat sitesi e-hayalet.net'te denemeler kaleme aldı. 2013'ten beri BirGün gazetesinin Pazar Eki'nde yazıyor.

Anneme ve Babama…

İÇİNDEKİLER

Bir Kirli Yakalının Kafa Sesleri 17
İktidar Dehlizlerinde Bir Kirli Yakalı: Kafka 31
Yaklaştıkça Uzaklaşan Ufuk: Umut 35
Gerçekliğin Sınırında Bir İz Sürücü: Tarkovsky 39
Baker İronisi mi Baker Paradoksu mu? 44
Bundan Sonrası Kişilik Bölünmesi 49
Bizim Yolumuz Bu. Sizinki Hangisi? 54
Pornografiden Beslenenler ve Susanlar 58
Hayırseverlik Balonu 62
Sapere Aude 70
Kadim Bilmece 79
Çocukluk Hastalığı 83
Kafka, Orson Welles ve Bitmeyen Dava 87
Bundan Sonrası Uçurum 94
Yaşam Üçgenleri 99
Darbeder Hayatta Sanat 105
Nasıl Anlatsam Nerden Başlasam 114
Solucan Deliği 118
Marx'ın Anlattığı 122
Çağı Anlamak 127
Beşer İsterse Şaşmaz 132
Yaşamın Dört Atlısı 136
Popülizmin Sağı Solu 141
Karga'nın Gör Dediği 150
Kabul Etmiyoruz 155

Politikanın Ötekileşen Bağlamı *160*
Umut Eşittir mc² *165*
Bay Papyon'a Epistemolojik Bir Yaklaşım *170*
Politik Tıkanıklıklar Pratik Takıntılar *174*
Muhalefetin Arzusu İktidarın Korkusu *179*
Kolektif Çözümün Adımları *184*
Adım Adım Adalete *190*
Nöron Patikalarından Kurucu Ağlara *195*
Ülkede Bir "Hayalet" Dolaşıyor *201*
Apolitiğin Bilinçdışı Dinamikleri *206*
Bakiye İyinin Gizli Hukuku *211*
Politik-Metabolik Yarılma *216*
Hakikat Masal Değildir *221*
Polit-ilik *226*
Siz Uçuruma Bakarsanız Uçurum da Size Bakar *231*
Akılla Konuşma *236*
Kerameti Kendinden Menkul *247*
6 Sorun 1 Anekdot *252*
Sistemik Akıldışılığa Karşı Evrim Aklı *256*
Boşa Dönen Çarklar *260*
Althusser'in ve İdeolojinin Zamansızlığı *265*
Gecikmiş Öznellik Gelmeyen Özgürlük *278*
Duygudan Pratiğe Özgürlük *295*
Çay Koyun Yeniden Başlıyoruz *299*

"Söylenmesi gereken her şey çoktan söylendi. Ancak, kimse dinlemediği için her şey tekrar söylenmeli."

Andre Gide

GİRİŞ

Her binaya bir kapıdan girilir. Kapı girişe açılır; girişten binanın diğer bölümlerine geçilir. Giriş bir "ara mekân"dır ancak mekânın bütününe, bina sakinlerinin tarzına dair fikir de verir. Eşyalara, objelere, renklere, kokulara bakarak nasıl bir yere geldiğimizi tahmin edebiliriz. Bazı ihtişamlı binalara alçak kapılardan, basık girişlerden girilir. Amaç ziyaretçileri şaşırtmak, hayranlıklarını artırmaktır. Kimi kutsal yapıların kapısında zincir bulunur; içeri girerken boynumuzu eğmek zorunda kalırız. Zincir, mekândan ne beklememiz gerektiğine dair bir mesaj, bir tür (baştan) koşullandırmadır.

Bir kitabın kapağını açmak kapısını açmak gibidir. Giriş yazısında okuduklarımız kitabın bütünü ve yazarın niyeti hakkında fikir verir. Bazen de vermez; kitabı ve yazarı birer soru işareti gibi algılar, ya hiç ilgilenmeyiz ya da meraklanıp okumaya devam ederiz. Bu yüzden girişteki açık referanslara, imaların, hatta muammaların eşlik etmesi iyidir. Zira çoğu okur bir kitapla doğrudan ve koşulsuz bağ kurmakta sıkıntı yaşadığından koşullandırılmaya ve meraklandırılmaya ihtiyaç duyar.

Giriş yazıları önemlidir ancak şart değildir. Okumadan pas geçmek kitaba eksik başlamak anlamına gelmediği gibi, bir kitabı bitiren hemen her okuyucu girişi yeniden okuma ihtiyacı duymaz. Alacağını almış; kitapla ve yazarıyla deneyimlediği birlikteliğin yüzü suyu hürmetine kendisinden de katmıştır. Velhasıl yazar ve okuyucu aynı binanın sakinleri, aynı yapının "özneleridir."

Peki, "yapı" ile "özne" arasındaki ilişki nedir? Elinizdeki mütevazı kitabın yazarı olarak bu soruyu ancak kendi deneyimlerim üzerinden yanıtlayabilirim. Pek kısaca; ne tam olarak şuyum, ne tam olarak buyum, her şeyden birazım, aslında ben "yapının" bir sonucuyum, belki de bir fikriyim. Ancak, beni var ettiği oranda sömürdüğünü, kimi zaman incittiğini, en kötüsü, iradesini taşıdığım ölçüde irademe yabancılaştığımı fark ettiğimden beri yapıyı ifşa etmenin (olmadı ima etmenin) çabası içindeyim. Onu dönüştürmenin ve değiştirmenin ise tek başına mümkün olmadığına inanıyorum.

Maruz kaldığımız musibetlerin sorumluları ve yapıyla ilişkileri aşağı yukarı belli. Bize düşen, kendimizi yapı içerisinde "bir yere" koymak ve kesinlikle "yanlış yere" koymamaktır. Yarının bugünden daha iyi olması buna bağlı, zira bugün dünden daha iyi değil. Eskiden sınıf atlama hayalleri kuranların artık ne sosyal güvenceleri, ne de iş garantileri var. Hiçbir zaman da olmadı. Tek barınağımız olan Doğa'nın attığı çığlıklarsa cabası. Buna rağmen insanların ezici çoğunluğu kadim afyonlarını çekip derin uykularında süzülmeyi tercih ediyorlar. Hal böyleyken, tasarımında kapitalist erklerin ve muktedir ellerin olduğu bir dünyada Hakikat'in hangi anlama/anlamlara gelebileceğiyle ilgili bir arayışa da girmiyorlar. Oysa arayış yoksa anlam ve adalet talebi de yoktur, aslında ortak trajedimiz bundan ibarettir.

Kısaca "sistemik iktidar" olarak kullanmayı tercih ettiğim (tarihsel) yapının ve bağlı aktüel durumların bizleri her açıdan etkilediği, dahası belirlediği malum. Bu etkilenişin ve belirlenişin "beyaz yakalılar" denilen "ne idüğü belirsiz" tarafındayım... Tolstoy'un Anna Kareninası için "içinden tren geçen roman" derler. Okuyacağınız yazıların içinden -tabiri caizse- sistemik iktidar zırhlısı geçiyor, yaşamlarımızın içinden geçtiği gibi. Bu bağlamda vurgulamaya çalıştığım noktaların başında muhalif düşünürlerin ve düşüncelerin kâh kendiliğinden, kâh iradi birliği geliyor. Umarım çorbada benim de tuzum olur.

Hegel'in kulaklarını çınlatarak: Kendinin bilincinde olmamanın hangi musibetleri tetiklediğini kestirmek kolay değil, ancak riskleri küçültmek her zaman mümkün. Uyanmak, yere basmak, bir bakışa sahip olmak, bir şey yapmak zorundayız. Belki yapıyı Althusser'in gözleriyle görüp Marx'ın aklıyla tekrar kurmalıyız. Kafka gibi tasvir etmeli, Orson Welles ve Tarkovsky gibi filmini çekmeliyiz. Karşısına geçip Munch gibi çığlık atmalı, Picasso gibi resmetmeliyiz. Sokrates gibi sorgulamalı, Sartre gibi anlamlandırmalı, Einstein gibi kavramalı, Nietzsche gibi sarsmalı, Thomas Bernhard gibi saldırmalı, Nazım gibi yansıtmalı, Ursula Le Guin gibi kurgulamalı, Ulus Baker gibi anlatmalı, Ahmet Telli gibi kabul etmemeliyiz! Belki Foucault, Deleuze ya da Negri gibi yorumlayıp Spinoza gibi toparlamayı denemeliyiz. Ve unutmamalıyız: Bu güzel insanlar aslında birbirlerini yadsımak için değil, kapsamak için var oldular.

Kitaptaki yazıları "yapıyı" ifşa etmek, olmadı ima etmek niyetiyle kaleme aldım. Tamamı *BirGün* gazetesinin *Pazar Eki*'nde yayımlandı. Lakin zaman akıp giderken "şeylerin" aynı kalmadığı gerçeği hepsini elden geçirmeyi de zorunlu kıldı.

Kant'ın dediği gibi; zaman, sessiz bir testere gibi yaşamın üzerinde gidip gelirken varlığı da biçimlendiriyor. Yapıyla kurduğumuz ilişkide bu biçimlenmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden yazıların tarih sırasını değiştirmedim. Hâsılı kelam, aklım, bilgim, birikimim ve dilim yettiğince bir kavrayış, bir bakış açısı ortaya koymaya çalıştım. Bu konuda duyarlı, bu konulara duyarlı yüzlerce insanın katkısı var, başka türlü olması da beklenemez. Çünkü *Biz*, aynı yapının ayrıksı ve huzursuz "özneleriyiz." Ancak birleşirsek yapabiliriz.

Murat Müfettişoğlu
İstanbul, 2020

Bir Kirli Yakalının Kafa Sesleri

I

"İnsanın özgürlüğü, kendisine yapılanlara karşı takındığı tavırda gizlidir."

Jean Paul Sartre

"İnsani potansiyelin açığa çıkarılması var olmanın hem koşulu, hem gereğidir" dediğimizde yaşamın anlamına dair bir kavrayışı işaret etmiş oluruz. Filmi geriye saralım: Avcı-toplayıcı ataları-mız için yalnızca fiziksel varoluş esasken sonradan yeni yeni ihtiyaçlar belirdi. Zaman aktı, teker döndü; daha karmaşık zihinsel ve bedensel ihtiyaçlar ortaya çıktı. Velhasıl, varoluş meselesi çok katmanlı hale geldi.

Felsefeci olmadığımdan varoluş düşüncesinin çeperlerine yakın bir noktada durmak niyetindeyim. Durduğum noktadan merkeze doğru baktığımda ise büyük düşünür J.P. Sartre'ı görüyorum. 20. yüzyılda yaşaması, Nazi işgalinden çıkmış bir toplumun karşısına "özne", "özgürlük" kavramlarıyla çıkması, edebiyatçı ve Marksist olması, Nodel ödülünü geri çevirmesi, Fransa'nın Cezayir işgalini kınadığı için milliyetçi Fransızlar tarafından düşman ilan edilmesi, buna rağmen sağcı başkan De Gaulle'ün "Sartre Fransa'dır" diyerek kendisine "sahip çıkması" filozofun haklı ünü-

nün nedenlerinden sadece birkaçı. Varoluşla ilgili tezine gelince: Sebepsiz, açıklanması imkânsız Tanrı fikri ile (cansız) nesneler alanında sorun yoktur; bunlar bitmiş, belirlenmiş varlıklardır. Sorun insan alanındadır; zira insan belirlenmemiştir. Belirlenmediği için "özgürdür," özgür olduğu ölçüde bilinçli bir faaliyet içinde, yani "oluş" halindedir. Dolayısıyla varoluş, bitmiş, tamamlanmış bir durum değil, bir süreçtir.

Angaje Birey

Bazı Marksist çevreler Sartre'ı burjuva bireyciliğine vurgu yaptığı için sert biçimde eleştirmiştir. Ancak düşünür, "angaje aydın" kavramıyla aynı bireye sorumluluk yüklemiş ve Marksizme yeni bir yorum getirmiştir.

Dileyen varoluş kavramına felsefi bir varsayım gözüyle bakabilir. Lakin bu bakış, varoluş düşüncesinin ve düşüncenin bizzat kendisinin zemininin "özgür toplum" olduğu gerçeğini değiştirmez. Özgür toplumu eğip bükenler ya da tamamen ortadan kaldırmaya yeltenenler -varoluşun aksine- yokoluştan beslenenlerdir ki, insanı tıpkı (cansız) nesneler gibi belirleyip yönetmek isterler. Biz onlara kısaca muktedirler diyoruz. Nam-ı diğer iktidar sahipleri.

İktidar güç demektir. Yerleşik yaşama geçince topraktan elde edilen "artık ürüne" birilerinin el koymasıyla belirmiş, zamanla bütün küreyi etkisi altına alarak "sistemik bir yapıya" kavuşmuştur. Ona da kısaca kapitalizm diyoruz. Bir iktidarın bitip yenisinin başlamasının nedeni, her gelen iktidarın varoluş ve varoluşa bağlı düşünceleri, değerleri ve ilkeleri baskılamasıdır. Bu da çoğunluğun yarı uyur vaziyette kalmasına neden olmaktadır.

Muktedirler baskıyı uzun süre dışarıdan ve doğrudan uyguladılar; artık içeriden ve dolaylı da uyguluyorlar. Çoğunluğun varoluş düşüncesinden bihaber oluşu insani potansiyelin açığa çıkmasını engellerken, iktidarların baskılarına boyun eğmeyi ve yapılanlara rıza göstermeyi de kolaylaştırıyor. Velhasıl "Büyük İn-

sanlık" kendini kâh gizleyen, kâh açık eden bir distopyanın içinde yuvarlanıp gidiyor.

Düne kadar bu tür ifadelere kuram gözüyle bakılırdı; dünden beri ortak bir trajediyi tarif etmek için kullanılıyor. Neyse ki birikimleri, olanakları ölçüsünde itiraz eden insanlar da var. Sartre onlardan biriydi. İtiraz edenler haklı ve insani taleplere sahipler ve fakat türlü zaaflara da açıklar. (Sartre'la aynı dönemde yaşamış) Foucault'un tespitiyle, disiplinin ve kontrolün iç içe geçtiği bir toplumun yapısal özelliklerini bedenlerinde taşıyorlar. Bu yüzden bilinçlerindeki boşlukları kapatmakta güçlük çekiyorlar. Öte yandan, bu arafta halden yola çıkıp kurucu bilgilere ulaşma şansına da sahipler. Yeter ki neyin neden kaynaklandığını anlamak istesinler, bu konuda arzulu olsunlar. İyi de nasıl?

Deli Gömlekleri

Sistemik (küresel) iktidar bünyelere sızmışsa kendisini tanıma fırsatını da vermiş demektir. Bizlere düşen onu kavramak, ifşa etmektir. Kurucu muhalefetin ilk yapıtaşını koymak, politik bir bedene dönüşmek için bu yapılmalıdır. Zira apolitiklik bumerang gibidir; politik alana nüfuz edilmediği, politik olana dönüşülmediği sürece döner durur apolitiğin kafasında patlar. Vakıa buyken harekete geçmek politikleşmiş bedenlere düşer.

"İnsanlığın ve doğanın hayrına" deyip işe başlamak tabiri caizse bu işin amentüsüdür. "İnsanlığın ve doğanın hayrına ben bir sistem karşıtıyım, bir anti-kapitalistim" demek, dünyanın gidişatı dikkate alındığında hayati öneme sahiptir. Gelgelelim, kapitalizmin bekası için kimimiz mavi, kimimiz beyaz yakalı olduk. Mavi yakalılar politik konumlarının pek az farkında, beyaz yakalılarsa farkında değil, üstelik sayıları katlanarak artmakta. "İnsanlığın ve doğanın hayrına hepimiz kirli yakalıyız" demeleri, hem kendilerinin, hem de sistemik yapının dönüşümü için gereklidir.

Mademki yakalara takıldık, o halde bize giydirilen "deli gömleklerinden" kurtulmayı hedeflemeliyiz. Mademki her şeyin için-

deyiz ve her şey bizim içimizde, o halde bilincimizdeki boşlukları derhal gidermeliyiz. Yoksa o boşluğa sistemik iktidarın iradesi akmaya devam edecek. Ve muktedirler, varoluşu içeriden baskılamanın olanağını hep ellerinde tutacaklar. Sahte konforlarımıza, hiç gerçekleşmeyecek hayallerimize sarılmamız için ellerinden geleni yapıyorlar. Okulları ve kültürü üreten onlar. Kamusal alanın kontrolünü kaybetmemek için de çoğunluğu tarafsız(nötr) pozisyonda tutmaya çalışıyorlar. Aslında muazzam efor sarf ediyorlar. Lakin örtbas etmekte güçlük çektikleri bir gerçek var: Bizi, ortalama bir işe sahip olmanın sahte huzuru ile her an işsiz kalmanın mutlak huzursuzluğu arasına sıkıştırmış çiğniyorlar. Bu yüzden bilincimiz devamlı yarılıyor, bir türlü bütünlenemiyor. Ancak bilmiyorlar: (Hakiki) varoluşu ve onun biricik zemini olan özgür toplumu arzu etmek an meselesidir. Ve bu arzu, bilincin yarılmasından kaynaklanan kronik huzursuzlukta gizlidir. Fakat gerçekçi olmak, elimizi çabuk tutmak zorundayız. Sistemin sömürgen aklına itiraz etmeden ve sömürü ahlakına saldırmadan bitirdiğimiz her gün yeni trajedilere kapı açıyor.

Şimdi, koyalım sahip olduklarımızı ortaya ve ağlayalım; hem kendimize, hem göç yollarında ölen çocuklara.

II

"Bizim asıl felaketimiz, bunca zaman bu düşünceye inanmış olmamız."

Dönüşüm, Franz Kafka

Beyaz yakalılar sahte konforlarını yitirmemek için belli seviyede gelire odaklanmış haldeler. Mavi yakalılarsa hayatta kalabilmek için asgari bir geliri garantilemek zorundalar. Herhangi bir yakası olmayan işsizler ordusuna gelince; onlar piramidin dibini oluşturuyor. En tepedeki sömürgen azınlık hariç hiç kimsenin iş ve yaşam güvencesi bulunmuyor. Anaparanın (kapital) dağılımı alabildiğine düzensiz, dahası akıp yayılmadığı alanlar var. Bireysel varoluşlardan geçtik kitlesel yok oluşlar söz konusu. Hastalık ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan çocuk ölümleri en sıradan istatistiklerden sayılıyor. Ana akım (mainstream) medya sistemi zora sokacak trajedilerden bilhassa söz etmiyor, o tür haberleri alternatif haber kaynaklarından alıyoruz.

Sessiz Trajedi

Genel tablonun ve göstergelerin iyi olmadığının muktedirler de farkında. Düzeltmek gibi bir niyetleri yok, düzeltirlerse var olamazlar. İçlerinden sözde yüce gönüllüler çıkıp aç çocuklar için ağdalı cümleler kuruyor. Ancak gözyaşlarındaki minik timsahları gizlemekte gittikçe zorlanıyorlar... Peki, sistemin üniversitele-

rinden, bilimum sertifika programlarından geçerek iş dünyasının parlak dişlilerinden olmayı başarmış beyaz yakalılar tabloyu nasıl görüyor? Maalesef göremiyorlar. Sistemik yapı küreyi öylesine sarıp sarmalamış ki, beyaz yakalılar için her şey tam da olması gerektiği gibi. Mezun oldukları okulların, bitirdikleri sertifika programlarının eğitimle falan ilgisinin olmadığını bilmiyorlar ya da bilmek istemiyorlar. Kirli yakalılara gelince; beyaz yakalıların "bilinçli" isteksizliklerinin, kayıtsızlıklarının ve bencilliklerinin sebep olduğu trajedileri onlara anlatmak zorundalar.

Bir trajedi, gerekenlerin yapılmadığı zeminde ve zamanda ortaya çıkar. Ve trajediler, en başından engellenmedikleri sürece bitmezler. Geldiğimiz noktada zemin bütün dünyadır, zamansa yaşadığımız andır. Konforu amaca dönüştürmek trajedilere giden yolların taşlarını döşemektir. Bir trajedinin ve suçun faili ise asla bir kişi değildir. Bilmek istiyorsanız Marquez'in *Kırmızı Pazartesi*'ni okumanız yeterlidir. Uzun lafın kısası; kaldığı her mesaide kendisi için çalıştığını zannederken göçmen bir Afrikalıyı bindiği bottan denize ittiğinin bilincinde olmayan kişiye "beyaz yakalı" denir.

Güç sahipleri ne yapar eder, madunların, mülksüzlerin haklı taleplerini püskürtürler. Olmadı zor kullanırlar. Kalemşorları ve muhtelif destekçileri çılgınca alkış tutarlarken bir taraftan da yemlenmeyi beklerler. Malum ilişkiler ağının asıl aktörleri ve figüranları "akıl" sahibidirler, ancak etik yoksunudurlar. Bu yüzden politikaları tek taraflıdır. Lakin yapıp ettiklerinin karşılığı bir yerlerde sessiz sedasız filizlenir. Güç sahiplerinin kontrol etmekte güçlük çektikleri, dolayısıyla en çok korktukları gerçek budur ki onların sessiz trajedisidir.

Etik, yaşamın yegâne zemini ve güvencesidir. Etikten bağımsız düşünen bir "akıl" zamanla kendi kuyusunu kazmaya başlar. Dünya bu tarz düşünmeye içkin bir "kapitalist akıl" tarafından yönetiliyor ve maalesef hiç iyiye gitmiyor. İyiye evrilmesi, Sartre'ın ifadesiyle, bize yapılanlara karşı takındığımız tavra bağlıdır.

Siyasal (bölgesel) bir iktidarın sistemik (küresel) iktidardan

farklı düşünmesi beklenemez. Çünkü aynı sömürgen yapının parçasıdır. Bir iktidar, insanlar arasındaki bağları zayıflatmak; ihtiyaç halinde çözüm talep edecekleri tek merciin kendisi olduğunu kulaklarına fısıldamak zorundadır. Hal böyleyken güdümlü vatandaşın payına düşen; muktedirlerin arada değiştiği ancak kontrol alanının aynı kaldığı bir ülkede ömür tüketmektir. Neyse ki ömrün tüketilecek bir hikâyecik değil, anlamı her defasında üretilmesi gereken bir süreç olduğuna inanan muhalifler de var.

Dünya, muhalifler ile muktedirlerin, bilinçli yurttaşlar ile güdümlü vatandaşların, gerçek suçlular ile suçluymuş gibi gösterilenlerin, haklılar ile haksızların, sapla samanın, at iziyle it izinin karıştığı bir konjonktüre tabi. Çok fazla politik referans var ve hangisi gerçekten nereye ait belirsiz. Siyasal iktidarların dilleri ile kurumsal muhaliflerin dilleri çoğu zaman çakışıyor, bu da kafaların karışmasına neden oluyor. Meseleye "siyaset biliminin" gözlüğüyle baktığımızda pek çok düğüm çözülür gibi oluyor. Ancak "politik felsefenin" yapıtaşlarına ve derin referanslarına da ihtiyacımız var. Varoluş o referanslardan biridir; geriye, özgürlüğü, eşitliği, barışı ve kardeşliği talep etmek kalır. Ama önce umutsuzluktan söz etme lüksümüzün olmadığını, her şey bitmeden hiçbir şeyin bitmeyeceğini kavramamız gerekiyor. Bu bağlamda varoluş kavramı felsefi bir varsayım olmanın ötesinde insanın biricik yazgısıdır. En önemlisi, bir kişinin varoluşu bütün insanların -ve hiç kuşkusuz doğanın- ortak varoluşuna bağlıdır. Bertolt Brecht'in dediği gibi: Kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber ya hiçbirimiz.

Truman Burbank'ın Dramı

Hayatımızı kapitalistler ve onların iktidarları kurguluyor. Oysa her şey çok daha iyi olabilirdi. Senaristlerini, yönetmenlerini ve yapımcılarını bildiğimiz, lakin çekimlerine müdahale edemediğimiz bir filmin esas oyuncusu gibi hissediyoruz, gerçekte figürandan öte değiliz. Bu *Truman Show*'un[1] seçilme şansı yük-

1 Andrew Niccol tarafından yazılan ve Peter Weir'ın yönettiği 1998 yapımı film.

sek olanlar ile seçilme ihtimalleri olmayanlar arasındaki (sözde) demokratik zeminde bitmeyeceği çok açık. Kurgu her defasında kasanın kazanacağı ilkesine göre yapılmış: Güçlüler kuralları koyuyor, güçsüzler uymak zorunda bırakılıyor. Ve bu insanlık hali, iktidarın oluşmaya başladığı neolitik dönemin sonundan beri devam ediyor. Demokrasi pratikleri temsil formatından çıkıp doğrudanlaşmadığı müddetçe de devam edeceğe benziyor.

Muktedirlerin kara propagandasının muhaliflerin kurucu propagandasından daha etkili olduğu aşikâr, yoksa film çoktan biterdi. Muhalifler ile toplum arasında yapısal bağlar bulunmasına rağmen insanların ezici çoğunluğu tercihlerini muktedirlerden yana kullanıyor. Zira iktidarın güncel versiyonu vatandaşın iradesini içerden kavrayıp rızasını almasını iyi bilyor. Bunun için gerekli araçlara sahipler. Kurumsal muhalefetin kısır alanında muhalefet etmeyi tercih edenlerse, bırakın iktidarı yerinden etmeyi, varlığına katkı sunuyorlar. Ne ki (sözde) demokrasi oyununun sürmesini sağlayarak iktidarın meşruiyet sorunu olmadığı algısını yaratıyorlar; karşılığını da kurumsallıklarının garanti edilmesi olarak alıyorlar. "Denge ve konfor siyaseti" denilen bu durum kolay kolay bozulacağa benzemiyor. Halbuki "kurucu muhalefet" kurumsal muhalefetten yapısal olarak ayrıdır; her türlü iktidarın (diyalektik) karşıtıdır; dümen suyunda kalması doğasına aykırıdır.

Sayıları hızla artan ve yaşamı etkileyecek seviyeye ulaşan beyaz yakalıların toplam potansiyeli neye karşılık geliyor? Daha da önemlisi "kirli yakalıya" nasıl dönüşebilirler?

Sütü yoğurda dönüştüren maya misali, beyaz yakalıların olduğu her ortamda birkaç kirli yakalıya ihtiyaç var. Lakin kirlenmenin bedeli de var. Günün çoğunu ofiste geçiren kirli yakalıların varoluş olanakları oldukça kısıtlıdır, çünkü piyasa tanrısının birim zamana sokuşturduğu iş miktarı fazladır. Özellikle finans, hizmet vb. sektörlerde çalışanlar hafta sonu gittikleri filmin özetini yapacak vakti rüyalarında görürler. Hatta rüyalarında da çalışmaya devam ederler! Bir dal sigara için indikleri avluda, "krizde

ilk gönderileceklerdensin!" yankısını duyarlar. Yakası temiz olan çoğu zaman sigarasını bitirmeden masasına döner. Kirli olansa -aynı yankıyı duymasına rağmen- sigarasını izmaritine kadar kökler, hatta ikinciyi yaktığı olur. Yakası temiz olanın bilmediği bir gerçeği bilir çünkü: Kurumsal bir şirketin baskısı, dumanın ciğerlere yaptığı baskıdan çok daha öldürücüdür!

Beyin ölümü çoktan gerçekleşmiş bir beyaz yakalının özel yaşamının sığlığını ve sınırlarını tahmin etmek güç değildir. Sistem, konfor takıntısı ve işsizlik kaygısı üzerinden kolay yönetilebilir bilinçler yaratmakta ustalaşmıştır. Böylelikle anlamsız bir hayatın anlamlıymış gibi algılanmasını sağlamakta güçlük çekmez. Velhasıl her beyaz yakalıya kahramanımız *Truman Burbank*'ın görünürde fiyakalı, hakikatte dramatik hayatını yaşamak düşer.

Kökten çözümün kısa vadede imkânsız olduğunu tahmin etmek zor değil. Dolayısıyla geriye -en azından- kendimizi korumak kalıyor. Orta vadede yapılması gerekenlere zemin hazırlayabilmek için bu gerekli. Belki daha bildik, daha basit referanslarla düşünmeye çalışmalıyız. Bitirdiğimiz okulların, iyi kötü birikimlerimizin, gördüğümüz şehirlerin, izlediğimiz filmlerin, dinlediğimiz müziklerin, az da olsa okuduğumuz kitapların, konuştuğumuz insanların, bildiğimiz yabancı dilin ya da dillerin, oynadığımız oyunların hatırına kafamızı kullanalım ve içine düştüğümüz çukuru görelim yeter. Bilgisayar ekranına bakmaktan bunaldığımızda güneşli bir çay bahçesini hiç mi hayal etmedik? Sevdiğimizle deniz kıyısında yürümeyi, dostlarımızla felekten bir gece çalmayı, okulu astığımız gibi işi asmayı hiç mi aklımızdan geçirmedik? Mesainin en boğucu anında aklımıza gelen şarkıyla hiç mi ağlamaklı olmadık? Hiç mi düşünmedik geçmişi, annemizi, çocukluğumuzu, çocukluk arkadaşlarımızı, kreşteki çocuğumuzu?

Toplumsal yaşam, insani, insani olduğu ölçüde iyi şeylerin toplamından oluşur. Kapitalizm, insanlar ile iyi şeylerin arasına girerek var olur, çünkü onların mum gibi tükenişinden beslenir. Bize düşen, özgür, adil bir toplum yaratmak için önce kendimizi

sonra çevremizi dönüştürmektir. Bu da kurumsal değil, kurucu kafayla mümkündür. İşimizi gücümüzü bırakıp kenti terk edelim demiyoruz. İsteyen elbette onu da yapabilir. Lakin kenti terk etmek sistemik yapıyı terk etmeye yetmez; o zaten çoktandır içimizde. Yalnızca olan bitenin farkına varalım ve haykırabildiğimiz kadar haykıralım: Yaşamak istiyoruz! Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine![2]

2 Davet, Nazım Hikmet

III

"Herkes beraberinde taşıdığı bir parmaklığın ardında yaşıyor."

Dönüşüm, Franz Kafka

Amaç toplumla doğanın birliğini sürdürülebilir kılmaksa, doğal olmayan üretim ilişkilerini bitirmek politik bir zorunluluktur. Bunun için kurucu karşılaşmalara ve ilişkiler ağına ihtiyaç var.

Şirketler, devlet daireleri, fabrikalar, okullar vb. belli başlı iş mekânlarıdır ve mavi, beyaz, temiz, kirli yakalılarla doludur. Fabrikalar otomasyona geçtiğinden ve üretim bandı parçalandığından beri mavi yakalıların sayısında düşüş, beyaz yakalılarınkinde artış var. Ancak kriz anlarında bütün mekânlar boşalıveriyor, sosyal haklar ve gelirler buharlaşıyor. Yakaların renginden dem vurduğumuza bakmayın, bedenlerini ve zihinlerini kapitalistlere kiralayanlar aynı üretim ilişkilerine, dolayısıyla aynı sınıfa tabidirler. Bu yüzden kapitalizmin yönetimsel karşılığı olan sistemik iktidara karşı ortak sınıf algısı önemlidir. Ancak -söz gelimi kadın ve çevre hareketi gibi- farklı önceliklerinden ötürü sınıfın "kıyısında" kalmayı tercih eden hareketler de görmezden gelinmemelidir. En kapsayıcı felsefi referanslardan biri olan "varoluşa" vurgu yapmamızın esprisi budur. Kaldı ki Marx'ın kapitalizm çözümlemesinin ana eksenine yerleştirdiği "yabancılaşma" gerçeği ile yüz yıl sonra Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* hakkında söyledikleri arasında

güçlü bağlar mevcuttur. Olmalıdır, aksi halde muhalif süreçlerde derin boşluklar, hatta kopuşlar oluşur(du).

En Değerli "Error"

Evleri ile ofisleri arasındaki gidiş gelişleri, var olmak ile yok olmak arasındaki fasit seferlere benzeyen beyaz yakalılar isterlerse feleklerinin çarkına çomak sokabilirler. Yeter ki sahte konforlarının modern prangalar anlamına geldiğini fark edebilsinler. Kendi yaşamının öznesi olamayan başkasının yaşamının nesnesidir, en acıklı gerçek de budur. Böyleleri aslında yaşamaz; buna rağmen tam bir ölümden de söz edemeyiz. Zira beden(bilinç) her şeye rağmen varlığını sürdürmeye meyillidir; tükenmekte olduğunu fark ettiğinde "error" verir. Yarılanmış bir ömrün belki en değerli verisidir o "error."

Bilincin tepkisi dışa değil içe dönük olduğunda bedende sıkıntılar başlar. Oramız buramız karıncalanır, nefesimiz daralır, kalbimiz çarpar, nabzımız yükselir vb. Kişiliğimiz ile yaşam pratiklerimiz, arzularımız ile zorunluluklarımız arasındaki makasın açılmasının semptomlarıdır bunlar. Önlem alınmadığında sonuç vahimdir: Ruhsal bütünlük bozulur, sosyal bağlar zayıflar, kişisel yetiler körelir, yaratıcılık sönümlenir, heyecan ve merak sıfırlanır. İnsanlığın ve doğanın akıbetini ilgilendiren sorunlar karşısında tepkisiz kalmaksa sonuçların en vahimi olan nihilizmdir(hiçlik). Böyle durumlarda güvencemiz, muhakememiz (uslamlamamız) ve onurumuz yegâne güvencemizdir; artık ne kadar kaldılarsa. Her ikisi de birer sigorta gibi devreye girerek bizi yaşamda kalmaya zorlar. Muhakememiz kolektifin muhakemesinden bağımsız değildir, onurumuzsa insanlık onurunun parçasıdır.

Mühendisi fabrikaya, akademisyeni amfiye, bilim adamını laboratuvara, gazetecileri yandaş sütunlara, sanatçıları yalnızlıklarına, muhalefeti iktidarın dümen suyuna mahkûm eden kültürel hegemonya bütün bu kişilere entelektüel payesi vererek, sahte konforun son halkasını da ekler ve yabancılaştırma çemberini ka-

patır. Hakiki entelektüellere gelince; yalnızca mesleklerinin değil, yaşamın bilgisine de sahip olan ve gerektiğinde müdahale eden kişiliklerdir. Bu yüzden yakaları kirlidir. O entelektüellerden biri Kafka'dır. Ünlü eseri Dönüşüm'de bir sabah böcek olarak uyanan Gregor Samsa'nın hikâyesini anlatır. Gregor bir gecede sefil bir hayvana dönüşmüş, insani vasıflarını yitirip kendine ve çevresindekilere yabancılaşmıştır. Artık ailesine ve patronuna para kazandıramayacağı için bir "hiçtir."

Pan-zemin

Kafka'nın betimlediği dönüşümün tersi mümkün müdür? Hikâyede anlatılan böcekleşmenin zemini, hayatlarını çıkar ilişkileri üzerine kuran karakterler tarafından belirlenir. Dolayısıyla bir "kirli yakalının" sahip olduğu içsel zemin, dönüşüme karşı direncin üretildiği bir anti-mekân, bir tür pan-zemindir. Pan-zemin; baskılara rağmen iradi bütünlüğün korunması, insani potansiyelin açığa çıkarılması, yetilerin geliştirilip kullanılması, ortaya çıkan iyi şeylerin başkalarıyla paylaşılması sonucu oluşur. İşten çıkarılma endişesiyle kişiliğin baskılanması, etkiler karşısında tepkisiz kalınması, insani taleplerin geri çekilmesi çok daha ciddi olumsuzlukları tetikleyeceğinden yapılacak en akıllıca iş ve takınılacak en onurlu tavır politik bir kimliği içten içe örmektir. İhtiyacımız olan şey biraz cesaret, çokça özsaygıdır.

Kirli yakalının varlık nedenleri ofisin dışındadır; ofis içinde de var olabilmesi dışarıdaki birikimlerini içeriye taşımasıyla mümkündür. Dışarısının tezleri ile içerisinin anti-tezlerinin sentez oluşturması buna bağlıdır. Aslında bu durum kendi kendini deşifre etmektir. Omzundaki barış dövmesini mesai arkadaşlarına göstermek zorunda değildir, ancak o dövmeyi taşıdığını ima etmelidir.

"Beyaz yakalı" tabiri, bedenlerinden ziyade zihinlerini kullanan emekçilerin "sosyoekonomik" konumlarını tanımlamak için kullanılır. "Kirli" sıfatını ise daha ziyade "sosyopolitik" bir duru-

ma yakıştırdım. Başında "kirli" sıfatı olsun ya da olmasın, bütün beyaz yakalıların iradeleri az ya da çok bölünmüştür. Eğitim düzeyleri, gelirleri ve yaşam pratikleri, hem sınıfsal hem varoluşsal bağlamda "arafta" kalmalarına neden olur. Dolayısıyla ruh halleri dalgalıdır. Aynı gün içinde bir "amale sümüğü" gibi de hissedebilirler, bir CEO'nun kol düğmesi gibi de. Plazadan atlayıp intihar etmeyi de düşünebilirler, CEO'nun masasında oturmayı da hayal edebilirler.

İçimizde "keskin" ideolojik bakışa, "çelik" iradeye sahip olanlarımız muhakkak vardır. Şahsen hayatımın hiçbir döneminde o bütünlükte ve homojenlikte olamadım. Kuşkucu mizacımdan, biteviye huzursuzluğumdan, emir-komuta ilişkilerine mesafeli duruşumdan kaynaklanıyor olsa gerek. Okuduklarınızı bir "kirli yakalının" sesli düşünceleri ya da kafa sesleri olarak algılayınız. Ancak, resmî tatiller, yıllık izinler ve işsizlik zamanları hariç, son altı bin küsur gününü ofiste geçirdiğini, dışarıda kendince anlamlı bir yaşam kurmaya çalışırken içerideki çelişkilere, çarpıklıklara dair "veri" biriktirdiğini de göz ardı etmeyiniz. Bundan sonra okuyacaklarınız bahse konu verilerin ışığında kaleme alınmış mütevazı denemelerdir.

İktidar Dehlizlerinde Bir Kirli Yakalı: Kafka

"Beni hayal kırıklığına uğratan benden başkası değil."

Dönüşüm, Franz Kafka

İrade, bir şeyi yapıp yapmamaya karar verebilme yetisidir. Kusursuz bir irade, algıda bütünlüğü, kendi içinde tutarlılığı, nihayet tavır almada netliği gerektirir. Gelgelelim bu özellikler -filozoflar dahil- hiç kimsede bulunmaz. Çünkü insan çelişkilerini çözerek gelişen bir varlıktır. Bu yüzden iradedeki kusurlar -gelişmeye vesile oldukları ölçüde- anlamlıdırlar, aksi halde bulundukları iradeyi çürütürler.

İktidar sahipleri ve kurumsal muhalifler, nam-ı diğer profesyonel siyasetçiler, iradelerinin kusursuz olduğunu sanan egosantrik kişiliklerdir. Yaşamın kapitalist kalmasını sağladıkları için toplumun kusurlarından da sorumludurlar. Bilen ama müdahale etmeyen sözde entelektüeller de aynı şekilde sorumludur. Sermayedarlara gelince; sistemik yapının mülki sahipleri ve baskın "özneleri" olduklarından bütün kusurların baş sorumlusudurlar.

Profesyonel siyasetçilerin, sözde entelektüellerin ve sermayedarların simetriğinde, insani değerlerle ve doğayla ilişkisi kopmamış kurucu "özneler" bulunur. Çelişkiler ve çarpıklıklar karşısında tepki vermekten çekinmediklerinden, bütünsel, hakiki bir yaşamın sürmesine vesile olurlar. Kafka onlardan biridir. Öldüğünde

kırk bir yaşındaydı. Kısa ömrüne bakıp kederlenecek değiliz. Aykırı kişilikler arkalarından ağlansın diye yaşamazlar çünkü. Hele ki ömürlerini iktidarın ve otoritenin ipini pazara çıkarmaya adayanlar, asla.

Kafka öldü ancak metinleri canlılığını koruyor. Yazarı zaman karşısında yenilmez kılan yalnızca edebi dehası değil, otoriter ve sömürgen bir toplumsallığa karşı aldığı tavrıdır da. Zaman ve kültür ötesi öğelerden oluşan metinlerinde estetik bir aykırılık gizlidir. Ne ki hayran olmamak elde değildir. Hayranlığımızın derinliği, Kafka'nın bize ne ölçüde cevap olduğunun da göstergesidir.

Ah Gregor!

Dönüşüm romanının kahramanı Gregor'un böcekleşmesine bakıp paniğe kapılacak değiliz. Böcekleşmek, hiçleşmek... Bunlar umudun sıfırlandığı anlamına gelmezler. İktidarların boğucu atmosferinde özgürlüğü idrak edip arzulamak an meselesidir, gerçekleştirmekse bir ömür sürebilir. Mesele anları yakalayıp ömre yaymasını bilmektir. O anlar ki, otoritenin hükmünün devre dışı kaldığı; farklı bir hakikatin emarelerini aldığımız karşılaşmalar, yoğunlaşmalar ve kopuşlardır. Oturup bekleyecek halimiz yok; bütün bunların gerçekleşmesi basit fakat ortak yazgıyı tayin edici bir soruya bakar: "Yapmakta olduğum işin(şeyin), topluma ve doğaya, dolayısıyla bana doğrudan katkısı nedir?"

Bir işe sahip olmanın kutsanacak bir şey olmadığını idrak etmek için birkaç sene çalışmak yeterlidir. Sistemik kültürün çocuklukta aşıladığı rekabet duygusu ve yetişkinlikte teneffüs ettirdiği konfor gazı ne kadar kuvvetliyse, işe tahammül süresi de o kadar uzundur. Çalışırken bıkkınlık oluştuğunda şeytani bir ses kulağınıza şöyle fısıldar: Tez zamanda işine dön, aksi halde yok olup gideceksin! O ses çocuklukta benliğimize çöreklenen iktidar yılanının sesidir. Özgürlük o sesi susturmakla başlar.

Böcekleşmeye karşı direncin arttığı an'larda iktidarla bağ-

lantılar zayıflar. Böcekleşmek -umudun değilse de- değerimizin sıfırlanması, bizim bundan utanç duymamamızdır. Böcekleşmek, onurunu kendi rızasıyla otoriteye teslim edenin yaşadığı metamorfozdur. İnsandan hayvana dönüşen Gregor'un trajedisi, iktidar alanını onuruyla terk edecek fiziksel yetilerini bile kaybetmesidir: Kısacık bacakları vardır, sırtüstü yatağa mahkûmdur.

Bütün iktidarlar birer organizmadır ve Gregor türü canlılardan beslenir. Zira direnç göstermeyen canlıların olduğu yerde kabulleniş esastır; kabullenişin olduğu yerdeyse böcekleşme kaçınılmazdır. Oysa iktidar yılanı yok oluşun nedeni konusunda yalan söylemektedir. Mesele, yalanın nedenini ortaya çıkaracak irade yoksunluğudur.

Kafka'nın betimlediği dönüşüme direnmek mümkün müdür? O, yüz yıl önce aile içi ve aile dışı iktidar ilişkilerini çözümleyerek dönüşümün zeminini betimledi. Aynı zemin yüz yıl sonra da varlığını koruyor. Bizler var olmak ile yok olmak arasında yüz yıldır aynı zeminde gidip geliyoruz. Böcekleşme ihtimali karşısında tek güvencemiz, her koşulda canlı tutmak zorunda olduğumuz içsel zeminimizdir ki, Kafka' nın da işaret ettiği iradi duruşa karşılık gelir.

Kafka iktidar aygıtının kamusal alanla sınırlı olmadığını, aile içinde ve gündelik ilişkilerde de barındığını metinlerinde ima eder. Dava ve Şato romanlarında, iktidara ve otoriteye güdümlü bir iradenin rızası dahilinde gerçekleşen kâbusları anlatır... Aygıt bugün daha ziyade bir organizmayı andırıyor. İktidar sahipleri ile kurumsal muhaliflerin kurduğu simbiyotik ilişkiyse Kafka'nın yaşadığı yıllardan bu yana sürüyor. Bedenlerimizi, benliklerimizi sarmalamış halde kanımızı emiyorlar. Zihinlerimize zerk ettikleri sembollerle, simgelerle, alt mesajlarla mütemadiyen kaygı duymamızı sağlarlarken, kaygıyı katlanılır kılmak için suni hazlara alıştırmayı da ihmal etmiyorlar. Böylece ihtiyaç duyduğumuzda çözüm talep edeceğimiz makamı da garantilemiş oluyorlar. Düne kadar rıza gösterdiğimiz otoriter yapıları bugün yaşamdan silme-

yi arzulamadığımız sürece Kafka metinlerinin geleceğe de uzanacağı aşikâr.

Hikâyelerinin alt metinlerini incelediğimizde Kafka'nın iflah olmaz bir "kirli yakalı" olduğunu fark ederiz. Hayatının tamamını düşmanını tanımakla geçiren Kafka sadece bir yazar değildi, aynı zamanda bir düşürdü. Ruhen hep baskı altında hissetmiş, ancak ruhunu besleyen ve iradesini güçlendiren şey de baskının kendisi olmuştur. Nietzsche'nin kulaklarını çınlatarak diyebiliriz ki: Kafka'yı öldürmeyen şey onu güçlendirmiş; kişiliğini asla gömdürmemiştir. Tam tersi; aykırı bir kimliği içten içe ve olanca sıklığıyla örmesini bilmiştir. En önemlisi, her türlü baskı aygıtı karşısında tikel, "öznel" tepkiler verilebileceğini göstermiştir. Yok edilemez bir otonomist, kendine aydın sıfatı yakıştırıp bir gözü iktidarda olanların tosladığı duvarlardan biridir Kafka! Zayıf bedeni üzerinden estetik bir mücadele anlayışı geliştirirken, hastalıklı bir toplum yapısının da derinlemesine kavranmasını sağlamıştır. Kısa ömrü, böcekleşmeye karşı direncin ve "kirli yakalı" kalabilmenin öyküsüdür.

Yaklaştıkça Uzaklaşan Ufuk: Umut

"Umut en büyük kötülüktür, çünkü işkenceyi uzatır"
Friedrich Nietzsche

Mazlumun kafasında patlayan bir bumerang mı, yoksa yaşama tutunmasını sağlayan bir dal mı? Belki iyi belki kötü bir şey; belki derdimiz belki dermanımız... Bilemiyorum ama bilmek istiyorum. Haydi o zaman, konumuz umut.

Yaşam, canlısıyla cansızıyla bir bütündür, insan da Bütün'ün bir parçasıdır. Resim buysa onu bozanları iyi biliyoruz, kendilerinden çözüm falan da beklemiyoruz. Soru: Biz "ötekiler" ne yapabiliriz? Cevap: İnsan ile doğanın birliğini merkeze alan, barışçıl, özgür ve eşit bir yaşama bıkmadan usanmadan vurgu yapmalıyız. Resmi bozanların iş görme tarzlarından ayrıca söz edeceğiz. Şimdilik, anlamı kendinden menkul bir duygu olan umudu nasıl kullandıklarına kafa yoralım. Şayet umut hileye dönüştürülmüş bir kavramsa ya da hilenin bizatihi kendisiyse, onu da hak ettiği yere gönderelim.

Yöneten-yönetilen süreçleri gözlemlenebilir süreçlerdir. Bütün iktidarların dünyada kurulduğunu ve dünyada bozulduğunu biliyoruz. Hal böyleyken modern iktidar sahiplerinin "aşkın" bir varlıktan, misal Tanrı'dan güç aldıkları masalına inanacak değiliz. Gelgelelim, kapitalizmin bürokratik organizasyonluğuna soyunmuş siyasal iktidarların kitleleri mobilize etmek için gerektiğinde

Tanrı'yı kullandıkları malumdur... Tanrı ile bağlantıda olduğunu iddia etsin ya da etmesin, bir iktidar her zaman metafizik referanslara ihtiyaç duyar, en maddi, en seküler olanı dahil. Toplumu ister disiplin altında tutsun, ister içerden kontrol etsin, metafizik referansları olmayan her iktidar kısa ömürlüdür. Yönetenler ile yönetilenlerin ayrışıp çatışmamaları için başka güvenlik aparatları da gerekir. Söz konusu apartalar -Tanrı'nın devreden çıktığı durumlarda- devreye sokulurlar, hatta hep devrededirler. Kolay taşınabilen, her yere yapıştırılabilen sembollerdir bunlar. Varın adlarını siz koyun.

Yöneten-yönetilen süreçleri gibi popüler süreçler de maddidir; gözlemlenip ayar çekilebilirler. Bu yüzden popülizm en etkin manipülasyonlara olanak sağlayan yöntemlerden biridir. Dolayısıyla bütün iktidarların vazgeçemediği güvenlik aparatlarının başında gelir. Popülizm ile (inancın iki kez kurumsallaştırılmasından kotarılmış) siyasal din arasında öyle büyük farklar falan yoktur: Biri halkın güncel ve uçucu meraklarını gıdıklarken, diğeri ilkel hassasiyetleriyle oynar. Ancak ikisi de gerçeklikle bağların kopmasına, yönetmenin kolaylaşmasına hizmet eder.

Sistemik iktidar, riskleri, tehditleri başından önlemek için kimi duyguları da insanlara zerk eder. Rıza gösterme, suçluluk duyma, boyun eğme, yetinme, şükretme belli başlı duygulardır. Okullar, medya, aile, mahalle, özel ve resmî kurumlar vb. bahse konu duyguların zerk edildiği mekânlardır. Bu duygular sayesinde sorunların sorumluluğu iktidardan alınıp dış mihraklara, muhaliflere, hatta vatandaşın kendisine kolayca geçirilir. Tanrı, duruma göre trajedilerin kaynağı, duruma göre çözümü olur. Özellikle az gelişmiş (ya da gelişmekte olan) Müslüman ülkelerde insandan kaynaklı vahim bir olay için "Allah'ın takdiri" denir; kazaların işlerin fıtratında olduğu söylenir; işçiler ölebilir ve fakat şehitlik mertebesine yükselirler; kaderin önüne asla geçilmez vs. Bütün bunlar kamu vicdanında anında karşılık bulan metafizik telkinlerdir. Bu tür toplumlarda yönetimsel süreçler vatandaşların

maddi bilinçlerinden ziyade metafizik hisleri üzerinden işler; yönetenler de özellikle kriz anlarında o hislere seslenirler.

Afyon Etkisi

Çocukluktan beri içimizde taşıdığımız naif duyguların başında gelen umut da iktidarların elinde taktik duygulardan birine dönüşmüştür. (Psişik bir güç olarak) içimizde barındırdığımız umut ile taktik bir duygu olan umut arasındaki fark, inanç ile din arasındaki farka benzer. İnanç, mutlak çaresizlikten, derin acziyetten, varoluşla ilgili kronik bir boşluk hissinden doğar, bu duygulardan beslenir. İnancın içindeki psişik umut, inanç kurumsallaşıp siyasallaştığında, yani dinî bir doktrine dönüştüğünde "anlaşılabilir" boyutunu yitirip yok olur; geriye, belli kalıplar, ritüeller, tekrarlar, semboller, simgeler ve bunların belirlediği cemaat yapıları kalır. Aslında bunlar, makro iktidar alanı içinde mikro iktidar alanlarıdır ve hem birbirleriyle hem de genel yapıyla ontolojik ilişki içindedirler. Bugün kapitalist sömürü ilişkileri içinde barınan, bünyesinde de yüz binleri barındıran dinî cemaatlerin "nasıl var oldukları ve beslendikleri" sorusu hikâyenin başındaki naif, naif olduğu ölçüde insani olan umudun nasıl yozlaştığının da karşılığıdır. Marx'ın tespit ettiği "afyon etkisi" tam da bu noktada belirir.

Taktik umudun ipini pazara çıkarmak, atılması gereken adımları dolaşıma sokmak bir entelektüelin asli görevidir. Peki, bütün bu ince eleyip sık dokumalar, felsefi çözümlemeler, kavrayışı yüksek az sayıda muhalif için midir? Mesele yönetilenlerin tamamına seslenebilmekse, onların mücadele gücünü diri tutmalarının aracı olan "umudu ve umut etmeyi" telkin etmek gerekmez mi? Ya kuşkulu bir kavramın kucağına düştük ya da hakiki umudun karşılığı bambaşka bir şey.

Durum o denli umutsuz, umut o kadar ışıltılı ki! Maddeci, seküler düşünenler bile onun ışığı karşısında gözlerini ovuşturuyor, yeri geldiğinde ona sarılıyorlar. Ateistler de, deistler de, agnostikler de, fundementalistler de aynı gemideyiz. Altımızdan akan su-

yun dibini göremediğimiz gibi nereye aktığını da kestiremiyoruz. Geminin omurgası deseniz hepten oynak. Takla atmakta olan bir aracın içindeki insan yuvarlanan bir kavanozdaki üzümle aynı fiziksel dayanıma sahipmiş. O derece zayıfız!

Yani?

"Yaşamın özünde ne vardır?" diye sorsalar "yalnızca yaşamak vardır" demeli. Yaşamak, bedenin özneliğinde gerçekleşen maddi bir süreçtir, yaşamakta ısrar etmekse en ciddi politik eylemdir. Ölümün kaçınılmaz olduğunu biliyoruz; yeni bir yaşamın öncülü olduğunu da bilmeliyiz. İlla metafizik bir referans gerekiyorsa buyurunuz: Maddenin sonsuzluğudur mutlak olan, kutsanması gereken de yaşamın kendisidir.

Bir insanın sonsuzluk duygusunu içselleştirmesi kolay değildir. İnanç ise çaresizlik anında zorlanmadan beliriverir. Her şey bir yana, insanlarla ve doğayla hemhal olduğumuzu hissettiğimiz an, varlığın özündeki sonsuzluğu en fazla hissettiğimiz an'dır. Bunu başarabildiğimizde ne umutsuzluk kalır, ne de hileli umut.

Duyularımın algılayabildiği son nokta basit bir "ufuk çizgisi." Ona yaklaşmak için ilerliyorum, o da ilerliyor. Bunu tekrar etmenin anlamsız olduğunu birkaç denemeden sonra anlıyorum. Nihayet, ufkun erişilemez biçimde benden uzak durduğuna ikna oluyorum. Peki gördüğüm "şey" kendini sürekli öteleyen bir çizgiyse, çizginin kendisine ve ardına kafa patlatmak ne derece anlamlı? Gerçekte olmayan bu alan -tersi bir çağrışımla- çok daha yakın, çok daha iyi bildiğim bir mekânı; bulunduğum noktayı akla getiriyor. Ben, biz ve aslında bütün imkânlar "burada." Umuda gelince; yaklaştıkça uzaklaşan bir ufuk gibi.

Gerçekliğin Sınırında Bir İzsürücü: Tarkovsky

"Tek önemli şey zaman içinde zaman bulmak... Muazzam zor, fakat yapılmak zorunda"

Günlükler, Andrei Tarkovsky

Varoluşçular, yaşama durduk yerde "fırlatılmış" olmanın "saçmalığını" giderme refleksinden söz ederler. Dolayısıyla varoluş için "yaşamı anlamlandırma pratiği" de denebilir. Anlam ise manipüle edilmiş bir gerçeklik zemininde hep eksiktir. Eksik seyreden anlam karşısında arzu ve merak asla sıfırlanmaz; verili gerçeği kurcalama, sorgulama, değiştirme çabalarına bağlanır durur. Felsefe ve sanat, itiraz ve devrim bu çabaların sonucudur. İnsan bu uğurda ölümü bile göze alır.

Bir sorgulama ve anlamlandırma pratisyeni olarak Tarkovsky'yi en iyi anlatan filmi hangisidir diye sorsalar tereddütsüz *Stalker* derim. Yaşamak zorunda olduğu vasati bir gerçekliğin ufkunda tutkulu bir İzsürücü'dür Tarkovsky.

Film, otoriter bir iktidar tarafından tasarımlanmış boğucu bir mekândan (Şehir), özgür fakat gizemli bir mekâna (Bölge) yapılan yolculuğu anlatır. Polis kurşunlarından kaçmayı başaran, bir felsefeci, bir fizikçi ve bir rehber, bindikleri küçük raylı taşıtla Bölge'ye doğru yola çıkarlar. Kurgu, ilerleyen sahnelerde bütün arzuların gerçekleştiği bir "oda mekânda" yoğunlaşır. İzleyici olarak başlangıçta bu bilgiye sahip değilizdir, bittiğindeyse sadece

hissederiz... Raylı taşıtla Bölge'ye yapılan kısa yolculuk filmin önemli anlarından birini yansıtır. Şehrin sınırları terk edilirken alınan risk, şehirden uzaklaştıkça azalır. Kahramanların yüzlerindeki ifade benzerdir, zihinlerinden sanki şu sorular geçmektedir: "Neredeydik, ne yaşadık; nereye gidiyoruz, ne yaşayacağız?" Cevaplar yoktur. O an için kesin olan şey, adeta birbirini sıfırlayan soruların neden olduğu bir boşluk duygusudur. Kahramanlarımız sessizce yolun bitmesini beklerler. Raylardan gelen metalik ritim, ilerlemenin, beklemenin ve boşluğun etkisini artırır. Bölge'ye ulaştıklarında kasvetin yerini iyimserlik, grinin yerini yeşil alır.

Ana fikri anlamaya çalışırken harcadığım çabadan olsa gerek, yolculuk sahnesinin bitiminde kendimi dördüncü karakter gibi hissetmeye başlamıştım. Diğerleriyle birlikte ben de Bölge'nin bilinmezliğinde ilerliyordum. Meraklı, endişeli ve gergindim. Sonradan film hakkında araştırma yaparken oyuncuların rol yapmadığını öğrendim. Dönemin iktidarı (Brejnev bürokrasisi) *Stalker*'a olumsuz baktığından yönetmen ve oyuncular endişeyi ve gerginliği film boyunca kendiliğinden vermişler.

Yorumlarım filmin sanatsal boyutunu kavramayabilir. Araç olarak dilin yetersizliğiyle birlikte eksik de kalabilir. Filmi izlerken hissettiklerim ile film hakkında yazdıklarım arasındaki "fark" başta beni huzursuz etmişti. Neyse ki imdadıma Sartre yetişti. "Dil eksikli bir şeydir. Her zaman düşündüğümüzden azını söyleriz" der büyük düşünür... Derken, hisler ile ifadeler arasındaki farkın kötü bir şey olmadığı kanısına vardım. Fark, iradedeki boşluklardan, zihindeki süreksizliklerden kaynaklanıyorsa azaltılabilirdi ki bu gelişmek dediğimiz şeydi. Öte yandan, boşlukların ve süreksizliklerin asla tam olarak giderilemeyeceği duygusu (mutlak) bir farkı kabul etmeye zorluyordu. Belki söz konusu "zoru" kabule yanaşmadığımız, tamlığı zorladığımız için gelişme refleksi gösterip duruyorduk. O halde hisler ile ifadeler, duygular ile dışavurumlar arasındaki "mutlak fark" gelişmenin gerekçelerinden biri olmalıydı. Gelişmenin mantığını ve dinamiğini bu şekilde tespit

etmek insanın eyleme arzusunu hem ateşliyor, hem artırıyordu. Öznelliğin, özneleşmenin başka şekilde oluşması beklenemezdi.

Bir iktidarın dayattığı tasarımsal gerçeklik doğal gerçekliğin zıttıdır; özneleşmeyi ve öznellikleri de sınırlandırır. Sınırlandırılmış öznellikler toplumsal varoluşta boşluklar yaratır. Buna rağmen malum gerçekliğin dönüştürülerek toplumsal varoluştaki boşlukların giderilmesi mümkündür. Yaşamın yeniden üretimi açısından bu bir zorunluluktur. Ancak bireysel arzular ile kolektif arzuların birbirlerini doğrulaması, birbirlerini üretmeleri, birbirlerinin nedeni olmaları gerekir. Aksi halde gerçekliği dönüştürecek kurucu potansiyel oluşmaz. Söz gelimi; bir kişinin her sabah kumsala vuran binlerce denizyıldızından yüz tanesini denize iade etmesi iyi niyetli bir tutumdur. Tatminkâr bir tutum içinse bunu her sabah yapacak yüzlerce kişinin organizasyonuna ihtiyaç vardır (Şayet denizyıldızları ekolojik bir sorundan ötürü kendilerini kumsala bırakıyorsa hiç müdahale etmeyip ekolojik sorunu gidermeye çalışmak etik-politik bir çözümdür).

Peki, tasarımsal gerçekliğin zıttı olan doğal gerçeklik ne anlama gelir? Birlikte üretip birlikte tüketmenin belirlediği bir "akış ve oluş" hali olduğu muhakkak. Zira kesintili de olsa deneyimleyip var ettiğimiz, en önemlisi bizleri bugüne getiren bir gerçeklikten söz ediyoruz. Hiçbir iktidar bu tür bir gerçekliğin sürekli hale gelmesini, hele ki baskın olmasını zinhar istemez. Akışın ve oluşun kolektif bilinci belirlemesi, kolektif bilincin de akışı ve oluşu pekiştirmesi hiyerarşik sistemleri tehdit eder. Hangi iktidarın işi olursa olsun, Tarkovsky, tasarımsal gerçekliklerin insan ruhunu kısırlaştıran doğasına dikkat çekmek istemiş gibidir.

Oda Mekân

Maddi gerçekliğin "ötesine" yani metafizik alana gönderme yapan dogmatik düşünce, savaşta veya iş kazalarında ölenlerin şehit sayılıp cennete gittiklerini iddia eder. İktidar sahipleri insanlık suçlarını örtbas ederken bu iddiadan yararlanırlar. Öte yandan, mad-

di alanda kalarak, savaşın, sömürünün ve iş cinayetlerinin önüne geçmek mümkündür; sistemik iktidarı sönümlendirecek olan da bu çabalardır. Aksi takdirde tükenmeye yüz tutmuş "anlamı" tekrar yaratma şansımız bulunmamaktadır. Tarkovsky'ye gelince; sembolik bir anlatımla, "anlamı" sıradışı bir alanda aramayı tercih etmişe benzer. Yaşamda bütün arzuların gerçekleştiği bir "oda mekân" yoktur çünkü. Olsaydı, ne varoluş döngüsünden, ne de yaşıyor olmanın esprisinden söz edebilirdik. Her şeye rağmen etkileyici bir eser yaratmış, ustaca kurguladığı gizemi filmin tamamına yaymasını bilmiştir. Pek çok uca bağlanabilecek türden bir gizemdir bu. Zaten iyi film, kendi dinamikleriyle büyümeye açık olan, izleyicisini de kendisiyle birlikte genişleten film değil midir?

Tarkovsky pek çok eser yarattı, peki Tarkovsky'yi kim yarattı? Bana kalırsa toplumcu saiklerini önemli ölçüde yitirerek farklı bir sınıfsallığa, daha da kötüsü baskı aygıtına dönüşmüş, buna rağmen sanatsal yaratımla ilişkisini belli ölçülerde korumuş bir bürokratik kültür tarafından yaratılmıştır. Lakin kendisini yaratan kültürün nesnel (maddi) gücünü filmin son sahnesinde küçümsemiş gibidir: Bir tren, yoksul bir evin yanından geçerken masadaki bir bardak suyu titreştirir. Evin küçük kızı trenin yaptığından çok daha fazlasını yaparak bakışlarıyla bardağı hareket ettirir.

Kızın yaptığından daha gerçekçi, daha etkileyici olan, Tarkovsky'nin sanat yaşamı boyunca yaptıklarıdır. Yönetmen, tren sahnesiyle maddi gerçekliğin sınırlarının "aşılabildiğini" ima ederken film boyunca yarattığı (estetik) gizeme gölge düşürmüş gibidir. Bölge'yi, hakikatin yapısal olarak değiştiği ve özsel anlamda yoğunlaştığı bir "son durak" olarak yorumlamasıysa öznel bir çelişki gibi durmaktadır. Filmlerini, verdiği röportajları, *Günlükleri*'ni incelediğimde bu kanım pekişti diyebilirim. Sembolleri ve simgeleri yoğun biçimde kullanarak dolayıma vurgu yapan, dahası gizeme odaklanmış bir sanatçıdan açıkçası ucu açık bir final beklerdim, tematik bir "son durak" değil.

Her şey bir yana, Şehir'den Bölge'ye raylar üzerinde yapılan kı-

sacık yolculuğu en az malzemeyle ve fakat kusursuz bir derinlikle anlatabilmesi Tarkovsky'nin dehasının göstergesidir. Puslu havaların çekim için en ideal şartları sunduğunu söylermiş. Ömrünün son sahnesi, doğduğu ve büyüdüğü topraklardan binlerce kilometre uzakta sevenleri tarafından çekilmiştir, puslu bir aralık günü.

Baker İronisi mi Baker Paradoksu mu?

"Hiçbir şeyin doğasında onun yok oluşunu belirleyecek herhangi bir güç bulunamaz."

Beyin Ekran, Ulus Baker

Latince "pose"den gelen "poz" sözcüğünün duruş, tavır dışında ikinci bir anlamı daha var: muktedir. Fotoğrafçının ya da objektifin otoritesini kabullenmekle ilgisi olabilir. Ancak hangi pozu verirsek verelim yaşadığımız toprakların yüzümüzdeki tozunu gizleyemiyoruz. Mekanik bir gözün yaptırımıyla donup kaldığımızda, zamanın imbiğinden geçmiş "hali pür melalimiz"de donuveriyor.

Ulus Baker'in aramızdan ayrılışının sekizinci yılı. Baker hem amfide bir akademisyen hem sokağa konuşan bir düşünürdü. İlginçtir bu topraklarda yetişmişti. Geçen gece internette gezinirken onun ve 20. yüzyıl Fransız düşünürü Deleuze'ün fotoğraflarıyla karşılaştım. Deleuze'ün *"Spinoza üzerine derslerinde"* vurguladığı gibi; gördüklerimi anlamaya değil, kalbimle hissetmeye çalıştım. İki düşünürün arasında yaşadıkları kültürlerden kaynaklandığını sandığım ciddi farklar vardı.

Felsefe ve sanat bilimin önünde gider. Freud, "Hangi şehre gitsem benden önce bir ozanın geldiğini öğrendim" der. Sanatçılar, düşünürler, insan kavrayışının önünü açarak, Bütün'le kurulan bağların güçlenmesini sağlar. Tuttukları yolların, öne sürdükleri tezlerin farklı oluşu sonucu değiştirmez. Kurduğumuz cümleler-

de, bastığımız notalarda, çizdiğimiz desenlerde, yaptığımız deneylerde, aldığımız kararlarda, koyduğumuz hedeflerde onların izleri vardır.

Kurucu bir etkinliğin kökü geçmişe uzanır ancak şimdiki zamana yöneliktir; dolayısıyla geleceği biçimlendirme potansiyeli taşır (Bu mantıksal gerçeği "geleceği biçimlendirme iddiasına" bağlamak mümkündür fakat gereksizdir. O daha ziyade profesyonel siyasetçilerin işi). Yaşam, kurucu etkinlikler tarafından belirlenen biricik hikâyemizdir. İnsan olmak, insan kalmak, yaşamın yazılımına karınca kararınca katkı sunmakla mümkündür. Asgari birlik, mutlak bütünlük başka türlü korunamaz. Yaşama katkı sunmak için yaşamakta ısrar etmekse temel sorumluluğumuzdur... Kâh iyiyiz kâh kötüyüz; bazen neşeliyiz bazen kederliyiz. İniş çıkışlarımız, gelgitlerimiz, kontrol edemediğimiz koşullardan ötürüdür. O koşulları belirleyen de sistemik iktidardır. Muktedirler bizden poz vermemizi isterler, biz de veririz.

Şu Kartezyen Yalnızlığımız

Modern zamanlarda bize kitaplar okutup aklımızdan geçenleri paylaşmaya iten duygu, Descartes'tan sonraki "kartezyen yalnızlığımızı" giderme arzusu olabilir? O arzu ki zihnimizle ve bedenimizle bir bütün olduğumuz ve büyük Bütün'ün de parçası olduğumuz hakikatine bağlanır durur. "Özne" ile Bütün arasındaki kopukluk modern insanın tragedyasıdır. Bunu görüp bilenler içten içe şu tiradı atmaktadır:

"Bir beden (zihin) olarak ben, siz türdeşlerim ve dahi tüm canlılar ve tabiat için var olmanın, varlıkta kalmanın çabası içindeyim. Siz de benim ve dahi tüm canlılar ve tabiat için var olunuz, varlıkta kalınız. Ve biz, bir türlü sahip olamadığımız, özgür, adil, barışçıl ve tertemiz bir dünya için bu çabadan vazgeçmemeliyiz!"

Ayrıcalıklı azınlık "kutsal" konforlarını sürdürmenin telaşındayken, "lanetli" çoğunluk hayatta kalmak için çırpınıyor. Kimileri de daha anlamlı, daha yaşanılası bir dünya için ömürlerini

tüketiyor. İnsanca yaşamak arzusu azalabilir, ancak yok edilemez. Bugün merdivenler renklenir, yarın meridyenler. Objektife değil, farklı yöne bakabilmektir önemli olan. Ahir ömrümüzde ışıklı günleri görme ihtimalimiz düşük olabilir. Lakin dünyayı hak ettiği renklere kavuşturma arzusu en kara günlerde belirip bizi kurucu etkinliklere itiverir. Pandora'nın Kutusu'ndaki umudun karşılığı arzu ve eylemden başka şey değildir. Sebat etmezsek sahneyi terk etmek durumunda kalırız. Felsefi bir tercih ya da ruhsal bir refleksten ziyade acıklı bir "terk ediştir" bu. Ve tek sorumlusu tercihin sahibi değildir.

Baker'i Bütün'den koparıp erken terk edişe götüren yol muktedirler tarafından döşenmiş (travmatik) bir yoldur, ancak bir gün çökmeye mahkûmdur. Ne var ki, insani değerleri baskılayan, doğal hisleri körelten kapitalist bir "tinin" güdümünde yaşıyoruz. "Ben ve biz" nihilist bir hayatın içinde savrulup dururken muktedirlerin objektifine kadim pozlarımızı vermeyi sürdürüyoruz.

Bir Spinozacı olduğunu bildiğim Baker'in zihnine gösterdiği özeni bedenine göstermediğini biliyorum. Ve şu soruları sormadan edemiyorum: Yıllara yayılan "oral bir intiharı" neden tercih etti? Kendi bütünlüğünü oluşturan bağıntıların "kötü bağıntılar" tarafından bozulmasına neden göz yumdu? Resimlere bakarken kalpten hissettiklerime gelince: Bir Baker metnine girmeyi başarmışsanız, entelektüel birikiminden, sık dokulu zihninden etkilenmeden çıkamazsınız. Yazarla okuyucusu arasında cereyan eden bir "oluş" pratiğidir bu. Lakin tarihsel iktidarların, otoriter yapıların, ideolojilerin, doktrinlerin, dogmaların, baskın kültürel kodların, (mutlak) moral değerlerin, inanç sistemlerinin, tarihsel olayların etkilerini hesaba katmazsanız, oluşla ilgili deneyiminiz ve çözümlemeleriniz eksik kalır. Baker'in bu topraklarda huzurlu bir oluşu deneyimleme şansının olmadığını bir kez daha fark ettim. Ben buna *Baker İronisi* diyorum.

Fotoğraflarında o kadar sakin, o kadar dingin görünüyor ki... Oysa üçüncü gözün gördüğü bambaşka: Tarihsel huzursuzluğu,

kültürel tatminsizliği gülümsemesine yansımış, içsel yorgunluğu bakışlarında yoğunlaşmış bir yüz. Yıllardır beslendiği, entelektüel açıdan tatmin olduğu bir damar var, çünkü somut kanıtları var: ürettiği metinler, yaptığı konuşmalar, verdiği dersler... Peki, Baker fotoğraflarında, metinlerinde olmayan ne? Bence Deleuze'ün rahatlığı, hafifliği.

Deleuze, Baker'in zamana yaydığı terk edişi bir defada yaptı: 70'inde intihar etti. Anlatmaya çalıştığım şey Deleuze'ün tercihiyle doğrudan ilişkili olmadığı gibi, iki düşünür arasındaki "ruhsal fark" gerçeğini de değiştirmiyor. Kuşkusuz Baker ile Deleuze arasına çektiğim, dahası yakıştırdığım masum bir çizgi bu. Yalnızca beni bağlayan "öznel" bir çizgi. Ve kalben hissedebilenleri derin nedenlere götürebilecek (de) bir çizgi. Peki hiç mi nesnel zemini yok?

Deleuze'ün entelektüel rahatlığı, hafifliği, aslında onu oluşturan kültürün gücünden kaynaklanıyor. Omuzlarındaki yükü tek başına taşımıyor, ait olduğu toplumun desteği de var. Asıl avantajına gelince; sokaklara savurduğu sözlerin genişleyerek kendine geri dönebilmesi. Buna karşın Baker'in omuzlarında biriken yükü ve mutlak yalnızlığını fotoğraflarından hissetmek mümkün.

Zihnimde canlanan bir resim -Baker gerçeğini öteki gerçeklerden ayırmak istercesine- ağır ağır beliriyor: Uzun içki masasının bir köşesinde Baker oturuyor. Masa arkadaşları konuşuyor, kahkahalar atıyor. Baker çekingen gülümsemesini dudaklarından eksik etmeden onları izliyor, arada bir şeyler söylüyor. Ama daha çok dinliyor, dinlerken sigarasından derin nefesler çekiyor. Konuştuğunda dudaklarından Leibniz, Spinoza, Nietzche, Kant, Marx, Deleuze vb. dökülüyor. Baker'i var ederken yok eden verimsiz bir kültürün alkol buharına ve sigara dumanına bulanmış atmosferinde acıklı acıklı dökülüyorlar. Baker'e aitler, fakat meyhanede karşılıkları bulunmuyor. Daha ziyade boşlukta salınıyor, çaresizce yere düşüp parçalanıyorlar... Baker, filozofları açık bir kavrayışla, derin bir içselleştirmeyle konuşturuyor. Dili en çok

Spinoza'nın diline karışmış: Bütün'le bir olma arzusu taşıyan, ideolojiler, doktrinler, disiplinler, kültürler üstü bir düşünürü tutkuyla seslendiriyor. Ben buna *Baker Paradoksu* diyorum.

Bundan Sonrası Kişilik Bölünmesi

"Kimse cehenneme tek başına meydan okumamalı."
Edgar Allan Poe

Geçenlerde bir dostumla telefonda mesajlaştık. Avukatlığını yaptığı sol partinin ikiye bölündüğünü biliyordum. Kendisinin bulunduğu tarafın da ikiye bölündüğünü söyledi. "Parti olarak mikrokozmosa doğru yol alıyorsunuz" diye yazıp gönderdim. Karşıdan gelen yanıt esprili fakat acıklıydı: Bundan sonrası kişilik bölünmesi!

Kişilik bölünmesinin psikiyatrideki karşılığı şizofrenidir; gerçeklik algısının bozulması anlamına da gelir. Yunanca ayrık anlamına gelen "şizo" ile akıl anlamına gelen "frenos" sözcüklerinin bileşiminden oluşur. Arkadaşım kendince latife yapmıştı, bana kalırsa ülke solunun mutat halini tarif etmişti. Kendi içinde bölünüp duran "öncü" bir gücün kitleleri meydanlara sürüklemesini ummak neresinden bakılsa ironik, acıklı. Sol kavramı "birleşik mücadeleye" karşılık gelir, bölünmüş iradelere değil.

Tatil günü evdeki üçlü koltukta kestirmeye çalışıyordum. Kapı çaldı. Oflayarak kalkıp açtım. Yirmili yaşlarda iki genç gülümseyerek selam verdiler. Biri çantasından çıkardığı *Türk Solu* dergisini uzattı. Teşekkür edip okumadığımı söyledim. Öteki kibarca nedenini sordu. Derin bir nefes aldıktan sonra, "Arkadaşlar, sol evrensel bir kavramdır. Başına etnik sıfat koyarsanız bölünür,

daha da kötüsü sağ olur" dedim. Dönüp gittiler.

Sol Nedir, Sorun Nedir?

Sol, özünde politik-felsefi bir kavrayıştır. Mevcut sol kavrayışlar genel itibarıyla kapitalizmin, emperyalizmin ve devletin farklı çözümlemelerinden oluşur. Yeri gelmişken, devletin, kapital ve emperyal süreçlerde bürokratik düzenleyici olduğunun altını çizelim. Dolayısıyla sol kanatta önerilen mücadele yöntemleri, kullanılan dil ve konulan hedefler arasındaki "nüanslar" bölünmelerin nedeni olarak öne sürülebilir. "Nüanslar" diyorum zira diyalektiğin kimliksizliğe uzanan yolunda derin ayrımların olduğuna inanmıyorum. İlaveten nüansları hepten olumsuzlamak, hem ilkesel hem de stratejik açıdan hata olur, dahası solun doğasıyla çelişir. Kaldı ki dönüşmeye, dönüştürmeye, derinleşip genişlemeye endeksli bir paradigmaya sahip olan solu dahili farklılıkları var eder. İyi güzel de, sorun nedir?

Sorun; zamanın ruhunu, sübliminal mesajlardan çöplüğe dönmüş zihinleri, suni kitle kültürünü, dayatılan iktidar ilişkilerini güncel kodlarından kavrayıp söküme uğratacak ve yerine hakiki politikanın yapıtaşlarını koyacak gönülsüzlüktür. Sol, bu yapıtaşlarına zaten içkin bir ideolojiyken gönülsüz davranmanın ne anlama geldiği tam bir muammadır. Yoksa kendisini solcu olarak tanımlayan hemen herkes ortak hedef konusunda hemfikirdir; o da toplumsal ve kültürel yaşamın yapısal dönüşümüdür; kısaca devrimdir.

Üretim ilişkileri üretenlerin lehine değişmediği sürece para mutlu azınlığın kasalarına akmaya devam edecek. Devletler ve hükümetler bu denge/dengesizlik halini korumak için varlar. Lakin kapitalizmin akıl dışılığı en büyük handikapıdır ve her handikap kullanım süresini sınırlandırır. Kapitalizmin kullanım süresini uzatmak için muktedirler insanüstü efor sarf ediyor, en rezil savaşları çıkarmaktan çekinmiyorlar. Yok ederek var olan, sömürerek semiren bir sistemin ürettiği anormallikleri yönetmek

kolay değil elbette. Öte yandan, kapitalizme hizmet eden, bundan nemalanan sağ politikacıların işi sol politikacılara göre her zaman daha kolay olmuştur; zira sorun aynı zamanda güçler dengesi ve hegemonya ile ilgilidir.

Sol ile sağ arasındaki kadim rekabette puanlar sağın hanesine yazılsa da politika oyunu sürüyor. Oyunun uzamasının, topun daha çok sağda kalmasının nedenlerinden biri, sisteme payanda olmayı misyon edinmiş kurumsal muhalefettir. Kurucu muhaliflere gelince; toplumun ve doğanın barışçıl birliğine katkı sunmaktan başka misyonları yoktur. Şimdi gelin ideolojileri bir skala üzerine yerleştirip neyin sol neyin sağ olduğunu genel hatlarıyla görelim:

Çoğunluğun olumladığı "hümanizm" sıfır noktasında dursun. Hümanizm, insanı, insani değerleri yaşamın merkezine koyan anlayışın adıdır. En azından öyle olduğu "varsayılır." Ne var ki içi tam olarak doldurulmamış her kavram gibi kuşatılıp kullanılmaya müsaittir. Söz gelimi kapitalistler bayi toplantılarını "her şeyin insan için olduğu, insanın da her şeyin en iyisine layık olduğu" yalanıyla açarlar. Sosyal liberaller de, sivil anayasa, sivil toplum, bireysel hak ve özgürlükler, sosyal devlet vb. retorikleri üzerinden hümanizme sözüm ona soldan yaklaşırlar. Oysa politik hedefleri 19. yüzyılın başından beri bellidir: Özel mülkiyetin korunması için hukuki ve meşru bir zemin yaratmak, onu da sürdürülebilir kılmak. Dolayısıyla kapitalistlerle birlikte hümanizmin sağında konumlanırlar. Skalanın en sağ, en karanlık noktasında ise faşizm durur. Peki, vahşi kapitalizmin ve siyasal dinin hüküm sürdüğü bir politik iklimde solu temsil ettiğini iddia eden bir ana muhalefet partisini nereye koymak gerekir?

Şu iki soruya verilecek cevaplar belirleyicidir: 1) Toplumun ve doğanın birliğine, insanların özgürlüğüne, emeğin yüceltilerek eşitliğin sağlanmasına, barışın kutsanmasına, bilimsel eğitime ve hukukun evrenselliğine yönelik bir dile, eylem anlayışına sahip midir? 2) Bütün bunların aleyhinde politika üretenlerle, yani ska-

lanın sağında konumlananlarla kurdukları ilişki mücadeleci mi, yoksa güdümlü müdür?

Skalanın dengeleri hareketlidir. Hal böyleyken muktedirlerin yaptırım gücünü ellerinde tutmaları yetmez. Mevcut pozisyonlarını her defasında gözden geçirip güncellemeleri gerekir. Onlar da zaten böyle yapıyor: Birinci Paylaşım Savaşı sonrası ulus-devlet mozaiğini ve emperyalizmi oturttular; İkinci Paylaşım Savaşı sonrası kontrol toplumuna ve küresel piyasaya geçtiler. Derken, küçülen pazar payları ve düşen kârlardan ötürü devletlerin etkinliğini azaltıp neo-liberalizmi dayattılar. Bugün boğazlarına kadar pisliğe bulanmış durumdalar, üstelik fena halde çıkmazdalar. Memleketin en büyük sermaye gruplarından birinin sahibinin, "Eşitsizliğin kaynağı kapitalizmdir, ortadan kalkması gerekir"[3] demesi, peşinden bir başka büyük sermayedarın, "Kapitalizm insanlık için istenen sonuçları veremedi"[4] açıklaması "zaytung" olmadığına göre biz muhaliflere sadece achtung![5] demek düşer. Sürdürülebilirliliği zaten mümkün olmayan kapitalizmin kullanım süresini uzatmaya çalıştıkları, bunun için solun dilinden faydalandıkları aşikâr. Malum sermayedarlar bir anda antikapitalist olmadıklarına göre sözlerinden başka bir anlam çıkaramayız. Kaldı ki köşeye sıkıştıklarında saldırılarını frenleyip sömürü koşullarını "resetlemeleri," bunun için popülist dil kullanmaları bildik yöntemlerindendir.

Zaman bizi öyle bir noktaya getirdi ki bundan böyle egemenleri ve ezilenleri yakın ölçüde ilgilendiren bir ideolojiler skalasının içinden düşünmek zorundayız. Modern tarihin üretim ilişkileri ile üretici güçlerin çatışmasından doğduğunu biliyoruz. Lakin zamanın akışında majör mücadeleler kadar minör çatışmalar, kendiliğinden hareketler, kontrolsüz sapmalar, dramatik değişimler, anlık oluşumlar ve bunların arasında kılcal geçişlerin

3 Ali Koç, Koç Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili, 2015
4 Bülent Eczacıbaşı, Eczacıbaşı Holding Yönetim Kurulu Başkanı, 2016
5 (Alm.) Dikkat

olduğunu da görüyoruz. Bütün bu tikelliklerin gizemli birer doğaya sahip olduklarını söyleyecek değiliz. Tam tersi; son derece anlaşılır sebep-sonuç ilişkileri tarafından belirlenen bir bütünün parçaları hepsi. Sol kavrayıştaki nüanslara gelince; tikelliklerle yapısal bağ kurabildikleri ve gündemi etkileyebildikleri ölçüde anlamlılar; yoksa mutlaklaşıp bölünmeye neden oluyorlar. Oysa her sol kavrayış insanlığın çalkantılı denizinde demirlemiş birer gemi gibidir. Sorun; dalgaların yönüne ve yüksekliğine göre gemilerin doğru pozisyon alıp bir araya gelememeleridir. Kapitalistler türlü cambazlıklarla kendilerini korumaya çalışırken solun nüanslara takılıp bölünmesinin bedelini kim ödüyor dersiniz?

Bizim Yolumuz Bu. Sizinki Hangisi?

"Görünmeyen uyum görünenden daha güçlüdür."
Heraklitos

Bir iktidarın dayattığı tasarımsal gerçeklik doğal gerçekliğin zıttıdır; özneleşmeyi ve öznellikleri de sınırlandırır.

Düşünürken aklımızdan geçenleri bir yere bağladığımızda farklı bir yörüngeye oturmanın sessiz heyecanını yaşarız. Düşünme eylemi, çağrışımlar, sekmeler, sıçramalar yoluyla gelişir, döne döne genişler. Sonuçta ortaya çıkan yapı sarmal bir yola benzetilebilir. Düşünmenin neye benzediğinden ziyade onu tetikleyen mekanizmaların neler olduğu daha önemlidir. Bunlar çok boyutlu diyalektik (eytişimsel) süreçlerdir.

Zihin, kendi dışı ile sürekli bir etkileşim, kimi zaman çatışma halindedir. Bu durum -ortada ruhsal bir sorun yoksa- bilinci güçlendirir. Daha da önemlisi benzer zihinlerle bütünleşip aynı yöne akmasına neden olur. Kurucu etkileşime olanak tanıyan bu tür süreçler, kimliksizliğe, sınıfsızlığa götürür ve kolay kolay sonlanmazlar. Sistemik kültür, kimliksizliğe ve sınıfsızlığa götüren süreçleri başından baskılayarak, düşünmenin, gelişmenin, etkileşimin ve bütünleşmenin heyecanını çocuklukta boğar. Baskıların boğmadığı ya da koşullandırmadığı düşünme ve dışavurum pratikleri ise dalga dalga yayılarak iç içe geçer; zamanla toplumsal bilinci oluşturur. Zira düşünce ve dışavurum, alan açmaya, derinlik

yaratmaya dönük eylemliliklerdir. Aksi halde içe kapalı anlatılar seviyesinde kalırlar ve sınanamazlar. Bu da onların dogmaya dönüşmelerine neden olur.

Diğer yandan akıldan geçenler dile geldiklerinde rahiyaları azalır. Bu yüzden düşünceyi türlü kaygılarla, çekincelerle, kısıtlarla fazladan daraltmanın ne gereği ne de anlamı var. Lakin düşüncenin bilincin proseslerinde işlenmesi gerekir. Özellikle estetik ve felsefi dışavurumlar için bu gereklidir. Böylelikle üreticinin heyecanıyla birlikte seviyesi diğer öznelere geçer. Geçen bir başka şey de sorumluluktur. Ne ki, kimliksiz, sınıfsız, velhasıl ötekisiz bir yaşama giden yola katkı sunmak için etkileşim sürmelidir. İdeolojik arınma adına parçalanmış bir toplumsal "özne" ve onun yürüdüğü "meçhul yol" kadar trajiği yoktur.

Bir ve Aynı

Kolektif, yapısal ortaklık demektir; pragmatik, eklektik birlikteliklerle ilgisi yoktur. Sistemik yapının düğümlerini çözmek için kolektif bütünlüğe gönderme yapan fikirleri yaymak gerekir. Baskıya rağmen kendisine alan açmaya çalışan birinin zihni ile bir norm olarak özgürlüğü oturtmaya çalışan kolektifin aklı aynı şekilde çalışır. Kolektif, kendisini oluşturan bireylerin üst aklı değildir. Birey ve kolektif birbirlerine zerk edilmiş halde "bir ve aynı" varoluş için çabalar. Dolayısıyla kurucu politika, bireyler, tikellikler, gruplar arasındaki bağlantılara vurgu yapan, mücadeleyi (salt) iktidar karşıtlığına indirgemeyen politikadır.

Kolektif düşünceye katkı sunan "özneler" arasındaki "farkları" fark edebilmek önemlidir; lakin aralarındaki "yakınlığı" hissetmek daha da önemlidir. Bireyin toplumla, toplumun doğayla birliğini tesis etmek, benzer niyetteki insanların "farklılıklarından" ziyade "yakınlıklarına" vurguyu gerektirir. Özellikle sistemik iktidarla mücadelenin yoğunlaştığı dönemlerde bu bir tercih değil zorunluluktur.

Özgürlükçü, eşitlikçi yaşama odaklanmış; "farklı ancak yakın"

iki düşüncenin ilişkisine dair şu benzetmeyi yapabiliriz: (Kâğıt üzerinde birleşme ihtimali olmayan) paralel doğrular sonsuzda birleşirler. Tren raylarının uzakta bir noktada birleşiyormuş gibi görünmesi bu varsayımın gerçeklik düzlemindeki kanıtı gibidir... Matematik yararlıdır, ancak soyut dünyasına bakıp iyimserliğe kapılacak değiliz. Somut dünyada her şey çok daha kolayken işleri güçleştiren bir sistemik iktidar matriksine tabiyiz. Sorunu fazla dallanıp budaklandırmadan denebilir ki: İdeolojik kodlarında bölünmeye değil birleşmeye vurgu yapan bir politikada ısrar etmek daha akıllıcadır.

Akıldan geçenlerin -kâğıda döküldüklerinde- rahiyalarının azalmaması, üretici zihnin yetkinliği kadar okuyanın hislerine de bağlıdır. Çünkü bu iş bilmek kadar sezmek, hissetmekle de ilgilidir. Hatta denebilir ki akıl yol aldırır, işi bitiren sezgilerdir. Nasıl ki ideolojik arınma adına parçalanmış bir toplumsal "özne" ve onun yürüdüğü meçhul yol kadar trajiği yoksa, toplumsal ve kültürel dönüşüm yolculuğunda da bölünmüş bir akıl ve yıpranmış sezgiler kadar kötüsü yoktur.

Kolektifin oluşumuna katkı sunan düşünürlerin tezleri ve sezgileri ışık tutucudur. Söz gelimi Kafka'yı, sistemik iktidarın düğümlerini müthiş bir sezgiyle kavrayıp deşifre ettiği için severim. Zihnini tatminkâr yoğunlukta kullandığı için -kısa ömrüne rağmen- büyük "keşkeler" yaşadığını sanmıyorum. Fikirleri tam anlaşılmayan, dahası abuk sabuk taraflara çekilen Nietzsche'yi de benzer nedenlerden ötürü, fakat daha çok, "yaşama evet" dediği için severim. Modern dönemde yaşamış hiçbir filozofun "amor fati" yani "kaderini sev" deme cesareti gösterecek kadar yaşamı olumladığını düşünmüyorum. Onun felsefesi ve dili için anlaşılmaz, kapalı, karanlık anlamlarına gelen "apokaliptik" terimi kullanılır. Pek katılmam. Zira her düşüncenin öncülü ve ardılı vardır. Bu yüzden Marx'ı, ne Kafka'dan ne de Nietzsche'den ayrı tutarım. O da, bireyin kendisine ve yaşama yabancılaşmasını dert edinmiş, bu konuda kapitalist yapıyı zamansallığı ölçüsünde lime lime et-

miş, çözüm için aklını ve sezgilerini sonuna dek zorlamıştır.

Ayrı disiplinlere ilgi duysalar da, farklı sorunlara odaklanmış görünseler de, üç düşünür de aynı yolun yolcusudur. O yol yaşamın kutsandığı yoldur. O yol, özgürlüğün, eşitliğin ve bütünlüğün "dikenli ve dolambaçlı" yoludur. Üç düşünürü birbirinden ayrı tutanlar, ideolojik arınma adına kolektifin bilincini bölmekte sakınca görmeyen sözde aydınlardır.

Yaşayan politik kuramcılardan Antonio Negri'nin sol camiada seveni kadar sevmeyeni de çoktur. Negri'ye mesafeli duran solsosyalist entelektüellerin ekseriyesi Leninisttir ya da Lenin'e yakın durur. Ancak, "Lenin'i Leninistlerin yaptıkları üzerinden yargılayamazsınız" sözü de Negri'ye aittir ve etik-politik norm niteliğindedir. Diğer yandan Lenin'in, "Soyut ilkeler somut konjonktürde işe yaramazlar" sözüne katılmamak Leninistlerle ayrı düşmeye yetmeyeceği gibi, Lenin'i taktik tercihlerinden ötürü tamamen olumsuzlamak daha büyük yanlışa düşmek demektir.

Kafka'yı, Nietzsche'yi, Marx'ı, Lenin'i ve daha pek çok değerli zihni buluşturup konuşturamayacağımıza göre, yıllar öncesinden işaret ettikleri "gelecek" tasavvurunu bulunduğumuz noktada var etmenin çabasına girmek durumundayız. Hangi mesele hakkında olursa olsun, düşünürken aklımızdan geçenleri bir yere bağlayıp -kurucu etkileşime olanak tanıyan- en dış yörüngeye oturabilmemiz için bunu yapmak zorundayız.

Irwin Yalom'un ünlü romanı *Nietzsche Ağladığında*'da Nietzsche'nin doktoruna sorduğu soruyla bitirelim: "Benim yolum bu. Seninki hangisi?"[6]

6 Nietzsche Ağladığında, Irwin Yalom, Çev. Aysun Babacan, Ayrıntı Yayınları

Pornografiden Beslenenler ve Susanlar

"Sanat yapıtları çileci ve utanmazdır, kültür endüstrisi ise pornografik ve iffetli."

Kültür Endüstrisi, Theodor W. Adorno

Terry Eagleton *Kuramdan Sonra* kitabında "kültür kuramı öğrencileri arasında bedenin moda bir konu başlığına dönüştüğünü" söyler. "Ancak üzerinde fikir yürütülen genellikle erotik bedendir, açlık çeken beden değil" diye ekler. Eagleton'a göre öğrenciler çalışan değil çiftleşen bedenlere odaklanmakta, vampirizm, göz oyup çıkarma, siborglar ve porno filmler gibi sansasyonel konularda çalışmak üzere kütüphanelere tıkışmaktadırlar.[7]

Mahrem bir olayın olduğu gibi aktarılması pornografik öğeler taşır. Oysa bilinç mahrem görüntülerden ziyade onları üreten süreçlerle, art anlamlarla ilişki kurarak gelişir. Trajik bir sonuç çarpıcıdır ve fakat etkisi geçicidir, dahası travmalara neden olabildiğinden bilinci zayıflatır. Bir olay hakkında kalıcı yargıya varmak için duyguların sarsılması yetmez; ilişkili süreçlerin bilgisi de gerekir. Oysa insanların çoğu, sonuçları süreçlere, biçimi içeriğe, görüntüyü anlama tercih ediyor. Marxist düşünür Guy Debord *Gösteri Toplumu* kitabında popüler kültürün zihnin kodlarını içeriden değiştirdiğini ifade eder. Adorno ve Horkheimer da *Kültür Endüstrisi* kavramıyla benzer sorunun (yeniden) üretim boyu-

7 Kuramdan Sonra, Terry Eagleton, Çev. Uygar Abacı, Literatür Yayınları

tuna dikkat çeker. Kapitalizm tarafından deforme edilen zihin art anlamlara değil de nihai görüntülere takılıp kalırken, kültür, derhal tüketilmek üzere üretilen bir metaya dönüşmüştür. Daha vahimi, zulüm ve trajedi içeren haberler de aynı tüketim çarkına tabiler. Yemek yerken bile psikopatik bir hazla "reality show" izleyenler, gazetelerin üçüncü sayfalarını okumaktan keyif alanlar var. Son derece yoz bir tüketim kültürünün üretimine katkı sunan bu tüketiciler doyumsuz bir iştahla seyreyledikleri acıklı haberlerin öznesi olmadıklarına şükrederek yaşıyorlar. Hal böyleyken habercilik etiği Demokles'in kılıcı gibi haberi yapanların tepesinde salınıyor. Değerli gazeteci L. Doğan Tılıç İntihar başlıklı makalesinde şöyle diyor: "Çocuklarla ilgili haberlerin nasıl yapılıp yapılmayacağı üzerine de ilkeleri var gazeteciliğin."[8]

Mahrem ve trajik olayların pornografik öğelerinden arındırılarak ifşa edilmeleri, etiğin, ahlakın, vicdanın gereğidir. *Gösteri Toplumu*'nun ve *Kültür Endüstrisi*'nin dinamiklerini bozarak zihinleri fabrika ayarlarına döndürmenin yolunu bulmak zorundayız. Aksi halde kötünün kendisini yeniden üretmesinin önüne geçemeyiz. Üçüncü sayfa haberleri birer insanlık trajedisidir ve özünde toplumsaldır. Dolayısıyla art anlamlarıyla birlikte deşifre edilmeleri entelektüel sorumluluktur. Pınar Kür *Asılacak Kadın* romanını bir haberden esinlenerek yazmış; Başar Sabuncu senaryolaştırarak filmini çekmiş; Müjde Ar ana karakteri oynamıştır. Haberi yapan gazeteciyle birlikte bahse konu dört duyarlı zihin böylece toplumsal bir trajedinin belleklere kazınmasını sağlamıştır.

Unutma Unutturma, Ama...

"Unutma, unutturma" sloganı lafta kalmamalı. Lakin hatırlatmanın usulünü de bilmeli. Bu vesileyle, gerçekçiliğin (realizm) felsefi, estetik ve edebi bir dışavurum olduğunu, insanlığın ortak bilincine hatırlamanın yöntemlerini nakşettiğini ve pornografiyle ilişkisinin olmadığını hatırlatalım. Trajik bir haberin hakikat

8 İntihar, L. Doğan Tılıç, BirGün, 23.1.2016

boyutu mahremiyet boyutuna ne kadar baskınsa, okuyanı bilinçlendirme olasılığı o kadar yüksek olur. Mahrem bir olay sarsıcıdır. Ancak sarsıntı, unutmamanın, bilinçlenmenin, dolayısıyla benzer olayların tekrarlanmamasının güvencesi değildir.

Ailesiyle birlikte IŞİD belasından kaçarken Akdeniz'de boğulan Aylan bebeğin yürek parçalayan görüntüsü hâlâ bellekle-rimizde. Minik bedeninin cansız fotoğrafı günlerce ekranlarda, gazete sayfalarında kalmıştı. Pek çok kişinin o fotoğrafa bakarken ağladığına tanık oldum. Ancak çok geçmeden olayı unuttuklarını da fark ettim. Derken önümüze duyarlı kalemlerin çizdiği temsili resimler geldi. Bir "son görüntü" olarak malum fotoğrafı aşan ve içindeki trajik özü açığa çıkaran temsillerdi bunlar. Bir arkadaşım o resimlerden birini bilgisayar ekranının kenarına iliştirmişti. Bence trajediyi duyguların uçucu zemininden kurtarıp bilincin sıkı dokusuna saplamıştı.

"13 yaşındaki A.B.Y. evinde kendisini astı. Ortaokul 8. sınıf öğrencisinin TEOG sınavında istediği puanı alamayınca bunalıma girip intihar ettiği ileri sürüldü." Bu ve benzer haberlerde gerçek nedenlere atıfta bulunulmadığından kendime sordum: Gencecik bir can neden "bile isteye" ölümü tercih eder? Yanıtı kendim verdim: Devlet o canın geleceğini merkezi sınav saçmalığına indirgerse, seçenekler arasına da "başarısızlığı" koymazsa -evet- tercih eder.

İzafi kavramlar dendiğinde aklımıza ilk gelen kavram zamandır. Bir yanda can yakan bir haberi okurken geçmek bilmeyen saniyeler, diğer yanda saniyeler süresince biten gencecik bir ömür. Ömrün saniyelere, umutların kedere, barışın savaşa indirgendiği bir hayatın hesabını devletten sormak "vatan hainliği" sayıldığına göre, yüzümüzü Nazım'ın "Dünyanın en tuhaf mahluku" dediği varlığa, yani insana dönelim. Kabahatin tamamı değilse de çoğu onun çünkü. "Sönmüş bir yanardağın ağzı gibi korkunç" bakması da bu yüzden.[9]

9 Dünyanın En Tuhaf Mahluku, Nazım Hikmet

Bazıları var ki "yaşayan ölüler" gibi bakıyorlar. Devlet nezdinde vatan haini değillerse bile, yaşama, insanlığa ihanet ediyorlar. Onların kim olduğunu bize Nietzsche söylesin: Büyük filozofa göre insanlar ikiye ayrılır: iman edenler ve itiraz edenler. İman edenler verili gerçeği sorgusuz sualsiz kabul edenlerdir. Sorduğunuz vakit "çok şükür yaşıyoruz, çok şükür huzurluyuz" derler. Lakin bilmezler; yaşıyorlarsa, yaşayan çocukları varsa, hakkını arayanlardan ve sözünü esirgemeyenlerden ötürüdür. Kutsal kitaplarda bahsi geçmediği için suskunluklarının günah olduğunu düşünmezler. Anlayacakları dilden söyleyelim: Başkalarının huzursuzluklarından huzur devşirmek, günahtan da büyük bir günahtır!

Pornografiyi insanların ekranlarına bırakan kapitalist kültür, pornografiyi tüketenler kadar pornografi karşısında susanlardan da beslenir. İki grup da, kendilerine servis edilen son görüntülerin özneleri olmadıkları için şükreder. Neyse ki sonuçlardan ziyade süreçlerle ilgilenen, zihinleri kararmamış insanlar da var.

İman edip susanlar da, doyumsuz bir hazla tüketenler de, anlamaya çalışıp itiraz edenler de aynı kötücül sisteme tabiyiz. Ortak gerçeğimiz bundan ibaret ve maalesef çok şey demek. İtiraz edenlerin talihsizliği sorunları yaşarken çözmek istemeleri; zira iman edenler gibi gitmeyi düşledikleri ne ahir mekânları ne de zamanları var. Hakkaniyetsiz, kalpsiz bir hayatın pornografisinden beslenenlere ve susanlara inat, onlar hep yaşayacak.

Hayırseverlik Balonu

"Ey siz hayırseverlik tüccarları! Yoksullara gidin ve öğrenin, çünkü sadece yoksullar hayırseverdir."

Demiryolu Serserileri, Jack London

I

Kendini devlet kanadında tanımlayan ailemin, devletin bizzat var ettiği *Koç Ailesi*'ne dair fikirleri nötrdü diyebilirim. Ancak malum aileyle siyaseten ortak noktalarımız da vardı. Misal, dedem gibi Vehbi Koç da CHP'liydi, Atatürkçüydü. Babamın yıllarca Karayolları'nda sendikalı bir işçi olarak çalışması Koç Ailesi ile aramızdaki sınıfsal farklılıkların fark edilmesine yetmemişti. Haliyle ben de ergen bir sosyal demokrat olarak duruma uyum sağlamakta güçlük çekmemiştim. Derken elime Erol Toy'un İmparator kitabı geçti; resmen bir günde su gibi içtim. Kitap, tarihsel altyapı-üstyapı ilişkilerinin sonucu olan devlet-hükümet-sermaye kardeşliğini Koç Ailesi'nin palazlanması ekseninde akıcı bir dille anlatıyordu... Ailemin ve Koç Ailesi'nin farklı sınıfsal özelliklerinin devletin egemenlik potasında bir şekilde eridiğini, oluşan yapının da yasalarla güvence altına alındığını fark edip sosyalist olmam üniversite yıllarıma denk gelir.

Kendini solda tanımlayan kimi yazar Mustafa Koç'un vefa-

tının ardından olumlu şeyler söyledi. Vakıa buyken ne merhum dedeme ne de babama haksızlık etmek isterim. Sosyalistlerin bir kısmı için "devlet," sosyal demokratların tamamı için "hem devlet hem sermaye" çözümlenmemiş çelişkiler olarak kaldığı sürece daha çok sürer bu ideolojik tökezleme deyip geçelim.

Mustafa Koç ardında iki evlat bırakarak genç denebilecek yaşta öldü. Bir baba olarak elbette çok üzüldüm. Lakin "Türkiye en hayırsever işadamını kaybetti" lakırdıları üzerine söz söylemezsem kendimi inkâr etmiş olurum. Benliğimi belirleyen asıl unsur "baba" oluşum değil; sermayesiz, sömürüsüz ve sınıfsız bir yaşama olan inancımdır. Peki, hayırseverlik nedir?

Kaşıkla Verip Kepçeyle Almak

İnternetteki popüler sözlüklerden birinin yazarı "hayırseverlik" hakkında şöyle bir öneride bulunmuş: "İşadamları hayırseverlikleriyle öyle bir reklam ve şov yapıyor ki, 'iyilik' tez elden ve en ağır şekilde vergilendirilmesi gereken lüks tüketim sayılmalıdır."

İki büyük dünya savaşıyla, milyonlarca çocuk ölümüyle, iklim ve çevre felaketleriyle, sebep olduğu daha nice trajedilerle, acımasızlığı, akıl dışılığı çoktan kanıtlanmış olan kapitalizmin varlığı sömürü koşullarının sürmesine bağlıdır. Ancak bir kısım yoksula muhtelif yardımlarda bulunarak toplumun gazının alınması da lazımdır. Bu konudaki naçizane önerimin yukarıdakinden biraz farklı olduğunu belirteyim: Hayır işlemeye pek meraklı işadamları biricik şirketlerini kamuya devrederek iyiliğin esaslısını tek seferde yapsınlar, olsun bitsin.

İş dünyasının popüler dergilerinden Forbes geçenler açıkladı: Dünyanın en zengin 62 kişisinin yıllık gelirinin toplamı 3,5 milyar insanın yıllık gelirinin toplamına eşitmiş. Hakikat buyken "Hakiki hayırsever kimdir?" diye sormadan edemiyor insan.

Sezar'ın "Tanrı benim!" demesinin üzerinden iki bin küsur sene geçti. Sezar mezarına, Tanrı kiliseye çekildi. İmparatorların

bıraktığı boşluğu ulus-devletler, Tanrı'nın bıraktığı boşluğu burjuva hümanizmi doldurdu. Ağaçların gölgesine bile göz diken kapitalizm hâkim ideoloji olurken, ulus-devletleri, Tanrı'yı ve hümanizmi kullanmaya devam ediyor. Devletleri ve Tanrı'yı nasıl kullandığını biliyoruz. Kafaları karıştıran hümanizmle kurduğu ilişki!

Zamanında insan merkezli düşünceyi, nam-ı diğer hümanizmi yaratan burjuvazi, vakti gelince "filantropizme" sarıldı. Filantropizm insan severlik demek: Başkalarının, ekonomik, sosyal ve sağlık standartlarını yükseltmek için hayırseverlik faaliyetleri düzenlemek anlamına geliyor.

Kapitalizm 1970 sonlarına kadar devlet destekliydi, yani Keynesyen politikalar esastı. Azmanlaşan özel sektör pastadan daha fazla pay isteyince devletler üretimden ellerini çektiler. Kamu çalışanları ya işten çıkarıldılar, ya erken emekli edildiler ya da güvencesiz şartlarda çalışmaya mecbur bırakıldılar. Velhasıl devlet-hükümet-sermaye ittifakı işlediği ayıbın üstünü örtmek, mağdur yığınların tansiyonunu düşürmek için önce ABD'de sonra diğer ülkelerde filantropizm balonları uçurdu. "İyiliklerin" açıktan yapılarak birer lütuf gibi algılanmasına ve sistematik yapılmasına özellikle dikkat ediliyordu. Bunun için vakıflar, sivil örgütler kullanıldı. Ancak asıl faydası, çalışanların hak arama iradesini içeriden çökertmesiydi. Başarısızlık halinde elbette daha radikal çözümlere gidiliyordu. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporlarına göre hak arama faaliyetlerinden ötürü Avrupa'daki işten çıkarmaların %66'sının Türkiye'de gerçekleştiğini hatırlatalım.

Filantropizm türü taktik iyiliklerden farklı "iyilikler" de var. "Karşılık beklemeden, gösterişe kaçmadan yapılan yardım" anlamına gelen "alturizm" onlardan biri. Özgecilik, diğerkamlık diye de bilinir. Büyük yazar Eduardo Galeano, "Hayırseverlik dikeydir, yukarıdan aşağıya iner. Dayanışma yataydır, ötekine saygı duyar" der. Bana kalırsa filantropizm gibi altruizm de dikey yardım sınıfına giriyor: Daha fazla kazananın iyilik lütfederek vicdanını rahatlatmasını ve kaldığı yerden devam etmesini sağlayan sistem içi bir terapi gibi.

Galeano'ya atıfla, yatay çerçevede ötekine duyulan saygıyla yapılan olumluluklarsa farklıdır. Olumluluk diyorum zira "iyiliğin" kendini feshederek "kuruculuğa" dönüştüğü etik eylemlerdir bunlar. Gönüllülük esasına dayanan faaliyetler, imece ruhuyla kotarılan işler, dayanışmalar, karşılık beklemeden yapılan yardımlar, adil paylaşımlar, ortaklaşa üretkenlikler vb. kurucu eylemlere örnektir. "Kaşıkla verip kepçeyle almak" niyetiyle yapılan hayırseverlik faaliyetleriyle yakından uzaktan ilişkileri yoktur.

II

"Köpeğe atılan kemik hayırseverlik değildir. Hayırseverlik siz de en az köpek kadar açken onunla paylaştığınız kemiktir."

Demiryolu Serserileri, Jack London

İlkel toplumlar ihtiyaçları neyse o kadar avlayan, yetiştiren ve tüketen sınıfsız topluluklardı. Ne zaman "artık ürün" ortaya çıktı, toplum sınıflı yapıya dönüştü. Sanayi Devrimi'yle birlikte değişen üretim ilişkileri, toplumu "kapitalistler ve emekçiler" olarak ikiye böldü. Binlerce sene öncesinin iktidar yüzüğü o gün bugündür yüzüklerin efendisinin, yani kapitalistlerin parmağında duruyor. "Artık üründen" kopartıp yoksulların önüne attıkları her lokmaysa birer lütuf gibi algılanıyor. Ayrıcalıklı tüketimin değil birlikte üretip birlikte tüketmenin hâkim olduğu bir yönetişim anlayışını oturtmak varken, eşitsiz bir toplumda hayırseverliği öne çıkarmak yoksulluğun yeniden üretimine katkı sunuyor. Kimi kapitalist kuramcılarsa -şirketlerin yatırıma dönük finansmanını azalttığı gerekçesiyle- kurumsal hayırseverlik faaliyetlerine bile sıcak bakmıyor. Kartopunun içine gizlemeden sadece taşın kendisini atmayı önerdikleri için aslında iyilik yapıyorlar. Hasmın görünür hale gelmesi ve safların belirginleşmesi önce emekçilerin sonra insanlığın hayrınadır.

Hayırseverlik faaliyetleri sosyal sorumluluk sosuna batırılmış

pazarlama uygulamalarıdır. Bu yüzden yardım edilecek kişilerin profilleri, yapılacak yardımların miktarı ve türü önemlidir. Bütün bunlar saha araştırmaları, veri analizleri, kaynak tedariği, yardımların dağıtımını vb. gerektirdiğinden belli ölçülerde istihdam gerektirir. Dolayısıyla bütçe belirlerken dikkate alınması gereken gider kalemlerindendir. Ancak karşılığı "kaz" olduğundan gidecek "tavuğun' hesabı yapılmaz. Netice itibarıyla her yardımdan sonra sermaye kazanır.

Oyun Çemberi

Hükümetlerin hayırseverlik hassasiyetlerinin kaynağından söz etmezsek "oyun çemberini" kapatmamış, bağlamı da tam kurmamış oluruz.

1980'lerin başında ABD'de başlayan sözde iyilik furyası dönemin başbakanı Turgut Özal marifetiyle Türkiye'ye ithal edilmiş, günümüz siyasal iktidarında tavan yapmıştır. Zira sosyal yardımın somut karşılığı oydur. Ayrıca her vatandaşın -zaten- kamusal hakkı olan kesintisiz devlet desteğinin arada lütuf gibi sunulması, devletle/partiyle tebaası arasındaki ilişkinin klientalist (himayeci) ve paternalist (baba şefkatinde) olmasını, dolayısıyla aralarındaki otoriter özün korunmasını sağlar. Ancak iş burada bitmez. Devlet, özel sektör ile garip gureba arasında benzer ilişkinin kurulmasını ister, hatta bunu özel sektöre dayatır. Böylece hem kendi tavrını meşrulaştırır, hem de yoksul halkın kontrolünü sağlamış olur. Sermaye ise devletin dayatmalarına itiraz etmez. Zira salt reklamlarla rekabette öne geçmenin güçleştiği pazar ortamında kurum ve marka farkındalığı yaratmanın en etkili yolunun hayırseverlik faaliyetlerinden geçtiğini bilir. American Express, 1983 yılında Özgürlük Heykeli'nin restorasyonu için kredi kartlarının her kullanımından 1 peni, her yeni kart için de 1 dolar bağışta bulunmayı taahhüt etmiş, bir sonraki yıl Amerikan Express kart kullanımında %28 artış gözlenmiştir.

Şirketlerin/şahısların taktik hayırseverlik faaliyetlerinin so-

nunda hedeflenen stratejik faydaları artık özetleyebiliriz: 1) Devletle/hükümetle ilişkileri korumak, 2) Müşterilerin ve şirket çalışanlarının nezdinde itibarı güçlendirmek ve marka değerini artırmak, 3) Toplam kârı maksimize etmek. Aslında bütün hikâye bundan ibaret!

İlgili kaynaklar memleketteki hayırseverlik şampiyonunun Sabancı Holding olduğunu söylüyor. Koç Holding ise -ayni ve nakdi yardımlara ilaveten- sosyal adalet için hayırseverlik konulu araştırmalarıyla öne çıkıyor; bunu da, kâr amacı gütmeyen vakıflar, gönüllü dernekleri, sivil toplum kuruluşları üzerinden yapıyor. Maksat ihtiyaç sahiplerinin belli fırsatlara erişimini sağlamak. Devlete gelince; yapılan ayni ve nakdi yardımları karşılıksız bırakmıyor; hayır sahiplerine vergiyle ilgili kolaylıklar sağlayarak borcunu ödüyor. Cumhuriyet tarihinin en büyük, en kârlı kuruluşunun (Tüpraş) siyasal iktidar tarafından Koç Ailesi'ne takdim edilmesi birikmiş borcun ödenmesi şeklinde yorumlanabilir. Ancak ayın bir de karanlık yüzü var: 2008 yılında Sabancı Holding'in net kârı bir önceki yıla göre %23 artış göstererek 1 milyar 189 milyon TL olarak açıklanmıştı. Buna rağmen Akbank, 2008 krizinde 2.700 çalışanını işten çıkardı. Elde ettiği tasarruf yıllık net kârının yanında devede kulaktı. Koç Holding'in 2015 yılının ilk 9 ayına ait net kârı ise 2,2 milyar TL olarak açıklanmıştı. Gelgelelim 2015 yılında Tofaş'tan 142, Arçelik'ten 175, Ford Otosan'dan 280 kişi işten çıkartıldı. 1923 yılı itibarı ile ülkemizde 4.559 km olan demiryolu uzunluğu 1940 yılına kadar 8.637 km'ye ulaşmıştı. Sonraki yıllarda -özellikle sağ hükümetlerin yerli ve yabancı sermayeyi kollayan politikalarından ve Koç Ailesi'nin Ford ve Fiat firmalarıyla yaptıkları anlaşmalardan ötürü- demiryolu yatırımları kesildi... 2013 yılında Gezi Eylemleri'nde (Koç Holding'e ait) Divan Oteli'nin tomalardan kaçan Gezi eylemcilerine kapılarını açması adeta bir masal gibi anlatıldı. Gelgelelim aynı Koç, 2015 yılında, Divan Pastaneleri'nde çalışan 53 kişiyi kapının önüne koyuverdi, üstelik tazminatlarını falan da ödemedi. En

azından basından böyle okuduk. Sonradan ne oldu bilmiyoruz. Kaldı ki tazminatları ödemesi veya çalışanlarını tekrar işe alması ne Koç Holding'in ne de kapitalizmin tabiatını değiştirir.

İnsanlığın tez zamanda eşitlik, özgürlük ve kardeşlik değerleriyle buluşması; mevcut üretim ilişkilerinin bir sonucu olan hayırseverlik balonunu patlatması hayırların en büyüğüdür.

Sapere Aude

"Kavramlar duyusuz boştur, duyular kavramsız kördür."

Immanuel Kant

I

Server Tanilli *Uygarlık Tarihi* kitabında burjuva sınıfının feodal düzen içinde gelişerek ekonomik ve sosyal üstünlüğü ele geçirdiğini ve yeni bir dünya görüşünü de beraberinde getirdiğini söyler.[10] Bahse konu dünya görüşü Aydınlanma felsefesidir. Aydınlanma'nın kökleri Antik Yunan'a uzanmakla birlikte ilk büyük sıçramasını Rönesans ve Reform hareketleriyle yapmıştır. Bir düşünce akımı olarak İngiltere'de deneyci, Fransa'da akılcı, Almanya'da ise mistik-akılcı formlarda belirmiş; temel olarak akla, doğaya ve insanın mutluluğuna aykırı dogmatik/skolastik düşünceye karşı gelişmiştir.

"Aklını kullanmaya cesaret et" anlamına gelen Latince *Sapere Aude* sözü Kant'a aittir. Ondan iki bin sene önce yaşamış olan Aristoteles bilgiye akıl yoluyla ulaşılabileceğini ileri süren ilk düşünürlerdendir. Akılcı düşünceyi doruk noktasına çıkaransa Hegel olmuştur. Yapısalcı Marksizmin öncüsü Althusser, akılcı-li-

10 Uygarlık Tarihi, Server Tanilli, Say Yayınları

beral eğilimli genç Marx'ın Hegel'den çok Kant'tan etkilendiğini iddia etse de, koca Hegel diyalektiğini ayakları üzerine oturtmak yetişkin Marx'a nasip olmuştur.

İnsanlığın düşünsel serüveninde, Aristo, Kant, Hegel, Marx, (hatta) Althusser ve daha pek çok ismin beslenip katkı sunduğu Aydınlanma sürecini (inişli çıkışlı) bir sinüs eğrisine benzetebiliriz. Küresel hegemonyanın alt unsurlarından olan ülkemizde epeydir keskin bir iniş yaşanıyor. Çıkışa ne zaman geçeceğimizse şimdilik belirsiz. Sanattan kültüre, siyasetten ekonomiye, eğitimden bilime, kişi hak ve özgürlüklerinden demokrasiye, hukuktan adalete -tabiri caizse- dip yapmış durumdayız. Şu an için ufukta koyu bir karanlık var ancak hiç aydınlanmayacağı anlamına gelmiyor.

Yarım Devrim "Devrim" Değildir

Genişleyebilen, derinleşebilen, kendi dışına taşabilen, kendini aşabilen bir akımdır Aydınlanma. Yaygın kanıdan farklı olarak merkezinde salt aklın hükümranlığı değil, eleştirel aklın yol açıcılığı vardır. Bunu da Kant'a borçludur. Aydınlanma'ya itiraz edenler, ya eleştirel akla karşıdırlar ya da aşkın/metafizik bir anlayışı kendilerine düstur edinmişlerdir. Ortodoksi yapılar, skolastik anlayışlar, dogmatik sistemler vb. bu tür anlayışların ürünüdür. Öte yandan Aydınlanma kanadından konuşan kimilerinin akla ettikleri, akla karşı olanların saldırılarından daha önemsiz değildir. Ne ki, Aydınlanma'nın biricik esprisi olan "eleştirel aklın yol açıcılığı" yerine "salt aklın hükümranlığını" koymak dogmatizmin karanlık sularına savrulmayı da beraberinde getirir. Bu yüzden Aydınlanma tarihi hatalı yorumlanmış "Sapere Aude" pratikleriyle doludur, enkazı hâlâ temizlenememiştir. O enkazın artıklarını didikleyen liberal ve muhafazakâr lafazanlar hâlâ ortalıkta cirit atmaktadır.

Ülkenin en kocaman ödülünü en yüksek makamından alan yazar Alev Alatlı'nın *Aydınlanma Değil, Merhamet!* romanında

yücelttiği merhamet kavramını asıl bağlamına oturtan gene Aydınlanma'nın epistemolojisidir. Aslında Alatlı bunu iyi bilir. Verdiği bir röportajda "Aydınlanma ile merhamet kavramlarına karşıt anlamlar yüklemediğini, meseleyi yalnızca Rusya bağlamında ele aldığını" belirterek iddiasının ağırlığını azaltmak istemiş gibidir. Ona göre Deli Petro'dan günümüze Rus halkının ödediği bedellerin kaynağında Aydınlanmacıların entelektüel kibri yatıyormuş. Hal böyleyken 1917 Bolşevik Devrimi ile 1990 karşı devrimi arasında ve sosyalist Rus toplumuyla sonrasının liberal toplumu arasında "özsel farklılıklar yokmuş" Romanının son bölümünde kahramanlarından birine Marx'ın Farmason olduğunu söyletmesiyse fazlasıyla manidardır. Ödüllü yazarın ipini bağladığı kazık bu denli absürd olunca, ödülü alırken yaptığı konuşmada "Yaşasaydı George Orwell'ın Erdoğan'ı ayakta alkışlayacağını" ilan etmesi de normaldir.

Aydınlanma'yı ve modernizmi Alatlı ve benzerlerinden daha analitik, daha derinlikli eleştirenler gene Aydınlanmacı düşünürlerdir. Eleştirel aklı düstur edindiklerinden, dahası felsefi bir norm olarak içselleştirdiklerinden aynı aklı sorunsallaştırmak boyunlarının borcudur. Bu bağlamda Atatürk heykellerinin birer put, Kemalizmin bir din gibi algılanmasının tek sorumlusu siyasal İslamcılar değildir.

Fransız devrimci Louis-Antoine de Saint-Just'ın Reform karşıtı hareketler karşısında söylediği şu söz meselenin iyi bir özetidir: "Yarım devrim yapan kendi mezarını kazar."

Bir devrimin yarım kalması biraz da o devrimin nasıl yapıldığıyla, nasıl sürdürüldüğüyle ilintilidir. Bunun bilincinde olan gerçek Aydınlanmacılar önayak oldukları düşünsel yeniliğin bir "dine," kendilerinin de birer "peygambere" dönüştürülmelerini zinhar arzu etmezler. Evrensel değerlerle ve doğal hakla desteklenmeyen "aklın" burjuva iktidarların elinde hem bir baskı aracı, hem de pragmatizmin bir normu olabileceğini de iyi bilirler.

Sönmüş köyler, şişmiş kentler, sığınacak orman arayan hay-

vanlar, emisyona doymuş atmosfer, mermi fırtınaları, bomba sağanakları, mahalle ve din baskıları, emekçi ölümleri, sivil katliamlar, kadın cinayetleri, çocuk istismarları, toplumsal bölünmeler, iradi yarılmalar, sistemik yapı için yalnızca birer "karın ağrısıyken" Aydınlanma'nın gözlüğünü taktığımızda kendi çözümlerini de işaret eden açık çelişkilere dönüşüverirler.

Ortada türlü çelişki varsa onları manipüle eden bir siyasal iktidar da vardır. Memleketteki iktidar pratiklerinin ortak yönelimi ortada: Kapitalizm özlü, neoliberalizm soslu, gerici aromalı, milliyetçi ve militarist garnitürlü sömürü ilişkilerini uzatabildikleri kadar uzatmak; toplumsal çelişkilerin üstünü örtebildikleri kadar örtmek; muhalefet eden "şer" odaklarına uygulayabildikleri kadar baskı uygulamak; Aydınlanma'nın suyuyla yeşermiş kurucu ilkeleri eğitimle ilgili süreçlerden tasfiye ederek akademik ve sosyal yaşama ayar çekmek; feyz aldıkları ulemanın fetvalarından, yüksek bürokratların talimatlarından devşirdikleri "ahlakı" dayatabildikleri kadar dayatmak!

İktidari yapılar çıkmaza girip yönetememeye başladıklarında baskıyı artırırlar. Tarihin bütün dönemlerinde, yerkürenin her noktasında bu böyledir. Mevcut tabanlarını konsolide etmek tek çareleri olur. Asıl amaçlarına gelince; yöneten-yönetilen ilişkilerinde düzenleyici normlardan biri olan Aydınlanma'nın eleştirel aklını ve evrensel etiğini baskılayarak, hak, hukuk arama kültürünün kodlarını bozmaktır.

Kant'a, "Biz şimdi aydınlanmış bir dönemde mi yaşıyoruz?" sorusunu yöneltmişler. Büyük düşünürün yanıtı Aydınlanma'nın esprisini ifşa eder niteliktedir: "Hayır, aydınlanmakta olan bir dönemde yaşıyoruz."

II

Bir Değer Başka Bir Değer İçin Yok Edilemez

Bir halkın kendi kaderini tayin edebilmesi kendisini yöneten/yönlendiren "üst aklın" himayesinden çıkmasıyla mümkündür. Bahse konu "üst akıl" halkın bağlı olduğu devletin resmî ideolojisi de olabilir, o ideolojiyi çökertmek isteyen bir önderliğin ideolojisi de.

"Ergin olmak" deyiminin Aydınlanma'nın ön koşulu olarak ilk kez Kant tarafından kullanıldığını yazının birinci bölümünde belirtmiştik. Ergin olmak karizmatik okullardan mezun olmayı, kitaplar devirmeyi gerektirmez. Tabiatı, yaşamı doğru okumak, ikisinin bilgisini idrak etmek (de) yeterlidir. Tanrı'yı tabiatla bir tutan Kızılderililer şöyle der: "Arkamda yürüme öncün olmayabilirim. Önümde yürüme takipçin olmayabilirim. Yanımda yürü ki seni görebileyim."

Bir militanın kendi yaşamına veya masum insanların yaşamlarına kastetmesi özgürleşme yolunda yaşanan bir çelişkidir, dahası, militanla birlikte onu yönlendirenlerin "ergin olmadıkları" anlamına gelir. Diğer yandan, can almama, cana zarar vermeme düşüncesine sahip olmamak ile merhametli olmak aynı şeyler değildir. Ergin olanlar yaşamı kutsarlar, ona evet derler; canlılara, tabiata aynı gözle bakarlar. Bu yüzden kurucudurlar, bütünleştiricidirler. Merhamet edenlerse, merhamet ettikleri şeye -hayırseverlik ve sadaka ahlakında olduğu gibi- üstten bakarlar. Bununla

birlikte merhamet etmenin de kendine has bir erdemi vardır. Velhasıl ölüme set çeken her tavır kabulümüzdür.

Meşru müdafanın dışında yaşama kastetmenin zorunlu bir tercih olabileceğini iddia edenler bütünlüğün bozulmasına, çözümsüzlüğün mutlaklaşmasına, barış ihtimalinin ortadan kalkmasına, en kötüsü baskı koşullarının katmerlenmesine hizmet eder. Bilinen anekdottur: Rus Çarı'nın arabası köprüye girmek üzeredir. Devrimciler köprünün ayaklarına yerleştirdikleri dinamiti patlatmak için pusuda bekler. Ancak arabayla birlikte bir çocuk da köprüye girer. Devrimciler ikilemde kalmıştır. Çar ölürse milyonlarca insan zulümden kurtulacak, ne var ki çocuk da ölecektir.

Anekdottaki ikilemi çözmek için aydın olmak gerekmez. Lakin Aydınlanma etiği şöyle der: Bir değer, başka bir değer için yok edilemez.

Yarı Karanlık Yarı Aydınlık

Aydınlanma, Orta Çağ'ın karanlığına tepki olarak doğmuş; verili zamanı dönüştürmüş; geleceği biçimlendirmiş; akıllarıyla ahlakları Orta Çağ'da kalanları da nispeten etkilemiştir. İdealize edilmiş bir yöntem değildir. Sürdürülebilir eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve bilimsel gelişme adına bireysel ve toplumsal aklın eleştirel ve özerk pozisyonda tutulması çabalarının toplamıdır da denebilir. Kendi içinde farklı bakış açılarına sahip olması doğasından kaynaklanır, bu bağlamda her tezi değerlidir.

Bir zamanlar skolastik (dinsel) düşüncenin daha sonra faşizmin baskıladığı evrensel değerleri her defasında güçlendiren "eleştirel düşünce" olmuştur. Görmek, incelemek, düşünmek, yorumlamak, iyileştirmek, gerekiyorsa değiştirmek, bütün bunları yaparken incitmemek eleştirel süreçlerin temel yüklemleridir. Yüklemlerden birinin yasaklanması ve/veya baskılanması toplumsal histeriye ve akıl tutulmasına neden olur. Buna rağmen ve bundan ötürü sağlıklı düşünebilen bir kesim hep vardır, her zaman genişleme potansiyeline sahiptir.

Aydınlanma, kendine has ilkeleri ve kavramları olmakla birlikte özünde dinamik bir paradigmadır. Değişmez doğruları ve yanlışları olmadığı gibi belirli bir sistematiği de yoktur. Bir ideoloji asla değildir. Buna rağmen Aydınlanmacı düşünürlerin tezleri arasında güçlü bağlar, yapısal ilişkiler vardır. Söz gelimi Marx, Hegel'in olduğu kadar Kant'ın ve Spinoza'nın da ardılıdır; Spinoza Descartes'ten etkilenmiştir vb. Kimi konularda öncüller ile ardılların, hatta çağdaşların kendi aralarında ters düşmeleri Aydınlanma'nın diyalektiğinden kaynaklanır. Ancak her düşünür, feodalitenin, aristokrasinin ve kilisenin baskısından ötürü zayıflayan "toplumsal aklın" güçlenmesine hizmet etmiştir. Marx'ın diğer düşünürlerden ayrıldığı nokta majör meseleleri yorumlamakla yetinmeyip çözüm için pratik öneriler (de) getirmesi, bunun da tarihsel bir zorunluluk olduğunda ısrar etmesidir. Böylelikle Aydınlanma felsefesini (pragmatik) burjuva tezlerden kurtarmış, ufkunun açılmasına katkı sunmuştur. *Feuerbach Üzerine Tezleri*'nin ünlü *11. Maddesi* Aydınlanma etiğinin bütünleyici unsuru gibidir: "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır, oysa sorun onu değiştirmektir."

Marx'ın tezleri Feuerbach'ı olumsuzlar gibi görünse de aslında eleştirel aklın gereğini yerine getirmiştir. Feuerbach ise dinsel dünyayı laik temele oturtarak hem dinsel aklı dünyevi akıldan ayırmış, hem de itiraz edeceği veriler sunarak Marx'ın önünü açmıştır.

Tarihsel süreçlerde tam bir kopuştan söz edilemez. Yüzyıllar önce yakılmış Aydınlanma fenerini ülkemize tuttuğumuzda 96 yıllık Türkiye Cumhuriyeti'nin köklerinin altı yüz küsur yıllık Osmanlı'ya, onun köklerinin de -yer yer- Bizans'a temas ettiğini fark ederiz. Bugün bile mutfak kültüründen müziğe, zanaatlardan sanata, devlet geleneğinden modern kurumlara, mimariden şehirlere söz konusu bağların kalıntılarını görmek mümkündür. Kaldı ki -iktidarların müdahalelerine rağmen- toplumsal yaşamın özgüllüğünde bölünmenin değil kaynaşmanın izleri bulunur.

Bu bir rastlantı değildir; toplumsal varoluşun doğası gereğidir.

Aydınlanma felsefesi Orta Çağ'ın skolastik karanlığına karşı eleştirel aklın yaktığı ışıktır. Aklın sürece duhul etmesi, toplumsal varoluşun üzerindeki akıl dışı baskılara verilmiş bir reflekstir. Aydınlanma öncesinin Doğulu düşünürleri olan Mevlana'nın, Pir Sultan Abdal'ın, İbni Sina'nın, İbni Rüşd'ün, Hacı Bektaş'ın, İbni Haldun'un aklı ile Aydınlanma döneminin Batılı düşünürleri olan, Voltaire'in, Locke'un, Rousseau'nun, Diderot'nun, Spinoza'nın, Descartes'ın, Kant'ın aklını harekete geçiren benzer itkilerdir. Her biri dönemlerinin özelliklerine göre karanlıktan kurtulmaya, mevcut aydınlığın artırılmasına çalışmıştır.

Karanlık ve aydınlık aynı bünyenin öğeleridir; aralarında bitmek bilmeyen bir etkileşim, çatışma vardır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra çatışmanın boyutları artmıştır. Bir gün aydınlık lehine sonuçlansa bile karanlıkla bağlar tamamen kopmayacağı gibi Aydınlanma serüveni de bitmiş sayılmayacaktır. Bu bağlamda dönüşümün temel dinamiği ve ilkesi, geçmişten ne ölçüde kopulduğundan ziyade geleceğin hangi genişlikte ve derinlikte kurgulandığıyla ilgilidir. Baskıcı, otoriter bir rejimin el değiştirmesi, bir üst aklın gidip ötekinin gelmesi politikanın yapıtaşlarının değiştiği anlamına gelmez. Toplumsal ilişkilerin dönüşeceğinin garantisiyse hiç değildir. En azından tarihsel pratikler bunu işaret etmektedir. Engels, "Materyalizm Fransız Devrimi'nin amentüsü haline geldikçe İngiliz burjuvazisi dine sarılmıştır" der. Gelgelelim öncü Fransa Aydınlanma materyalizmini burjuvazinin dar kalıplarına sokmuş, bir daha çıkartmamıştır. Giyotin cismen sahneden çekilmiş lakin ruhu bugünlere kadar gelmiştir. (Yarı) özgür Fransa'nın yönetici elitleri bugün olası rejim tehditlerine karşı anayasal kanunları kullanmaktadır. Benzer biçimde, İngiltere'nin Sanayi Devrimi'ne öncülük etmesi işçi yığınlarının oluşmasına neden olmuş, lakin burjuvazinin ve aristokrasinin kaygıları ayyuka çıkmıştır. İngiliz burjuvazisi panikleyerek kiliselere koşmuş, yetinmemiş aristokrasiyi de bugünlere taşımıştır.

Hatalar iktidarlara mahsustur. Ülkelerin tarihleri nesnel, öznel hatalarla doludur. Osmanlı aydınlanmaya olumsuz baktı diye karalar bağlayacak halimiz yok; aynı bakışı yeniden oturtmak isteyenlerle mücadele etmek gerekir, başka. Ancak, bir kısım sözde aydının laikliği "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin de bütün dinlere eşit mesafede durması" biçiminde tanımlaması tartışmalıdır. Zira laiklik, yaşamın maddi süreçlerini yönetmekle yükümlü olan "devletin" bizzat dinsiz olmasını gerektirir. İnanç, kişi ile inandığı şey arasında öznel bir tercihtir, bu sebeple yalnızca inananı bağlar. Mevcut siyasal iktidarın tutumuysa tam da kendisinden beklendiği gibidir: Din ve milliyetçilik kartlarını önceki iktidarlardan devralmış ve fakat vurguyu katlayarak artırmıştır.

Aydınlanma felsefesinin feodal ve skolastik düşünceye galebe çaldığı, ancak ufkunu tam anlamıyla genişletemediği açıktır. Sebebi, yanlış ellerde yoğurulmasıdır. Görünen o ki sömürü ilişkileri değişmediği müddetçe yarı karanlık yarı aydınlık halde yoluna devam edecektir.

Kadim Bilmece

"Halbuki zaman, ağır ağır bizimle beraber akan nehir, bir göle varıyordu. Bu gölde artık biz akmıyor, dalgalanıyorduk."

Sait Faik Abasıyanık

Avrupa'nın gotik şehirlerinden birini bölen nehrin kıyısında üç düşünür yürümektedir. Biri sömürüye takmıştır, öteki sürü ahlakına, üçüncüsü de otoriter yapılara. İçlerinden biri nehri göstererek; "Oysa şu su gibi, tabiatın gereğince ve biraz da özgürce aynı yöne akmak istiyoruz" der. Diğer ikisi itiraz etmezler. Akan suyun çeperlerini aşındırması gibi zaman da düşünürler arasındaki farkı törpülemişe benzer. Çünkü insanlık biterse, *zaman* biter.

Özgürlük tutkunu düşünürleri anlamaya çalışırken aktıkları yön konusundaki tereddütlerim azaldı diyebilirim. Gelgelelim nehirlerin denize karışacağına inanmak yetmiyor; insan akışın kendisinde de ortak şeyler arıyor. Meselenin içinden çıkamadığımızda bunu denemiş insanların üretimlerine bakmak çoğu zaman yeterli oluyor. Neden-sonuç ilişkilerinin izini sürmekten ve hayal etmekten başka şey yapmayan bu insanların "hakikati" bir ucundan kavradıklarına inanıyorum. Kimisi önden yürüyor, kimi arkadan geliyor, kimi yan yollara sapıyor. Ancak bütün yürüyüş tek planda gerçekleşiyor.

Her şeyin zıddıyla var olduğu ilkesi yürüyüşün tek planda

gerçekleştiği gerçeğini değiştirmez. Kaldı ki pek çok felsefi öğreti, zıtlıklardan Bütün'e ulaşma anlayışı üzerine kurulmuştur. Bir sopanın (zıt) iki ucu arasında boşluk yoktur; zira varlığın zıt yanları arasında güçlü neden-sonuç ilişkileri bulunur. Felsefe ve bilim bahse konu neden-sonuç ilişkilerinin izini sürerler ve her defasında politik süreçlere bağlanırlar. Tersi şekilde (kurucu) politika, felsefeden ve bilimden bağımsız yapılmadığı gibi, bireyin kendisiyle, toplumla ve tabiatla ilişkisini ortak nedenler temelinde yeniden üretir. Amaç, yürüyüşün tek planda gerçekleşmesini sağlamaktır.

Bilim demişken; sivrisinek ısırdığında kaşınmamızın nedenini yeni öğrendim. Sivrisinek deriye -kanın akıcılığını artıran- bir enzim enjekte ediyormuş. Vücut, enzimin etkisini azaltmak için ısırılan noktaya antikor gönderiyormuş, o da kaşıntıya neden oluyormuş (Sivrisinek kolumuza konduğu anda yaptığımız şeyi söylemeye gerek yok). Minicik bir böcek de olsa, bedensel bütünlüğümüzü tehdit eden şeylere otomatikman tepki veren organizmalarız. Peki, toplumun bütünlüğünü tehdit eden unsurlara karşı benzer tepkileri veriyor muyuz?

Önemli Fakat Değersiz

Neden-sonuç ilişkilerini kavramak, kavramış insanları takip etmek yetmiyor. Meselelere "aracısız" müdahil olmak da gerekiyor. Kolumuza sivrisinek konduğunda ya da kolumuz kaşındığında gereğini kendimiz yaparız, bu kadar basit. Ne var ki parçası olduğumuz politik sistem irili ufaklı "aracılar" üzerinden işliyor. Onların en büyüğüne parlamento diyoruz. Parlamentonun çıkardığı yasalar yurttaşları doğrudan etkiler, bu yüzden "önemi" tartışılmaz. Ancak bu durum parlamentonun "değerli" olduğu anlamına da gelmez.

"Önem" ile "değer" kavramları arasında fark vardır. Önemli saydığımız bir varlığın yok oluşu acı vermeyebilir, hatta mutlu bile edebilir. Değer atfettiğimiz bir varlığın yok oluşu ise acı verirken,

varlığı sevinç ve mutluluk duymamızı sağlar. Peki, türdeş iki varlık arasında "değer" farkından söz edilebilir mi? Önceki yazımızda belirttiğimiz gibi; Aydınlanma etiği bu soruyu "Bir değer başka bir değer için yok edilemez" şeklinde yanıtlar. Tekil bir varlık olan "çocuk" ile içinde milyonlarca çocuğu barındıran "halk" arasında değer farkı yoktur. Bu yüzden -halkın bütünlüğünü korumak adına bile olsa- bir çocuğu halktan koparmak çelişkili bir tutumdur. Dolayısıyla hakiki devrimci, eşitlik ve özgürlük kadar "bütünlük" için de mücadele eder. Güncel siyasette iyi politika-kötü politika ayrımı da benzer bir gerekçeye dayanır. Bir iktidarın tikel zihniyetine karşı kolektif bilinci var etmeye (kurmaya) çalışmak iyi politika üretmektir. Tersi biçimde; bir iktidarın kurulumu için kolektif bilinci parçalamak kötü politika yapmaktır.

Her iktidar kendinden olmayanı dışlar, tehdit olarak algıladıklarını hedef haline getirir. Bu yüzden bütün iktidarlar özleri gereği kurucu değil bozucu oluşumlardır. Bir iktidarın olumsuzluklarına karşı bedenen ve hukuken direnmenin olanakları ortadan kalkabilir. Böyle durumlarda kimi düşünürleri okumak moralman güçlendirir. Zira öğretileri ve öngörüleri mevcut iktidarın kaotik düzeninde birer sığınak gibidir. Diğer yandan, toplumun parçalı yapısı iktidar sahipleri ile muhalifler arasındaki çatışmanın gerekçelerini farklılaştırabilir: Kimi sömürüye takar, kimi sürü ahlakına, kimi otoriterliğe. Ancak her hassasiyet bir potansiyele karşılık gelir; birleştiklerinde sinerji yaratırlar. Sinerjinin günlük yaşamdaki karşılığı kurucu eylemlilikler, yaratıcı etkinliklerdir.

Kurucu politikanın ilkeleri ve dinamikleri apaçıkken iktidarın iradesiyle (taktik) ilişkiye girmek, bir değeri başka bir değer için yok etmek demektir, aynı zamanda kötü politikaya eklemlenmek anlamına gelir. İlaveten; merkez-çevre ilişkisinde ilk ve son sözü her zaman merkez söylerken, zıt hedeflere sahip "muktedirmerkez" ile "muhalifmerkez" ilişkisinden ne beklenebilir? Kaldı ki iktidar avantajlı taraftır; her zaman bir verip iki almak ister. Alamadığında da, kendisini var eden ve bizzat kendisinin var ettiği

yasaları arkasına alarak kendisi gibi olmayanları suçlama yoluna gider. Meşruiyetin sıfırlanması anlamına gelen bu yol, "bütüne" değil, uçuruma götüren yoldur. Ve gün gelir harç biter, yapı paydos edilir.

Nehirlerin denize kavuşmak istemesi gibi, toplumca özgürlüğe akmanın yolu, muhaliflerin hangi noktalarda yanlışa ortak olduklarını anlamaktan geçer. Kendisini özgürlükler sathında tanımlayan bir muhalif partinin parlamentoda "dokunulmazlıkların kaldırılması" lehinde oy kullanması ise yanlış içinde yanlış yapmaktır. Ayrıca temsilciler üzerinden hedeflenen özgürlükler de temsilidir; iktidarla yapılan ittifaklarsa yıpratır. Siyasal iktidarın niyeti ortadayken, buna karşın denizle kucaklaşmanın yolu yordamı belliyken aynı yanlışlarda ısrar etmenin kimseye faydası yoktur. Muhaliflerin yapması gereken, muktedirlerin taktik tutumlarından tamamen bağımsız şekilde birleşmenin olanaklarına akıl yormaktır. Bu konuda en anlamlı bilgilerden birinin iktidarın eski bakanının sözlerinde barınması ironiktir: "Basiretli bir yönetim söylem ve eylemleriyle muhalif ve muarızlarını bir araya gelmeye teşvik etmez."[11]

Temsili siyasette dengeler değişir. Kurumsal muhalefet güçlenip baskısını artırabilir, iktidarlar ehlileşir, nihayet sistem "yenilenip" yoluna devam eder. Ancak bu yazının derdi tasası başkadır. Nehir kıyısındaki üç düşünürün kimler olduklarını tahmin ettiyseniz, aktığınız yöne inanabilirsiniz.

11 Eski Kültür ve Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, Cumhuriyet, 19.4.2016

Çocukluk Hastalığı

"Cahilliğin farkında olmamak cahillik hastalığıdır."
Amos Bronson Alcott

Lenin, *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı* adlı kitabında, komünistlerin görevi kendilerini geri kalmışlardan tecrit etmek değil, onların arasına karışarak gerçekleri anlamalarını sağlamaktır der. "Çocukluk hastalığı" olarak gördüğü Sol Komünizm, parlamentarizme, ulusal kurtuluş hareketine, sendikalizme vb. karşıdır. Lenin'e göre bu fikri savunanlar sosyalizme değil kapitalizme hizmet ederler.

Leninizm ile sol komünizmi karşılaştırmak niyetinde değilim; hem yeri değil, hem de beni aşar. Amacım, "Çocukluk Hastalığı" deyiminden yola çıkarak, daha genel bir kavrayışa temel teşkil eden kimi kavramlara vurgu yapmak.

Babama 82 yaşında tüberküloz teşhisi konuldu. Doktorunun dediğine göre, çocukken yakalanıp atlattığı hastalık, yetmiş küsur sene sonra nüksetmiş. Mikroplar ciğerlerinde kalmış, bağışıklık sistemi zayıflayınca tekrar aktif hale geçmişler. İki sene sonra babam vefat etti. Ölüm raporunda "yaşlılığa bağlı böbrek ve karaciğer yetmezliği" yazsa da, ikinci tüberküloz vakası vücut direncini iyice düşürmüştü.

Yurttaşların iradelerine çok önceden yerleşmiş "tarihsel mik-

roorganizmalar" siyasal iktidarların karşıtlarını susturmasıyla aktif hale geçer; ne kitle kültürü kalır, ne kamusal alan. Böyle dönemlerde toplumsal bilinç zayıflar, kolektif akıl güçsüzleşir. Zaten yarı demokratik olan kapitalist devlet tamamen otoriterleşir. Ancak sermaye ile ilişki kurmakta güçlük çekmez, zira ikisi de aynı yapının unsurlarıdır. Temsili demokrasi açmazı ile otoriter demokrasi oksimoronu arasında salınan bu durum kapitalizmin kaotik demokrasi gerçeğidir. İnsanların aklen, ahlaken ve vicdanen körleşerek sisteme rıza göstermeleri kaotik demokrasi koşullarının sürmesine bağlıdır. Toplumun kurucu bilincini çökerten mikroorganizmaları yok edecek dezenfektanlar ise özgür ve laik düşünce, seküler akıl ve evrensel etiktir. (Tabiri caizse) her bir dezenfaktanın etken maddesi hakiki bilgidir.

Bilginin Bilgisi

Spinoza bilgiyi, imgesel, akli ve sezgisel olarak derecelendirir. İmgesel bilgi en alt seviyede olandır; algıların yetersizliğinde belirir; karanlıkta bir ağacı deve benzetmek örnek olarak verilebilir. Çocukların bilgi edinme mekanizması temel olarak böyle çalışır; gördüklerine kendilerince anlam verirler. İnsandan insana farklılık gösterdiği, yani öznel olduğu için hakiki bilgiyle ilişkisi yoktur ya da zayıftır.

Akli bilgi somut gözlemlere ve deneyimlere dayanır, bu yüzden bilimlerin çıkış noktasıdır. En önemlisi, gerçekliğin niteliklerini yansıttığı sürece ortak bir gerçeklik algısına neden olur; dolayısıyla öznel değil nesneldir. Öncesini imgesel bilgi oluştursa da ondan kesin bir kopuştur. Kant'ın ifadesiyle; ergin olma halinin, yani Aydınlanma'nın başladığı noktadır. Değerli felsefeci Afşar Timuçin "Sürekli Aydınlanma" başlıklı makalesinde şöyle der: "Evrensel bilincin ufku genişledikçe kişisel bilinç bu açılıma ayak uydurmaya çalışır. Amaç gerçekliği bütün yüzleriyle anlamaktır. Birkaç yüzüyle

anladığımız şey çok zaman anlamadığımız şeydir."[12]

Felsefi düşünce akli bilgiyle yetinmez. Tam bilgi de denen sezgisel bilgiye ulaşmaya çalışır. Bunun için yöntemi bellidir: Bulanık, belirsiz ve öznel (subjektif) kavramlardan zihni olabildiğince arındırmak. Uzun erimli ve emek yoğun bir süreç olduğundan, dahası yüksek zihinsel yeti gerektirdiğinden az sayıda insanın sahip olduğu bilgi türüdür. Toplumdaki nesnel ilişkilere hâkim bir siyaset bilimcinin belirli değişimleri gözlemleyerek sosyal bir patlamayı önceden sezmesi örnek olarak verilebilir.

Bilgiye ulaşma arzusu gerçekliği (hakikat) bir bütün olarak kavrama güdüsünden başka şey değildir. Bu bağlamda merak kurucu bir duygudur, o da en çok çocuklarda bulunur. Çocuk merak etmeyi ve denemeyi sürdürdükçe imgesel bilgiden akli bilgiye doğru yol alır. Dolayısıyla gerçekliği en nesnel, en bütüncül haliyle algılamak ve ortak algıya eklemlenmek, "çocukluk hastalığımız" olan imgesel bilgiden kopmakla mümkündür. Psikologların (hatta bazı teologların) hem fikir oldukları bir konu var: İmgesel düşünce çağındaki bir çocuğa, günah, sevap, inanç, ibadet, şeytan, melek, cin vb. soyut bilgileri yüklerseniz, büyüdüğünde -meselenin subjektif boyutunun bilincinde olan- inanç sahibi biri değil, din düşkünü bir gerici yaratırsınız. Bugün sözde inanç adına kafa kesenler onlardır. Aynı şekilde, politikanın tanrılarla ve sanrılarla ilişkili bir etkinlik olmadığını kavramak, imgesel bilgiden akli bilgiye geçmekle mümkündür. Yani politika öykümüzün kökleri çocukluğa uzanmaktadır.

Siyasal iktidarı oluşturan kurumlar -toplumun çocukluk hastalıklarını nüksettirerek- yönetimle ilgili riskleri minimize etmeye çalışırlar. Yakın tarihte ülkemiz basınında çıkan haberleri anımsayalım: "Zonguldak'ta ilkokul öğrencilerine Milli Eğitim Bakanlığı'nın da izniyle karne hediyesi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaz Kur'an kursları kitapları dağıtıldı. Kitabın önsözünde

12 Sürekli Aydınlanma, Afşar Timuçin, BirGün, 11.10.2015

'tek din, tek mezhep' anlayışına vurgu vardı. / Mersin'de Selahattin Eyyubi İmam Hatip Ortaokulu'nda Kutlu Doğum Haftası etkinliğinde öğrencileri sıraya sokup içinde Hz. Muhammet'in sakalının olduğu iddia edilen bir kavanozu öptürdüler. / Anaokullarında eğitim gören iki bin çocuk namaz şenliği adı altında yapılan etkinlikle Ataşehir Mimar Sinan Camii'ne dolduruldu. / 19. Milli Eğitim Şûrası'nda alınan, 'Anaokullarında değerler eğitimi verilmesi' yönündeki tavsiye kararı Osmaniye Kadirli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından acil olarak hayata geçirildi. Buna göre 3-6 yaş arası anaokulu öğrencileri derse besmeleyle başlayacak."

Bütün bunlar laiklik suyu kuruduğunda ortaya çıkan şeyler. Oysa laiklik, toplumsal bilincin ve kolektif aklın güçlenmesi, inanan, inanmayan herkesin güvenliği içindir. Beşeri bütünlüğün başka türlü sağlanması imkânsızdır. İki temel koşul yerine getirilmezse ne toplumsal hayat kalır ne de bireysel özgürlükler: 1) Devletin herhangi bir dinle doğrudan ya da dolaylı ilişkisinin olmaması 2) Eğitimle ilgili süreçlerin imgesel bilgiden arındırılarak akli bilgiye dönüştürülmesi.

Kafka, Orson Welles ve Bitmeyen Dava

"İşkencelerin en kötüsü yasayla işkence etmektir."
Francis Bacon

20. yüzyıl politik düşünürlerinden Deleuze ve Guattari, "*Kafka, Minör Bir Edebiyat İçin*" adlı kitaplarında şu tespiti yaparlar: "Dava romanı, korku çağı diye adlandırılan 20. yüzyılda İnsanoğlu'nun artık neredeyse kurtulunması olanaksız bir yazgıya dönüşmüş olan kuşatmalı yaşamının hikâyesini anlatır."[13]

Kafka'nın bütün metinleri olağanüstüdür ancak *Dava*'nın yeri ayrıdır. Bitirdikten sonra arka kapağın iç kısmına şöyle yazmıştım: "Yaptıklarımıza bakıp övünecek ne kadar az şeyimiz var. Kaldırımda uyuklayan sokak köpeğinin masumiyetine ne kadar da uzağız. Barbarlığı yaratan biziz, onunla mücadele eden de. Yaşamla bu denli hoyratça oynayan başka varlık yok. Bu da bizim biricik ayrıcalığımız!"

Dışavurumun aracı dil olunca avantajları ve yetersizlikleri üzerine düşünmeden edemiyor insan. Madem diyeceklerimiz var, tam olsun istiyoruz. Sartre'ın sözünü hatırlayalım: "Dil eksikli bir şeydir. Her zaman düşündüğümüzden azını söyleriz." Kime ait olduğunu anımsamadığım şu sözü de severim: "Hayatın kurgusu edebiyatın kurgusundan daha yaratıcıdır. Çünkü hayat, bir yaza-

13 Kafka, Minör Bir Edebiyat İçin, Deleuze-Guattari, Çev. Özgür Uçkan, YKY

rın sahip olduğu kısıtlara sahip değildir." Bundan birkaç ay önce bir adam kendini Boğaz Köprüsü'nden aşağı bıraktı. Basından okuduğuma göre bir kadın sürücü adama, "Atlayacaksan atla, trafiği tıkıyorsun!" diye bağırmış. Zavallı adam da "Demek öyle ha!" deyip atlamış. Oysa polis adamı ikna etmişmiş. Bir senaristin ya da yönetmenin daha trajik sahneler yaratması mümkünse de asıl ipler hayatın elinde... Dil hakkında bir "aforizma" da benden olsun: "Göz, varlığın yarısını görür; dil, çeyreğini bile tarif edemez. Buna rağmen dil, bilinci besleyen en kadim kaşıktır. Kesilirse her yerinizden kanarsınız."

Anlamı dilin aracılığıyla yeniden yaratabilene "iyi yazar," kullandığı dile de "iyi dil" denir. Dilin zamanla gelişmesi eskiye oranla daha iyi kullanıldığı anlamına gelmez. Dolayısıyla yazı sanatı bilim gibi katlanarak gelişen bir disiplin değildir. Öyle olsaydı *Dava* bütün zamanların en iyi romanlarından biri olmazdı. Bugün bile tüylerimizi diken diken eden, duygularımızı titretip aklımızı hareketlendiren, kaynağı ve zamanı belirsiz halk deyişlerini de unutmayalım. Ve dil, sadece harflerden oluşmaz; ezginin, görselin de dili vardır.

Kafka, başkalarının görmediği kâbusları gördüğü için Kafka'dır. "Kimliksiz" kişiliğine (Yahudi mi, Çek mi, Alman mı, hepsi mi, hiçbiri mi?) ve çok dilli oluşuna rağmen kendi dilini yaratabilmesi onun asıl kimliğidir. Küreselleşen dünyanın insansı varlığı için bir avantaj sayılabilecek çok kültürlülük ve çok dillilik yaklaşık yüz yıl önce ciddi bir handikaptı. Toplumların uluslaşma eğilimlerinden ötürü, ülkelerin, kültürlerin sınırları keskinleşirken, varoluşun olanakları üniter (tek devlet, tek bayrak, tek dil, tek din, tek köken, tek mezhep vs.) itkilere indirgendi. Kafka'nın o günden bugüne seslenebilmesinin nedeni -Deleuze'ün tespitiyle- yersizliğin, yurtsuzluğun dilini kullanarak "minör bir edebiyat" yaratmasıdır. Onun melez dili, bugün yaşamakta olduğumuz distopyanın antitezi olan ütopyanın diline dair ipuçları barındırır.

Bir hikâyeyi okurken zihnimizde canlandırırız; canlandırdık-

larımızı birikimlerimizle destekleriz. Yazara düşen; ürettiği metin ile okuyucunun zihni arasındaki etkileşimin kesintisiz olmasını sağlamaktır. Boşluklar varsa (da) doldurmak okura kalır. "En iyi yönetmen okurdur" tespitinin esprisi biraz da budur. Edebi türler arasında -en az sözcükle en zor temaları işleyebildiği için- dili ve kurgusu en zor olanı şiirdir. Bu yüzden iyi şairle iyi okurun buluşması tam bir şölendir. Şiirdeki bu olağanüstü sözcük verimliliğinde şairin bilinci kadar bilinçdışı da rol oynar, farkında değildir.

Tek Plan Kâbus

Dava romanı, şiirsel diliyle, tek plan kâbusu andıran kurgusallığıyla, zengin sembolizmiyle Kafka'nın bilinci kadar bilinçdışını da yansıtır. Dilden görüntüye aktarım zaten sıkıntılı bir iş iken, bilinçdışı referansların olduğu bir metni sahnelemek her yönetmenin harcı değildir. Yönetmen Orson Welles ise işler değişir.

Kafka metinlerine ilgi duyan biri olarak Welles'in filmini izlerken -ister istemez- eksilmelerin ve boşlukların izini sürmüştüm. Usta yönetmen kayıpları en aza indirgemekle kalmamış, yorumlarıyla ana fikri de güçlendirmişti. Kâbusu andıran bir hikâyeyi teknik ve tematik geçişlerle tek bir plan gibi algılatması her türlü kayıp riskini ortadan kaldırdığı gibi, bana soru sorma fırsatı vermemişti. Film bittiğinde yanıtlarla baş başa kalakalmıştım.

Dava'nın yazıldığı dönem Avrupa'da faşizmin filizlenmeye başladığı dönemdir. Kafka'nın yaşadıkları, kahramanı K.'nın başına gelenler bir dizi saçmalık ve çelişki tarafından örülmüş bir kâbus gibidir. Varoluşçulara göre zaten saçma olan, sırf bu yüzden anlamlandırılması gereken yaşamın bürokratik ve baskıcı sistemlerce kâbusa dönüştürülmesi çoğu insan için seçeneğin "ikiye" indirgenmesi demektir: İntihar etmek ya da infaza rıza göstermek.

Romandaki K. hikâyenin başından sonuna nispeten uysal bir karakter çizer; cellatlarına direnmez. Filmde ise ilk sahneden itibaren itiraz eden, muhataplarını küçümseyen bir K. görürüz. Buna rağmen kaderini kabullenmişe benzer. Filmdeki K.'nın ge-

nel tavrındaki farklılık Welles'e sorulmuş. Yönetmenin yanıtı nettir, dahası tüm farklılıkları kapsar niteliktedir. Şöyle der: "Filmim metnin tam karşılığı değildir; romandan esinlenmedir ve işbirlikçim Kafka'dır."

İki K. karakteri arasındaki farklar bir yana, Kafka, Welles ve biz, bağımsız, katıksız özneler değiliz; zamanın ve mekânın birer fonksiyonlarıyız. Yaşadığımız ülkeler, sömürgen ve buyurgan bir sistem tarafından devasa mahkeme salonlarına dönüştürülmüştür. En kötüsü, bedenlerimizin ve zihinlerimizin içinden geçen, geçerken kirini bırakan bir iktidar matriksine tabiyiz. İktidardan ne şekilde ve ne düzeyde etkilendiğimiz aramızdaki farkların nedenleridir. Lakin hiçbir fark, bağımsız, katıksız bir öznenin oluşmasına yetecek ölçüde bünyede barınmaz. İyi farkları daimi kılmaya çalışmak özneleştiren değil, en fazla insanlaştıran bir eylemdir. Bu bağlamda bir kişiyi diğerinden ayıran şey, sistemik iktidar enjeksiyonu karşısında verdiği alerjik tepkilerdir; bahse konu tepkilerin niteliği ve niceliğidir. *Dava*, Kafka'nın K. üzerinden verdiği son derece yoğun bir tepkidir. Welles o tepkinin sinema üzerinden genişlemesini sağlamıştır.

Suçun "Mutlaklığı"

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2015 raporlarına göre Türkiye, hakkında en fazla "dava" başvurusu bulunan üçüncü ülkeymiş. En fazla ihlal ettiği madde ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "adil yargılanma hakkıyla" ilgili maddesiymiş.

İnsan hakları, demokrasi, hukuk, ifade ve basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı ile ilgili talepleri ve taleplerden ötürü yaşananları dikkate aldığımızda, yasama, yargı ve yürütmenin -gerçekte- o kadar da ayrı olmadıklarını görürüz. Zira özel ve kamusal alanı çok uzun zamandır kontrol eden sistemik bir iktidara ve onun yasal prosedürlerine tabiyiz. Deleuze ve Guattari'nin söylemeye çalıştıkları bu. Hal böyleyken, demokratik bir talepten ötürü yargılanmak veya yargılanmamak, hapsedilmek veya hapse-

dilmemek arasındaki fark tatmin etmiyor. İnsanlık çok daha büyük farklar için mücadele etmeliyken, ölümden korkup sıtmaya razı olmakla gün tüketiyor; bu da sistemin sürekliliği için gerekli olan asgarilerin korunmasına yetiyor.

Sistemik (küresel) iktidarın bölgesel uzantılarından başka şey olmayan "siyasal iktidarların" gözünde hepimiz potansiyel suçlularız. Bir siyasal iktidar gidip öteki geldiğinde biçimde yaşanan olumlu değişimler kökten dönüşüm riski oluştuğunda sınırlandırılır. Bu yüzden her yer baskı alanı, her yer distopyadır.

Welles'in *Dava*'sını izledikten sonra elime geçen minicik bir kâğıda şunları yazmıştım: Kuru temizlemecim pantolonumdaki bir hasarı fark edip bana sorma gereği duymadan gitmiş bir terziye onartmış. Ücretini sorduğumda sadece gülümsedi. İnsanlık onun iyi niyetine ve inceliğine henüz sahip değil. Bu yüzden tekil iyilikler insanlığa atfedilen varsayımsal iyilikten sanki daha hakiki. Düşünmeye bir de buradan başlamak lazım.

Kafka, bütün unsurlarıyla yozlaşmış ve baskı aracına dönüşmüş bir toplumsal sistemi hücresel ölçekte deşifre edebilmesinden ötürü farklıdır. Welles'in farkına gelince; Kafka'nın kusursuz bir sembolizm içinde çözümlediği iktidar matriksini, yaşadığı zamanın gerçekliğine ve algısına uygun biçimde görselleştirebilmesidir. İki sanatçının tanıklık ettikleri zaman dilimleri kuşkusuz farklıdır. Söz konusu iki dönemin siyasal kesitlerini belirleyen ana unsur, bireye ve topluma uygulanan baskının formudur. "Baskının dışarıdan içeriye alınması" biçiminde özetlenebilecek bu durumu Foucault, "disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş" olarak formüle etmiştir.

Kafka'nın 1920'lerde sezinlediklerini Welles 1960'larda çekmiştir. Dolayısıyla filmin tüm sekanslarında baskının iki türünü de görmek mümkündür. Dış baskının kaynağı bürokratik devlet mekanizması iken, iç baskının sahibi bireyin kendi iradesidir ki, resmî/otoriter üst akıl tarafından kuşatılmış, zamanla hegemonik devlet aygıtının parçası haline gelmiştir. İktidar artık bireyin içindedir.

Dava'da, sistemin güvenliğini sağlayan adalet mekanizmasının söylenceler üzerinden tanrısallaştırılması, ulaşılmazlığı, karmaşıklığı, denetlenemezliği onun soyut/metafizik düzlemde tutulmasını sağlarken, bireyin kendisini devamlı acz içinde hissetmesine neden olmaktadır: Boyun eğmek, rıza göstermek temel refleksi haline gelmiştir. "Demokratik yönetişim dinamiğinin" tersi olan "otoriter yönetim mekanizması" işte bu akıl ve vicdan tutulmasından beslenir. Ezcümle, Kafka'nın betimleyip Welles'in görüntülediği hikâye insanlığın yenilgisini, hatta bitişini anlatır. Zira insan, aklını, benliğini, vicdanını güce ve otoriteye teslim etmiştir, üstelik bundan şikâyetçi falan da değildir. Karmaşanın tersine "denge," belirsizliğin tersine "istikrar" söz konusudur. Ortada öylesine geometrik bir yapı ve ilişkiler bütünü vardır ki, kendi içinde son derece tutarlıdır, süreksizliklere yer yoktur. Filmde bitişik mekânlar, ara geçişler, ortak kapılar kullanılmış; kâbusun tek bir sahne gibi yaşanması sağlanmıştır. Tıpkı tek perdelik insan ömrü gibi! Suç kavramı, iktidarın tasarımsal mekânında bireyi her an kontrol edebilmek için kullanılan soyut bir araçtır. Suçlanan kişinin dışındaki herkes birer yargıç kesilmiştir. Hikâyenin kahramanı K. suçunun ne olduğunu öğrenmeye çabalarken suç kavramını tanımlamanın imkânsızlığını fark eder. Amcası işyerindeki devasa bilgisayarı göstererek, "Madem her şeyi biliyor, senin suçunu da söylesin" deyince, K. düşünceli düşünceli, "Söyleyemez, bunun için sonsuz bilgiye ihtiyacı var" der. Gelgelelim çocukluktan kalma suçluluk duygusu her adımında baskın çıktığından saçmalık ve belirsizlik çemberini tam olarak bağlayamaz.

"Adalet mekanizmasının metafizik düzlemde tutulması onu güçlü kılar" demiştik. Fizik düzlemde keyfi davranması ise avantajlı kılar: Dosyalar, dilekçeler, talepler, savunmalar karşısında, kâh umut vermesi, kâh sertleşmesi sanıkların fikir yürütmesini güçleştirir, dahası onları bloke eder. Avukat davanın gidişatı açısından "ilk dilekçenin" çok önemli olduğunu söyler ancak peşinden ekler: "Bazen dilekçelerin okunmadığı bile olur." Bu yüzden

sanıklar yıllarca kanun kapısında beklerler. Yasama, yürütme ve yargının her kademesinde bir çürümüşlük hâkimdir. Herkes birbirini aldatmaktadır. Karısının hukuk öğrencisi ve hâkim tarafından kullanılmasına göz yuman mübaşir, sicilin onurdan daha önemli olduğuna inanır.

Bütün bu rezillikleri fark etmesi için K.'nın kariyerini bir kenara itmesi gerektiğini, asıl apolitikliğin ise konformizm saplantısından kaynaklanan "yabancılaşma" olduğunu anlarız. K. bu durumu geç fark ettiği için hayıflanır: "Beni şaşırtan bu mahkemenin büyüklüğünü bilmememdeki cehalettir" der.

Mahkemenin büyüklüğünü kestirmek hakikaten imkânsızdır. Yaşam bütün unsurlarıyla ona hizmet etmekte, herkes ona çalışmaktadır: kadınlar, çocuklar, hatta sanatçılar. Hâkimlerin tablosunu yapan mahkeme ressamının nüfuzu büyüktür. K.'ya yardımcı olabileceğini, ancak gerçek aklanmayı garanti edemeyeceğini söyler. Gerçek aklanmaya sanatın nüfuzu bile yetmemektedir. Bu arada birkaç tablosunu K.'ya satmayı ihmal etmez. Kesin bir yılgınlık ve umutsuzluk içinde ressamın yanından ayrılan K. rahiple karşılaşır. Masumiyet karinesinin tersine, "Suçsuzluğu ispatlanana kadar herkes suçludur, ben de suçluyum oğlum" der rahip. Din ve devlet nezdinde bireylerin potansiyel suçlu sayılmaları, kendilerini her daim suçlu hissetmeleri hayatın tek plandan teşekkül bir kâbus gibi yaşanmasına neden olurken, iktidarın hâkimiyet alanında işlenen tüm suçlar karşısında bireye susması öğütlenir. "Suça ortak olun!" çağrısından başka şey değildir bu... Gözleri açılmaya başlayan K. ne suçlanmayı ne de suça ortak olmayı kabul eder. "Ben senin oğlun değilim!" diyerek rahibin yanından ayrılır.

Ütopyanın bir düş olmadığına eminken, dahası izlerini görürken, sistemik iktidarın distopyaya dönüştürdüğü bir dünyada debelenip durmak tam bir kâbus değilse nedir?

Bundan Sonrası Uçurum

Savoie'lı köylü demiş ki: "Şu akılsız Fransa kralı biraz işini bilse pekâlâ bizim beyin kâhyası olabilir."
Denemeler, Montaigne

Kafka'nın, "her taşkın yayıldıkça sığlaşır" sözü, köklü bir toplumsal dönüşümün nasıl olması gerektiği hakkında ipucu niteliğindedir. Toplumsal hareketlenme mümkün olan en geniş alanda ve eş zamanlı olduğunda köklü bir dönüşümün kapılarını açar. Kaldı ki "merkez-çevre" ilişkisi doğası gereği zayıftır, pragmatiktir. Bu tür ilişkilerin yoğunlaştığı imtiyazlı yapıya siyaset biliminde "egemen klik" denir. Çevrenin politik profili ne kadar düşükse klik o kadar güçlüdür.

Savoie'lı köylü

Babam CHP ilçe yönetiminde uzun yıllar görev yaptı. Seçim dönemlerinde köy köy dolaşırlar; Atatürk, İsmet Paşa ve Ecevit gövdesinden uzanan "cumhuriyet, devlet, laiklik, toprak, aş, iş, emek" dallarına Bayar'ın, Menderes'in ve Demirel'in kirli çamaşırlarını asıp giderlerdi. Köylü de arkalarından coşkuyla alkışlardı. O köylü sonradan ANAP'a gitti, çok geçmeden yerini yurdunu terk edip kentlere göçtü. Zira devlet/hükümet eliyle palazlanan sermayenin kentlerde ucuz işgücüne ihtiyacı vardı. Gelgelelim, dağların ve bozkırın insanları bu çelişkinin farkına varamadı. Nazım'ın,

"Kabahat senin demeye de dilim varmıyor ama kabahatin çoğu senin, canım kardeşim" dizesi çok şey anlatır. Ancak sol muhalefetin de kendisine pay çıkarması, "vebali boynumuza" demesi beklenir.

Bolşevik Devrimi'nin işçiler ve askerlerle birlikte üçüncü faili Rus köylüsüdür. Çar'ın baskısını, steplerin soğuğunu, onulmaz yoksulluğu iyi bildiklerinden isyana ve devrime ayak uydurmakta güçlük çekmemişlerdir. Çin, Vietnam, İspanya, Latin Amerika köylüsü de zorludur. Lakin dünya tarihinde köylünün siyasetle ilişkisi genellikle sağ tandanslıdır. İşin kötüsü, Montaigne'nin Savoie'lı köylü için söylediği gibi; "Sınırlı hayal gücü efendisinin üstünde bir büyüklük tasarlayamayabilir."

1789'da "eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" mottosuyla yapılan Fransız Devrimi'nin 1804'te karşı bir darbeyle imparatorluğa dönüşmesinde -toprağını kaybetmekten korkup Napolyon'a destek veren- Fransız köylüsünün rolü büyüktür. II. Paylaşım Savaşı sonrası ABD'den gelen Marshall paketinin hatırı sayılır bölümünün Menderes tarafından köylüye (ki nüfusun %75'iydi) akıtılması da Demokrat Parti iktidarının en büyük stratejisiydi. Köylü de Menderes'e tam destek vererek "iyiliği" karşılıksız bırakmadı. Peşinden gelen kapitalist politikalarla toprak ve köy yaşamı suyunu çekince kırdan kente göç zorunlu hale geldi. Kasabalar ara durak görevi görürken büyük şehirler umuda yolculukta son duraktı.

Köylülüğün oranı bugün %25'in altında, ancak, (pragmatik içerikli) merkez-çevre ilişkisini belirlemeyi sürdürüyor. Yüzde 75'in kentlerde yaşıyor oluşu tamamının kentlileştiği anlamına gelmiyor çünkü. Göç edenlerin sosyoekonomik yapıları değişse de politikadan ve politikacılardan beklentilerinde köklü değişiklikler olduğu pek söylenemez. Batı Karadeniz'in küçük bir kasabasında doğmuş, köy yaşamını az çok tatmış biri olarak kırsal varoluştan kopmanın güçlüğünü anlayabiliyorum. Modernizmin biçimlendirdiği kent yaşamına uyum sağlamaksa köylüler için en zorudur. Dolayısıyla -bir tür korunma refleksi olarak- geleneksel değerlere sarılmaları onlar için en yakın seçenek haline gelir.

Mevcut siyasal iktidarın, ne köylü, ne de kentli olan bu kitleyi en başından hedeflediği açıktır. Zira etnik, dinî, kültürel hassasiyetlerin kaşınması, aynı hassasiyetler üzerinden "mağduriyet" algısı yaratılması en kolayıdır. Sonuçta hedef kitleyle "katarsis" bir ilişki kurulur: Kendisini liderinin yerine koyan seçmen -yaşadığı ruhsal arınma neticesinde- liderle bütünleştiği hissini yaşar. Köylülük-kentlilik ekseninde yaşanan travmanın sağaltımı anlamına da gelen bu durum, iktidarın maddi kaynakları ve politik kredisi tükenene dek sürer.

"Ruhsuz Kuklalar Tiyatrosu"

Demokrat Parti'nin köylülerle kurduğu ilişkide pragmatizmin maddi boyutu (krediler, vergi iptalleri, tarımsal makineleşme vb.) belirleyiciydi. Mevcut siyasal iktidarın köy kökenli kentlilerle (ya da kentli köylülerle) kurduğu ilişkide ise maddi boyuta "manevi kimlik" boyutu da eklendi. Dolayısıyla 60 yıl öncesinden farklı bir klientalist (himayeci) ağdan söz etmek mümkündür. İktidar tabanının her defasında beklenen tepkiyi vermesi başka türlü açıklanamaz.

Gelinen noktada "takım-taraftar" ilişkisinden pek de farklı olmayan bir "parti-taban" ilişkisi söz konusudur. Güncel siyasetin rasyonel düzlemden irrasyonel düzleme çekilmesi anlamına gelen bu ilişki biçimi, mevcut iktidarın en büyük başarısıdır. Seçmenin benliği (ego) iktidar duygusuyla şişirildiğinde, üst benliği (süper ego) milliyetçilikle ve dinle pekiştirildiğinde, duyguları da sosyal yardım ve hayırseverlik faaliyetleriyle tatmin edildiğinde taraftar meselesi büyük oranda çözülmüş olur. Değerli yazar Rahmi Öğdül, *Ruhsuz Kuklalar Tiyatrosu* adlı makalesinde şöyle diyor: "Bedenime sahip olabilirsin ama ruhuma asla safsatasına inanmayın. Eğer bedeninize sahip olunmuşsa, ruhunuz iktidarın mülküdür zaten."[14]

Bilmeden yapılan bir yanlış aynı zamanda doğrunun öncülüdür. Bu noktada atılacak bir adım, yapılacak bir etkinlik kurucu nitelik-

14 Ruhsuz Kuklalar Tiyatrosu, Rahmi Öğdül, BirGün, 3.6.2016.

tedir. Bir iktidarın kasti yanlışlarınınsa -evet- kredisi vardır, ancak eninde sonunda tükenir. Merkez-çevre ilişkisinin özündeki sorunlar su yüzüne çıkmakta gecikmez: İmtiyazlı sınıfta çatlaklar oluşur; yeni gruplar, hizipler türer, iç ve dış politikada fikir ayrılıkları başlar. Velhasıl, mevcut oyuncuların yenileriyle ikame edilmesi kaçınılmaz hale gelir. Kısacası tehlike büyüktür. İktidar aklı en etkili propaganda araçlarını ve manipülasyonları devreye sokar. Amaç tabanın hareketlendirilmesi (mobilizasyon), safların sıklaştırılmasıdır (konsolidasyon). Gelgelelim en büyük yanlış manipülasyonun kendisidir. Zira toplumsal yaşamın ve kolektif aklın -hâlâ- yok olmamış yasaları vardır: Bir kısım iktidar yanlısının hakkaniyet duygusu aidiyet duygusuna ağır basar. Neyse ki basar, aksi halde "yapı" tamamen çöker. Temsil siyesetinde -başta demokrasi- her şey manipüle edilebilir. Manipüle edilemeyen şey tabanlar arasındaki duygu geçişleridir ki erk sahiplerinin en çok korktuğu şeydir. Ve yol eninde sonunda biter; bundan sonrası uçurumdur.

İktisada giriş dersinin açılış cümlesidir: Kaynaklar sınırlı, ihtiyaçlar sonsuzdur. Siyasal iktidarların devamlılıkları yarattıkları "kliğin" varlığına bağlıdır. Lakin onun da maliyeti vardır. Kaynakların sınırlı olduğu bir sosyoekonomik gerçeklikte hiçbir kliği sonsuza kadar doyuramazsınız. Tarihin paslı sayfalarından bulup çıkarılan mikro zaferlerle, yüzlerce sene öncesinin fetih fantazyalarıyla, hamaset kokan rivayetlerle en dış halkaları tutmak mümkün olsa da, mesele döner dolaşır tencerede düğümlenir. Buna rağmen iktidar ile tabanı arasındaki bağın sürmesi, muhalefetin parçalı yapısından ve kitlelerle bağ kuramamasından kaynaklanır. Zira politik "özne" (toplumsal fail) sorununda muhalefet içi çatışmalar, çelişkiler, iktidar etkisinden daha belirleyicidir. Sağ popülizm türü kolaycılıklara kaçılması çelişkilerden sadece biridir.

Mega köylere dönmüş kentlerde kentlileşememiş köylüler -sahip oldukları asgariyi yitirmek endişesiyle- çıkar ağının en dış halkası olmayı tercih ediyor. Bir yandan tarihsel afyonlarını çekiyorlar, diğer yandan dertlerini. Üstelik artık ekip biçecek toprak-

ları da yok; varsa da Anadolu'nun bağrında ot basmış durumda. Zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri olmadıklarını anladıklarında, hem kendi yaşamlarını değiştirecekler, hem de tarihin akışını.

Yaşam Üçgenleri

"Özeleştiri yapmayı reddetmek kendi özvarlığını aşağılamaktır."

Felsefenin Temel İlkeleri, George Politzer

Yönetim ve rant oyununun dışında kalan aktif ve pasif tüm öznellikler muhalefeti oluşturur. Dolayısıyla (bir) siyasal iktidar, yönetim ve rant oyununu kuran organizasyonun karşılığıdır, sistemik yapının da dönemsel ve bölgesel parçasıdır.

İktidar ve muhalefet kesintisiz çatışma zemininde birbirlerini var ederler. Malum, çatışmalı ilişkide iki taraftan biri güçlenirken diğeri zayıflar. İktidar güçlenirse yönetim oyununun iplerini elinde tutmaya devam eder; muhalefet güçlenirse ipleri ele geçirir. En azından bugüne kadar tecrübe ettiğimiz siyaset denklemi bu şekilde kurulmuştur. Denklemin iktidar tarafı -yaptığı hizmetlere ilaveten- maddi ve manevi sömürüden beslenir. Muhalefet tarafı ise taleplerinin ve itirazlarının iktidar tarafından dikkate alınması için uğraşır. İktidar avantajlıdır; zira sermayenin akışını organize eden bürokrasinin sahibidir. Lakin bu avantajı finans piyasasında sorunlar yaşandığında dezavantaja dönüşür. Dönem filminin ne zaman biteceğini ise kapitalizm tanrısı ve muhalefetin çabaları belirler. İktidar sahipleri bu gerçeği iyi bildiğinden yönetim katlarını ve tabanlarını bir arada tutmanın çabasından vazgeçmezler. Ancak kaygıları bakidir. Çünkü koruma kollama işinin hem mad-

di hem manevi maliyeti vardır. Çıkar halkaları için ayrılan bütçe bitmeye yüz tuttuğunda ikinci derece ideolojiler devreye sokulur. İdeolojiler yetersiz kaldığında baskılarla, yasaklarla iş görülür.

Dertlerin, ihtiyaçların, taleplerin, hedeflerin ve hayallerin çeşitlendiği modern yaşamda muhalefetin homojenliğinden söz etmek güçtür. Dolayısıyla denklemin muhalefet tarafındaki öznelliklerin sayısı iktidar tarafındakilerden fazladır. İstenirse avantaja dönüştürülebilecek bu durum -gereği bir türlü yapılmadığından- iktidarın avantajlarından sayılabilir. Ayrıca, muhalefette boşluklar, muhalif süreçlerde süreksizlikler oluşmasının nedeni öznelliklerin çokluğu değil mutlak (değişmez) unsurlar gibi algılanmalarıdır. Velhasıl, iktidar karşısında birleşmeye kapalı bir muhalefet gerçeği, sistemin her daim ihtiyaç duyduğu siyasal dengenin bozulmasının önündeki en büyük engeldir.

Muhalefet kanadındaki öznelliklerin mutlaklaştırılmaları kadar olumsuzlanmaları da yanlıştır. Toplumun parçalı yapısı öznelliklerin hem nedeni hem sonucudur çünkü. Olumlu bir bakışla denebilir ki kendini asgari düzeyde yeniden üretebilen bir kitlesellikten söz edilebildiği sürece farklı öznellikler arasındaki bağlardan da söz etmek mümkündür. Evet, hiçbir öznellik mutlak değildir; özünde değişebilir oldukları, en önemlisi birbirlerine ihtiyaç duydukları için bağ da kurabilirler. Muhalefeti domine eden unsurların yapması gereken -doğru dili ve yöntemi kullanarak- mevcut öznel grupları ikna etmektir. Bütün bu eylemliliklerin zemini mevcut siyaset denkleminin dışındadır. Ana muhalefetin "kurumsal" kıstaslarına (dolayısıyla kısıtlarına) tabi muhalif hareketler asla tam anlamıyla politikleşemezler, diğer öznelliklerle bağ kurmakta da güçlük çekerler.

Gerçek politik öznelliklerin, siyasal din, milliyetçilik, etnisite vb. belirleyenlerle ilgisi yoktur; bunlar üzerinden kitleyle kurulacak popülist/pragmatik bağlara da kapalıdırlar. Gerçek politik öznellikler, yaşamın kendini yeniden üretebilen kanalları içerisinde iktidarların manipüle edemediği ve baskılayamadığı ihtiyaçların,

taleplerin, değerlerin, hatta hayallerin neden olduğu özneliklerdir ve tek bir toplumsal öznenin öncülüdürler. Bu yüzden talepleri evrenselleşme potansiyeli içerir.

Sistemik iktidarın varlık nedeninin sömürü, var oluş zemininin kapitalizm olduğunu düşünürsek, en kapsayıcı politik öznelliğin "emek" içerikli olduğunu görürüz. Zira kapitalist hegemonya emeğin sömürülmesiyle oluşan "artı değere" el koyduğu sürece varlığını sürdürebilir. Bu da kapitalistlerin, ayni, nakdi ve bürokratik süreçlere yön vermelerini mümkün kılar. Dolayısıyla ortaya çıkan bütün mağduriyetlerin sorumlusu kapitalistler ve onların bürokratlarıdır. Bu sebeple (gerçek) muhalif öznellikler emeğin kurucu alanı dahilindedir; özgürleşmeleri emeğin ögürleşmesine bağlıdır. Yakın gelecekte işlerin çoğunu yapay zekânın yapması bu gerçeği değiştirmez. Çünkü yapay zekâ ne artı değer üretebilir, ne de insani değer.

Yaşam Üçgenleri

Bu bölümde dört düşünürden alıntı yaptım. Önyargıyı parçalamanın atomu parçalamaktan daha zor olduğunu bildiğimden sadece birinin ismini kullandım.

Muhalefet, farklı öznelliklerden ve varlık alanlarından oluşmuş bir organizma gibidir. En önemlisi büyüyüp gelişmeye açıktır. Bu durum bütüncül bir toplum kurulumunda sınırsız olanaklar barındırır. Nedeni politik öznellikler arasındaki çatışmanın kurucu nitelikte olmasıdır. Öznelliklerin mutlak, değişmez unsurlar gibi algılanması, bunda ısrar edilmesi, çatışmaların, bölünmelerin, birleşememelerin başlıca nedenidir. Oysa iktidarlarla mücadele edebilmenin yolu muhaliflerin birleşmesinden geçer. Mevcut muhalif oluşumlar bunun için yeterli donanıma ve araçlara sahiptir. Sorun, sahip oldukları teorik ve pratik birikimin bilincine varamamalıdır. Yaşayan muhalif düşünürlerden birinin dediği gibi: "Umut, ne yapabildiğimizi anımsamaktır çoğu zaman."

Öte yandan farklı ihtiyaçlarımız da var ve politikadan bağımsız değiller. Estetik yaratım onlardan sadece biridir. Sosyal medyaya, "Dans ederek zamanı durduran kız" başlığıyla bir video düşmüştü. Filistinli bir baba ve kızı şehirde dolaşırken keman çalmakta olan bir sokak müzisyenine rast gelirler. Baba kızına "Haydi, dans etsene" der. Kız önce çekinir, derken babasının cesaretlendirmesiyle muhteşem bir gösteri sunar. Dar alanda, çalanın da, dans edenin de, izleyenin de nefes aldığı tertemiz bir "yaşam üçgeni" kurulur... Sıcak siyasetin oyalayıcı etkisinden kurtulup yaşam üçgenlerinin sayısını artırmak gerekiyor. Bugünlere gelmemizi sağlayan kadim öğretilerin, düşünürlerin ve sanatçıların hatırına bunu yapmalıyız.

Belli değişmezler üzerine kurulu olmakla birlikte özünde dinamik olan öğretiler var. Dolayısıyla geleceği bugünden biçimlendirme potansiyeline sahipler. Teorik ve pratik birikimlerimizi geliştirmenin yolu bu tür öğretilerin sınırlarını zorlamaktan geçiyor. Yaşam üçgenlerinin sayısını artırmak için bunu yapmak zorundayız, bu da eleştirel düşünmekle, yoğun yaşamakla ve hayal etmekle mümkün. Kısacası dans ederek zamanı durduran kız, onca olumsuzluğun arasında onu yetiştiren babası, biricik hikâyemizin kurucu karakterlerindendir. Yeteneği ve emeğiyle sokağın anlamını güçlendiren müzisyeni de unutmamak gerekir. Bütün bu güzellikler, Tanrı'nın yeryüzündeki görüngüsü devletlere, siyasal iktidarların tahakkümüne rağmen -evet- mümkündür.

İkinci muhalif düşünürümüz, "devletin pürüzlü mekânına karşı çokluğun pürüzsüz mekânından" söz eder. Pürüzlü mekân, tahakkümü özel ve kamusal alana yayan resmî ve gayriresmî devrelerden oluşur. Bir üniversitede profesör olmanız kontrol edilmediğiniz anlamına gelmez. Belli zamanlarda belli yerlerde bulunmanız gerekir, yazmanız gereken makaleler, uymanız gereken kurallar, bağlı olduğunuz yönetmelikler vardır. Aynı zamanda bir kontrol şebekesi olan iktidar her yerde olduğundan pürüzlü mekânın dışından söz etmek güçtür. Dolayısıyla pürüzsüz mekânların pürüzlü mekânlara rağmen var edilmeleri gerekir. Bu

da kurumsal düzeni (müesses nizamı), onu üreten denge siyasetini aşan kurucu faaliyetlerle mümkündür. Gelgelelim, resmî ve gayriresmî devrelerin sıklığı kurucu süreçlerde kesintilere neden olur. Öte yandan sistemin savunma mekanizmalarında ve kontrol ettiği alanlarda çatlaklar hep olur. Zira sistem -yapısı ve işleyişi gereği- etik ve makul değildir. Sanat, sistemin çatlaklarına sızarak yapısallığına zarar veren etkinliklerin başında gelir. İktidar sahipleri sanatın gücünü iyi bildiğinden sponsorluklar aracılığıyla kontrol etmeyi ihmal etmezler. Kimi sözde muhalifin "örgütsüz özgürlük" olarak küçümsedikleri Gezi'de sanatın, özellikle mizahın ne kadar etkili olduğunu hatırlayalım.

Oyun, iktidarın belirlediği alana sıkıştığı sürece top hâkimiyeti iktidardadır. Politik yaşama soldan bakan bir iktidarsa ehvendir, ancak bütünlüklü çözüm sunma potansiyeline sahip değildir. İçeriği ne olursa olsun, merkezî ve dikey bir yapı kendi "çıkar" ağlarını örmekte gecikmeyeceğinden (büyük ölçüde örülmüş ağların sonucu olduğundan) tahakküm ilişkilerinin bir yönüyle sürmesini sağlar. Dolayısıyla kurucu muhalefet pratiklerine tamamen açık değildir. Meşruiyet sorununa gelince; çokluğun değil çoğunluğun iradesiyle "kısmen" aşılabilir. Sistemik yapının bürokratik düzenleyicisi ve mevcut demokrasinin hakemi olan devlet ise kamusal alanı kontrol etmenin çabasından kolay kolay vazgeçmez. Vazgeçerse -başta kendisi- sistemik yapının çözülmesine neden olur. Kontrol alanının dışında olduklarını zanneden kimi sol fraksiyonlarsa -istemeden de olsa- sistemin devamlılığına hizmet ederler. Karşıt söyleme sahip olmalarına rağmen -dikey ve kapalı yapılarından ötürü- yeni güvenlik paketleri oluşturma, kolluk güçlerini revize etme konusunda egemenlere değerli veriler sunarlar. En kötüsü iktidar virüsü sol fraksiyonları (da) sardığından kendi aralarında sürekli çatışıp dururlar.

Üçüncü muhalif düşünürümüz, "iktidar karşıtı gruplar arasında denklikler mantığı bulunduğunu" söyler. Ona göre ilkesel açıdan ayrıcalıklı grup olmadığı gibi, bir grubun diğer gruplar

üzerinde üstünlük kurma hakkı da yoktur.

Sistemik iktidarın yerinden edilmesi, kurucu ağların geliştirilmesine, yaşam üçgenlerinin sayısının artırılmasına bağlıdır. Birey ya da grup, her muhalif "özne" kurucu ağın düğümlerine ve yaşam üçgenlerinin açılarına içkindir. Buna rağmen iktidarın kodlarını kavrayıp çökertebilecek bir "düşünce ve eylem makinesi" hâlâ çatılabilmiş değildir. İronik olan, o makinenin *Karl Marx* tarafından prototipinin tasarlanmış olmasıdır. Geliştirmek ve tarihin akışını değiştirmek dünyanın bütün muhaliflerinin ellerindedir.

Darbeder Hayatta Sanat

"Mermere sıkışmış bir melek gördüm ve onu özgürlüğüne kavuşturuncaya dek mermeri oydum."

Michelangelo

I

Olumsuzluklar karşısında durağanlık kötümserliğe neden olur; sürekli hareket içinde olmaksa iyimserliği tetikler. Kötümser bir ruh haliyle yaşamak ne kadar berbat bir şeyse, içi boş iyimserliklerle olumsuzlukların üstesinden geleceğini sanmak da o kadar safdilliktir.

Son yıllarda moda olan ve internette çılgınca paylaşılan konuşmalardan (talks) birinde Türkiyeli konuşmacı, "Kaygılanmayın, hayat size bakar" temasını işliyordu. Bir müddet sabrettikten sonra, "Sen hayata dahil olmazsan hayat sana nah bakar!" deyip bilgisayarı kapattım. Bir şeyin içine girmezseniz o şey sizi nasıl muhatap alsın ki! Bu yüzden deriz ya "başlamak bitirmenin yarısıdır" diye. Müdahil olmak çözüm yolunda ilk adımı atmaktır. Olayın nesnesi değil "öznesi" olmak gerekir. Bunlar "praksise" yani belirli bir amaca yönelik kurucu etkinliklere işaret eder. En önemlisi, iyimserliğin, ayakta kalmanın zeminini oluştururlar.

Darbe üstüne darbe yediğimiz şu hayatta "kötümserlik ve ka-

ramsarlık" mutat halimiz oldu. Her şeye rağmen aklımızda "mıh" gibi tutmak zorunda olduğumuz motto belli: Aslolan harekettir, eylemdir. Etki alanı, etki süresi, etki derinliği itibarıyla sanat, iktidarların en çok çekindiği eylemlerin başında gelir. Faşist diktatör Pinochet'nin gitarist Victor Jara'nın ellerini kırdırması bu yüzdendir ve benzer binlerce gaddarlıktan sadece biridir. Hal böyleyken, "Darbe neye yapılır?" sorusu ile "Sanat hangi koşullarda üretilir?" sorularının cevapları "özgürlük" kavramında kesişirler. Sanat özgürlüğe ihtiyaç duyar; darbe özgürlüğe kasteder. Bu karşıtlık, muhakemesi ve vicdanı canlı bireyi benzer karşıtlıklarla burun buruna getirir: Yok oluş ile var oluşun, hiçlik ile çokluğun, parçalanmışlık ile bütünlüğün, sermaye ile emeğin, sömürü ile direnişin, ölüm ile yaşamın kadim çatışmalarıdır bunlar.

12 Mart'ta, 12 Eylül'de, 15 Temmuz'da yaşadıklarımız, devran dönmezse gelecekte de yaşayacaklarımız "sistemik iktidar" denen habis oluşumun tarihsel metastazlarıdır. Şayet darbeler ve darbe girişimleri sistemi sürekli kılmanın bir yöntemiyse, sürekliliği yıpratan olguların başında kurucu bir etkinlik olan sanat gelir, doğrudan halk için falan da yapılmaz. Halka, sanatın doğasını kavrayacağı, ondan haz ve feyz almasını sağlayacağı imkânlar sunulabilir ancak. Öte yandan halklar, iktidarların yüzlerce yılda peydahladıkları zıtlıklar küresinde belli yüzölçümlerine sokuşturulup mensuplarının da ellerine birer kafa kâğıdı verilerek somutlanamayacak ölçüde devingen topluluklardır. Dolayısıyla doğru mefhum halk değil toplumdur. O sebeple halkların değil toplumun gönüllü birlikteliğine ve bütünlüğüne akıl yormak gerekir. Bunun da nesnel zemini kolektif üretimdir, adil paylaşımdır. Zaten beşeri değerlerin farklı bir zeminde yaratılması güçtür; yaratılsalar bile yaygınlaşamazlar. Bu başarılamadığı için beşerin yapısı parçalıdır. Parçalı yapı da -yönetimi ve kontrolü kolaylaştırdığı için- en çok siyasal iktidarların işine yarar.

Etnisite, din, ulus, millet, sınıf, kast, birey ve lider kültü vb. beşerin parçalı yapısını yeniden üreten unsurlardır. Tarih ise bü-

yük ölçüde üretim-iktidar ilişkileri tarafından belirlenir. Beşer'i bu denli un ufak etmenin, ayrımları kutsamanın, yarılmaları dondurmanın espirisi nettir: Ulus-devlet tarzı "legal" parçalar kapitalizmin bürokratik işleyişi ve yurttaşların sisteme angajmanı için gereklidir. Bireyciliğin altının çizilmesinin esprisi ise muhalif bilincin ve birlikteliklerin oluşmasını önlemektir. Ve bütün bu taktik-strateji iki şeye hizmet eder: 1) Toplumun kontrolü, 2) Muktedirlerin konforu. Kontrolün olduğu yerde özgürlük yoktur. Özgürlüğün olmadığı yerde sanatsal yaratım zayıflar ancak sıfırlanmaz; var olduğu ölçüde de özgürlüğü talep etmeye devam eder.

Guernica'nın Dili

Sanat sanat için değildir. Ancak sanatın halk için yapıldığını iddia edenlere de şu kısa çözümlemeyi yapmakta yarar var: Gerçekliğin soyut ve somut düzleminde sanat somut alanda var olurken, halk kavramı soyut alana göz kırpar. Halk, propagandif söylemlerle belirlenmiş imaj bir gerçekliktir. Sanatsal gerçeklik ise somut insan etkinliklerince belirlenir. Bu yüzden sanat, sanatı üretenler ve onunla ilişki kuranlar içindir. Sanatsal etkinliğin hangi tarzda yapıldığı, içeriğinin ne olduğu yalnızca üreticisini bağlar. Sanatı topluma indirgemek ile toplumu sanatsal etkileşimin alanına çekmek arasında dağlar kadar fark vardır. Kısacası, "Sanat sanat için midir yoksa halk için midir?" sorusu estetik yaratımın dışında "taktik-propagandif" bir sorudur, cevabı da taktik-propagandiftir. Edebiyatçı bir dostum şöyle demişti: Kemalist hocanın gözüne girmek için lise 1'de sınav kâğıtlarına "sanat halk içindir" yazanlar, lise 2'de Divan Edebiyatı hocasının gözüne girmek için "sanat sanat içindir"e dönmüşlerdi.

Açıklık getirmeye çalıştığım konu ile ne Kemalist hocanın, ne de Divan Edebiyatı hocasının beklentileri arasında, ne ontolojik, ne de epistemolojik bir ilişki var. Dolayısıyla kendileriyle zıt bakışa sahibim. Ancak anekdotla ilgili olarak şu noktanın altını çizmemiz gerekiyor: Bir iktidarın dümen suyu pek çok kesimi

çeker, özellikle benzer hayalleri kuranları. Bugünün koşullarında sorulması gereken iki önemli soru var: 1) Toplumsallık gibi bir somut gerçekliğin kasten olumsuzlandığı ve soyut öğeler üzerinden (bir) "halk" yahut "millet" tarifinin yapıldığı bir ülkede "milli irade" neye karşılık gelir? 2) Parlamento veya başkanlık sistemi üzerine kurulu bir "temsili demokrasi" pratiği sayısız değişkenin ve değişim potansiyelinin olduğu bir sosyo-politik arenada ne oranda işlevseldir?

"Darbelerin ve sanatın varlık nedenleri arasında derin karşıtlıklar mevcuttur" dedik. Sanat, yaptırım gücünün belirli bir grubun elinde bulunduğu hiyerarşik bir yapıda ve fakat yapıyla uyumsuz biçimde var olur, şayet tümden yasaklanmazsa. Yasaklansa bile birilerinin zihninde, imgeleminde var olmaya devam eder. Dolayısıyla, başta askerî/sivil dikta rejimleri olmak üzere, bütün iktidarlar için tehdittir, çünkü özünde aykırıdır. Aksi halde göstereni olmaz. Göstereni olmayan etkinlikler kurucu içerikten yoksundur.

Pek çok kurucu etkinlik (praksis) gibi sanatın motor duygusu "arzudur," o da özgür zeminde var olur. İktidar aklı bunu iyi bildiğinden olağan zamanlarda "dolaylı" müdahalelerde bulunur. Darbe ve darbe sonrasının olağanüstü hal koşullarıysa "doğrudan" müdahale süreçleridir. Velhasıl darbeyle sanat arasındaki antagonistik (çatışmalı) ilişki aslında bir süreklilik mücadelesidir. Darbe aklı -siyasi ve ekonomik koşullara bağlı olarak- askerî ve/veya sivil formlar alırken, sanat, kendi dinamiklerini var etmenin arayışından vazgeçmez; ne yapar eder kendine alan açar. En kötüsü yeraltına (underground) çekilir. Yeter ki otoriter yönetimlerin dümen suyuna girmesin. O vakit kendi ipini çeker.

Sanat, iktidari yapılardan bağımsız kurucu bir etkinliktir ve bize ihtiyaç duyduğumuz iyimserliğin olanaklarını sunar. Bir üretim ve yaratım makinesi olarak "beden" de en yoğun varoluşunu sanatın dinamik, özgür zemininde yaşar. Evrimsel süreçlerle yakından ilişkili olan bu etkileşim hali "iyi hissedişle ve iyimserlik-

le" ödüllendirilir. Tabiat bunun için hormonları kullanır. Mantığı açıktır: İyi işler yaptığımızda iyi hissetmemizi sağlayarak iyi işler yapmaya bizi teşvik etmek. Zira tabiat, beşeri varlığı -kurucu etkileşimlerle, yapıcı dönüşümlerle- kendinde tutmaya çalışan bir bütündür.

Sanat eserini üreten kişiye "özne," ürettiği esere "obje," eserle ilişki kurana da "süje" denir. Sanatçı (özne), eser (obje) ve sanatsever (süje) arasındaki üçlü diyalektik, ne tam olarak sanatçının tatmini, ne de sanatseverin "yontulması" esasına dayanır. Eserin fetişleşmesi, metalaşmasıysa arzu edilmez. Söz konusu etkileşimin doğrudan hizmet ettiği şey kurucu estetiktir. Yani kendi içinde kusursuz bir uyuma sahip olan doğal bütünün (sayısız) alt formlarından birinin insan eliyle ortaya çıkarılması, mevcut estetiğin pekiştirilmesi ve zenginleştirilmesi demektir. Sevinçli ya da kederli bütün ezgiler, renkli ya da flu bütün desenler, açık ya da gizemli bütün sözler estetiğin bağlamına dahildir.

İspanya'da Şubat 1936 seçimlerinde Cumhuriyetçiler ve müttefiki sol partiler iktidarı ele geçirdiler. Temmuz 1936'da faşist Franco askerî bir darbe yaparak İspanya İç Savaşı'nın başlamasına neden oldu. Nisan 1937'de müttefiki Hitler'e ve Mussolini'ye bağlı savaş uçaklarının İspanya'nın Guernica kasabasını bombalamalarına izin verdi. Sonuç: 1.654 ölü, 889 yaralı. Bir yıl sonra Picasso, bütün zamanların en önemli savaş karşıtı tablosu olarak kabul edilen *Guernica*'yı yaptı. Tabloyu dikkatle incelerseniz, parçalanmış bedenlerin kokusunu alabilir, yaralıların çığlıklarını duyabilirsiniz. Sanat böyle bir şeydir. Askerî ya da sivil, bütün iktidarlar bunu iyi bilir.

II

"Yaralara kendi kendilerini iyileştirmelerini öğretmek gerekir."

Sanat Başkaldırır, Jeanette Winterson

Bir sanat eserinden iyi kötü etki yaratması beklenir; eser ancak o zaman sanatsal obje vasfına erişir; onunla bağ kuran kişi de sıradan biri olmaktan çıkar söz konusu objenin süjesi olur. Değerli felsefeci İsmail Tunalı -yazının ilk bölümünde pek kısaca değindiğimiz gibi- bu durumu *Marksist Estetik* kitabında bilinen (obje) ve bilen (süje) kavramlarıyla betimler.[15]

Sanat eserlerinin kimleri ne şekilde etkilediklerini kestirmek güçtür, ancak sonuçları her zaman için kurucudur. Schopenhauer'a göre sanat, bitmez tükenmez koşturmalardan, koşullanmışlıklardan ve doyumsuzluklardan kopabildiğimiz yegâne duraktır. Sanat durağı kalkarsa sistemik (küresel) iktidar otobüsünün götürdüğü yere gideriz, oranın da insanlığın son durağı olduğu aşikâr. Siyasal iktidarın kışkırttığı bir grup mahlûkatın *Contemporary İstanbul* sergisine saldırmasının nedeni, hayatın iyice kirlendiği şu zamanlarda bilenlere (süjelere) tahammül edememeleridir.

İyi resim, statik halden dinamik hale geçme potansiyeli taşıyan resimdir. Ancak bunun için her zaman bir süjeye ihtiyaç duyar. Louvre Müzesi'nin gözdesi *Mona Lisa*'nın ziyaretçiler çe-

15 Marsist Estetik, İsmail Tunalı, Altın Kitaplar Yayınevi

kip gittikten sonra eser olarak değeri aynı kalır, lakin dinamik boyutu bir sonraki ziyaret saatine kadar sıfırlanır. Kısacası, sanat eseri ve sanatsever birbirlerine her daim ihtiyaç duyan iki öğedir; dahası birbirleri sayesinde var olurlar. İlişkileri canlıdır, onarıcıdır, yapıcıdır, kurucudur. Bu yüzden sanat ve sanat eseri, hayatı ilk elden ve yeniden üretir. Değerli sanat eleştirmeni Rahmi Öğdül'ün *Contemporary İstanbul* sergisine saldırının ardından dediği gibi, "Sanatı savunmak hayatı savunmaktır."[16]

Hiçlikten Çığlığa

Sanatın savunulmak durumunda olmadığı, sanatçıların özgür dışavurumlarıyla var olabildikleri kültürler de var. Ne var ki günümüzün küresel sorunları o kültürlerin de farklı noktalardan "error" vermesine neden oluyor. Çığlık, Norveçli ressam Edvard Munch'ın en ünlü tablosudur. Bireyin iç sıkıntısını, korkularını, kaygılarını yansıtır. En azından otoriteler böyle yorumlamaktadır. Eser ilk sergilendiğinde, yakın plandaki adamın arkadaki iki adamdan korktuğu için çığlık attığını öne sürenler olmuş. Bazılarıysa adamın yerle göğün birleşmek üzere olduğunu görüp dehşete kapıldığını iddia etmiş. Munch ise sonradan günlüğüne şöyle yazmış: "İki arkadaşımla fiyordlarda dolaşırken yoruldum, korkuluklara yaslandım. Güneş batmak üzereydi. İyi hissetmiyordum. Doğanın çığlık attığını hissedip çığlığa çığlıkla karşılık vermek istedim."

Doğa kendi içinde kusursuz bir dengeye sahiptir; işin ilginci bu özelliği dışına da yansımıştır. Yerkürenin şekline bakarak oluşumunda hangi dinamiklerin etkili olduğunu kestirmek mümkündür: Dönerken soğuyan yapı, merkezkaç kuvvetinin etkisiyle dikey eksende basık, yatay eksende şişik bir görünüm almış; zamanla -sayısız inorganik ve organik maddeyle birlikte- sınırsız etkileşimlerin mekânı olmuştur. Bilim binlerce yıldır doğadaki bu etkileşimlerin izini sürmekte, belki "az sonra dünyaya çarpacak"

16 Sanatı Savunmak Hayatı Savunmaktır, Rahmi Öğdül, 5.11.2016, BirGün

asteroitten habersiz laboratuvarında çalışmaktadır. Belki de siz bu satırları okurken bilimin "ölümsüzlük ilacını" bulmasına ramak kalmıştır. Yaşamın özündeki bu "ironi" insanın yaşama tutunmasının da gerekçesidir. Bu sebeple Bios'un (yaşamın), tekrar tekrar üretilecek bir süreç olduğuna inananlar ve yaşadıkları sürece Bios'un bir parçası olmaya çalışanlar, aynı zamanda onu sanatsal bir obje gibi algılayabilen süjelerdir.

Okuyoruz, yazıyoruz, resim yapıyoruz, şarkılar besteliyoruz, müzik dinliyoruz, sohbet ediyoruz, araştırıyoruz, geziyoruz, keşfediyoruz, paylaşıyoruz. Duygularımızı tekrar tekrar yaşamak, yeni duyguları deneyimlemek ve başkalarına onaylatmak istiyoruz. Schopenhauer'ın dediği gibi; etrafımızda dönüp duran ışıklardan ve sonsuz uğultudan kopmak istiyoruz. Kopamamak çoğu zaman "hiçliğe" sürüklüyor; küçülüp yok oluyoruz. Kimi zaman "çığlık" atmaya zorluyor; genişleyip derinleşiyoruz. Schopenhauer ne yazık ki hiçliğe yakın durmuş. Ancak ardılı Nietzsche onun hiçliğinden -yankısı bugün de süren- keskin bir çığlık çıkarmasını bilmiştir.

Edebiyat, Batı'da fısıltı, Doğu'da çığlıktır. En mühimi ne felsefeden ne de sanattan ayrıdır. Thomas Bernhard, fısıltı ile çığlığın iç içe geçtiği edebi metinler üretmiş Batılı yazarların başında gelir. Ebeveynleri için söyledikleri adeta ilk çığlığıdır: "Bana sormadan beni yaptınız; hata yaptınız. Bana sormadan beni yaptınız ve beni çocukluğun karanlık dehlizlerine fırlatarak yeniden hata yaptınız. Size saygı duymak zorunda değilim." O dehlizlerin neler olduğunu, Bernhard'ın gerçekten neler yaşadığını bilmiyorum, ancak abarttığını da düşünmüyorum. Yoksa Tinteretto'nun *Beyaz Sakallı Adam* tablosuna bakarak yüz elli sayfalık kitap yazmaz; Avusturya hükümetinden tutun tüzel/özel bütün iktidar biçimlerine, toplumun sefil alışkanlıklarına saldırmazdı.

Bir sanat eserinin ideal formundan söz edilemeyeceği gibi, sanata büyük misyonlar yüklenmesi de doğru değildir. Kendi halinde yeşermesi için uygun bir zemin ona yeter. Nihayetinde her

dışavurum, vücuda giren toksinlere karşı metabolizmanın verdiği alerjik tepkilere benzer. Bu yüzden pek çok eser onarıcı, kurucu birer objedir. Duyguları ve düşünceleri hareketlendirebilir ya da kilitleyebilir. Âşık Mahzuni'nin söz ile ezgiyi en saf noktada buluşturması içimizi taşırırken, Munch'ın bir soru işareti çizip ortaya bırakması bizi farklı boyutlara taşır. İnsan olarak içimizin taşmasına, düşüncelerimizin hareketlenmesine ne kadar ihtiyacımız varsa, öylece kalakalmaya da ihtiyacımız var.

Aynı edebiyatçı dostum, 18 ve 19. yüzyıl edebiyatının yarattığı etkiyi 20. yüzyıl edebiyatının yaratamadığını; özellikle 20. yüzyıl anlatı sanatının ağırlıklı olarak bireysel nitelikler taşıdığını iddia etmişti. Haksız sayılmaz. Bu durum ihtiyaçtan kaynaklanmış olsa da sistemik yapının ve kültürün etkisini pas geçemeyiz. Zira sermaye sanata ve edebiyata uzun zaman önce el attı. Taktik ve ticari niyetlerle yaptıkları müdahaleler, nitelikli eserlerin kıstasları ile niteliksiz eserlerin kıstaslarının iç içe geçmesine, çiçeği burnunda sanatseverlerin de kafalarının karışmasına neden oldu. Ancak iyi sanat ve iyi edebiyat hâlâ var ve hep olacak. Sorun, sanatı yönettiğini sananlar ve sanata saldıranlardır. Lakin insan, hiçbir şey yapamıyorsa keskin bir Çığlık atar. Doğarken yaptığı gibi.

Nasıl Anlatsam, Nerden Başlasam?

"İktidar sizi nereden yaralıyorsa, orası sizin kimliğiniz olur."

Milan Kundera

Bodrum Bodrum MFÖ'nün en sevdiğim şarkılarından biridir. Çetrefilli bir konu hakkında yazmaya başlamadan önce şarkının giriş sözleri kafamda dönmeye başlar: "*Nasıl anlatsam, nerden başlasam!*" Böyle durumlarda meselenin köküne inmek çoğu zaman işe yarar.

Yöneticilerin biz yönetilenlere biçtiği şu hayatta hangi yarayı deşsek altından iktidar denen musibet çıkıyor. Arapça "kdr" kökünden gelen iktidar kavramının Türkçe karşılığı "güce sahip olmak," İngilizce karşılığı ise "power." İngilizcede "iktidar partisi"ne kuralı koyan parti anlamnda "ruling party" deniyor. Yani güçlü olanın kuralları belirlediği, zayıfların da kurallara uymak zorunda bırakıldığı bir siyasal sistemden söz ediyoruz. Doğada karşılığı olmayan, tamamen insan işi bir sistem! Aslan, ormanın kralı olduğunun bilincinde olmadan yaşar. İhtiyacı kadar yer, içer, uyur, çiftleşir, tehlike karşısında savunmaya geçer veya saldırır. Avının kalanını -herhangi bir karşılık beklemeden- diğer etoburlara bırakır. Doğada güçlü olan güçsüz olanın üzerinde sistematik baskı kurmaz, durduk yerde de saldırmaz. En vahşi hayvan bile ihtiyacı olan besini aldıktan sonra çeker gider.

Bozulmuş insan aklı aslana kral unvanı vererek iktidarın köklerinin doğada bulunduğu yanılsamasını yaratır. Oysa doğadaki ilişkiler iktidar ve sömürü ilişkilerinden apayrıdır. Organik bütünlük doğal ilişkiler sayesinde korunur; metabolik denge doğal ilişkiler sayesinde yeniden üretilir. Tarım toplumuna geçişle birlikte oluşan "artık ürüne" el koyan sömürgen akıl, yönetme gücünü, yani iktidarı ele geçirmiştir. Dolayısıyla tarihin neredeyse bütün iktidarları gayrimeşrudur. Zira tepedeki azınlığın varlığı aşağıdaki "baldırı çıplakların" varlığına bağlıdır. Öte yandan, iktidar-muhalefet düalizmi üzerine kurulu temsili demokrasi seçeneği meşruiyet sorununu çözmeye yetmez. Tam tersi, sorunun yeniden üretilmesini sağlar. Hal böyleyken temsil sistemi kurucu bir seçenek olmanın berisinde taktik-stratejik içeriktedir.

Meşrunun Meşruiyeti

Peki, meşruluk ne anlama gelmektedir? Sözlükte aynen şöyle yazıyor: Yasalara, dine ve kamu vicdanına göre "doğru olma" halidir.

Yasaların muktedirler tarafından değiştirildiğini, muhtelif yerlerinden delindiğini, arkalarından dolanıldığını ya da hepten hiçe sayıldığını göz önüne alırsak, meşruiyet kavramının yasa ayağının o kadar da güvenilir olmadığını fark ederiz. Din ayağına gelince: Resmî kayıtlara göre memleketin %98'i Müslüman (onların da %70'i Sünni), kalan %2 ise ağırlıklı olarak Hıristiyan ve Musevi. Aynı istatistikler yaklaşık 800 kişinin Hindu olduğunu söylüyor. Arada irili ufaklı başka inanç grupları da var. Herhangi bir dinî inancı olmayanların oranı %0,9, dinin gerekli olmadığını düşününlerin oranı ise %2,3. Yani milyonlarca insanın dinle bağlantısı bulunmuyor. Dolayısıyla normal bir aklın "hangi yasaya ve hangi dine göre meşruiyet" sorusunu sorması gerekiyor. Gelelim kamu vicdanı ayağına ki en kritik olanı. Lakin kamu ve vicdan kavramlarını ayrı ayrı temellendirmezsek kamusal vicdan meselesini kavramamız güçleşir. Etimolojik açıdan "kamu" sözcüğünün kökleri

Orta Asya dillerine kadar uzanıyor. Örneğin Moğolcada "toplamak, yığmak" anlamlarına geliyor. Kamunun halka karşılık gelmesinin esprisi de zaten bu toplamak, yığmak fillerinde yatıyor. Daha önce değindiğimiz gibi, sol terminolojiye göre halk (sağ terminolojiye göre millet) bünyesinde birtakım ortak özellikler barındırsa da gerçekte değişken, devingen topluluktur. Dolayısıyla, yerlilik, millilik, teklik kıstasları üzerinden somutlamaya, bütünlemeye çalışılmasının amacı toplumun kontrolünün kolaylaştırılmasıdır. Bu da yalnızca sistemik iktidarın devamlılığına hizmet eder. Gelelim vicdana: Toplumdaki derin çözülmeleri frenleyen, mistizmin başka materyalizmin başka çözümlediği, kutsal metinlerin -merhamet kavramıyla ikame ederek- bir nevi itibarsızlaştırdığı, modern bilimin ise bireyin üst benliğine ait ahlaki bir değer saydığı, bütün bunlara rağmen "gizemini" koruyan kilit bir kavramdır. Özellikle Doğu kültürlerinde modern aklın dolduramadığı boşlukları doldurur. Zira hayatın yeterince zahmetli olduğu kültürler kendi kolaylıklarını da bir tür "özür bonusu" gibi sunarlar. Kim bilir, belki de bilmediğimiz bir çoklu simbiyoz içten içe kendini var etmenin çabasındadır. Ancak, Doğu kültürleri ile vicdan kavramı arasındaki "kendiliğinden" ilişki, çıkar ilişkilerinin baskın olduğu dönemlerde vicdanın içinin boşalmasını önlemeye yetmez. Yönetimin ve yaptırımın yeni sahipleri kavramdan geriye kalan kabuğun içini işlerine geldikleri gibi doldururlar: Tek taraflı yasalar çıkarırlar, toplumun kurucu değerleriyle oynarlar, hayatı tekrar yapılandırırlar, misal, kamu vicdanını esas aldıklarını iddia ederek idam cezasını geri getirebilirler. Sonuçları herkes için kötü olan kimi referandumların "kamusal vicdana" dayandırıldıklarını anımsayalım.

Hangi aparatını tutsak elimizde kalan bir sistemik iktidar gerçeğine "tabiyiz." Onun yapısal uzantısından başka şey olmayan "siyasal iktidar"ınsa falsosuz hamlesi neredeyse yok. Öncekiler de benzerdi, sonrakiler de muhtemelen farksız olacak. Ancak mevcut iktidarın bugüne kadar olanlar içinde ayrıcalıklı bir yeri var: Yap-

tıkları sayısız yanlışla, gayrimeşru icraatlerle, daha iyi bir sistemin nasıl olması gerektiği konusunda aklımıza en doğru sorunun gelmesini sağladılar. Siyasetin en temel kuralı, yetkinin beraberinde sorumluluğu da getirmesidir. İktidar olarak yetki kullanımlarında falsolar yaparsanız, normal şartlarda bedelini iktidarı kaybederek ödersiniz. Toplumsal muhalefetin uyarılarını dikkate almaz; devretmeniz gerektiği halde koltuğa yapışırsanız akıllara şu soru gelir: Kökeni ve özü itibarıyla gayrimeşru bir yapının (iktidar) organize ettiği ve ana muhalefetin de destek verdiği bir temsili demokrasi yeterince temsili midir?

"Bodrum Bodrum" şarkısının sözleri *"Duygu, biraz duygu/Biraz deniz, biraz uyku/Bütün istediğim buydu"* diye devam eder. Sarı, sıcak, çam kokulu bir mevsimde insan başka ne ister?

Solucan Deliği

"Bir kara delik, yolu üzerindeki her şeyi yutan bir yamyamdır."

John Taylor

Analoji teriminin sözlük karşılığı benzeşimdir; akıl yürütme türlerinden biri olarak da bilinir. Analojide iki farklı durum arasındaki benzerlikten yola çıkılır; ilk durum için söylenenler diğeri için de söz konusu edilir. Ancak ulaşılan sonuçlar bilimsel yöntemlerle ispatlanmadıkça birer ihtimalden öteye gitmezler. Bu yazıda yapılmaya çalışılacağı gibi, parçacık fiziği hakkındaki bir deney ile "prematüre" bir darbe girişimi arasında benzerlik kurulmaya kalkışılırsa, nesnel sonuçlara ulaşmak bir yana, sonuçların fersah fersah uzağına düşülebilir. Sorun değil. Zaten niyetimiz bilimsel çıkarımlar yapmak değil, serbest çağrışımlarla faklı şeyleri akla getirmek. Aslında edebiyat ve sanat bunun için var. Zira her iki disiplin de hayal etmeyi, olguları eğip bükmeyi gerektirir. Kaldı ki, küresel ve bölgesel süreçlerin bitmek tükenmek bilmeyen değişkenlikler arz ettiği Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında bilinen tezlerin kısa vadede işe yaradıklarını söylemek güçtür. O halde müstakbel benzerliğimizin "parçacık fiziği" ayağını biraz kurcalayalım.

Aralık 2009'da dünyanın önde gelen fizikçileri İsviçre'de kısa adı CERN olan Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde devasa

bir deney gerçekleştirdiler. Proton demetlerinin çarpıştırılmasıyla Evren'in oluşum koşullarının yeniden yaratıldığı deneyde maddenin yapısının daha iyi anlaşılması amaçlanmış, ortaya çıkan atom altı parçacıkların ve mikro güçlerin varlığına dair bulguların izi sürülmüştü. Deneyi ilginç kılan noktalardan biri, daha önceden teorisi yapılan kimi tezlerin ispatıyla birlikte, teorisi yapılmamış yeni verilerin zaman içinde ortaya çıkacak olmasıydı. Ayrıca hangi teknolojik gelişmeleri tetikleyeceği, günlük yaşama ne şekilde etki edeceği de orta ve uzun vadede belli olacaktı. Aynı anda basında ele alındığı üzere, deneyin Avrupa'nın göbeğinde bir "kara delik" yaratıp yaratmayacağı da merak konusuydu. Sırası gelmişken; kara deliklerin, yıldızların enerjilerini kaybedip söndükten sonra kendi içlerine çökmeleriyle oluştukları ve çekim alanına giren her şeyi yuttukları iddia edilir. Bu yüzden deneyde açığa çıkacak 14 TeV'lik enerji -işin aslını astarını bilmeyenler için- endişe yaratmıştı.

Spinoza'ya göre olayların "neden-sonuç bilgisine" sahip olmayanlar endişeyle yaşarlar. Sahip olanlarsa, endişelenmeden veya boş umutlara kapılmadan, yapılması gerekeni yaparlar: Adım atarlar, harekete geçerler. 1 TeV'lik enerjinin uçan bir sivrisineğin kinetik enerjisine karşılık geldiğinin bilgisi Spinoza'yı doğrulamak için yeterli olacaktır.

Geldiği istikamet belli olsa bile gittiği yerin "ihtimaller, beklentiler" düzeyinde kalması fen bilimlerinin yazgısıdır. 19. yüzyılın önemli bilim insanlarından olan, fizikte pek çok kuramın ve buluşun sahibi Michael Faraday'a "çalışmalarının ne işe yarayacağını" sormuşlar. "Doğrusu bilmiyorum fakat gelecekte bunlardan vergi alınacağına eminim" diye yanıt vermiş.

Bilimsel gelişmeler her zaman çigisel seyretmez; zamanla genişleyen sarmal döngülere benzediği de olur. Geçici gerilemeler, sığlaşmalar, daralmalar hariç, siyaset (bilimi) de biraz böyledir. Tarihin sadece tekerrürden ibaret olmadığı, her devrevi hareketinden sonra az çok genişlediği iddia edilebilir. Einstein'ın, "Üçün-

cü dünya savaşında hangi silahlar kullanılacak bilmiyorum, ama dördüncüsü taş ve sopayla yapılacak" sözü bilimin değil, mevcut teknolojinin ve onu üreten iradenin daralmasına gönderme yapar. İyi niyetli kurucu politikalar olumlu genişlemelere neden olurken, kötücül politikalar tarihsel koşulların ve toplam iradenin adeta "kara deliğe" dönüşmesinin zeminini hazırlar. Peki, tarihin genişlemesi o kadar gerekli midir?

Varlık-Yokluk

Beynimizin evriminin sürdüğüne ve bu durumla uyumlu bir hayatı hak ettiğimize inanıyorsak, tarihin genişlemesinin insanlığın bir tercihi değil "yazgısı" olduğunu kabul etmemiz gerekir. İşin bilimsel, felsefi tarafı böyle. Bir de politik tarafı var: Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiler tarihin ana motorudur ve -çatışmanın seyrine bağlı olarak- toplam iradenin genişlemesine ya da daralmasına neden olurlar. En azından bugüne kadar yapılan en ikna edici açıklama, dahası deneyimlediğimiz durum böyle. İlkel toplumdan feodal topluma, feodal toplumdan modern topluma evrilmiş; yani uzak geçmişinden çok farklı seviyelere erişmiş bir toplam irade, "yazgısal" gelişimiyle uyumlu koşulları yaratamazsa "varlık-yokluk" sorunuyla karşı karşıya kalır. Felsefe, bilim, sanat ve (kurucu) politika toplam iradenin varlık koşullarını sürdürmeye dönük temel disiplinlerdir. Buna karşın sistemik iktidar tarihin seyrine ve toplam iradeye yön vermek istediğinde, baskıya, manipülasyona başvurur. Yasalar, cezalar, zor kullanma, siyasal din, milliyetçilik, popüler kültür, müteşebbis akıl ve sermaye ahlakı sistemik iktidarın yararlandığı belli başlı unsurlardır.

İnsanlığın yaşamını değiştirebilecek bir fizik deneyi ile ülkenin güncel tarihine etki eden bir "darbe girişimi" arasında kurulan analoji, iki durumun gelişme tarzlarındaki benzerliklerden kaynaklanıyor. CERN'deki deney hâlâ sürüyor. Şimdiye kadar pek çok sonuç alındı, yeni sonuçlar bekleniyor. Aynı şekilde, küresel

güçlerin gerici bir örgütü palazlayıp gaz vermesiyle başlayan ve başarısızlığından bile yüzlerce sonuç çıkartılan bir darbe girişimi yeni olumsuzlukları doğurarak devam ediyor.

İki "kara deliği" birbirine bağlayan tünele astrofizikte "solucan deliği" deniyor. (Tarihin en büyük deneyinde) protonlar çarpıştıktan sonra oluşan enerjinin endişeleri boşa çıkardığı ve fakat zihinleri açtığı "CERN kara deliğini" değerler sisteminin çökmesiyle oluşmuş "Türkiye kara deliğine" bağlayan bir "solucan deliğinde" yaşamak da bu ülkenin aydınlık yüzlü insanlarına düşüyor.

Her ne olursa olsun; bilimsel düşüncenin ışığında aklın kuşkuculuğuna ve iradenin iyimserliğine sığınmakta yarar var. Aksi halde adım atma, harekete geçme arzumuzu kaybederiz. Einstein'ın Genel İzafiyet Kuramı'na göre Evren'de her şey simetriktir. Yani kara delikler aslında dipsiz kuyular değildir. Yuttukları şeyi enerji olarak püskürten "beyaz deliklere" bağlanırlar. Pek çok fizikçi ve astronom bu sayede farklı Evren'lere geçilebileceğine inanmaktadır.

Uzaydan Mavi Küremize inebiliriz artık. Evren'in parçası olan doğal ve beşeri yaşamda her şey karşıtıyla vardır. Gün gelir karanlıklar aydınlığa bağlanır.

Marx'ın Anlattığı

"Kabahatin çoğu senin canım kardeşim"
Nazım Hikmet

Mesleği konusunda kafası zehir gibi çalışan, benim de yakından tanıdığım bir montaj işçisi vardı. Vakti zamanında Anadolu'dan İstanbul'a göçüp sanayi bölgelerinden birine yerleşmişler. Babası bir fabrikada iş bulmuş; toprak emekçiliğinden makine emekçiliğine "terfi" etmiş. Derken 2002'de ailecek yeni siyasal iktidarın peşine takılıp bayrak sallamaya başlamışlar. "Neden?" diye sorduğumda, "Artık türbanlıların da üniversitelere girebildikleri" cevabını vermişti. Ancak kendisi devamlı çalışmak zorunda kaldığından üniversite okuyamamış, çocuklarınınsa okuyacağı şüpheli. "Asıl meselenin maneviyat üzerinden maddi sömürü olduğunu, üstünün de türbanla örtüldüğünü" söylediğimde montajda kullandığı zekâsını devreden çıkartıp bildik ezberini tekrarlamıştı: "Olsun, artık türbanlılar da üniversitelere girebiliyor!"

Tarihi belirleyen pek çok etmenden söz edilebilir, ancak büyük ölçüde sınıf çatışmasından doğar. İyi ya da kötü her olay tarihin tasarımlanabilen alanında gerçekleşir. Kurucu niteliğe sahip tasarımlar, kolektif itkilerle yatay planda yapılan, yukarıdan aşağıya veya merkezden çevreye olmayan tasarımlardır. Ortaya çıkan pratikler bütüncül, barışçıl bir tarihselliğe karşılık gelir. Bu yüzden sistemik (küresel) iktidar ve onun bölgesel uzantıları (siyasal

iktidarlar) kontrol edemedikleri hareketlerden çekinirler, hatta korkarlar. Zira her hareket örgütlü güce dönüşme ve sistemin dengelerini bozma potansiyeli taşır.

Mevcut tarihsel dengenin/dengesizliğin kökleri binlerce sene öncesine uzanmaktadır: İnsanoğlu neolitik dönemin sonunda "artık ürünü" yaratarak ihtiyacından fazlasına sahip olmanın tadına varmış, tabiri caizse yasak elmayı ısırmış, böylece Doğa'ya ve doğasına yabancılaşarak cennetten kovulmuştur. Daha doğrusu cenneti -henüz bozulmuş iradesine kanarak- kendisi terk etmiştir! Aynı özgüvenle Evren'in merkezine oturmakta gecikmemiş; Doğa'yı da (otomatikman) hükmedilen öğe pozisyonuna oturtmuştur. Bu sebeple İnsanoğlu (Âdemoğlu) ile Doğa arasındaki ilişki, muktedirler ile sömürülenler arasındaki ilişkiye benzer. İki ilişki biçiminde de hükmeden taraf, yani İnsanoğlu ve muktedirler her zaman diken üstündedir. İşte tarihsel değişimler bu gerilimin açığa çıkmasıyla gerçekleşir. Koşullara göre bazen Doğa isyan eder, bazen de sömürülenler.

Dört Tespit

1) Belli miktarda karbondioksit yaşam döngüsünün sürmesi için gereklidir. Enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtlar dünyanın gereksinim duyduğundan daha fazla karbondioksit artışına neden olur. Bu da hem hastalıkları, hem de küresel ısınmaya bağlı aşırı hava olaylarını tetikler. Ve bütün bu olumsuzluklar "etik-politik" adaletsizlikten kaynaklanır. Yönetilenlere yapılan adaletsizlik, enerjinin büyük bölümünün muktedirler tarafından kullanılmasıdır. Muktedirlerden kastımız, sermayeye ve bürokratik güce sahip olanlardır. Doğaya (dolaylı olarak beşere) yapılan adaletsizliğe gelince; enerjinin daha ziyade fosil yakıtlardan üretilmesidir. Kapalı bir eko-sistem dahilinde yapılan iki yanlıştan bir doğru çıkmayacağına göre, çıkan şeyin trajedi olmaması gene insanoğlunun ellerindedir.

2) Binaların tektonik ve topografik koşullara uygun şekilde

yapılmaları sekiz ölçeğindeki depremin kazasız belasız atlatılması için yeterlidir (Aynı zamanda bir yerbilimci olduğumdan ne dediğimi biliyorum). Rantın peşinden gidilir yanlış yerlere kalitesiz binalar dikilirse, binlerce insan yaşamını yitirir, bir o kadarı sakat kalır. Şehirler yok olup kitlesel göçler yaşanır ve bütün bunlar yaşamda telafisi güç kopuşlara neden olur.

3) Küresel ve bölgesel savaşlar emperyal çıkarlar uğruna ve/veya uluslararası siyasete ayar çekmek için yapılır. Adına cihat denen ve Allah'ın emri olduğu iddia edilenler emperyal çıkarlardan bağımsız değildir. Küresel, bölgesel ya da dinsel fark etmez, savaşların sonuçlarının doğal afetlerden çok daha trajik ve yıkıcı oldukları malumdur.

4) Dünya tarihindeki bütün kitle hareketleri kısmen kendiliğindendir, kısmen örgütlüdür. Kendiliğinden de olsalar, örgütlü de olsalar, özlerindeki hakikat aynıdır: İnsan, diğer bütün canlılar gibi varlığını sürdürmek ister; onlardan ayrı olarak işin içine iradesini de katar. Varlığını sürdürmesi için gerekli olan asgari yaşam alanına ve o alan içerisindeki temel maddelere kastedildiğinde tepki verir. Dolayısıyla her birey ve her toplum, önceki nesillerin itiraz ve mücadele genlerini içinde taşır, taşımakla kalmaz bir sonraki nesle aktarır.

Yukarıdaki dört tespit birbirinden farklı görünse bile hepsinde belirleyici öğe "insan"dır. Enerjinin yenilenebilir olanını tercih etmek ve enerjiyi sermaye artırımı için değil, yaşamın (bios) döngüsü için kullanmak bizleri Doğa'nın "gazabından" korumaya yeter. Doğal afetlere bağlı kayıpları aklın ve sağduyunun, kısacası etiğin ışığında minimuma indirilebiliriz. İnsanlık istemezse savaşlar olmaz, masum siviller de ölmez. Ve toplum, her daim kontrol edilebilir bir yığın değildir; varoluş reflekslerine içkin organik bir bütündür. Yeter ki mücadeleyle ilgili birikimlerini aktarmak konusunda "süreksizlik" yaşamasın. Benzer "süreksizlik" sorununa iktidar sahipleri de kafa patlatıyor. Bu işle uğraşan akademisyenleri, uzmanları var. Gerçekleri eğip bükmekte, çelişkilerin üstünü

örtmekte, insanların algılarıyla oynamakta ve onları oyalamakta ustalaştıklarından, dahası ciddi bir veri tabanına sahip olduklarından işleri -şimdilik- daha kolay görünüyor.

Turnusol Kâğıdı

Marx *Alman İdeolojisi*'nde, "Egemen düşüncelerin hâkim maddi ilişkilerin ideal ifadesinden başka şey olmadığını" söyler. Toplumdaki maddi ilişkileri tasarlayıp yönetenler zihinsel üretim araçlarını da ellerinde bulundururlar. Mevcut halleriyle; bürokratik yapılar, hukuk ve ceza sistemi, demokrasi anlayışı, ilk ve ortaöğretim müfredatı, akademik ve bilimsel program, sivil toplum kuruluşları, medya ve popüler kültür, (siyasal) din, bireysel ve toplumsal ahlak, toplumsal değerler, gelenekler ve görenekler, kurumsal muhalefet, aile ve bir kısım sanatsal anlayışlar hâkim maddi ilişkilerce belirlenirken, aynı anda maddi ilişkilerin "sürekliliğine" hizmet ederler.

Montaj işçimizin ve ailesinin siyasal iktidara verdiği koşulsuz desteğin gerekçesi olan türban, hâkim maddi ilişkilerin ürettiği sembollerden biridir. Türban olması gerekmiyor, şapka ya da fular da olabilir. Normal şartlarda istediğimiz aksesuarı takabilir, istediğimiz giysiyi giyebiliriz. Muhaliflere düşen, neyin hangi çıkarlara alet edildiğini anlatmak, doğal hak ile tasarlanmış hak arasındaki ayrımın fark edilmesini sağlamaktır. Hal böyleyken, dinî öğelerden ve sembollerden kotarılmış bir siyasete "milli mutabakat" hatırına destek vermek hem etik hem taktik hatadır. Sadece laisizmi, sekülerizmi savunmakla yetinen; egemen düşünce ile hâkim maddi ilişkiler arasındaki bağı görmezden gelen bir muhalif tavırsa eksiktir. Kapitalizme itiraz etmeyenin faşizm hakkında konuşması cahillikten değilse samimiyetsizliktendir. Sonuç itibarıyla, hâkim maddi ilişkilerin kurumsal (sistem-içi) muhalefeti de belirlediği ve teşvik ettiği bir politik iklimde kurucu muhalefetin işi -şimdilik- kolay değildir.

Marx'ın yukarıdaki tespiti -bilimsel olmasının ötesinde- ku-

rucu muhalefet için açık bir görüş ve esenlik sağlar. Özellikle politik bilincin alabora olduğu, kurucu düşüncenin zayıfladığı dönemlerde turnusol kâğıdı işlevi görür; sapla samanın ayrımını kolaylaştırır. Örneğin, 6/7 Eylül olayları hakkında (muhalif) akademisyen Fatih Yaşlı şöyle yazmıştı: "Resmi tarihe göre olaylar Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanmasına milletin verdiği tepkiden başka şey değildir. Liberal ve muhafazakâr tarihçilere göreyse İttihatçılıktan Kemalizme uzanan devlet geleneğinin ve vesayet rejiminin bir yansıması olup Rumları ülkeden atma operasyonudur."[17]

Hâlâ geçerliliğini koruyan iki egemen bakış meseleyi böyle görmüş. Oysa Yaşlı'nın yazısının ilerleyen bölümlerinde de belirttiği üzere olayların köken sebebi başkadır: "Kıbrıs'ta güçlenen Rum-Türk ittifakından İngiliz emperyalizmi rahatsızlık duymuş; müttefiki olan Türk yönetici sınıfıyla birlikte Selanik'teki bombalamayı tezgâhlamışlardır. Amaç, Rumlarla Türkleri birbirine düşürmek ve adadaki ipleri yeniden ele geçirmektir."[18]

İki egemen görüşün, devletçi, milliyetçi, liberal, muhafazakâr ideolojileri refere ettikleri, bunların da emperyalist-kapitalist paradigma içinde var oldukları malum. Aynı görüşler 6/7 Eylül olaylarından yirmi beş yıl sonra yaşanan 12 Eylül'ü, "devletin ve milletin bütünlüğünün korunması ve ülke huzurunun tesisi" için yapılmış "meşru" bir müdahale olarak tanımlamıştı. Amaçları, yükselen sol muhalefeti dağıtmak, böylelikle -sermayenin talepleri doğrultusunda- neoliberal politikalara zemin hazırlamaktı.

Marx yaşasaydı bütün bu olaylar hakkında hiç kuşku yok görüş bildirirdi. Ancak, 12 Eylül cuntasının hazırlattığı anayasaya halkın verdiği %92'lik desteğe, hele ki bir montaj işçisinin kapitalist bir iktidarın peşinden gitmesine dikkat çekmeden de edemezdi. Ve eklerdi: *Alman İdeolojisi*'nde anlattığım tam da budur!

17 BirGün, 7.9.2016
18 BirGün, 7.9.2016

Çağı Anlamak

"Afrika'ya ilaç göndermeye karar vermiştik, ancak hepsinin üzerinde 'tok karnına' yazıyordu."

Charles Bukowski

Memleketimdeki büyükler anlatırdı: Kasabanın içinden geçen çaydan kurbağa avlayıp aracılara satarlarmış, onlar da Fransa'ya gönderirmiş. Kurbağaların bacaklarından yapılan yemekler Paris'in en lüks lokantalarının mönülerini süslermiş. Seneler sonra karşıma başka bir hikâye çıktı: Vakti zamanında Fransa Bangladeş'ten kurbağa istemiş. Bangladeşliler ülkece seferber olup kurbağa avına çıkmışlar ve bu tuhaf ticaretten epey para kazanmışlar. Gelgelelim azalan kurbağalardan ötürü ülkelerini sivrisinekler basmış. Fransa çözüm üretmekte gecikmemiş; Bangladeş'e sivrisinek ilacı satmış. İlaç kullanıldıkça sivrisineklerin bağışıklığı artmış. Fransa boş durmamış, müşterisine daha etkili ilaçlar göndermiş. Hâsılı kelam, kurbağa ithalatı için ödediği paranın katbekat fazlasını ilaç ihracatından kazanmış...

İki ülke arasında yaşanan bu "tuhaf" ilişkinin peşinden, ekonomik, kültürel ve siyasal yaptırımların, türlü angajmanların geldiğini tahmin etmek güç değil. Bu tür ilişkilerde faydalı akışlar güçsüz taraftan güçlü tarafa doğru gerçekleşir. Zengin ülkelerin "lütuflarıyla" yemlenen az gelişmiş ülkelerin tavizler vermesi kaçınılmazdır; ortaya çıkan şeye de "emperyalizm" denir.

Kavramın apaçıklığına rağmen "anti-emperyalist" olduklarını iddia eden kimilerinin gözden kaçırdıkları (ya da görmezden geldikleri) bir nokta var: Söz konusu yaptırımlar ve angajmanlar kapitalizmden bağımsız değildir. Meselenin bu tarafı "amentü" minvalinde ezber edilmezse at iziyle it izinin karışması olasıdır. Dolayısıyla habis politik dokuları temizlerinden ayırmak için kavrayışı ve kapsama alanı net ideolojik normlara ihtiyaç duyulur. İç içe geçmiş pek çok meselede olduğu gibi emperyalizm meselesinde de en kapsayıcı normlardan biri Marx'ın, "egemen düşüncelerin hâkim maddi ilişkilerin ideal ifadesi olduğu" tespitidir. Yapısalcı Marksizmin öncüsü Althusser -devletin temel ideolojik aygıtı olan okullar ve akademiler üzerinden- bu tespite yakın durur. Şöyle der büyük düşünür: "Hâkim sömürü ilişkilerini yeniden üreten bütün mekanizmalar, eğitimi tarafsızmış gibi gösteren egemen bir ideolojiyle kaplanır."

Egemen düşüncenin ulus-devletçi boyutu, enternasyonalist (muhalif) düşüncenin somut olgulara bakarak yaptığı emperyalizm çözümlemelerini çarpıtır. Kâh emperyalizm gerçeğini kapitalizmin dışına alarak, kâh başına "anti" takısı ekleyerek kavram kargaşası yaratır. Değerli akademisyen ve yazar Fikret Başkaya *Paradigmanın İflası* adlı çalışmasında şu tespiti yapar: "3. Enternasyonal'in Milli Mücadele'ye destek vermesi ile onun anti-emperyalistliği arasında doğru yönde bir ilişki olduğu varsayılıyor. Oysa 3. Enternasyonal'in Milli Mücadele'yi desteklemesi, hareketin anti-emperyalistliğinden çok, Sovyetler Birliği'nin güvenliği ile ilgili bir sorundu. Bir hareketi destekleyenler ile o hareketi yönetenlerin amaçlarının çakışması diye bir zorunluluk yoktur."[19]

Milli Mücadele'nin azılı emperyalistlere karşı verildiği su götürmez. Lakin bir mücadelenin kimliği, sonrasında yapılan siyasal tercihlere, düşmanla benzer safa düşülüp düşülmediğine bakılarak belirlenir. İmparatorluktan ulus-devlete, meşruti idareden cumhuriyete geçiş kuşkusuz devrim niteliğindedir. Ancak, devamında

19 Paradigmanın İflası, Fikret Başkaya, Doz Yayınları

emperyalist/kapitalist burjuva devletlerin sathında kalmayı tercih etmek ve bu pozisyonu "anti-emperyalizm" olarak tanımlamak bilgisizlikten değilse egemen düşüncenin çarpıtmasındandır.

"Güvenlik Çemberi"

Özellikle (siyasal) dini ve milliyetçiliği verimli kullanmasını iyi bilen egemen düşünce, ihtiyaç halinde bunları "anti-emperyalist" tavırla harmanlamasını da iyi bilir. Böylece "yerli ve milli" hisleri yükselterek hem güçlü devletlere karşı elini güçlendirir, hem de ulusal emeğin yerli sermayeye karşı birleşmesinin önüne geçer. Zira siyasal dinin ve milliyetçiliğin tarihsel kodlarında birleştirme değil bölme vardır. Sermayedarlar, sömürgen doğaları, küresel ve emperyalist özleri gereği, "yerlilik ve millilik" kozunu doğrudan kullanmayı tercih etmediklerinden bunu siyasal iktidarlara yaptırırlar. Amaç, küresel emeğin küresel sermayeye karşı birleşmesinin önüne geçmektir. Böylece kapitalizmin güvenlik çemberi, ulus-devletlerin son tahlilde piyasayı gözeten tutumlarıyla kapatılmış olur.

"Anti-emperyalist" olduklarını ilan edip emperyalizmi kapitalizmin dışında tutanların şu basit mantığı kavrayamamaları ilginçtir: Mücadele hattını siyasal din, milliyetçilik, ulusalcılık vb. politik tercihler üzerinden kuranlar eninde sonunda düşmanlarına benzerler. Eski başbakanlardan *birinin "Stratejik Derinlik"* güzellemesini bölgede "alt-emperyal" bir Türkiye yaratma özlemiyle kaleme aldığını biliyoruz. Bu hedefe bir kısım siyasal dincinin, milliyetçinin, hatta ulusalcının destek vermesiyse manidardır. Alt-emperyalizm kavramı, gelişmiş devletlerin küresel hâkimiyetlerine özenen az gelişmiş devletlerin bölgesel arzularına, pratiklerine karşılık gelir. Küresel emperyalizmi tümevarım yöntemiyle kavramak isteyenler için bu ülkeler ideal örneklerdir.

Bütün bu tespitler emperyalizmin "güçler dengesizliği" boyutuyla ilgilidir. Meselenin bir de "denk güçler" boyutu var: Sermaye, yapısı gereği likittir (akışkandır). Dolayısıyla belirli merkezlerde

birikir, birikmesi için önü açılır vb. Doğal olarak her devlet, sermayenin kendi kasasına akmasını ister. Bu bağlamda denk güçteki devletlerin kaynak arayışları ve yayılmacı politikaları bölgesel savaşların ana nedenidir. Sermaye birikimine bağlı sınıfsal eşitsizlikler belirli bir seviyeyi (eşik değeri) aştığındaysa toplumsal hareketlenmeler başlar. Hareketler bir ülkeden diğer ülkelere "göç" ya da ülke sınırları dahilinde "kalkışmalar" biçiminde gerçekleşir. Göç alan ülkelerde, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve sosyal sorunlar yaşanır. Kalkışma hallerindeyse ülkenin kolluk kuvvetleri devreye girer. Kolluk kuvvetleri yetersiz kaldığında ordu duruma müdahale eder, ya da mevcut devlet/hükümet geri adım atarak sosyal politikalara yönelir. Görece ehlileştirilen sistemin devamlılığı böylece sağlanmış, ekonomik liberallerle birlikte sosyal liberallerin arzuları da gerçekleşmiş olur. Gelgelelim göçmenlerin finanse edilmesi, kalkışmaların bastırılması, sosyal politikaların uygulanması vb. devletin kasasındaki paraya bakar. Merkezî planlamalar, koruma politikaları, tasarruf tedbirleri, verimli üretim ve sınırlı tüketim telkinleri bir yere kadar işe yarar. Tasarruf tedbirlerinin ve öz kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda daha zayıf ülkelerin kaynaklarına göz dikmek "elzem" hale gelir. Her sosyal liberalin hayalini kurduğu "sosyal devletin" mali köklerinin uzandığı noktalar özetle böyledir. Dolayısıyla, sistem dahilinde kaldığı sürece hiçbir çözüm yeterince sosyal olmadığı gibi sistemle de ayrı düşmez, en azından radikal ayrılıklardan söz edilemez. Sonuç olarak, anti-emperyalist tavır her durumda ve her koşulda anti-kapitalist tavrı gerektirir; aynı şekilde, emperyalizme karşı olmayan kapitalizm karşıtlığı da aksaktır.

Egemen düşünce, akademilere "faydalı" argümanlar ürettirir ve -kendi peydahladığı- "aydınlar ve uzmanlar" ordusuyla- dolaşıma sokturur. Altan Kardeşler, yıllarca destek verdikleri siyasal iktidar tarafından OHAL kapsamında tutuklandılar. Sıradan yurttaşlar olarak neler yaptıklarına dair bilgimiz sınırlı. Ancak, insan haklarının, düşünce ve ifade özgürlüğünün herkes için olduğunu

yetkililere ve ilgililere hatırlatmak da yurttaşlık görevimiz. Zamanında siyasal iktidarın yaptığı hukuksuzluklara tam destek veren Altan Kardeşler'e önerimiz, babalarının şu cümlesi hakkında düşünmeleridir:

"Sosyalizm, alabildiğine geniş, alabildiğine derin, alabildiğine insanca bir çabanın hiç bitmeyecek bir meyvesidir. Yaşantının mutluluğunu böyle bir meyvenin lezzetinde duyanlar, çağlarını anlamış ve gerçekten yaşamış olanlardır."

Beşer İsterse Şaşmaz

"Sınırlama yoksa, sorumluluk kaygısı yoksa, ahlak da yoktur."

Çöküş, Fikret Başkaya

İktidar denen şeyin hiç hazzetmediği, her koşulda riskli gördüğü iki durumdan biri "boşluk" diğeri "süreksizliktir." İktidar, boşluktan ve süreksizlikten kaçınmak için çok parçadan oluşan ancak tek parça refleksi gösterebilen kurumsal bir bütünlüğü zaman içinde geliştirmesini bilmiştir. Tarım toplumuna geçişte filizlenen, beylikler ve imparatorluklar dönemlerinde etkinliği artan, ulus-devletler döneminde kurumsallaşan, günümüzde ise yerküreyi sarıp sarmalayan bu sistemik yapı özünde yayılmacı ve baskıcıdır. Ürettiği "değerleri" insanlara hem doğrudan dayatır, hem de çaktırmadan enjekte eder. Siz Sandra Bullock'ın 8. Cadde'de sevgilisiyle öpüşmesini izlerken, arka planda bir direkte ABD bayrağı dalgalanır, aynı anda bir cemaat kiliseye, karizmatik beyaz yakalılar plazalara girip çıkarlar. Amaç güdümlü bir ruh halinin ve sistemik bir ahlakın oluşmasını sağlamak, bu sayede toplumların kontrolünü kolaylaştırmaktır.

Fikret Başkaya *Çöküş* adlı kitabında soruyor: "İnsan emeğinden başlayarak her şeyi metalaştıran, ticarileştiren, alınıp-satılan nesnelere dönüştüren, insanı üreten ve tüketen bir tür makineye indirgeyen, maddi zenginliği yaşamın biricik ereği mertebesine

çıkaran, bencilliği, egoizmi ve gücü yücelten, parayı tam bir tapınma aracına dönüştüren, işbitiriciliğin kural olduğu burjuva uygarlığının bir "ahlakı" olabilir mi?"[20]

Sartre'a göre ahlakın kökleri insan ihtiyaçlarındadır. Sistemik iktidarın insana ve doğaya reva gördüklerini daha iyi anlayabilmek için ihtiyaçların kimler tarafından ne şekilde belirlendiğini bilmekte yarar var. Söz gelimi, kendi ihtiyacıyla birlikte komşularının ihtiyaçlarını karşılamak için toprağı işleyen ve onların da aynı niyetle çalıştığını bilen bir köylünün gözettiği değerler, olağan zamanlarda yardımlaşmaya, olağanüstü hallerde dayanışmaya karşılık gelir. Buna karşın, toprağını yoksul köylülere işleten, karşılığında da hasattan küçük paylar veren bir ağanın "değerleri" apayrıdır. Karşılıklı iyi duyguların beslenmediği bu tür ilişkilerden ne kurucu değerler çıkar, ne de gerçek ahlak. Geleneğin "değer" olarak ezber ettiği şeylerse aslında ağanın işine yarayan köhnemiş kurallardır. Bunlar, iyi-kötü, makbul-ayıp, doğru-yanlış, sevap-günah türü güdümleyici, tehditkâr kıstaslardır. "İyi" kıstaslar cemaate kabulün ve barınmanın, "kötü" kıstaslar cemaatten aforozun gerekçesidir. İktidar boşluktan ve süreksizlikten hazzetmediğinden meselenin öte dünya (ahret) boyutu da cennet ve cehennem seçenekleriyle halledilmiştir.

Duruma göre çizgisiz davranan, duruma göre kırmızı çizgiler dayatan, sözde demokratik, özünde pragmatik bir iktidar aklı ve ahlakı, yaşamın sığ hedefleri ile derin değerlerini ustalıkla buluşturabilir. Ancak bunu yaparken kendi temellerine dokunmaz. Bir ilaç devinin yoksul bir ülkenin sıtmayla mücadelesine destek vermesi, maddi değer (kâr) ile manevi değeri (dayanışma) "buluşturmasına" örnektir. Asıl amaç toplumun tansiyonunun yükselmesini önlemektir. Zira iktidarın sürekliliği sorunu devamlı bir risk analizini gerektirir. Riskin minimumda tutulması Beşer'in sistem saflarında kalmasına bağlıdır. Riskin arttığı dönemlerde sistemde uygun güncellemeler yapılarak insan duygularına yeni ayarlar verilir. İktidar ideolojisi, baskı aygıtları, popüler kültür, muhtelif eğitim kurumları bunun içindir. Kısacası sistemik iktidar, kendi-

20 Çöküş, Fikret Başkaya, Yordam Yayınları

ni bütün kılabildiği ancak belli etmediği ölçüde kendini güvende hisseden sömürgen bir yapıdır.

Bozkırın ve Çöllerin Düşünürleri

Mevcut sistemik yapıyı görünür kılmak, kendilerini kontrol alanının dışında tutabilen aydınların, entelektüellerin öncelikli görevidir. G. Deleuze ve Guattari, ortak çalışmaları *Kapitalizm ve Şizofreni*'de şöyle derler: "*Devlet ideolojisini yüklenen kamu profesörlerine karşı Nooloji özel düşünürlerin eylemidir: Kierkegaard, Nietzsche 'bozkır ve çöllerde' otururlar ve dışarısının düşüncesini ortaya çıkarırlar. Düşünceden bir savaş makinesi ortaya çıkarmak budur.*"[21]

Sistemik yapı kendi proseslerinde ürettiği bilgiyi okullar ve medya aracılığıyla dolaşıma sokarak bireyleri yönlendirir, böylelikle kendi ahlakını yeniden üretir. Kişisel gelişim meraklısı bireyler yapının "yarı aydınlar" ordusunu oluşturur. Sistemik bilginin üretiminde ve aktarımında görev alan uzmanlarınsa (hatta akademisyenlerin) tam bir aydın/entelektüel oldukları söylenemez. Gerçek aydınlar/entelektüeller sadece kendi alanlarının değil, pek çok farklı disiplinin bilgisine sahiptirler. Bu yüzden yaşamları, disiplinler arası çalışan zihinlerinin somut yansımasıdır. Felsefeyi politikadan, bilimi sanattan, doğayı toplumsal yaşamdan ayrı düşünmezler. Alan bilgisinin dışında etik-politiği de gözetirler; usulsüzlükler kaşısında ibraz ve itiraz hakkını kullanmaktan çekinmezler. Muktedirler onlardan korkar, çünkü hakiki bilginin bütünleyici etiğinden korkarlar.

Alan bilgisi sınırlıdır, bu yüzden hakikate bütünsel dokunmaz. Hakikatle bağları zayıf olan bilgilerse ya bürokratiktir, ya gelenekseldir, ya da popülerdir. Bürokrasi baskılar, gelenek frenler, popülerse oyalar. Bilgiyle geçici ilişki kuranlar işlerini arama motorlarıyla görürler. Bu tür kısa süreli ve sınırlı birlikteliklerden hakiki bilginin çıkması, çıksa da içselleşmesi beklenemez. Bilginin ne anlama geldiğini sözlüklerden öğrenmek ile bilgi felsefesini kitaplardan kavramak aynı şey değildir. Geçici çözümler

21 Kapitalizm ve Şizofreni, G. Deleuze ve M. Hardt, Çev. Ali Akay, Bağlam Yayınları

için reçete bilgilere başvurmak ile bir meseleye yıllar harcamak arasındaki makasın açılması insanlığı "toplamda sıfır" gerçeğiyle burun buruna getirir.

Kapitalizm birim zamana daha çok iş sokuşturarak bilgiyi ve yaşamı içselleştirecek zamanı bizden çalmaktadır. İşin kötüsü, artık kendimize, sevdiklerimize, ağaçlara ve kuşlara ayıracak zamanımız da kalmadı. Yegâne değerimiz olan yaşamı bu denli yavanlaştırması, insanları da geçici hazları tüketmeye zorlaması kapitalizmin en büyük *ikinci* suçudur. *Birinci* suçu, yaşama hakkımızı elimizden almasıdır. İki suç da iktidar sahipleri ve onların simbiyozu olan kurumsal muhalifler tarafından tasarlanmış bir "temsili demokrasi" yalanıyla örtbas edilmektedir. Birleşik Devletler'de başkanlık seçimleri tam bir şaklabanlık şovudur. İnsanları, Cumhuriyetçiler-Demokratlar, iktidar partisi-ana muhalefet partisi vb. ikilemlere bağımlı kılmalarının nedeni (sözde) meşruiyet algısı yaratmaktır. Bu sayede alternatif demokrasi taleplerinin görmezden gelinmesini sağlamakta, çok daha geniş muhalefet seçeneklerini baskılamakta, velhasıl kurucu potansiyeli kontrol altında tutmaktadırlar. Oysa çözüm, "bozkırın ve çöllerin" düşüncesini ortaya çıkarıp onu gerçekleştirmekten geçmektedir.

Yayılmacı ve baskıcı sistemin adı kapitalizmdir; yeryüzünün irili ufaklı bütün iktidarları ona hizmet etmektedir. Önceden yalnızca bedenleri sömürüyorlardı; çoktandır zihinleri de ele geçirdiler. Sistemin diplomalı ve kişisel gelişim sertifikalı otomatları mekanizmayı yağlamak için birbirleriyle rekabet halindeler. Neyse ki otomat ahlakına karşı mücadele eden organik aydınlar, entelektüeller de var.

Sartre'la genişlettik onunla bağlayalım. Şöyle söyler filozof: "Önemli olan bizi ne yaptıkları değil; bizi yaptıkları şeyi bizzat bizim ne yaptığımızdır."[22]

Beşer isterse şaşmaz.

---

22 Jean-Paul Sartre: Tarihin Sorumluluğunu Almak, Zeynep Direk ve Gaye Çankaya, Metis Yayınları

Yaşamın Dört Atlısı

"Bir filozofla hiçbir iş yapılmaz."

Napoleon Bonaparte

"Günümüzü yönetenler krallar değil düşünürlerdir."

Bernard Shaw

Salonda gazete okuyordum. Birden kızımın odasından orta şiddette bir gürültü geldi. "İyi misin?" diye seslendim. "İyiyim baba, yok bi'şey!" dedi, az sonra elinde dört kitapla salona girdi. "Bunları raftan alınca diğer bütün kitaplar aşağıya düştü." Gazeteyi bırakıp elindekilere baktım: *"Sokrates'in Ölümü, Bendeniz Rousseau, Kant' ın En Çılgın Günü* ve *Marx' ın Hayaleti."*[23]

Güldüm. "Doğrudur kızım, düşmüşlerdir" deyip gazeteme döndüm.

"Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz"

Babası heykeltıraş, annesi ebe olan birinden eninde sonunda yaratması beklenir. Ve gün gelir o kişi şöyle der: "Sorgulanmamış hayat yaşamaya değmez." Ne var ki hayatı özgürce sorgulamasının bedelini hayatıyla ödemiştir. Oysa ölüm cezasına hep karşı çıkmıştır. O kişi Sokrates'tir.

---

23 Küçük Filozoflar, Edwige Chirouter, Mayumi Otero, Çevirenler: Necmiye Alpay, Ayşe Deniz Tekin, E. Burak Saman, Cemal Yardımcı, Metis Yayınları

Etik ile yaşamı birbirinden ayırmaz; insanları hizaya getiren kurallar sunmaz; yollar, yöntemler göstermez. Tam tersine; her şeyi sorgular, eleştirir. Kalıplara kapanmayı, mutlağa sarılmayı, dogmaya saplanmayı reddeder. Aydınlanma felsefesinin tohumlarını atan ilk düşünürdür desek yeridir. Buna rağmen "hiçbir şey bilmediğinin bilgisine sahip olması" sahte bilginlerden ayrılmasını sağlar. Nasıl ki etik ile yaşamı bir tuttuysa, kötülükle cehaleti de aynı kefeye koymuştur. Gerekçesi nettir: "Çünkü hiç kimse bilerek kötülük yapmaz!"

Ona göre erdemli bir yaşam ancak bilgi ve aydınlanma sayesinde mümkündür.

Atinalı gençlerin kafalarını karıştırmak, din hakkında ileri geri konuşmak suçlamalarıyla mahkemeye verilir. Davası sürerken arkadaşları tarafından kaçırılmak istenir ancak karşı çıkar. Mahkemeden aman dilemektense baldıran zehirini kendi elleriyle içerek ölmeyi tercih eder. İdam edilmeden önce karısı, "Ama sen suçsuzsun; suçsuz yere idam ediliyorsun!" dediğinde ona şu karşılığı verir:

"Be kadın, suçlu olarak idam edilmemi mi yeğlerdin?"

"İnsan Özgür Doğar, Oysa Her Yerde Zincire Vurulmuştur"

Rousseau'nun doğumundan birkaç gün sonra annesi ölmüş. Yoksul bir saat tamircisi olan babası ilk eğitimini üstlenmiş ancak çok geçmeden o da hapse girmiş. Çocuk yaşlardaki yalnızlığına rağmen yaşamını sağlam temeller üzerine oturtmasını bilmiş. Yetinmemiş; kendi elleriyle var ettiği özgürlüğünü başkaları için de istemiş. Pedagojinin esamesinin okunmadığı 18. yüzyılda çocuk eğitimi hakkında söyledikleri bugün de geçerliliğini koruyor.

Hıristiyan ahlakı, kişi vicdanının tek otorite olduğunu ve Tanrı'nın insanlara bahşettiği yegâne kılavuz anlamına geldiğini söyleyerek bilinçleri dondurmuştu. Özgürlükçü, eşitlikçi ve laik temalara vurgu yapmak Rousseau'ya ve onun gibi düşünenlere düştü.

İnsanın içinde uhrevi bir yasa, kılavuz yoktur; doğayla bağlantısının tek kanıtı ve kalıntısı olan, birlikte, özgürce yaşama güdüsü vardır. Ancak o da her devrin iktidarları tarafından bastırılmıştır. Rousseau'nun özgürlük anlayışı sınırsızlık anlamına gelmez. "Özgürlük, istediğiniz şeyi yapabilmeniz değil, istemediğiniz şeyi yapmak zorunda olmamanızdır" der, meseleyi bağlar. *Toplum Sözleşmesi*'nde, "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" diyerek pek çok devrimciye esin kaynağı olmuştur.

"İnsanlar Işığı Görmez; Işık Sayesinde Görürler"

4 Ocak 2016 tarihli bir haber: "Din İşleri Yüksek Kurulu, nişanlılık döneminde çiftlerin el ele tutuşmamaları ve baş başa kalmamaları gerektiğini belirtti."

22 Nisan 1724 doğumlu Kant, "Aydınlanma, kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir. İnsanlar ışığı görmez; ışık sayesinde görürler" demiştir. Çoktandır tükenmeye yüz tutmuş ahlak felsefesini de şöyle formüle etmiştir: "Öyle davran ki, davranışların genel kural haline gelsin."

Soru: Yüksek ahlak adına el ele tutuşmayan nişanlıların bu davranışının evrensel bir norma dönüşme ihtimali var mıdır? Cevap "evet" olamayacağına göre "hayır"dır.

Hıristiyan ahlakının ve aynı tastan şerbet içen dinlerin iddia ettiği üzere; hakiki ahlak/etik ne Tanrı kelamı üzerine kurulur, ne de Din İşleri'nin fetvasına uyarak ahlaklı olunur. Ahlak/etik, insani etkinliklerle, birikimlerle yontulan bir "kilit taşıdır." Yerine yaşama ait olmayan bir şey koyarsanız yapı çöker. Kant'ın ifadesiyle, "İnsanca varoluş hali demek olan barış" ayaklarımızın altından kayar. Savaş çığırtkanları, din bezirgânları, ahlak düşkünleri, alt-üst akıllar, kıymetleri kendilerinden menkul kanaat önderleri vs. bütün yıkımların hem sebepleri hem sonuçlarıdırlar.

"Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!"

Marx, Prusya Krallığı'na bağlı Trier kentinde Yahudi bir aile-

nin üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldi; ardında devasa bir külliyat bırakarak Londra'da uyruksuz biri olarak öldü. Öldüğünde kucağında Voltaire ve Rousseau hayranı babasının fotoğrafı vardı.

Külliyatının özetini yapacak ne yerim ne de birikimim var. Ancak, büyük düşünürün şu sözleri çok şey anlatır: "İnsanların bilinçleri yaşam şartlarını belirlemez; yaşam şartları bilinçlerini belirler. Mademki insanı biçimlendiren yaşam şartlarıdır; o zaman şartlar en insani şekilde biçimlenmelidir. Hayvan olmak istiyorsan olabilirsin elbette. Bunun için insanlığın acılarına sırt çevirmen, yalnız kendi postuna özen göstermen yeterlidir."

Yüz elli sene önce yaptığı kapitalizm çözümlemeleri bugünün azılı kapitalistlerinin de dikkatini çekmiştir. 2008 finansal krizinde pek çok CEO'nun Marx'ın devasa eseri Kapital'e göz attıkları basına yansımıştı. Malum zevat mülkiyeti insan doğasıyla ilişkilendirip kutsadığı için kapitalizmin açık çelişkilerini görmezden gelir. Paçaları sıkışınca kapitalizmi kendilerinden çok daha iyi bilen birine müracaat etmeleri ise kaderlerinin cilvesidir.

Marx, "Teknolojinin sürekli gelişmesi, ekonominin büyümeye endeksli oluşu ve kârın arttırılması zorunluluğu kapitalizmi periyodik krizlere mahkûm eder" der ve *Kapital*'deki çözümlemeleriyle meseleyi temellendirir.

Mezar taşında Engels'le birlikte kaleme aldıkları *Komünist Manifesto*'nun son cümlesi yazar: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"

Özgür Düşünce Susturulamaz

İslam inancında kıyamet gününde bütün insanların ve yeniden dirilecek olan ölülerin toplanacağı yere Mahşer denir. Hıristiyanlıkta da "kıyamet alameti" olarak ortaya çıkacağına inanılan dört atlıya "Mahşer'in Dört Atlısı" denir. Beyaz at ve binicisi İsa'yı, kızıl at ve binicisi kan ve savaşı, siyah at ve binicisi kıtlığı, soluk at ve binicisi ise salgın hastalıkları ve ölümü sembolize eder.

Teşbihte hata olmaz: Betimlenen Mahşer'e doğru dörtnala gittiğimiz bir önceki sayfada bulunan sembolik anlatımlardan da anlaşılıyor. Oradan da cehenneme transfer kolay olacağa benziyor. Zira kapitalistler dünyayı cehenneme çevirmek üzereler. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi gerici iktidarlar "yaşamın atlıları" olan filozofları raflarımızdan bir bir alıyorlar. Fakat bilmiyorlar: Özgür düşünce susturulamaz.

Popülizmin Sağı Solu

"Kamuoyu şato cini gibidir. Hiç göreni olmamıştır, fakat herkes ondan korkar."

Sigmund Graf

I

Halk kavramının Latince karşılığı "populus"tur. Rusçada "halkçı" anlamına gelen "narodnik" sözcüğü, Eski Slavcada, doğum, soy demek olan "rod" kökünden türemiştir. Günümüz Fransızcasında "populaire" halka ait, "popülist" ise halkçı demektir. Yani popüler ve popülist kavramları toplumsala o kadar da uzak olmayan kavramlardır. Kafaların karışmasının iki nedeni var: 1) Bahse konu kavramların kimler tarafından hangi niyetlerle hayata geçirildikleri ki sol politikanın benimsediği "hakiki halkçılık" ile sağ siyasetçilerin yapıştıkları "halk yardakçılığı" arasındaki farkı belirler. 2) "Halk ve halkçılık" kavramlarının kadim muğlaklığı ki toplumla tutarlı ilişki kurmayı her seferinde güçleştirir.

Sol terminolojiye göre halk kavramının (sağ terminolojiye göre milletin) ortak özelliklere sahip bir topluluğu işaret ettiği doğrudur. Ancak yeryüzündeki her topluluk devingendir, değişkendir. Dolayısıyla, yerlilik, millilik, teklik kıstasları üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmaları mevcut iktidar ilişkilerinin sür-

mesi içindir. Hal böyleyken, sol açısından popülizm yolundaki adımların iyi düşünülerek atılması etik-politik bir gerekliliktir. İşin içinde samimiyetsizlik ve çıkar varsa halkla (populus) yapısal ilişki kurmanın ne olanağı, ne de anlamı vardır. Politik faaliyetlerin etik kıstaslardan muaf tutulabileceğini iddia edenlereyse zaten söylenecek söz yoktur.

Popülizmin etimolojik kökleri antik çağlara değin uzanır. Ancak modern terminolojiye eklemlenmesi "Rus siyaseti" sayesinde olmuştur: 19. yüzyıl Rusyası'nın ikinci yarısında köylüler toplumun ezici çoğunluğunu oluşturuyordu. Dolayısıyla siyasi akımlar içinde "köylücülük" baskındı. Akımın savunucusu Narodniklere (Halkçılar) göre çarlığı yıkacak ve devleti dönüştürecek sınıf köylü sınıfıydı. İşçilerin azlığı toplumsal fail olarak köylüleri öne çıkarmış; kapitalist üretimi yaşamadan sosyalizme ulaşılabileceği anlayışı yayılmıştı. Bu anlayış köylülerin geleneksel olarak sosyalist oldukları inancına dayanıyor; imece ve dayanışma kültürü, ihtiyaç ölçüsünde üretim ve tüketim bilinci gibi gerekçeler öne sürülüyordu. Gelgelelim -mülkiyeti Çar'a ait olsa da- salt toprağa bağlılık köklü bir dönüşüm için yeterli değildi. Kısacası tarihin nesnel dinamikleri farklı sınıfsal zorunlulukları da dayatıyordu.

Narodniklerden geriye etki derecesi ve rasyonalitesi yüksek politik yöntemler kaldı: Halk ile konuşmak, halk ile yaşamak, halkı anlamak. Buna karşın günümüzde sol politikanın bir halkası hâlâ eksiktir: Halkla bütünleşmek ve onunla birlikte gelişmek. Söz konusu halkanın (aşkın) bir kural değil, (içkin) bir dinamik olduğunu idrak etmeden politik çemberin bağlanması mümkün görünmüyor.

Kolektifin Aklı

Seksen yaşlarında köylü bir kadın, köyünden hiç çıkmamış bir adam, kasabalı bir çocuk ve kentli bir evsiz ile ayrı ayrı yaptığım sohbetlerden yola çıkarak kurucu politikaya gönderme yapan bir yazı kaleme almaya çalışmıştım. Teorik okumalarla farkına var-

dığım bazı normların, modern yaşamın doğrudan etkisinin dışında kalmış bu dört karakterde karşılıklarının olması beni hem şaşırtmış, hem heyecanlandırmıştı. İşin ilginç tarafı, yaşamın feodal, geleneksel yanlarından da derinlemesine etkilenmemişler, sadece duyuları ölçüsünde yaşamla ilişki kurmuşlardı. Gizemli hiçbir yanları yoktu. Sadece -her ne hikmetse- bozulmamış akla sahiptiler.

Modern zamanlarda ihtiyaç duyduğumuz en temel politik normun, yani "kurucu aklın" yaşamın otantikliği içinde var olduğuna kuşku yok. Kurucu akıl, toplumla ve doğayla birlikte, topluma ve doğaya rağmen oluşur. Ait olduğu bedenin hayatını idame ettirmesine dönük çalışsa bile, bunun toplumdan ve doğadan bağımsız olamayacağını bilir. Bebeklikte (anal dönem) deneyimlenmeye başlanan bu kadim bilgi, iktidar ilişkilerince belirlenen kültür tarafından baltalanır. Ve akıl, önce kendine, sonra diğer akıllara, nihayet doğanın aklına yabancılaşır. Dolayısıyla insanlığın yapması gereken, barışçıl, özgürlükçü, eşitlikçi bir ekonomi-politiği yaşama geçirecek "kolektif aklı" bir an önce oluşturmaktır. Aksi halde varlığını sürdürme şansı yoktur.

Çoban-Sürü

Narodniklerin iyi niyetli oldukları aşikâr, dahası Bolşevik Devrimi'ne sundukları katkılar yadsınamaz. Ancak tarihin evreleri var ve her evre "doğru failin" öne çıkmasını gerektirir. Narodniklerin pas geçtikleri nokta işte buydu. Popülizm meselesinde solun benzer bir hatayı yaptığını düşünmeden edemiyor insan... Buraya kadar yazılanların karşılığı sağ popülizm değildir, halk yardakçılığı hiç değildir. Sağ popülist söylem, belirli bir azınlığın çıkarları gereğince çoğunluğun feodal/dogma değerleri üzerine inşa edilir. Sağ politikacılar, toplumun manipüle edilmesinde birincil derecede etkili olan, din, mezhep, etnisite ve muhafazakârlık öğelerini ustalıkla kullanmasını bilirler. İktidarları süresince ustaca yaptıkları temel faaliyet, oluşturdukları klientalist (himayeci) yapıyı

sistematik biçimde yemlemeleridir. Bu yüzden politikaya ve politik süreçlere taktik-pragmatik yaklaşırlar. Bilinen retorikleri ise "halka hizmet, hakka hizmettir." Yönetme hırslarından, küresel sömürü ağlarıyla kurdukları yapısal bağlardan ötürü hedeflerine ulaşmakta güçlük çekmezler. Reel-politik dönemlerin tamamına yakınını işgal etmelerinin nedeni budur. Devlet bürokrasisine ve kamu sermayesine sahip olmanın özgüveniyle, yöneten-yönetilen sistemini "çoban-sürü" biçiminde betimledikleri bile olur.

Ülkenin siyasi tarihine damgasını vuran "sağ popülizmin" yakın geçmişini anımsayalım: Kapitalizme bodoslama girilen 50'ler Demokrat Parti'nin köylülük popülizmi üzerinden iktidarını estirdiği yıllardı. 50'lerin sonuna doğru köylünün beli kırılınca büyük şehre göç kaçınılmaz hale geldi. Büyük şehirlerde yeni bir sosyolojik halka olarak, Macarca "kentin saçakları" anlamına gelen varoşlar belirdi. Göç trajedisi bitmediği gibi artarak sürdü. Özellikle Adalet Partili ve ANAP'lı yıllarda varoşların da varoşları oluştu. Endişe ve umutsuzluk kentlerin saçaklarına kara bir bulut gibi çökmüş, kitlesel depresyonu da tetiklemişti. Marx'ın dediği gibi, "Din kalpsiz dünyanın kalbi, toplumun afyonu" olmuş, peşinden toplumun zayıf bilincine etnik milliyetçilik de zerk edilmişti. Özetle sağ popülist siyasetçiler, kentte boşluğa düşen yığınları (siyasal) din, (etnik) milliyetçilik, (sığ) popüler kültür ve (ucuz) çıkarlar ekseninde bir kez daha mobilize etmeyi başarmışlardı. 2000'li yıllara gelindiğinde popülist söylem ve kamusal alan AKP'nin eline geçti. Menderes'in "Her mahallede bir milyoner yaratacağız!" Özal'ın "Ben zengini severim!" beyanlarına AKP'li yöneticilerin "Müslüman zengin olmalı!" söylemi eklendi.

Sola gelince; toplumla duygudaşlık kurmanın, toplumla bütünleşmenin ve toplumla birlikte gelişmenin gerçek popülizm anlamına geldiğini çoğu zaman unuttu. Buna rağmen ülke tarihinin sayfalarına Terzi Fikri'nin Fatsası'nı, Büyük Madenci Yürüyüşü'nü, Tekel ve Soma dayanışmalarını, Gezi eylemlerini ve daha nice deneyimleri yazdıranlar sol düşünceyi savunanlar oldu.

II

Popülist Olmayan Popülizm

26 Kasım 2016 tarihinde yitirdiğimiz devrimci lider Fidel Castro'nun epik sözlerinden biridir: "Biz yenilirsek kalkar yine deneriz. Diktatörler yenilirse sonları olur."

Fidel'in sözleri ile popülizm arasındaki ilişkiyi bir kenara not ederek "sol popülizm" hakkında düşünmeyi sürdürelim. Sağ politikacıların sığ pratiklerinden ayrı olarak popülizm hakkında sorulması gereken önemli sorulardan biri şudur: Sunduğu olanaklar kurucu politikanın bağlamına dahil midir?

Soruyu cevaplayabilmek için -en azından çıkış noktasında- popülizmi olumsuzlamamak gerekir. Olumsuzlandığında sormanın anlamı kalmıyor zaten. Dolayısıyla -en olumlu haliyle- popülizm, toplumla dayanışma ve işbirliği zemininde hayata geçirilen söylem ve eylem bütünlüğüdür. Kökleri yaşamın art niyetten uzak ilişkilerine temas eder. Ayrıca karşılıklı empati ve sempati popülizmin olmazsa olmaz koşuludur. Sonuç olarak toplum politikanın pasif öğesine indirgenmemeli, nesneleştirilmemelidir. Aksi halde uygulanan yöntemin adı "popülist olmayan popülizm" olur. Yani sağ politikacıların en iyi yaptıkları şey.

Toplum bir organizma gibi davranır; her organizma gibi varlığını sürdürmek ister. Otantikliğini koruduğu sürece kolay kolay manipüle edilemez, ayrıştırılamaz. Beyaz adam Kızılderililere si-

lah satmak için bin takla atmış, ancak fayda etmemiştir. Derken Kızılderilileri ateş suyuna alıştırmış, peşinden hem silah, hem de içki satarak bir taşla üç kuş vurmuştur. Üçüncü kuş yerlilere ait toprakları ele geçirmesidir. "Hangi hakla ve neden?" diye sorulduğunda medeniyeti getirdiklerini iddia etmişlerdi. Bugün sosyal medyada Beyaz Adam'ın kuruttuğu değerleri canlandırmak, en azından hatırlatmak için Kızılderililere ait özdeyişler, sözler kullanılıyor.

Gerçeği ve Sahtesi

İnsanlık tarihinin iki yüzü vardır. Karanlık yüzü; sistemik iktidarın ve onun siyasal uzantılarının toplumu parçalayıp yönetmelerinin tarihidir. Amaç sömürü koşullarının sürmesini sağlamaktır. Aydınlık yüzü ise toplumsal mücadelelerin tarihidir ve pek çok kazanımdan oluşur. Gerçek popülistler bu tarihsel gerçeğin ve halihazırda parçalı olan yapının "parçası" olduklarını bilerek politika üretirler. Yapı bütünlüğünün sağlanması "dahili" bağların güçlendirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla gerçek popülizm, kurucu etkinliklerin (praksis) ve etkileşimlerin hayata geçirilmesi esasına dayanır. Sahte popülistler ise yapıyla "harici" ilişki kurarlar ve bizzat parçalı durumun kendisinden beslenirler.

Toplumların parçalanması, tüketim-üretim dengesinin tüketim lehine bozulmasıyla başlamıştır. Kırsalda kendilerine yettiği kadar üretip tüketenler, sermayenin kentteki ihtiyaçları doğrultusunda topraktan daha fazlasını alma cihetine gitmişlerdir. Marx bu duruma, insan emeği ile doğanın üretkenliği arasındaki dengenin bozulması anlamına gelen, "metabolik yarılma" demiştir. Peşinden insan, hem doğaya, hem de emeğine yabancılaşmış, günümüzde iki yabancılaşma biçimi de kemikleşmiştir. Ancak Marx'ın dediği gibi, yaşamda "Katı olan her şey buharlaşır." Hele ki akla, etiğe aykırı süreçler eninde sonunda dönüşürler. Gerçek popülistler bu dönüşümleri hızlandırmak için katalizör işlevi görürler.

Sağ bir iktidar, dogmatik, feodal ve pragmatik düşünceyi canlı tutarak, hem yabancılaşmanın, hem de parçalı yapının sürmesini sağlar. Bu üç düşünce sisteminin siyasal yaşamdaki karşılıkları, din, milliyetçilik ve ekonomik liberalizmdir. Sağ popülistlerin başarısı, kentlilik ile köylülük arasında gidip gelen yığınların varoluşla ilgili sıkıntılarını üç düşünce tarzı üzerinden büyük oranda dindirmeleridir. Maddi bir varlık olan toplumu maddi olmayan araçlarla mobilize etmek konusunda beceriklidirler. Meselenin kalan kısmı da seçim dönemlerindeki ayni ve nakdi yardımlarla kapatılır. Tarihsel iktidarlarını sürdürmelerinin yolu yordamı özetle böyledir. İnsanların maddi yaşam koşullarını kalıcı biçimde iyileştirmek ve sosyal haklarını bütünüyle güvence altına almak gibi ne misyonları ne de niyetleri vardır. Karşı bir hamle olarak sol popülistlere gelince; dogmatik, feodal, pragmatik öğelere değil, toplumu bugünlere getiren ve yarınlara taşıyacak olan, doğal, bilimsel ve kültürel kodlara vurgu yapmaları beklenir.

Ortaokula gidiyordum. Sosyalist mücadelenin içinde yer alan amcaoğlum ilçede elektrikçiydi. Tesisat çekmek için sık sık köylere giderdi. Bir keresinde beni de götürdü. İş bitince köylüler ortaya bir yer sofrası kurdular, peşinden tepsi içinde lapaya benzer bir yemek getirdiler. Amcaoğlum köylülerle birlikte kaşıklamaya başladı. Bense aç olmama rağmen tek kaşık almadım. Dönüş yolunda davranışıma şaşırmadığını ancak doğru da bulmadığını söyledi. Hem köylüler hem de kendim için onlarla birlikte yemeliymişim... Demek istediği şeyi sonra sonra anladım: Toplumla onun anlayacağı dilden ve onu var eden pratikler üzerinden ilişki kurmak yerine (ki en iyi bildiğimiz şeydi), kendi dilimizi ve pratiklerimizi dayatıyorduk. Belki de bu yüzden yeterince inandırıcı olamıyor, topluma eklemlenemiyorduk.

Sağ popülizmin, dinî ve etnik kimlik, dolayısıyla aidiyet yaratma konusundaki başarısı tartışılmaz. Aslında ilkel ya da modern bütün ideolojiler benzer hissi yaratırlar. Lakin popülizm bir ideoloji değildir; zira tutarlı bir mantık dizgesi, akılcıl ve bütüncül bir

söylemi (logos) yoktur. Özellikle iktidarın hedeflendiği durumlarda -kitlenin nesnel/tümel taleplerinden ziyade- sayıca ağırlıklı grubun öznel/tikel beklentileri üzerine söylem geliştirir, o da kurucu değil propagandiftir. Dolayısıyla temsiliyet ve meşruiyet sorununu gerçekten çözmediği gibi, her defasında yeniden üretir.

Arjantinli siyaset kuramcısı Ernesto Laclau -sağına soluna pek takılmadan- popülizmi olumlar; halkın inşasında bir yöntem olarak görür. Ona göre popülizm üretken ve kapsayıcıdır, bu sayede toplumun parçalı yapısını kolaylıkla kucaklar. Laclau'ya göre toplumdaki her talep politiktir, ancak bazı talepler kurucu dinamizm içerir. Bir talep ya da aksiyon "evrensele" eklemlenebiliyorsa kurucudur, bu da toplumda köklerinin bulunduğu anlamına gelir. Söz gelimi; evrenselleşme potansiyelinden ötürü işçi sınıfının talepleri kurucudur. Diğer taleplerse işçi sınıfının taleplerine eklemlenerek var olabilirler. Aralarında çatışma (antagonizma) varsa da, üretken ve yararlıdır. Ne var ki günümüzde popülizm pratikleri Laclau'nun beklentilerinden farklı seyrediyor. Siyasal iktidarlar tabanlarını oluştururken ve tahkim ederken popülizmin yozlaşmış halinden yararlanmayı tercih ediyorlar. Kısa ve orta vadede olumlu sonuçlar alsalar bile uzun vadede ufukları sisli görünüyor. Sislerin ardından ne çıkacağını bugünden belirlemek kurucu sol muhaliflere düşüyor. Durum bu denli belirsizken -kurucu sol politika adına- izini sürdüğümüz popülist yöntem neye karşılık geliyor? Cevabı bulmak için "neye karşılık gelmediğine" bakmakta yarar var: Başarısız bir siyasal iktidarın yıllarca iktidarda kalabilmesi -ana muhalefetin yetersizliğiyle birlikte- popülizmdeki sapmalarla, dejenerasyonla ilgilidir. Dejenere popülizmde -toplumun aklından ziyade- yığının muhayyilesiyle ilişki kurulur ve rızası alınır. Bunun için vaaz ve vaat dilinden yararlanılır. Partinin yahut liderin aşkın söylemine güdümlenmiş olan taban, istenen rızayı her defasında verir. Lider ile taban arasındaki ilişki zamanla daha da güçlenip psişik (katharsis) bir boyut kazanır, bu da yeni olanaklar yaratır. İktidar bir şey istediğinde ima eder, taban

da sorgusuz sualsiz destek verir. Peşinden verme sırası iktidara gelir: Kendi tabanının tikel beklentilerini tümelleştirerek bütün vatandaşlara dayatır. Eşitlik ilkesi "aynılık" dayatmasına dönüşür. Sonuçta üretim ilişkileri aynı kalırken sistem içi rejim değişikliğine gidildiği bile olur. Amaç, orta vadede siyasal iktidarın, uzun vadede sistemik iktidarın bekasını sağlamaktır. Gün bittiğinde ise kapitalizmin çarklarının dönüp dönmediğine bakılır.

Laclau'ya göre halkla ilişki kurmak, halkın gerçek ihtiyaçlarına, ortak aklına ve arzularına seslenmekle mümkündür. Bunun için politikanın bilişsel (bilgi verme, açıklama, kanıtlama, anlama vb.) yöntemleri kullanılır. Üretim ilişkilerinden kaynaklanan sorunlar, çelişkiler, talepler tespit edilir; somut çözüm önerileri sunulur, ortak çözümler üretilir. Sonuçta ortaya çıkan şey kolektif aklın özneliğinde değişime ve dönüşüme açık bir topluluktur.

Karga'nın Gör Dediği

"İnsan ölmek üzere olan bir hayvan gördüğünde dehşete kapılır. Aslında kendisi, kendi özüdür gözünün önünde yok olmakta olan."

Lev Tolstoy

"Bir sinek ezildiğinde bir köpek ezildiğinden daha az acı duyarım; çünkü köpeğin imajı benim kendi vücuduma dair sahip olduğum imaja bir sineğinkinden daha yakındır, daha benzerdir (sıcakkanlı, memeli, analık eden, şefkatli, arsız, vesaire...) Bu yüzden bir köpeğin çektiği eziyetin (onun kederinin) imajı benim kendi vücudumun eziyet çektiği bir hayali imajla bir sineğinkine oranla daha fazla "uzlaşır"... Bir insanınki ise elbette daha da fazla..." / Ulus Baker.

Sarımsak soymayı sevmem. Ne zaman soymaya kalksam kabukları tırnağımla etimin arasına girer. İncecik, keskin bir acı başparmağımı iki gün devre dışı bırakır. Acının büyüğü küçüğü olmaz, bir can'ın etnik kökeni, cinsiyeti, türü olmadığı gibi. Ayrıca başparmak deyip geçmeyin, evrim onun sayesinde başladı; taşı, sopayı onun sayesinde kavradık. Nihayet iş beynimizle kavramaya kadar geldi. Yaşadıklarımız bilincimizi geliştirdi; bilincimiz yaşamımızı biçimlendirdi, aynı anda vicdanımız oluştu. Velhasıl insan olduk ya da olduğumuzu sandık.

Ülkenin muhtelif yerlerinde farklı odakların patlattığı bombalar, hem bedenlerin hem de toplumun bütünlüğünü bozdu;

etler tırnaklarından ayrıldı. Derken, düzenin bütün niteliklerini bedeninde toplamış bir katil çıktı; Rus bürokratı sergi açılışında arkasından vurdu.

Geçenlerde kaldırımda yürürken yaralı bir kargaya denk geldim. Muhtemelen taşla ya da saçmayla vurulmuştu. Dikkatlice kavrayıp en yakın veterinere götürdüm. Klinikte kaydı kuydu yapıldı; hasta adına Karga, hasta sahibine Murat dendi. Ertesi gün kontrol için tekrar kliniğe gittim. Yanımda bir arkadaşım vardı ancak dışarıda beklemeyi tercih etti. Veteriner beni görünce, "Maalesef siz bıraktıktan iki saat sonra öldü" dedi. Yutkunup borcumu sordum. "Borcunuz yok" deyip gönderdi...

Dışarı çıktığımda arkadaş "N'oldu?" diye sordu. "Ölmüş" dedim. "Bence öldüğüne sevinmelisin. Kargalar hain hayvanlardır. Bir gün bana saldırıp elimdekini kapmak istediler" dedi... Konuşuyordu ancak zoruma gidiyordu. Oysa her bakımdan mağdur edilmiş bir halkın ferdiydi. Yanı başımda "kargaların hainliği" hakkında konuşurken bilincindeki bir çatlağın ince ince açıldığını hissediyordum.

İnsani bilinç ile politik bilinç "etle tırnak" gibidir. İkisini birbirinden ayırırsanız nerelere savrulacağınız belli olmaz; "Dişe diş, kana kan, intikam intikam!" diye höykürenlerden de farkınız kalmaz. Politik mücadelelerde meşru zemini kaybetmek kadar acıklısı yoktur. Koşullar ne olursa olsun, adil, etik bir yaşama olan inancınızı terk etmemek aslında tek güvencenizdir. O veya bu sebeple kargaları sevmeyebilirsiniz. Şahsen ben yılanın resmine bile bakamam. Lakin yaralı bir yılan bambaşka bir varlıktır benim için. Dünyanın bütün yılanları da rızkları için vardır. Ve gerçek ideoloji, "majör" trajediler ile "minör" trajedileri aynı perspektiften görebilen ideolojidir.

En Güçlü Silah

İdeolojiler eğitir; ideologların, bir ideolojiye gönül verenlerin eğitimleri bitmez. Güney Afrikalı özgürlük savaşçısı Nelson

Mandela, "Dünyayı değiştirmek için kullanabileceğiniz en güçlü silah eğitimdir" der. Bütün bu çelişkilerin, bilinçlerdeki çatlakların nedeni yanlış eğitim olabilir mi dersiniz?

Türkiye Cumhuriyeti'nin modern eğitim sürecini kabaca iki döneme ayırabiliriz. Cumhuriyet'in ilanıyla başlayıp 12 Eylül 1980 Türkiyesi'ne kadar süren ilk dönemi Montaigne'in şu sözleriyle betimlemek mümkündür: "Okullarda bize erdemi aramayı, bilgeliği kucaklamayı değil; sadece bu sözcüklerin türemiş hallerini ve köklerini öğrettiler." 12 Eylül sonrası döneme gelince: eğitimde geldiğimiz noktayı Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) sınavında gördük. Belirli bir yaş grubunun bilgi ve becerilerini ölçen bu programın OECD tarafından desteklenmesi huylandırmıyor değil. Gelgelelim uluslararası ölçekte oluşu ortaya çıkan sonuçlara itibar edilmesi için yeterlidir. Montaigne'i haklı çıkaran yanları olmakla birlikte 12 Eylül öncesi dönemin nispeten laik, seküler eğitimi sonraki dönemin her yönüyle geri eğitiminden elbette daha iyiydi.

Eğitim bilimsel, kültürel, sosyal ve siyasal süreçleri belirleme gücüne sahiptir. Bu yüzden anaokulundan üniversiteye kadar her eğitim kurumu kamusal alana yetkin bireyler yetiştiren birer işlik gibidir. Ancak kimi Batılı ülkelerde -sayıları az olmakla birlikte- bazı ebeveynler "unschooling" yöntemini tercih etmeye başladılar. Türkçeye "okulsuz eğitim" olarak da çevrilen bu yöntem, sistemik aklın planladığı kurumsal/örgün eğitime alternatif olarak ortaya çıktı. Öğrenmeyle ilgili süreçleri öğretmenlere değil çocuklara bırakan yöntemde amaç çocuğa bilgi pompalamak değil, kendi başına öğrenmesinin olanaklarını sunmak. Toplumun geleneksel değerleri, devletin müfredatı, sistemin pragmatik aklı ve pop kültürü gibi belirleyiciler büyük ölçüde devre dışı kaldığından, benlik ve kişilik oluşturma işi çocuğun özneliğinde gerçekleşiyor. Daha ince bir tarifi, "Biz bilginin peşinde koşan çocuklar arzuluyoruz; çocuğun peşinde koşan bilgiler değil" diyerek Bernard Shaw'un yaptığını belirtelim.

Sosyal devletin esamesinin okunmadığı ülkelerde "iş ve sosyal güvenlik" temel sorun olmaya devam ederken "unschooling" yöntemi pembe bir balonu çağrıştırabilir. Öte yandan bu tür ülkelerde ebeynlerin bilinç düzeyleri iyi bir örgün eğitimi zorunlu kılıyor. Hele ki okula gitmeyen çocuklarının sırtından para kazanacak ebeveynler, ucuz iş gücü karşısında ellerini ovuşturan patronlar varken, yeni eğitim yöntemleri ne yazık ki birer ütopya olup çıkıyor. Buna rağmen unschooling seçeneğinin çok daha ayrıntılı bir analizi hak ettiği açık. Dahası, özgürlükçü yanı ağır bastığından (bütüncül) etiğin içselleşmesine katkı sunabilir. Ancak, mevcut iktidar ilişkilerinden ve anlayışlarından kurtulmak, gerçekten demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi ve çağdaş bir yönetişim ve eğitim modelini oturtmak gerekiyor.

Eğitim ve etik demişken; kızımı ilkokula kaydettirdiğimiz gün biz velileri sıralara oturttular, önümüze birer kâğıt kalem koyup "eğitmenlerden ne beklediğimizi" sordular. Baba olarak hazırlıksız yakalanmıştım. Ancak yaşadığımız ülkenin gerçekliği bu tür soruların cevaplarını -teorik de olsa- verebilmeyi gerektiriyordu. Kâğıda şöyle yazdım: "Kendisine sormadan bu dünyaya bir varlık getirmenin etik açıdan olumlanacak tarafı yok. Akıl dışı bir sistemin ihtiyaçları doğrultusunda onu eğitmeye kalkmaksa ikinci yanlış. Ebeveynler ve öğretmenler olarak yanlışlar silsilesini sürdürmek zorunda değiliz. Bir baba olarak sizden ricam, bu durumun farkında olarak çocuklarımızla iletişim kurmanızdır. Gerisi -muhtemelen- kendiliğinden gelecektir."

Siyasal iktidarın beka sorununu kendi varlığıyla sınırlandırması, bunun için eğitimin içini boşaltıp güdümlü bireyler yetiştirmesi -bırakın etik hatayı- düpedüz suçtur. Oysa antropolojik ve tarihsel zorunluluklar dünyanın bütün iktidarlarının üzerindedir. Sözümüz iktidar sahiplerine: "Aklı, etiği, vicdanı gözetmenizi beklemiyoruz. Ancak, binlerce TIR'ın girip çıktığı gümrük kapılarınız, yabancı bandıralı tankerlerin doldur boşalt yaptığı limanlarınız, yolcu ağırlayıp uğurlayan dış hatlar terminalleriniz,

emperyal askerlerin cirit attığı üsleriniz varken, dinci ve kinci müfredatta ısrar etmeniz hiç de akıllıca değildir. Fiilen ve resmen onay verdiğiniz kapitalizm tanrısının buyruklarıyla çelişir, çok daha derin beka sorunları yaşarsınız."

Kapitalizm karşıtlarına ve aydınlanmanın eleştirel aklına inananlara gelince: Onlar eğitimin bilimsel ve evrensel içeriğe sahip olması gerektiğini düşünürler, bilimsel ve evrensel olanın aynı zamanda etik olduğunun da bilirler. Kaldı ki müşterek ve adil bir yaşam etikten bağımsız kurulamaz, vicdan kavramının da içi başka türlü doldurulamaz. Yaralı bir Karga'nın görmemizi istediği tam da budur.

Kabul Etmiyoruz!

"Onlar yalnızca ölümü bağışlayabilir/Yalnız kederi, kahrı ve zulümleri/Ve tarih onlarla bizim kavgamızın/Sürüp duran hadisatından ibarettir"

Ahmet Telli

İnsani tavır bir defada ve en yoğun haliyle gösterildiğinde peşinden gelenler teferruatın hanesine yazılır. Onlar da çoğu zaman unutulur gider. Bazen etkili bir giriş cümlesi meseleyi başından bağlamak için yeterlidir.

Sene 2000, aylardan ağustos. Can Yücel'in şirazesi bugün iyice kayan hayatı terk-i diyar eylemesinin sene-i devriyesi. Eşimle Eski Datça'da ilk Can Şenliği'ne denk geldik. Can Baba'nın evinden sonra ikinci mekânı bellediği Muhtarın Kahvesi'nde edebiyatçılar oturumunu dinliyoruz. Vecdi Sayar, Sunay Akın ve Küçük İskender'den sonra mikrofonu Ahmet Telli aldı, "Kabul etmiyorum!" diyerek konuşmasına başladı. Ondan önce kim konuştu, ne dedi, Ahmet Telli nasıl devam etti, inanın hatırlamıyorum. Fakat duruşu ve vurgusu mıh gibi aklımda kaldı. Verili tarih, zamanın ruhu, mekânın kokusu, maddenin hali, hareketin tarzı; yani ülkenin hali pürmelali ve onunla uyumsuz her şey! Yani Ege, Datça, Muhtarın Kahvesi, ağaçların gölgesi, kuş sesleri, Can Baba, şiirleri, sevenleri, duyup yaşa(ya)madığımız ve bizzat yaşadığımız tüm güzellikler, "Kabul etmiyorum!" seslenişinde adeta

karşı karşıya gelmişlerdi. İyiyi biliyorduk, kötüyü reddediyorduk. Gerisi sadece teferruattı.

Potentia ve Potestas

Toplumsal yaşamın ürettiği bütün teferruatlar, faaliyetler ve kaideler politik felsefenin iki önemli öğesini belirler. Spinoza kavramlarıyla bunlar "Potentia ve Potestas"tır. Potentia; kolektife ait "yapıcı güç" anlamına gelir. Yapıtaşı insani ihtiyaçlardır, ihtiyaçlarla bağlantılı yetilerdir. Potestas ise hiyerarşik bir düzende üstte olanın "yaptırım gücü" demektir. "Yapıcı gücün" açığa çıkarılması ve "yaptırım gücünü" de dönüştürerek kendine dahil etmesi kurucu politikanın asıl itkisidir. Amaç, mutlak eşitlik ve çatışmasızlık zemini yaratmak ve sürdürmektir. Sonrasında her şeyin "oyun ve neşe" atmosferinde cereyan etmesi beklenebilir. İmkânsızlıklara, muktedirlerin engellemelerine rağmen yapıcı gücün yaptırım gücünü dönüştürmesini ummak insani bir duygudur, insani olan her şey kabulümüzdür.

Milli Görüş geleneğinden gelip iktidara yıllarca destek vermiş, ancak epeydir muhalefet eden bir gazetecinin kendimce anlamlı bulduğum bir makalesini sosyal medyada paylaştım. İktidar yanlılarının üzerinde düşünmesi gereken makul sorular sormuştu. Paylaşırken altına kısacık bir not düştüm: "Bu platformda bağlantıda olduğum iktidar yanlısı arkadaşlar! Aşağıdaki makaleyi sırf sizler için paylaşıyorum. Lütfen sakin ve önyargısız kafayla okumaya çalışın. Kendiniz için, çocuklarınız için, hepimiz için..." Muhalif kanattan olduğunu tahmin ettiğim bir arkadaş notumun altına, "Seslendiğiniz insanlar dediğiniz kafaya sahip değiller" minvalinde bir yorumda bulundu. Haklıydı veya haksızdı, önemli değil. Belli ki umudu tükenmişti. Yeniden umut etmeye başlaması -iktidar yanlılarının tutumlarından ziyade- bizzat kendisinin ne yaptığıyla ilgiliydi, ancak farkında değildi.

Umut, umutsuzluğun tersi değildir; beden ve zihin kıpırdamaya başladığı anda olumlu bir duygu olarak belirir. Uzun süren

eylemsizlikler beklentileri köreltirken duyguların da bozulmasına neden olur. Bu şartlarda beliren duygu umutsuzluktur, kötümserliktir. Yalnızlıkla umutsuzluk arasında doğrudan bir ilişki olmadığı gibi, kalabalık denen "şey" de umutlanmak için yeterli değildir. Velhasıl sürdürülebilir umudun zemini, baskı karşısında kendilerini örgütleyebilmiş bireylerin bir araya gelmeleriyle kurulur. (Ortak varoluşları adına) bir araya gelen bireylerin bedensel ve zihinsel becerilerini kullanmaya başlaması "yapıcı gücün" açığa çıkmasını sağlar. Ve bütün bu işler iktidarın "yaptırım gücünden" bağımsız gerçekleşmez. Çünkü umut ve sevinç, iktidarın sebep olduğu umutsuzluğun ve kederin anti-tezi duygulardır.

Olayların bilgisine sahip olmak, aralarındaki sebep-sonuç ilişkilerini görebilmek gerekir. Aksi halde umut, metafizik döngüsünden kurtulup somutlaşamaz. Bu da kötümserliğin, yersiz endişelerin sürmesi anlamına gelir. Her koşulda gereğini yapmak, basitçe harekete geçmek yeterlidir. Michael Hardt'ın sözünü tekrar hatırlayalım: "Bazen umut, ne becerdiğimizin anımsanmasıdır."

Körlük

Hardt'ın sözü "yapıcı gücün" açığa çıkmasını sağlayan kurucu faaliyetlerden başka şeye vurgu yapmıyor. Ancak sorun hatırlamakla çözülmüyor. (Adeta) "kutsi" bir el, trajedileri ve skandalları önümüze getirip duruyor, gerçekleri görebilelim diye. Lakin bizim insanımızın gözlerinin olmadığını bilmiyor. Gözleri olmasına rağmen bilinç yoksunu kimileri de birden ortaya çıkacak ve her sorunun üstesinden gelecek bir "Deus ex machina"yı bekliyor.

Faşist Salazar'ın diktatörlüğüne başkaldıran yazar Jose Saramago, *Körlük* romanında insanın ilkel doğasına dönüşünü betimler. İki dünya savaşına, faşizmin yıkımlarına, insani değerlerin altüst oluşuna tanıklık eden usta yazar, toplumsal "körleşmeye" maruz kalan insanların içine düştükleri durumu da iyi bilir. Hikâye, arabasında yeşil ışığın yanmasını beklerken kör olan bir adamın duyduğu endişe ve çaresizlikle başlar. Körleşme hızla yayılır, derken bütün

ülkeyi sarar. Tam bir kaos ve çöküş başlar. İyiyi var eden insan kötünün sınırlarını zorlamaktadır. Saramago, sözde düzen sağlayıcı bir iktidar ile iktidara bağımlı kitle arasındaki "yaptırım ilişkisinin" kırılganlığına dikkat çekmek ister. Bugün düzenden, istikrardan dem vuran bütün iktidarlar, varlıklarını, kontrol edilebilir bir körleşmeye borçlular. Akıbetse hepimiz için meçhuldür.

Çember

Kitlesel körleşmenin farkında olanların hayati bir yükümlülüğü var: İktidarların incittiği yanlarını birbirlerine dönerek devasa bir çember oluşturmak ve çemberin herkes tarafından görülmesini sağlamak. Gölcük Değirmendere'nin orta yerinde ağaç heykeller vardı. Heykellerin özelliği, çember şeklinde dizilmeleri ve birbirlerine dönük yüzlerinin aynı renklerden, desenlerden oluşmasıydı. Gölcük Depremi'nden önce mi yapılmışlardı, sonra mı yapılmışlardı inanın anımsamıyorum. Ancak ne zaman aklıma gelseler deprem günlerinin dayanışma çemberlerini hatırlarım.

Ortak üretim, birlikte tüketim, yardımlaşma, paylaşma, dayanışma, forumlar, toplantılar, demokratik gösteriler, sanatsal performanslar, kültürel ve sportif etkinlikler vb. bunlar hem yapıcı gücün açığa çıkmasını sağlarlar, hem de yapıcı gücün açığa çıkmış halleridirler. En önemlisi, devasa bir varoluş çemberine karşılık gelirler. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal travmaları da bloke ederler. Yıllardır Avrupa'da yaşayan ve dünya çapında tanınan Türkiyeli bir sinirbilimciye (nörolog), "Ülkeye dönmeyi düşünüyor musunuz?" diye sormuşlar. "Dünyada dopamin hormonunun en az salgılandığı ülkelerden biri Türkiye. Çocuklarım için uygun bir yer olduğunu düşünmüyorum" yanıtını vermiş. Yeri gelmişken şu üç noktanın altını çizelim: 1) Dopamin, bedensel ve zihinsel üretkenlikle salgılanır, mutluluk hormonlarından biri olarak bilinir. 2) Dünyada antidepresan kullanımının en fazla olduğu ülkelerden biri Türkiye'dir. 3) Demokratik kitle hareketlerinde antidepresan kullanımının önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmiştir.

Bedensel ve zihinsel üretkenliği, dolayısıyla sevinci ve umudu baskılayan bir sistemi ve onun yoz kültürünü kabul etmemek gerekir. Dayatma varsa, insani tavır bir defada ve en yoğun haliyle gösterilmelidir. Peşinden gelenler teferruatın hanesine yazılır.

Politikanın Ötekileşen Bağlamı

"Ahlaki açıdan yanlış olan bir şey politik açıdan doğru olamaz.

W.E. Gladstone

Yukarıdaki özdeyişin sahibi 19. yüzyılda Birleşik Krallık'ın başbakanlığını da yapmış, liberal, reformist bir politikacıdır. Ancak yanlış politik konumlar doğru laflar etmenin önünde engel değildir. Kaldı ki Gladstone'nun her zaman her şeyi söyleyebilen bir popülist olduğu söylenir. Niyetimiz politikanın "bağlamı" hakkında düşünmek olduğundan bu zatın çelişkileriyle ilgilenmiyor, "doğru söze ne denir" diyerek asıl konumuza geçiyoruz.

Frenkçesi kontekst, Arapçası insicam, Türkçesi bağlam: Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı demek. Bir bağlantı ağına takılan her sözcük ve her ifade bağlamla uyumluluk ilişkisine girer. Söz gelimi, "mücadeleyi yükseltmek" deyimi politik bağlamda aktif muhalefet yapmak anlamına gelir. Dolayısıyla politik bir sorunun çözümünde bağlamı doğru kurmak önemlidir ki içini dolduran ifadeler ve ilgili faaliyetler işlevsellik arz edebilsinler.

Bağlam kurulumunda reel-politik koşullar şüphesiz belirleyicidir. Ancak temel belirleyen reel-politiği de kapsayan tarihsel koşullardır. Örneğin, anayasa değişikliği ve başkanlık rejimi oylaması için yapılan referandumda siyasal iktidara destek verenlerin

Evet'ine karşı Hayır propagandası (dar) bağlamdır; içinin nasıl doldurulacağı da bellidir. Ancak sürekli, etkin muhalefet anlamında referandumun öncesi ve sonrası referandumun kendisinden daha önemlidir. Siyasal iktidarın son derece hayati bir mesele olan anayasa değişikliği ve başkanlık rejimi oylamasını reel-politik gündeme dayatabilmesi, oylama öncesi ve oylama sonrası dönemlerin öneminin -en başta ana muhalefet tarafından- tam kavranmadığı veya göz ardı edildiği şeklinde yorumlanabilir. Reel-politiğin iplerinin her zaman iktidarın elinde olmasını sağlayan bu yakıcı gerçek, aslında her dönem sıcak tutulması gereken daha genel, daha derin bir bağlamı hatırlatır; o da tarihsel bağlamdır. Bu bağlamda şu soru önemlidir: Muhalifler olarak nerede yanlış yaptık ve hangi doğruları yapmadık da, iktidar, anayasa değişikliği ve başkanlık rejimi oylamasını getirip önümüze koyabildi? Ayrıntıları siyaset bilimcilere bırakıp "büyük resme" odaklanalım. Bağlamımızı da -geçmişte yapılan, gelecekte yapılması muhtemel referandumları kapsayacak şekilde- geniş tutmaya çalışalım.

İtiraz ve Varoluş

Bir insanın vücudunu saran damarların toplam uzunluğu yaklaşık 100.000 kilometredir. Yani damarlarımız dünyanın çevresini iki kere dolanıyor, epey de artıyor. Bilinen en kompleks yapılı canlı olan insanın trilyonlarca hücresine başka türlü besin taşınmaz. Gelin görün ki iç sistemi bu denli mükemmellik arz eden insan, kaotik bir sistem(sizlik) içinde yaşamaya mecbur ediliyor. Bu duruma itiraz ettikleri için hüküm giyenler, işkence görenler, uzuvlarını kaybedenler, memleketinden sürülenler, mesleklerinden ihraç edilenler var. Çok daha "güvenli" tercihlerde bulunan "apolitiklere" soracak olursanız en değerli şeylerini, ömürlerini heba ediyorlar. Onlardan biri sosyolog Veli Saçılık. Siyasal iktidarın politikalarına itiraz ettiği için son KHK (Kanun Hükmünde Kararname) ile meslekten ihraç edilmiş, peşinden ihraçları protesto eylemlerine katılmış, defalarca gözaltına alınmıştı. Ancak

polisin işi kolay değildi. Saçılık'ın bir kolu olmadığından kelepçe takamıyorlardı. 2000 yılındaki cezaevi operasyonunda dozerle kopartılmıştı çünkü.

Saçılık ve onun gibi yaşayanlar ömürlerini mi tüketiyorlar yoksa her defasında üretmeye devam mı ediyorlar? Yanıtı felsefeye bırakıp şimdilik şu gerçeğin altını çizmekle yetinelim: Bu insanlar, mevcut/muhtemel konfor ve güvenlik alanlarından bilinçli şekilde feragat ediyor. Başkaları ne düşünürse düşünsün, biz buna kısaca eşitlik, özgürlük ve adalet adına politika üretme arzusu ve azmi diyoruz. Felsefeden söz çalarak bu bahsi bağlayalım: Arzu ve azim varoluşun temel itkileridir. Bunu idrak etmeden ne doğru politik damara eklemlenmek mümkündür, ne de doğru politik tercihlerde bulunmak. İyi bir politik damarınsa -bırakın dünyayı iki kez dolanmasını- Türkiye gibi orta büyüklükteki bir ülkede serbestçe dolaşıma girememesi acıklıdır. Bu kadar olumsuz bir "büyük resimde" aleni yanlışların yanında sinsi çarpıklıklar (da) aranmalıdır.

Eşitlik, özgürlük ve adalet için bütün bir ömür politika üretmeye çalışıyoruz. Başkaları istediği ya da birileri dayattığı için değil; hem toplumdan aldığımızı topluma verme sorumluluğumuzdan, hem de işin doğası bunu gerektirdiği için. Tıpkı kalbin günde sekiz bin litre kanı trilyonlarca hücreye pompalaması, bunu da bir ömür yapması gibi.

Aydınlanma filozofu Spinoza, bireyi, politikanın esas öğesi ve Doğa'nın bir tavrı olarak görür. Politikleşmiş insanın bilinçli ya da sezgisel tüm tepkileri, (canlı cansız) bütün varlıkları aynı statüde sahiplenen Doğa'nın varlığına katkı sunmaya yöneliktir. Zira parçası olduğu bütünün esenliğinin kendi esenliği anlamına geldiğini bilir. Politik yaşamın mevcut bütünden bağımsız bir gerçekliği olmadığına göre, muhalifliğin bağlamı dar gündemlerle sınırlandırılamaz. Gündeme yoğunlaşmak gerekiyorsa da tarihsel bağlam kaçırılmamalıdır. Her şeye rağmen mevcut insani kazanımlar muhaliflerin itirazları sayesinde olmuştur. Sistemik

iktidar ve ona bağlı yapılarsa kayıpları örtbas etmenin çabasından vazgeçmez. Reel-politik bu denli sinsidir, çarpıktır, ancak hareketlidir. Neyse ki hareketlidir, aksi halde umut edemezdik. Umut, eksik olanı arzulamaktan, eksik olan için azmetmekten beslenir; bu yüzden kurucu bir duygudur.

Dört Bileşen

İnsanın damarlarındaki sorunlar (daralma, tıkanma, balonlaşma, sertlik vb.) hastalık biliminin (patoloji) bağlamına girerler ve acil müdahaleyi gerektirirler. Amaç, ihtiyaç duyulan besinin hücrelere taşınmasının önündeki engelleri kaldırmaktır. Bedenin bütünlük ve dayanıklılık sorunu ile toplumsal yaşamın iyilik ve devamlılık (beka) sorunu aynı bağlama dahildir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir toplumsal yaşamın kurucu öğesi "akıl," kurucu değeri ise "etiktir." Kültürlere bağlı olarak farklılık arz etmekle birlikte ortalama bir vicdan algısını da kurucu bileşenlere ekleyelim.

"Kendi aklını kullanamıyorsan, kendi etiğini yaratamıyorsan, kendi vicdanını alevlendiremiyorsan, yani işin türlü ajitasyonlara, propagandalara, manipülasyonlara vb. kalmışsa, sana düşen, önce kenti sonra da kendini terk etmektir."

Yukarıdaki aforizmanın katılığı politikanın temel bağlamının ötekileştirilmesinden, buna da seyirci kalınmasından kaynaklanmaktadır. O bağlam, her türlü yabancılaşmaya karşı dirençtir, varoluş mücadelesidir; bunlardan bağımsız yapılan politika ise yok hükmündedir.

Akıl, etik ve vicdan dışında yaşamın dördüncü kurucu bileşeni estetiktir. İnsanlar birbirleriyle ve Doğa'yla bahse konu dört bileşen üzerinden ilişki kur(a)madıkları sürece, toplumun ne mutlak adaletinden, ne de kalıcı esenliğinden söz edilebilir. Kurucu bileşenlerin hayat bulması -ortak emek ve toplumsal iş bölümü zemininde- birlikte üretip birlikte tüketmekle mümkündür. Ortak emek ve toplumsal iş bölümü, hayatı kolaylaştıran, insanların

zayıf bedenleriyle bugünlere gelmelerini sağlayan asıl nedenken, emekçilerin apolitik ve edilgin tavırları sistemik iktidarın manipülasyon gücüyle açıklanabilir. Manipülasyonları deşifre etmek her muhalifin, akli, etik, vicdani, estetik, hasılı politik sorumluluğudur.

Umut Eşittir mc^2

"Hareket etmeyen zincirlerinin farkına varamaz."
Edmont Goblot

Umut hakkında yeni bir cümle kurmak hem çok kolay hem çok zor. Ancak her fırsatta altının çizilmesi gereken bir boyutu var: Umut, bedeni ve zihni devingen, canlı bireylerde barınır. Sorun onu açığa çıkarabilmektir. Pandora'nın Kutusu'nda öylece durmasının kimseye faydası yoktur. İyi güzel de nasıl yapacağız?

"Umuda" içkin varlıklar olduğumuza inanmak iyidir. Ancak bilmek, bilineni deneyimlemek inanmaktan çok daha önemlidir. Bildiğimiz şeyi kavrayabilir, kavradığımız şeyi açığa çıkarabiliriz. Şeyler statik halden dinamik hale geçtiklerinde enerjiye dönüşürler. Einstein'ın ünlü $E=mc^2$ formülüyle basit bir analoji kuralım. Ama önce bu büyük bilim insanının bilinen en eski Marksist dergilerden *Monthly Review*'in ilk sayısına makale yazdığını hatırlayalım. Bütün zamanların en gelişmiş beyinlerinden birinin politik skalanın neresinde durduğu önemli olsa gerek...

Formüle dönecek olursak, özetle şunu söylüyor: Bir cismin kütlesi (kg) ile ışık hızının (m/sn) karesinin çarpımı enerjiyi (joul) verir. Dolayısıyla maddeyi oluşturan parçacıkların kütleden enerjiye dönüşümleri hareket sayesinde mümkündür. Öte yandan, ABD aynı formülden yola çıkarak atom bombasını üretti ve yüzbinlerce Japon'u katletti. Hiroşima ve Nagazaki katliam-

ları bilimin kimler tarafından hangi amaçlarla kullanıldığının en trajik örnekleridir. Seneler önce hayata veda eden bir büyüğüm bana şöyle demişti: "Tetik tüfekteyken parmak tetikteyken teknoloji tehlikelidir..." Bu şekilde devam ettiği sürece bilim sadece umutsuzluk üretir. Mevcut gerçeği değiştirmek ise (toplamda muazzam bir kütleye ve hareket becerisine sahip olan) kitlelerin enerjisinin açığa çıkmasıyla mümkündür.

Kritik Kütle

Bilimde çarpıcı bir kavram var: kritik kütle. Nükleer fizikte zincirleme tepkimenin başlaması için gerekli olan minimum kütlesel değeri ifade eden bu kavram, aslında bir "eşik değerine" ve "kırılma anına" karşılık geliyor. Diyalektiğin yasalarından birine göre nicel değişimler nitel dönüşümlere neden olur. Yani sayısal birikimler belirli bir noktaya ulaştığında yapısal dönüşümleri tetikler. Söz gelimi, siyasal iktidarın bölünmüş yol inşaatları sırasında binlerce ağaç kesilirken susan toplum, seneler sonra "üç beş" ağaç kesilince ayağa kalktı, haftalarca oturmadı. Tunuslu bir işportacının valilik binası önünde kendini yakması Arap Baharı diye bilinen toplumsal hareketlerin fitilini ateşlemeye yetti. Tarihte böyle sayısız örnek var. Hepsinin de dinamiği aşağı yukarı aynıdır: Bireylerde barınan umudun -eşik değeri aşıldığında- açığa çıkarak kolektif enerjiye dönüşmesidir. Hareketlerin demokratik olması ve inisiyatifin art niyetlilerin eline geçmemesi kuşkusuz önemlidir.

Bedenin (ve zihnin) kullanılması umudu açığa çıkarır; umudun açığa çıkması bedenin (ve zihnin) kullanımını alışkanlık haline getirir. Bu etkileşim birden fazla bedende aynı anda gerçekleştiğinde "umut-özgüven" karışımı bir duygu çıkar ortaya. Kitlesel devinimlerde pik yapan söz konusu duygu karışımı devinim durduğunda tekrar pasif duygu durumuna geçer. Neden böyle olduğunu işin uzmanlarına bırakıp şu kadarını söyleyelim: Hareketle birlikte ödül hormonlarının salgılanımlarının arttığı, bunun da

kişinin hem iyimserliğini, hem özgüvenini, hem de temel güvenlik duygusunu güçlendirdiği nöropsikoloji tarafından kanıtlandı. Eylemsizlik (atalet), ödül hormonlarının salgılanımlarının azalmasına neden olurken kötümser duyguları da tetiklemektedir. Sebepli ya da "sebepsiz" umudunun sıfırlandığını iddia edenler zamanla nihilizme, yani hiçliğe savrulurlar. "Varoluşla ilgili süreçlerin sönümlenmesi" de diyebileceğimiz nihilizme katlanmak kolay değildir; sonu ya madde bağımlılığıdır ya da intihardır. Madde bağımlılığı -aslında- intiharın zamana yayılmış halidir. Ahiretin kutsanarak dünyevi yaşamın olumsuzlanması da nihilizmin bir türüdür. Nietzsche, meselenin bu boyutunu çözümleyerek "Yaşama evet!" diyen düşünürlerin başında gelir. Nihilizmin bir kademe hafif hali ise sinizmdir; amiyane tabirle "böyle gelmiş böyle gider" zihniyetidir. Aslında sinizm nihilizmden daha kötüdür. Zira sinik bedenler (ve zihinler) sayıca fazla olduklarından yaşamın nitelikçe dönüşümünün önünde en büyük engeldirler.

Ülkenin yakın siyasi tarihi seçimlerin tarihinden ibarettir. Aslında bu bir indirgemedir ve kısır döngülere neden olmaktadır. İndirgemeler ve kısır döngüler sistemik iktidarın ve onun parçası konumundaki siyasal iktidarın işine yarar. İşin kötüsü her seçim "mağlubiyeti" sonrası sosyal medyanın (sözde) muhalif kanadında sinik mesajlar dolaşır. Temsili sisteme kuşkuyla bakan muhalifleri ayrı tutarak denebilir ki: Sinik mesajları alışkanlık haline getiren (sözde) muhaliflerin şu gerçeği kavramalarında yarar var: Umutsuzluk, olay mahalline girmemekle, meseleye müdahil olmamakla ortaya çıkan öldürücü bir duygudur. Umutsa sadece eylemle ortaya çıkan doğurgan bir duygudur. Uzun süren eylemsizlikler beklentileri sıfırlarken duyguların da bozuma uğramasına neden olur. Bu şartlarda beliren duygu kötümserliktir, umutsuzluktur. *Kabul etmiyoruz* adlı yazımızda şöyle demiştik: "Sürdürülebilir umudun zemini, baskı karşısında kendilerini örgütleyebilmiş bireylerin bir araya gelmeleriyle kurulur. Ortak varoluş adına bir araya gelen bireylerin insani becerilerini kullanmaya başlaması "yapıcı gücün" açığa

çıkmasını sağlar. Ve bütün bu işler iktidarın "yaptırım gücünden" bağımsız gerçekleşmez. Çünkü umut ve sevinç, iktidarın sebep olduğu umutsuzluğun ve kederin anti-tezi duygulardır. İktidar varsa -ama yeryüzünde ama yeraltında- muhalefet de vardır. Olmak durumundadır. Kritik kütlenin ne zaman oluşacağını ise tarihsel koşullar belirler. Tarihsel koşulların erken olgunlaşması bedenlerin (ve zihinlerin) kullanımının alışkanlık haline getirilmesine bağlıdır.

Duygu olarak umudun karşılığı tektir, ancak kavram olarak umut çift yüzlüdür: Bir tarafını sistemin manipülatif aklı kullanırken, öbür tarafı kolektifin kurucu aklıyla bağlantılıdır. Sistemin kullandığı umut metafiziktir, hilekârdır; yaklaştıkça uzaklaşan bir ufuk çizgisine benzer. "Fukaranın ekmeğidir" ya da "züğürdün tesellisidir." Fransız düşünür J. F. Lyotard, "İnsana yapılacak en büyük kötülük, onu bir umudun içine hapsetmektir" der. Her seçim mağlubiyetinin ardından sözde muhaliflerin attığı sinik mesajlar umudun iki yüzünün de yok olup gitmesine neden olur. En kötüsü de budur.

Elleri Büyütmek

Beş kişiden oluşan bir sosyal medya grubumuz var. İçimizden biri tıp fakültesinde öğrenci. Bir gün gruba şu mesajı attı: "Pediatrik onkolojideyim, çok mutsuzum. İki yaşında bir bebek hastanın karnında kocaman bir böbrek tümörü var. Anne beni götür diye ağlıyor."

Kilitlendik kaldık. Bir arkadaşımız, "Keşke hasta çocukları tek dokunuşta iyileştirecek bir değnek olsaydı" diye yazdı. Doktor adayımızın annesi ise "Hüzün yok!" dedi. "Sihirli değnek" ile "hüzün yok" lafı arasında kalakalmıştım. Neden sonra gruba şunu yazdım: "Tek değneğimiz ellerimiz." Sihirli değnekten söz eden arkadaşımız bu defa gerçekçi bir adım atarak, "O hasta bebeğe yünden oyuncaklar yapalım (öğrenci arkadaşımızı kastederek), senle karşılaşması yaşamının ilk şansı olsun!" dedi.

Bir kez daha "Elleri büyütmek lazım" dedim... Bireysel ve sosyal psikolojide "duygu dinamiği" diye bir kavram var. Bir olayın gerçek nedenlerinin bilgisine sahip olan kişi, hangi nedenlerin hangi sonuçları doğuracağını bildiğinden neler yapması gerektiğini de bilir. Kaygı, hüzün, boş iyimserlik ve kof umuda kapılmaksızın durumu değerlendirebilir. Spinoza'ya göre hakikatin bilgisine sahip olmak yersiz kaygılara, temelsiz umutlara savrulmayı engeller. Sonuçta kişinin özgüveni artar; kendi gibi düşünenleri gördükçe de temel güvenlik duygusu pekişir. Her zaman sonuç alınamayabilir. Ancak deneyimleme ve devam etme arzusu bir reflekse, dahası kurucu bir zihniyete dönüşür.

Büyük acılar karşısında ne şekilde tepki vereceğimizin garantisi yok. Yıkılabiliriz. Lakin bilginin ve bilgiyi kullanmanın çoğu zaman işe yaradığını kabul etmek, bedensel (ve zihinsel) deneyimlerimizi sürdürmek durumundayız. Bilgi dünyasını zenginleştiren, kavrayışını güçlendiren, birikimlerini eyleme dönüştüren kişinin elleri güçlenir. Dokunmak, dürtmek, el vermek, el atmak, el uzatmak, bir hastanın ateşine ellerle bakmak ve anlayabilmek az şey değildir. Eller zayıfladığında ya da hiç güçlenmediğinde onları otoriter yapılar kullanır.

Bay Papyon'a Epistemolojik Bir Yaklaşım

"Bugün onların olsun; ama uğrunda çalıştığım gelecek benimdir."

Nikola Tesla

Geçenler internette ünlülerin kütüphanelerini konu alan bir belgesele denk geldim. Onlardan biri de Bay Papyon'un kütüphanesiydi. Otuz binden fazla kitabı olduğunu söyledi. Zaman zaman yaptığı skandal çıkışlarını bilmekle birlikte belgeselde kurduğu bir cümle sinirlerimi bir kez daha zıplattı. Aynen aktarıyorum: "Gördüğünüz şu raflar felsefeye aittir ve gerçek epistemolojik eserler vardır. Öyle Marx, Marksizm gibi zırvalıkları göremezsiniz!"

İçe dönük sinirin faydasız olduğunu bildiğimden okumakta olduğunuz yazıyı kaleme aldım.

Marksizmin temel tezlerinden biri, üretim ilişkilerinin egemen zihniyeti, egemen zihniyetin de bireyin bakışını belirlediğidir. Yirminci yüzyılın önemli düşünürlerinden Foucault da, iktidarın biçimlendirdiği toplumsal ilişkilerin ve ürettiği bilginin "özneyi" oluşturduğunu söyler. İki düşünürün de tespitleri bize Bay Papyon'un kategorik bakışını anlamamız için gerekli epistemolojiyi sunuyor. Peki, Bay Papyon'un kütüphanesini tanıtırken (de) kullandığı epistemoloji kavramı nedir?

Kısaca bilgi felsefesi demektir. Bilginin yapısını inceler, belirli bir kavrayış ortaya koyar. Dolayısıyla, etik, toplumbilim, din felsefesi gibi disiplinlerle sürekli iletişim halindedir. Felsefi bir öğreti ya da doktrin hakkında "epistemolojik değeri vardır ya da yoktur" yargısında bulunabilmeniz için onu her boyutuyla bilmeniz gerekir. Yoğun emek harcanarak, bedel ödenerek, en önemlisi somut verilere dayandırılarak oluşturulmuş Marksist öğreti hakkında "zırvalık" demek, her şey bir yana, bilimsel açıdan etik değildir. Dolayısıyla Bay Papyon'un Marx ve Marksizm hakkındaki yargıları nesnel değil özneldir, sadece kendisini bağlar.

Marx ve Marksizm hakkında atıp tutan ve bir yerbilimci olan Bay Papyon hakkında eleştiri yaparken, "tarihin ve toplumların gelişim yasaları" ile Doğa'nın ve yerkabuğunun dinamikleri arasındaki benzerliğe değinmeden olmaz. Ayrıntılı bir konu olduğundan meselenin can alıcı kısmına vurgu yapıp geçelim: Tarihsel süreçlerde ve tabiat olaylarında iki ana dinamikten söz edilebilir: İlki, karşıt unsurların kesintisiz mücadelesidir; diğeri de nicel değişimlerin -kritik bir değere ulaştığında- nitel sıçramalara yol açmasıdır. Bu bağlamda "Devrim, Deprem, Evrim" olguları arasında benzerlikler kurulabilir. Kaldı ki felsefi ve bilimsel epistemolojiler Evren'i bir bütün olarak kavramaya çalışırlar; ona göre akıl yürütürler. Bu yüzden farklı kavrayışlar arasındaki diyalektik ilişki, zamanla kavrayışların yakınlaşmasına neden olur. Doğaya ve bilimsel düşünceye ters düşen kavrayışlar zaten yaşamaz, yok olur.

Marx'ın tespitiyle egemen zihniyeti belirleyen, Foucault'un ifadesiyle "özneyi" yaratan etkinliklerin başında, kurumsal, merkezî eğitim geliyor. Kahramanımız Bay Papyon hayata gözlerini İstanbul'da açmış olmakla birlikte Anglosakson ağırlıklı eğitimin çarklarında yetişmiştir. Robert Koleji'nde başlayan tedrisat serüveni State University of New York'ta devam etmiş, İTÜ'deki asistanlığının ardından Londra Jeoloji Cemiyeti'nin başkanlık ödülünü alarak kariyer basamaklarını tırmanmıştır. Seküler, laik, akılcı, modernist, bilimsel, pozitivist normları gözetmeleri hase-

biyle bu kurumları tümden olumsuzlayacak halimiz yok. Dahası, siyasal iktidarın tuhaf müfredatı ve yönetmelikleri dikkate alındığında tercih edilebilirler. Altını çizmek istediğimiz nokta şu: Kategorik yaklaşımda eğitimle ilgili tercihler, deneyimler, etkilenmeler önemlidir. Ancak temkinli olmakta, epistemolojiyi daha geniş, daha derin tutmakta yarar var. Zira tercihler ve deneyimler tek başlarına bizi doğru bilgilere götürmeyebilirler. Dolayısıyla bir zihniyeti, öznel bir tavrı çözümlerken, tarihsel ve sınıfsal koordinatları pas geçmemek gerekir.

İnternette gezinirken rastladığım şu anekdot ilginç gelebilir: Cumhuriyet yeni kurulmuştur, yoksulluk bütün ülkeyi kasıp kavurmaktadır. Ülkede şeker namına üretim yapılmamaktadır. Atatürk, dönemin üst düzey bürokratlarından ve siyasetçilerinden Kâzım Taşkent'e şeker fabrikaları kurma görevi verir. O da, Almanya'dan bu fabrikaların makinelerini nakledecek güvenilir bir adam olarak Bay Papyon'un dedesini seçer (sonradan babası da İstanbul'un sanayicilerinden biri olacaktır). Bay Papyon açık yüreklilikle olayı şöyle özetliyor: "Atatürk'ün sayesinde bir gecede zengin olduk."

Ne Atatürk'ü, ne Kâzım Taşkent'i, ne şanslı dedeyi, ne sanayici babayı, ne de bizzat Bay Papyon'u tercihlerinden ötürü eleştirmek niyetindeyiz. O işin zemini ve zamanı burası değil. Amacımız, ekonomi-politik koşulların belirlediği sınıfsallık ve tarihselllik temelinde, egemen zihniyet ile meşhur akademisyen Bay Papyon'un zihniyeti arasındaki bağa dair bir kavrayış, bir epistemoloji sunmaktır.

Evet, yazımızın kahramanı bir akademisyen. Gelin, kavram ve kurum olarak Akademi'nin nereden gelip nereye gittiğine kısaca bakalım: Kökleri Eski Yunan'a uzanıyor. Akademos, Atina yakınlarında etrafı duvarlarla çevrili bir bahçeymiş. Platon burada feslefe dersleri verirmiş. Rönesansla birlikte İtalya'da büyük gelişme gösteren akademiler, Sanayi Devrimi'nden sonra bütün Avrupa'ya yayılmışlar. Felsefe, sanat, bilim derken, iş, "savaş sa-

natının" öğretildiği harp akademilerine kadar varmış. Bay Papyon'un, memlekette en eğitimli, en entelektüel ve en demokratik sınıfın Türk Silahlı Kuvvetleri olduğunu iddia etmesi, darbeci Evren'e methiyeler düzmesi ve ıssız cenazesine çelenk göndermesi, asıl zihniyetinin görünür hale geldiği örneklerdir. Hatırlarsanız, 1989 senesinde bir subayın Cizre-Yeşilyurt kırsalında köylülere yedirdiği iddia edilen dışkı mevzuunda sarf ettiği (öznel) yorum kendisine (nesnel) dışkı olarak iade edilmişti.

Ülkemizde ve dünyada benzer kentsoylu köklere sahip binlerce akademisyen var ve bir kısmı Bay Papyon'dan farklı düşünüyor. Hatta tamamen zıt fikirlere sahipler. 17. yüzyıldan itibaren Akademi'nin bilgiyle kurduğu pragmatik ilişkinin ve bilimin amaç değil araç haline getirilmesinin farkında olduklarından, bilimsel etiğin ve sağduyunun gereğini yaparak muhalif kanatta kalmayı tercih ediyorlar. Mevcut akademilerin bürokratik mekânlarında özerklik mücadelesinden vazgeçecek gibi de görünmüyorlar. En önemlisi, bilimi ve toplumu bir bütün kabul edip akademinin içiyle dışını ayrı tutmuyorlar.

Politik Tıkanıklıklar Pratik Takıntılar

"Söylenmesi gereken her şey çoktan söylendi. Ancak, kimse dinlemediği için her şey tekrar söylenmeli."

Andre Gide

Lenin'in "somut koşulların somut tahlili" ilkesi politik mücadelede hem işlevsel bir yöntem, hem ilerici bir norm niteliğindedir, lakin çoğu zaman göz ardı edilir.

Yaşamda kalmaya ve yaşam koşullarını iyileştirmeye dönük bedensel faaliyetler ellerin ortaya çıkmasına neden olmuş, peşinden dil ve düşünce gelişmiştir. Dolayısıyla insanlaşma ve toplumsallaşma süreci emekle başlamıştır. Bu sebeple, evrensel değerlerin başında gelen emeğin sembolik karşılığı olan "1 Mayıs" yasaklanamaz, prosedürlere tabi kılınamaz...

1 Mayıs'ı belirli bir mekânda belli ritüellerle sınırlandırmak koşulları iyi tahlil edememekten mi kaynaklanır, yoksa kimilerinin fark edebildiği "acı gerçeğin" sonuçlarından biri midir? 1 Mayıs'ın tarihsel anlamının ve sembolik değerinin korunması 1 Mayıs'ın özünün de korunduğu anlamına gelir mi? Yoksa emekçileri sembollere, sloganlara, ritüellere zorlayan şey, bizzat kendi etkinliklerine yabancılaştıkları "acı gerçeği" midir? Eğer öyleyse, yaşam kuran etkinlik demek olan emeğin, özellikle 1 Mayıs'ta, herkes tarafından, her yerde ve her boyutta kutlanması daha tabii, daha kurucu değil midir?

"Tıkanıklıklardan kaynaklanan takıntılar", "takıntılardan kay-

naklanan tıkanıklıklar" bu sorulara gönül ferahlığıyla ve zihin açıklığıyla yanıtlar bulmayı güçleştiriyor. Ancak denemekte yarar var. Hem hayatta en fazla deneyimlediğimiz şey "denemenin" kendisi değil midir?

Deneyim düşünceyi tetikler; düşünce yeni denemelerin kaynağı olur; aralarındaki etkileşim bilinci güçlendirir. İnsan ile diğer canlılar arasında etik açıdan fark olmadığı bilgisi etkileşime eşlik etmelidir. Aksi halde bilinç eşitlik ve bütünlük algısı geliştiremez, bağlı olduğu yapıyı eksik kavrar. Ortaya çıkan politik vizyon da türlü sorunlara gebedir. Bu bağlamda ortak emeği, doğrudan demokrasiyi, yatay toplumu ve ekolojik birliği programına almayan bir eşitlik ve bütünlük söylemi eksiktir; temsiliyetin teslimiyet açmazını, dolayısıyla meşruiyet sorununu çözmekten de acizdir.

İnsan ile diğer canlıları aynı varlık kefesine koymak insanın görev ve sorumluluklarını azaltmaz. Aksine; sorunların (üretici) öznesi olduğu için çözüme akıl yorması gereken tek canlı insandır. Zira "pratik-teori-pratik" dizgesini üretme becerisine sahiptir. Sadece bu yanıyla diğer canlılardan kategorik olarak ayrılır. Marx'ın *Kapital*'deki analojisini anımsayalım: "Bir arı, kovanını yaparken pek çok mimarı utandırabilir. Lakin en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın yapısını inşa etmeden önce onu hayal etmesidir."[24]

Arı sadece içgüdüleriyle hareket ederken, insan gözlemle, akıl yürütmeyle ve denemelerle yol alır. O halde şu soruyu "deneme-düşünme" ve "pratik-teori" etkileşimlerinin altına not düşebiliriz: Geleneğin büyük anlatılarından (tamamen) kopmadan, ancak değişken koşullar karşısında geleneği sorgulamayı da ihmal etmeden, 1 Mayıs'ı toplumsal yaşama nasıl zerk edebiliriz?

Tek göz mağaradan çıkıp yapılar tasarlayan ve inşa eden kolektif akıl elbet bu soruya da yanıt bulacaktır. Ama önce, hayatı yorumlamakla yetinmeyip onu dönüştürmeyi arzulayan bir politik-felsefi vizyona ihtiyaç var.

---

24 Kapital, K. Marx, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları

İki Damar

Felsefe, Antik Yunan'dan günümüze kabaca iki ayrı damar olarak uzanır: İdealizm ve materyalizm. İdealist bakış düşüncenin maddeden önce geldiğini iddia eder; maddi yaşamı hor görürken fizikötesi varlıkları (idealar) ve onların oluşturdukları evreni (acun) kutsar. Tek tanrılı dinler ve öte dünya tasavvuru böyle doğmuştur. Diğer yandan idealizm ile materyalizm arasında "kılcal bağlantılar" da mevcuttur. Aksi durum felsefi düşüncenin doğasına aykırıdır, dahası, idealizmin kimi çatlaklardan materyalizme sızarak onu etkilediği bile iddia edilebilir. En azından etkilenen şeyin materyalist temelli kimi tutumlar, alışkanlıklar olduğu söylenebilir.

Kurucu etkinliklerin ve eleştirel düşüncenin zayıfladığı dönemlerde idealist anlayış devreye girer; eşitlik ve bütünlük mücadelesinin maddi zeminini olumsuz etkiler. Böyle dönemlerde ilerici çözümlemelerden ve kurucu etkinliklerden imtina edilirken, ideallere, sembollere, ritüellere vurgu yapılır. Devrim ile ahiret, ütopya ile cennet arasındaki fark incelir; iş, "devrim şehitlerinin ölümsüz olduğu, gökyüzünde yıldıza dönüştükleri" türü çelişkili söylemlere varır. Mevcut yetersizliklerin metafizik varsayımlarla kapatılmaya çalışıldığı bu durum aslında "istemsiz" bir dışavurumdur. Bu tür dışavurumlar, onların (sembol) göstergeleri toplumların derin benliğinde ve kolektif bilinçaltında on binlerce yıldır birer kalıntı olarak dururlar. Oysa sorun tümüyle maddidir. Çözüm; umutsuz ve çaresiz hisseden bilinçler toplamının baskı karşısında kurucu etkinlikleri başlatmasıyla mümkündür. Muhalif süreçlerin normalleşerek politikanın asıl zeminine oturması buna bağlıdır. Öte yandan idealizmin tümüyle yok sayılması doğru olmaz. Sonuçta sorgulayan, yanıt bulamadığında çıkış arayan materyalist düşüncenin hallerinden biridir; dahası önemli uğraklarındandır.

Kurucu etkinlik, diğer ifadeyle praksis, çözüme yönelik ilk

adım atıldığında başlar, yol alındığı sürece gelişir, kısırdöngüye girildiğinde kesilir. İktidar, muhalefet sathındaki "deneme-düşünme", "pratik-teori" etkileşimlerini baltalamaya çalışırken, kimi sol unsurların da bu etkileşimleri frenlediği vakıadır. Bu sebeple kurucu etkinliklerin kitle bilincine nüfuz etmesi ve kitle bilincini güçlendirmesi çoğu zaman geleneksel dışavurumların sorunsallaştırılmasını gerektirir.

Fiziksel ve siyasi koşullar uygun olmadığı halde 1 Mayıs'ta Taksim'e girilmesine (adeta) düşmanın merkez karargâhının ele geçirilmesi gibi bir anlam yükleniyor. Gelgelelim bahse konu "zaferin" şehrin varoşlarında yaşayan milyonlara bir "anlam" ifade etmemesi sorun edilmiyor. Hal böyleyken, kutlanma şekli ve viral etkisi açısından Hıdrellez'in 1 Mayıs'tan daha başarılı olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Marx'ın ve Engels'in insanlığa kazandırdığı "diyalektik materyalizmi," Lenin'in Marksizme kazandırdığı "somut koşulların somut tahlilini" idrak edememek pek çok çelişkinin asıl nedeni gibi duruyor. Marx'ın en fazla etkilendiği düşünürlerin başında gelen Hegel de, dondurulmuş durumlarla değil akışkan süreçlerle uğraşmış; şeyleri ölü olarak değil, karşılıklı etkileşimleri içinde ele almıştır. Böylece toplumsal yaşama ve doğaya analitik düşünceyle bakmanın yöntemini sunarak Marx'a esin kaynağı olmuştur.

Materyalist felsefeye göre düşünce, belirli bir tarzda örgütlenmiş madde olan beynin ürünüdür. Dolayısıyla düşünce, beynin dış dünya ile kurduğu ilişkiye bağlı olarak sürekli devinir. Benzer mantığı kolektif akıl için de kurmak mümkündür. Kolektif akıl binlerce yıldır deneyerek, düşünerek, ne zaman ne yapılması gerektiğinin bilgisine kavuşmuştur. Zor zamanlarda sergilediği dayanışma duygusu, ürettiği çözümler bunun kanıtıdır. Mesele, sistemik iktidarın zayıflattığı dayanışma duygusunu ve ortak aklı güçlendirmektir. Bu da geniş katılımlı kurucu etkinliklerle mümkündür.

İşçilerin, işsizlerin, memurların, ev kadınlarının, öğrencilerin ve -kaldıkları kadarıyla- köylülerin Taksim'de şarkılar söyleyip bayraklar sallayacakları zamanlar elbet gelecektir. Ancak bugünün öncelikleri başkadır.

Muhalefetin Arzusu İktidarın Korkusu

"İnsanın en büyük hususiyeti, içinde bulunduğu hâlden kurtulma arzusudur."

Ahmet Muhip Dranas

"İçimde nice zamandan kalma bir arzu var."

Attila İlhan

Çocuk, Bütün'ün bir parçasıdır; ancak ne Bütün'ün, ne de onun parçası olduğunun bilincindedir. Bunun için farklı kurgulara, oyunlara dahil olması, uslamlamasının gelişmesi gerekir. Nietzsche'ye göre çocuk için esas olan oyun oynamaktır. Çocuk oyun kurar, kurduğu oyunu bozar, sonra tekrar kurar. Bitmez tükenmez bir dürtüyle yaptığı şey kendisini oyunlar üzerinden var etme girişimidir. Zira en iyi bildiği şey budur; enerjisinin kaynağı da bitmek tükenmek bilmeyen bir duygudur. Varoluşundan ve özgürlüğünden ödün vermeyen kimi yetişkinler de aynı duyguya sahiptir. O duygunun adı "arzu"dur.

Arzu

G. Deleuze ve F. Guattari, ortak çalışmaları *Anti-Ödipus*'ta arzunun devrimci bir duygu olduğundan söz ederler. Nedeni; arzunun her zaman daha fazla yoğunlaşmalara, bağlantılara, bütünleşmelere zorlaması, en önemlisi, kendi kendini üretmeye meyilli

olmasıdır. Arzuyu bastırmak, baskının ve kulluğun bizatihi kendisini arzulamaya neden olur. Söz gelimi "baba" figürü ataerkil (patriarkal) geleneğin aktarıcısıdır, sistemik iktidarın "en baba" kurumu olan devletin de ailedeki temsilcisidir. Erkek çocuğun babasına karşı beslediği çatışmacı duygunun bastırılması ileride baskıcı biri olmasına neden olur ki bu da baskıcı bir devleti ya da iktidarı otomatikman olumlamasıyla, dahası arzulamasıyla sonuçlanır. Her erkek çocuk için böyle değildir ancak çoğu erkeğin hikâyesi bu şekildedir.

M. Foucault, *Anti-Ödipus*'a yazdığı önsözde, arzunun, gerçeklikle ve kapitalizmle ilişkisine dair soyut analizlerin somut sorulara cevap sağladığını iddia eder. Ona göre başımıza neler geldiğinden ziyade, nasıl devam etmek gerektiğiyle ilgili sorulardır bunlar: "İnsan, zihninde, söyleminde ve eyleminde arzuyu nasıl devreye sokmalıdır? Arzu, politik mecrada nasıl yayılabilir? Daha da önemlisi, kurulu düzeni alaşağı etme sürecinde nasıl daha fazla yoğunlaştırılabilir?"

Antagonizma ve Agonizma

Politik felsefenin bu iki önemli kavramına geçmeden önce *"Kabul etmiyoruz"* adlı yazıda kısaca değindiğimiz bir başka kavram ikilisini anımsayalım: Potentia ve potestas. Spinoza'ya göre toplumsal yaşamın bütün etkinlikleri, kuralları ve ilişkileri potentia'yı ve potestas'ı belirler. Potentia, kolektife ait "yapıcı güç" demektir, yapıtaşı insani ihtiyaçlardır. Potestas ise üstte olanın "yaptırım gücü" demektir. "Yapıcı gücün" aktifleşerek hayatı belirlemesi kurucu politiğin temel itkisidir. Amaç, eşitlik ve dayanışma zemini yaratarak hayatın "oyun ve sevinç" içinde geçmesini sağlamaktır.

Antagonizma ve agonizma ikilisine gelince: Birbirlerini alt etmek için çatışan öğelerin ilişkisi antagonistik bir ilişkidir. Emekçi ile işveren, faşist ile demokrat, yobaz ile laik, kapitalist ile sosyalist, sağ iktidar ile sol muhalefet arasındaki ilişkiler gibi.

Agonizma ise eski Yunancada örgütlenmiş mücadeleyi ifade eden "agon' kökünden gelir. İktidarla çatışan (muhalif) grupların kendi aralarındaki bütünleşmeci rekabeti tanımlamak için kullanılır. Grupların birbirlerine rakip olmaları birleşmelerinin önünde engel teşkil etmediği gibi (kurucu) diyalektiğin gereğidir.

Foucault'nun sorularını da akılda tutarak; antagonistik ilişki kurulması, daha doğrusu alt edilmesi gereken temel engeller şu şekilde özetlenebilir: 1) Sistemik iktidar ve onunla yapısal ilişki kuran kurumsal muhalefet, 2) Çilekeşlikten, mağduriyet söyleminden kurtulamamış, bu yüzden kurucu politikaları hayata geçirmekten aciz sinik muhalif anlayışlar, 3) Arzunun kontrol edilmesini ve baskılanmasını sağlayan pragmatik, popüler kültür, 4) Kimi gelenekler, ataerkil aktarımlar, etnik milliyetçilik ve siyasal din, 5) Bilimi, sistemin yeniden üretimine tahsis eden akademik zihniyet, 6) Tarihsel ve gündelik faşizm.

Bahse konu engellerin yeniden üretimini organize edebilen ve engellerin toplamına karşılık gelen bir siyasal iktidar avantajlıdır ancak yeterince güçlü değildir. Tarihteki hiçbir iktidar yeterince güçlü değildir, zira iktidarın sömürgen ve baskıcı tabiatı, önündeki en büyük engeldir. Dolayısıyla simetriğinde -hoşnut olmayan- bir potansiyel güç muhakkak oluşur. Ve o gücün ne tür hareketlere evrileceğini kestirmek kolay değildir. Bu yüzden dünyanın bütün iktidarları istim üzerindedir.

Toplumsal hareketler Foucault'nun sorduğu soruların cevaplarını da barındıran büyük hadiselerdir. İktidar ve iktidar sosyolojisi tarafından bastırılmak istenen "arzuların' kendiliğinden açığa çıktığı, iktidarla açık bir antagonistik ilişkiye girildiği, muhalif gruplar arasındaysa agonistik ilişkilerin kurulduğu bu hadiseler aynı zamanda politik yoğunlaşma anlarıdır. İnsanlar başlarına neler geldiğini iyi kötü bilirler. Nasıl devam etmeleri gerektiğiyle ilgili doğru soruları sorabilirlerse politik oluşum mümkün hale gelir. Bir politik oluşum, deneyimleri ve ilkeleri sayesinde var olur. Sistemik iktidar ve uzantısı siyasal iktidarlarsa pragmatik manev-

ralarla ayakta durmaya çalışırlar. Deyim yerindeyse, bir baş, bir kol ve bir bacaktan oluşan yarım gövdelerini güvence altına almak öncelikli amaçlarıdır. Fiske atılacak, tutup derdest edilecek kütlesellikleri olmadığı gibi, ilkesizlikleri, esneklikleri kendi içlerinde çatlakların oluşmasına da izin vermez. Gelgelelim -bir tür akıl tutulması anlamına gelen- iktidar sarhoşluğu içten içe çürüten bir döngüyü de beraberinde getirir: Yanlış yapmak, yanlış yaptıkça zayıflamak, zayıfladıkça yanlış yapmaya devam etmek...

İktidarın yaptıkları bir yana, aslında muhalefetin ne yaptığı çok daha önemlidir. İktidar sistemik bir yapıdır ve her yerdedir. Bu durum muhalefetin de her yerde yapılmasını zorunlu kılar. Muktedirler bunu bilir; baskının ve kontrolün dozunu koşullara göre azaltır ya da artırırlar. Kimi zaman muhalefet gibi davrandıkları bile olur. Muhalefet, iktidarın değişkenliğini algılayıp deşifre edecek kapasiteye ve kesinliğe sahip olmalıdır. İşin doğası gereği farklı bakış açılarına sahip muhalif gruplar ortaya çıkabilir. Önemli olan, farklılıklardan ziyade ortaklıklara vurgu yapmaktır. Süreç içerisinde farklılıkların silineceği varsa (da) silinir.

Politik antagonizma, fabrikaların, varoşların ve meydanların dışına taşarak çok daha geniş bir yaşam sathına yayılmış, emeğe ilave yeni yabancılaşma biçimleri ortaya çıkmıştır. Kurucu potansiyelin açığa çıkması, başlarına gelen şeylerin farkında olan insanların günlük yaşama ve politik süreçlere karışmalarıyla mümkündür. Muhalif gruplar arasındaki farkları agonistik ilişkilerle gidermek, eşitliği ve bütünlüğü sağlayacak toplumsal öznenin kurulumuna odaklanmak gerekiyor. Temsili siyaset pratikleri sorgulanmalı, alternatif demokrasi pratikleri tartışılmalıdır. İktidarın kontrol alanına hapsolmuş kurumsal muhalefet anlayışıyla bütün bunların hayata geçirilmesi -imkânsız değilse de- güçtür. Geleneksel öncü siyasetine gelince; doğal olarak sol sosyalist gruplar öne çıkmaktadır. Ancak bu grupların çoğunun ortak bir dezavantajı var: İdeolojik "saflıkları" neyin eğri neyin doğru olduğu konusunda net tespitler yapmayı mümkün kılsa da, son derece

heterojen olan "brüt" kitleyle iletişim kurmayı güçleştirebilmektedir. Bugün -o veya bu nedenle- iktidar karşıtı olmuş %49'a odaklanmak yetmiyor; bakiye %51'le de bağ kurmak gerekiyor. İşin kötüsü, öncülük etmesi beklenen muhalif grupları topladığınızda bambaşka bir heterojenlik arz ediyorlar. Bu da kendi aralarında agonistik ilişkiye girmelerini güçleştiriyor. Dolayısıyla muhalif unsurların birleşmesine kafa yormak, brüt gerçeği hatırı sayılır bir nete dönüştürmeyi hedeflemek gerekiyor.

Geçtiğimiz günlerde bir grup aydın/entelektüel, "Yan yanayız, bir aradayız!" diyerek "farklılıklara rağmen ortak paydalarda buluşulabileceğine" dikkat çekti. İyi niyetli bir çağrı olduğu muhakkak; ancak temenni yanı ağır bastığından hayal kırıklığıyla sonuçlanma ihtimali (de) yüksek. Yan yanalığı deklare etmek yetmiyor; yapısal birlikteliklerin önünü açacak kurucu etkinlikleri bulup çıkarmak da gerekiyor. İnsanlığın sistemik iktidarla kurduğu antagonistik ilişki bunun için yeterli nedenleri ve uygun zemini fazlasıyla sunuyor.

Yazımızın girişinde iki değerli şairimizden alıntıladığımız cümleleri bir kez daha okuyunuz. İktidarların kadim korkularını daha iyi anlayacaksınız.

Kolektif Çözümün Adımları

"Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur."

Fyodor Dostoyevski

"İnsanlar sanki özgürlükleri için mücadele edermişçesine hizmetkârlıkları için mücadele ediyorlar."

Baruch Spinoza

Romanlar ve Kaçış Çizgileri

İş dönüşü ilk ışıklarda durmamla birlikte Roman çocuklar da arabama üşüşür, mendil, su, çiçek satmaya çalışırlar. Anneleri yakındaki bir kuytuluktan onları gözetler. Geçenlerde çoluk çocuk iki belediye görevlisinden kaçıştıklarını gördüm. Biraz paniklemiş, biraz alışmış halde arabaların, apartmanların arasında kaybolup gittiler. Belediye yol boylarına rengârenk çiçekler dikmiş. Ne yalan söyleyeyim, aklımdan Romanların da çiçeklere göz dikmiş olabilecekleri geçti. Günahı benim boynuma. Hem çiçekleri "aşırmak" en çok onlara yakışır.

Varoş, Macaristan'dan ülkemize göçen Romanların Türkçeye kazandırdığı bir güzel sözcüktür. İstanbul'a geldiklerinde devlet kendilerine kenar bölgeleri uygun görmüş, onlar da yerleştirildikleri yere -Macarcada kentin saçakları anlamına gelen- varoş demişler.

Hiç kuşku yok ki, göçerlik ile yerleşiklik arası hallerinden kaynaklanan pek çok sorunları var. Ancak sosyo-kültürel açıdan kontrollerinin güç oluşu kimi politik kuramcılara esin kaynağı olmuş.

Sömürü ilişkilerinin hem gereği hem sonucu olan sistemik iktidarı olumsuzlamamak hegemonyaya rıza göstermek demektir. Öte yandan, varoşlarda yaşayanların sınıfsal özellikleri ve yörüngenin en dış halkasında yer almaları muhalif hareketlere meyletmelerinin temel nedenidir. Hatta içlerinde "kurtarılmış bölge" olarak adlandırılanlar -hâlâ- var. Sistemik iktidarın yapısal uzantısından başka şey olmayan (sağ) siyasal iktidarlar bu gerçeği iyi bilirler. Bu yüzden -seçim dönemlerinde yaptıkları ayni ve nakdi yardımlarından ayrı olarak- siyasal dini ve etnik milliyetçiliği de "kentlerin saçaklarına" pompalayıp dururlar.

Bunlar meselenin reel-politik boyutu. Daha derinden seyreden politik-felsefi boyutu da var: Deleuze ve Guattari, ortak çalışmaları "*Göçebebilimi İncelemesi*"nde şu tespiti yaparlar: "Göçebe, devleti tanımaz. Devletlerin bakış açısına sahip olmayan filozoflar da 'bozkırlarda' yaşarlar. Onlar, kendi düşüncelerinden 'savaş makinesi' ortaya çıkarır. Bu yüzden, göçebelerin devlet ve sistem karşısında sahip oldukları avantajların benzerine sahiptirler."[25]

Deleuze ve Guattari'nin çağdaşı Foucault -tam bir bozkır filozofu değilse de- sistemin baskı ve kontrol mekanizmaları hakkında kritik çözümlemeler yapmış muhalif düşünürlerdendir.

Sartre'a Karşı Foucault (mu?)

Siyaset bilimci Gabriel Rockhill tarafından kaleme alınmış, Türkiye sosyal medyasında da dolaşıma girmiş bir makaleye rastladım. Foucault ve benzeri düşünürlerin CIA tarafından izlendiklerinden ve sol entelektüellerin kafalarını karıştırmak amacıyla popülerleştirildiklerinden söz ediyordu. Yazara göre Foucault, II. Paylaşım Savaşı sonrası ABD emperyalizmini ve CIA'i topa tu-

25 Kapitalizm ve Şizofreni, Göçebebilimi İncelemesi, Deleuze ve Guattari, Çev. Ali Akay, Bağlam Yayınları

tan Sartre'a karşı kullanılmıştı.[26]

Her türlü haltı tezgâhlayan CIA'in bu tarz bir teşebbüste bulunması doğrusu beklenir. Ancak bu durum söz konusu düşünürlerin ringin yanlış köşesinde durdukları anlamına gelmez. Öne sürdükleri tezleri kökten yok saymaksa en başta teori-pratik, düşünce-eylem diyalektiğiyle bağdaşmaz. Kaldı ki, Avrupa'daki politik tutuklularla ve Filistin sorunuyla yakından ilgilenen Foucault, özgürlük ve eşitlik mücadelesinde Sartre'la birlikte hareket etmiştir. Sartre'dan ayrıldığı taraf, meselelere evrensel ve bütünsel bakmak yerine, özgül, yerel düşünmeye çalışmasıdır. Mesai harcadığı asıl konularsa iktidar-özne, iktidar-bilgi mekanizmalarıdır.

İki düşünürün bakış açıları arasında kuşkusuz başka farklar da var; Kant ile Hegel, Hegel ile Marx, Marx ile Bakunin, Lenin ile Troçki, Chomsky ile Zizek vb. arasında olduğu gibi. Sartre, varoluş felsefesi bağlamında bireysel sorumluluk duygusuna vurgu yapar. Ona göre bir entelektüel, meselelere evrensel ve bütünsel bakmalı, gerektiğinde bir "üst bilinçle" uyum içinde hareket edebilmelidir. Foucault'ya gelince; entelektüel, belli yer ve zamandaki "iktidar-gerçeklik" ilişkisini derinlemesine kavrayıp -Sartre'ın söz ettiği üst bilinçten ziyade- kendi "içrek" bilinciyle hareket edebilmelidir. Felsefenin (diyalektiğin) gereğince birbirlerini kimi konularda eleştirmeleri, hatta suçlamaları başka şey, düşünürlerden birinin "düşman" tarafından kullanıldığını iddia etmek başka şeydir, hiç de iyi değildir.

İster kapitalist sömürü ilişkileri diyelim, ister iktidar-özne ilişkisi diyelim; entelektüeller (de) sistemik yapının unsurlarıdır. Bilinçleri, çatışma alanından (kampfplatz)[27] bağımsız değildir. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari'nin "bozkır filozofları" benzetmesi, meselenin dışından içine bakabilmeyi mümkün kılan bir konumlandırmadır.

Kimi entelektüel -Sartre'ın deyimiyle- evrensel referanslara

26 Medyascope.tv, 29.4.2017
27 Immanuel Kant'a ait kavram

yaslanmayı tercih eder; kimi entelektüel -Foucault'un deyimiyle- içrek referanslarına başvurur. Kentte yaşarken bozkırın da kokusunu alabilir, denizin de. Distopik bir bugünü ütopik bir gelecekten değerlendirebildiği gibi, ütopik bir geleceği bugünün distopyasına bakarak yeniden kurgulayabilir. Gerektiğinde geleneğin referanslarını esas alır, gerektiğinde fütürizmin serbest çağrışımlarını, bazen aynı anda ikisini de. Önemli olan, eleştirel tavırlarındaki içtenlik, kapsayıcılık, en önemlisi kurucu niyettir. Maksat kolektif düşünce ve pratik gelişebilsin, birlik ve mücadele gemisi güçlenerek yol alabilsin. Yazdıklarımızı teorik bulanlar varsa, bir entelektüelin güncel cümleleriyle somutlamaya çalışalım.

Hacivat-Karagöz Oyunu

Değerli yazar Metin Çulhaoğlu, 2.6.2017 tarihli "*Hacivat-Karagöz oyunu*"[28] adlı makalesinin ilk bölümünde (sağ ve bir kısım sol liberali kastederek); "Hepsi değilse de önemlice bir bölümü entelektüel sersemlikle maluldür. Türkiye'de 1908-1940 döneminde gerçekleşen burjuva devrimini, maddi temeli olmayan, yapay, üstelik hiç tutmayan beyhude bir çabadan ibaret görmek ancak entelektüel sersemlikle mümkün olabilir. Bir bölümünde entelektüel ahmaklık da vardır. Yepyeni ve çok daha ileri bir Türkiye'nin 80 yıllık bir birikim kazınarak boşalan yere kurulabileceği düşüncesi ancak ahmaklık sayılabilir" der ve kurucu bir yaklaşımla devam eder: "Türkiye solunda liberalizme karşı teorik mücadelenin, sersemlik, ahmaklık ve aptallıkla malul bir kesimi sürekli taşlamaktan ibaret bir iş sayılması ciddi bir zaaftır. Yazacak yeni konu, söyleyecek yeni söz ve yapacak iş bulamayanların filmi başa sardırıp sürekli bunlarla uğraşması işi Hacivat-Karagöz oyununa çevirmektedir. Geliştirici ve ilerletici hiçbir yanı yoktur."

Yazarın ikinci bölümde getirdiği öneriyse son derece açıktır: "Diyoruz ki sol, teori alanında öylesine çok yönlü, her yere değen, gelişkin tezler, tespitler ve iddialarla kendini ortaya koysun ki,

28 İleri Haber

özel herhangi bir mücadele başlığı onu daraltmasın; liberalizme, dinci gericiliğe, milliyetçiliğe, sağ popülizme vb. karşı teorik mücadele görevleri bu bütünlükten türetilsin, öyle belirlensin."

Artık Toparlayalım

Aslında toparlamamız gereken bu politik deneme değil, düşünürlerin tezleridir. Deneme dağınık kalsa da olur, zaten bir süre sonra unutulur gider; düşünürlerin tezleri her şeye rağmen gündemi etkilemeye devam eder. Muhaliflerse tezler arasındaki farklara bakarak ayrı düşmeye pek meraklıdır. Oysa -söz gelimi- Marx, Sartre ve Foucault nihayetinde benzer soruna odaklanmışlar; baskıcı ve sömürgen bir sistemin, bedenlerimiz, zihinlerimiz ve ilişkilerimiz üzerinde yarattığı olumsuz etkilere bakarak bizi kendimize, birbirimize, doğaya, yaşama, emeğe, yaratıcı ve kurucu faaliyetlere "yabancılaştırmasına" kafa yormuşlardır. Çözümlemeleri farklıymış gibi görünse de birbirlerini tamamladıklarının güncel kanıtları ortadadır. Sistemik baskıya rağmen dünyanın dört bir köşesinde devam eden toplumsal hadiseler, demokratik kitle hareketleri vb. muhaliflerin işidir. Ve hiçbir muhalifin -küresel iktidarın dayattığı toplum ve "özne" tipini reddetmesi için- Foucault'yu bilmesine gerek yoktur, kaldı ki çoğu muhalif de bilmez. Ancak aksiyonların ve reaksiyonların oluş biçimleri -Foucault dahil- pek çok düşünürün tezlerini doğrular niteliktedir.

Marx, emek-sermaye çelişkisinin emekten yana çözülmesi gerektiğini söylerken "yabancılaşma" sorununun kökten çözümüne işaret etmiştir. Foucault, iktidar-"özne" ve iktidar-bilgi ilişkilerini çözümleyerek sistemi içerden dönüştürmenin olanakları hakkında devrimci teorisyenlere, aktivistlere esin kaynağı olmuştur. Marx'ın, "İnsan doğduğunda boş bir sayfadır, üzerine ne yazılırsa o olur" ifadesiyle, Sartre'ın, "İnsan kendini nasıl yaparsa öyle olur" ifadesi arasındaki açı sanıldığından daha dardır, dahası iki düşünür de haklıdır. Marx'ın, "üretim ilişkilerinin egemen düşünceyi ve iktidar yapılarını belirlediği" tespitiyle, Foucault'nun, "disiplin

toplumundan kontrol toplumuna geçiş" tezi arasında ortak anlamlar, bağlar mevcuttur. Fikirleri arasındaki "farklara" bakarak teoriyi ve pratiği geliştirmeyen, dahası tıkayan iddialar öne sürmek, zaten engebeli olan zemine bir de yağ dökmektir.

Sermaye emeği sömürdüğü müddetçe Marksizm tek veçhemiz olmaya devam edecek gibi görünüyor. Sartre'ın dediği gibi, "Marksizm çağımızın aşılamayan ufkudur" çünkü. Sömürünün tümüyle ortadan kalkması sistemik (küresel) iktidarın da ortadan kalkması anlamına gelecek. Lakin kapitalizmin türev ideolojileri olan burjuva liberalizmi, siyasal din, faşizm ve sağ popülizm -her bedende var olan kanserli hücreler gibi- pusuda beklemeye devam edecekler; toplumun bağışıklık sistemi zayıfladığında yeniden hortlayacaklar. Ve her defasında imdadımıza insanlığın esenliğine kafa patlatan düşünürler koşacak. Çoğu zaman farkında bile olmayacağız.

Efesli filozof Heraklit 2500 yıl önce "Bir nehirde iki kez yıkanmanın imkânsızlığından" söz ederek diyalektik düşüncenin temellerini atmıştır. Ancak önümüzden her saniye farklı suyun akması akış tarzının da farklılaşabileceğini akla getirmelidir. Uzaklarda başlayan sağanakla debi bir anda artabilir, hatta akıntı iri bir dal ya da ağaç gövdesi getirebilir. Her değişkenlik farklı aksiyon almayı gerektirir. Lenin'in, "Somut koşulların somut tahlili" ile anlatmak istediği budur. Özetle, geleneksel doktrinler ile güncel ve fütüristik yaklaşımlar arasında "siyah-beyaz" farkı yoktur; dahası her bir yaklaşım kolektif çözümün adımlarıdır.

Adım Adım Adalete

"Silkele başkan, düşecekler!"
Zonguldak Büyük Madenci Yürüyüşü'nün sloganlarından

Tümevarım yöntemine göre akıl yürütürken özel bir durumdan genel bir duruma varırız; iki insanın ilişkisinden yola çıkarak toplumsal yaşamın dinamiklerine ulaşmak gibi. Tümdengelimde ise genel bir durumdan özel bir duruma geliriz: Yaşamın organik bütünlüğünden kalkar, insan metabolizmasının dengelerine ineriz.

Hegel, tümevarımı en ideal akıl yürütme yöntemi olarak kabul ederken, Bacon tümdengelimi benimsemiştir. Her iki yöntemin mucidi olan Aristoteles ise yöntemlerden birini diğerine göre olumsuzlamadan aralarındaki ilişkiyi ortaya koymanın yollarını araştırmıştır. 17. yüzyıldan itibaren gelişen, Marx ile Engels'in büyük katkı sundukları "diyalektik mantık" Aristoteles'i haklı çıkarmıştır. Biz de bu büyük düşünürlerin izinden yürüyelim; tümevarım ile tümdengelim yöntemleri arasındaki ilişkiyi doğrular görünen "Adalet Yürüyüşü" hakkında akıl yürütelim.

Birinci Adım

Canlılar içinde hareket varyasyonu en zengin olanı insandır. İnsan, bir hayvanı ötekinden ayıran pek çok hareketi yapabilir, yapamadıklarını araç kullanarak yapar. Yüzgeçleri olmaksızın yü-

zebilir, kanat takarak uçabilir. Rivayet odur ki 17. yüzyılda Hezarfen Ahmet Çelebi Galata Kulesi'nden Üsküdar'a kadar uçmuştur.

İnsandaki hareket çeşitliliğini (kabiliyetini), varoluşunun (da) iki ayaklı olduğu gerçeğine bağlamak mümkündür. Daha doğrusu insan, iki temel hareketin devamlılığı ölçüsünde varoluşunu gerçekleştirir: bedenini yürütme ve aklını yürütme. İki hareketin tam randımanlılığı insana yaşamsal avantajlar sağlar. Ancak akıl yürütme ayağı bu işin olmazsa olmazıdır. İnsan "aklı" sayesinde diğer canlılardan ayrılır, Aydınlanma felsefesinin çıkış noktası da budur. Kant'ın dediği gibi: "Sapere Aude: Aklını kullanma cesareti göster." Amerikalı muhalif düşünür Henry David Thoreau ise, "Yaşamak için ayağa kalkmamışken, yazmak için oturmak nasıl da beyhudedir" diyerek, varoluşun "bedeni yürütme" ayağına vurgu yapmayı tercih etmiştir.

"Tam randımanlı akıl yürütebilmek ve düşüncelerini kâğıda dökebilmek için her gün aynı saatlerde yürüyüşe çıkan Kant varoluşsal dengeyi kendince bulmuş gibidir" diyelim, kendimize şu soruyu soralım: Varoluşumuzu belirleyen iki temel eylemin, yani bedenimizi ve aklımızı yürütmenin metabolizmamızda somut yansımaları var mıdır? Doğa onu da düşünmüş. Bedenimiz ve beynimiz enerji harcadığında metabolizmamız ödül hormonlarını hareketlendirir; bu da, muhakememizin, özgüvenimizin, sevincimizin ve kolektif duygularımızın güçlenmesine neden olur. Yürürken ya da koşarken salgılanan endorfin, problem çözerken ya da yaratıcı bir etkinlik halindeyken salgılanan dopamin, başkaları tarafından onaylandığımızda salgılanan seratonin, ihtiyaç sahipleri için birşeyler yaparken salgılanan oksitosin başlıca ödül hormonlarıdır ki, her biri aynı zamanda nörotransmitter işlevi görürler. Yani söz konusu hormonlar sinir hücreleri (nöronlar) arasındaki elektriklenmeyi kolaylaştırarak vücuttaki bilgi aktarımına destek olurlar. Muhakememizin güçlenmesinin nedeni, "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" sözünün esprisi biraz da budur.

Bedenin ve aklın olumlu anlamda harekete geçirilmesi Freud'a

göre bulaşıcıdır. Nedeni; fiziksel/zihinsel enerjinin, yoğunluğu yüksek taraftan yoğunluğu düşük tarafa doğru akması olabilir. Yani bireyden bireye, bireylerden kitleye doğru genişleme potansiyeline sahip bir devinimden söz ediyoruz. Mahallemde ki parkurda fırsat buldukça koşuyorum. Ben koşarken birileri de yürür. Derken yürüyünlerden bazıları ufak ufak koşmaya başlar. Deneyip görebilirsiniz

Avusturyalı muhalif yazar Thomas Bernhard, yürümek ve düşünmek eylemleri arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bernhard'a göre yoğun düşünüyorsak yavaş yürürüz, hızlı yürüyorsak düşüncelerimizin yoğunluğu azalır. Fransız felsefeci Frederic Gros ise sadece yürümeye odaklanır. Ona göre yürümek, tekrarın yıpratıcılığından, tuzu kuruların ataletinden ve değişime besledikleri nefretten kurtulmaktır.

Peki, en umutsuz zamanlarda nasıl yürümeliyiz? Dario Fo'nun *Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölümü* adlı oyununun ünlü repliklerinden biridir: "Başımız dimdik yürüyorduk, çünkü boğazımıza kadar boka batmıştık." Hal-i pürmelalimizin özeti kıvamındaki bu enfes ironiye katkı niyetine diyebiliriz ki: Bazen dibe vurmak iyidir. Olağan zamanlarda üzerinde durmadığımız "onur, dayanışma ve mücadele" zor zamanlarda bizi ayakta tutan düsturlarımız olur çıkar. Bundan böyle "dik yürümek" bilincimizin boynumuza olan borcudur. Nazım'ın da dediği gibi: "Yürümek / Yürümeyenleri arkada boş sokaklar gibi bırakarak / havaları boydan boya yarıp ikiye / bir mavzer gözü gibi / karanlığın gözüne bakarak / yürümek!"

Yürümeyi iktidarların vermediği adaleti almanın demokratik bir yöntemi olarak gördüğümüzü söyleyelim, yazımızın ikinci adımına geçelim.

İkinci Adım

Memleketin emek ve özgürlük mücadelesindeki kritik dönemlerinden biridir. 1990 senesinde pek çok kamu kuruluşunda toplu iş sözleşmeleri imzalanacaktır. Ancak sendikalar ve döne-

min hükümeti (ANAP) ücretler konusunda anlaşmazlığa düşerler. O sendikalardan biri Genel Maden İş'tir.

4 Ocak 1991'de Zonguldak halkı, "Ölüm olsa da sonumuz, Ankara'dır yolumuz!" diyerek başkente doğru yürüyüşe geçer. Sendika başkanı ve yürüyüş lideri Şemsi Denizer başbakanla ve ilgili bakanla görüşmeler yapmaktadır.

O zamanlar Ankara'da maden mühendisliği okuyan Zonguldaklı bir gençtim. Yaşadığım heyecanı az çok tahmin edersiniz. Zonguldak-Ankara arası 275 km'dir. Denizer, 70. kilometrede kitleye şöyle seslenir: "Yürüyüş bitmiştir. Sizler Zonguldak'a dönüyorsunuz!" Belli ki hükümetle kapalı kapılar ardında bir uzlaşı sağlanmıştır. Bir kadın yürüyüşçü kalabalığın içinden haykırır: "Hayır başkan, geri dönüş yok!" Ancak başkan kararlıdır. İşçileri Zonguldak'a gönderirken kendisi de Ankara'nın yolunu tutar. Ne var ki hükümetle oturduğu masadan istediklerinin pek azına razı olarak kalkar. Başta madenciler olmak üzere ülkenin tüm emekçileri ve muhalifleri için sonuç tam bir hüsrandır. Oysa yürüyüşte hep şu slogan atılmıştır: "Silkele başkan, düşecekler!"

Muhalefetle iktidar arasındaki uzlaşılar genellikle iktidarın kazanımları hanesine yazılır. Muhalefet açısından kötünün iyisi bir durumdan dahi söz edilemez. Oyunun kuralları bellidir, gün bittiğinde her zaman kasa kazanır.

İktidar sadece baskı araçları üzerinden varlığını sürdürmez; bazen de taktik esnemelere başvurur, dahası buna ihtiyaç duyar. Ancak toparlanır toparlanmaz gene bildiğini okur. Çok iyi bildiğimiz, "ölümü gösterip sıtmaya razı etmek" stratejisidir bu. Anlaşmaya varılıp muhalif kitle dağıldığında geriye yalnızca buruk anlar, fotoğraflar kalır, Büyük Madenci Yürüyüşü'nde olduğu gibi.

Liberal entelijansiyanın varlık nedeni ve asıl misyonu bütün bir muhalefeti kurumsallaştırmak, siyasal iktidarla ortak noktalarda buluşturmaktır. Bahse konu entelijansiyanın ana muhalefet partisinin sağ popülizme meyletmesinde etkileri olduğu aşikâr.

Muhalefetin iktidarın dümen suyunda kalarak çözüm üretme olanağıysa mantıken yoktur. Zira denge/konfor siyaseti son kertede sistemik (küresel) iktidara hizmet eder. Buna rağmen kurumsallaşmış bir muhalefet nadiren iyi şeyler de yapabilir. 2017 yılında Ankara'dan İstanbul'a yapılan Adalet Yürüyüşü gibi. Bir şehirden başka bir şehre yapılan sembolik ve demokratik bir yürüyüşün anlamına gelince: Hedeflenen noktaya varıldığında eylemin sembolik tarafı biter; demokratik özünün nerelere evrileceğini ise "Tarih Tanrısı" belirler. O an ne yürüyüşü başlatanlar kalır, ne de bitirenler. Ayrıca birileri yürüdü mü artık kendileri değildir. Kendileri olmakta ısrar ederlerse yapıcı, kurucu değildirler.

Yürümenin ritmik bacak hareketleriyle ilerlemekten çok daha fazlası olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla varoluşun zihinsel yanına da hitap eden bir boyutu var. Çıkıp yürüdüğümüzde, insanlara, ağaçlara, kuşlara, seslere ve güneşe karışırız. Kalabalıkla yürüdüğümüzde ortak coşkuyu tadarız; çocuklarla yürüdüğümüzde çocuk oluruz; yaşlılarla yürüdüğümüzde yorgunluğu, gençlerle yürüdüğümüzde gelecek endişesini, işsizlerle yürüdüğümüzde umutsuzluğu, işçilerle yürüdüğümüzde dayanışmayı biliriz. Yalnız yürüdüğümüzde yalnızlığımızı fark edip hüzünleniriz. Belki bizim için en hayırlı sonuç bu olur.

Tümevarım-tümdengelim döngüsünü bağlamanın vakti geldi: *Yürümeye Övgü* kitabının yazarı David Le Breton, bedeni yürütmek ile akıl yürütmek arasındaki ilişkinin pratik boyutuna dikkat çekerek meselenin özünü net biçimde ortaya koyar: "İnsan yürüyüşten değişmiş olarak döner."[29]

29 Yürümeye Övgü, David Le Breton, Çev. İsmail Yerguz, Sel Yayınları

Nöron Patikalarından Kurucu Ağlara

I

"Radikal olmak meselenin kökenine inmek demektir. Konu insansa köken de insanın kendisidir."

Karl Marx

Kızım Türkçe dersine çalışıyordu. Molada yanıma geldi; anlatım türleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra sordu: "Baba sen hangi türde yazıyorsun?"

Neyi ne amaçla yazdığımı elbette biliyorum, sonuçta yazmak bilinçli bir etkinlik. Buna karşın fikirlerim dalgalanabilir. Olumsuz gördüklerime itirazım bakidir; şu an olumladıklarımınsa itirazdan muaf kalacaklarının garantisi kesinlikle yoktur. Yoksa en kolayı bir dinin müritliğine soyunmak, nereden gelip nereye gittiği "belirlenmiş" bir hayatı Tanrı buyruğuna ve sonunda taahhüt edilen ödüle kavuşma tahayyülüyle yaşamak!

Cümledeki din, mürit, buyruk ve ödül sözcüklerinin yerine konulacak seküler karşılıklar "biçemi" değiştirse de "öz" aşağı yukarı aynı kalır. Sorgulamayan kafaların tasasızlığı görece konfor alanı yaratırken oluşan toplumsal yapının statikleşmesine ve zamanla kendi iktidar alanını kurmasına vesile olabilir. En azından geçmiş ve güncel pratikler böyle olabildiğini gösteriyor. Dolayı-

sıyla zihni şaşırtmak, zaman zaman havalandırmak en başta zihne iyi geliyor. Söz gelimi politikayı ve/veya ideolojiyi salt kendi bağlamında ele almamak, farklı disiplinlerle de ilişkilendirmek gerekiyor. Slavoj Zizek'in *Sinema Seti* aklıma gelen ilk örnek. Setin İdeolojinin Aile Mit*i* adlı kitabında Hollywood filmlerinin tamamına yakınının aile draması ekseninde kurgulandığını, hatta Stalinist film üretiminin bile Hollywood'un bu tarzından etkilendiğini ileri sürer.[30]

Beynin fizyonomisi ve işleyiş tarzı zihnin farklı ilişkilendirmeler yapabilmesini fazlasıyla mümkün kılıyor. İnsana düşen bu doğal potansiyeli açığa çıkarmak. Biyolojik evrimin eriştiği en üst seviye olan ve zihinsel süreçlere yataklık eden beyin, yaklaşık 100 milyar nörondan (sinir hücresi) oluşuyor. Her bir nöron ortalama 75 bin nöronla bağlantıya geçebiliyor. Yani toplamda trilyon sayıda bağlantıdan söz ediyoruz. O bağlantıların hangi biçimlerde ne için kurulduğu bireyi, bireyleri etkiliyor; bu da bütün bir yaşamı belirliyor. Aynı yolu kullanan keçilerin yaptıkları gibi, beynin sürekli aynı bölgelerinin kullanımıyla "nöron patikaları" oluşuyor. Alışkanlıklar sonucu oluşan bu patikalar bildik tepkileri tetiklemekten başka iş yapmıyorlar. Siyasal iktidarın tabanıyla kurduğu ilişki de benzer bir şartlı refleks mekanizması üzerinden işliyor: İktidar gündemi belirliyor, yandaş kanallarda mevzu sabah akşam ele alınıyor, sosyal medyada troller boş durmuyor, nihayet destekçilerin zihinleri istenilen tepkileri verecek kıvama geliyor. İşin kötüsü ana muhalefetin "karşı" beyanları da aynı mekanizmaya dahil olduğundan iktidara destek verenleri kışkırtmaktan başka işe yaramıyor.

Soru: Zihnin tekdüze kullanımından kaynaklanan "nöron patikalarının" kurucu muhalifleri ilgilendiren tarafı nedir?

Kurucu muhaliflik -iktidarın yapıp ettiklerine kayıtsız kalmamakla birlikte- iktidardan bağımsız biçimde politik bir özneye dönüşebilmek demektir. Bunun için beyindeki hücresel bağlantı-

30 Sinema Seti, Slavoj Zizek, Encore Yayınları

ların sayısını artırmak, sinir hücreleri arasında yeni yeni patikalar oluşturmak gerekiyor. Bunun da yolu -Zizek örneğinde olduğu gibi- farklı disiplinlere dokunmaktan, diyalektik düşünmeyi öğrenmekten geçiyor. Salt politik öncülerle aynı tepkileri vermek kurucu muhaliflik için yeterli olmadığı gibi, iktidarın tabanından beklediği şartlı refleksten de farklı değildir. Kaldı ki, ortada yaşamı kökten dönüştürme iddiası varsa, çok boyutlu akıl yürütme ve tepki verme zorunluluğu da olmalıdır. Siyasetin makro dinamiklerinin aynı seyrettiği doğrudur, ancak alt dinamikleri de değişip durmaktadır. Zira insan ve yaşam değişip durmaktadır.

Beynin ve bedenin sınırlı kullanımı, öznellik ile nesnellik arasındaki makasın açılmasına, derken uslamlamanın ve bilincin zayıflamasına neden olur. Ruhsal bütünlüğün bozulması ise her zaman ihtimal dahilindedir. Marx'ın yabancılaşma kuramının dönüp dolaşıp geldiği nokta aslında tam da burasıdır. İşçi, emeğini cüzi bir bedel karşılığı işverene sattığında önce emeğine ardından ürettiği şeye yabancılaşır. Yabancılaşma buzdağının 1/10'luk kısmı, 9/10'luk kısmına gelince; zihnin ve yaratıcı faaliyetlerin durağanlaşmasına neden olan kısımdır ki bireyin kendisine ve hayata yabancılaşmasına karşılık gelir.

Baştan aşağı akıl dışı bir sistem olan kapitalizm, onun gizli ve/veya açık bekçisi faşizm, ikisinin çimentosu siyasal din, insana yakışan hayatın önündeki en büyük engellerdir. Velhasıl, çelişkili tercihlerimizle, inişli-çıkışlı duygularımızla, değişken tarzlarımızla hayatın içinde savrulup durmamızın nedenleridirler. İradelerinin bütünlüğünden kuşku duymayan, tabiri caizse çelik gibi iradeye sahip insanlar da olabilir. Lakin kökten dönüşümün gerçekleşmesi bakiye çoğunluğa bağlıdır.

Karamsarlığı bir yana bırakıp -pozitivist bir bakışla- işe yarar bir niteliğimiz olduğunu da belirtelim: Aslında hepimiz, organik birer "veriyiz."

II

"Toplum bireylerden oluşmaz; bireylerin karşılıklı ilişkiler toplamını açığa vurur."

Karl Marx

Bir okurum telefonuma emperyalizmle ilgili bir makale gönderdi ve düşüncemi sordu. Okuyup yorumladım, yorumumu desteklemek için de kendimden bir örnek verdim. (Makaleyle ilgili olarak), bir Türk firmasında mühendis olarak çalıştığımı, ancak maaşımın ne milliliğinden ne de yerliliğinden söz edilebileceğini iddia ettim. "Ben sizi akademisyen sanıyordum" dedi. "Hayal kırıklığına mı uğradınız?" diye yazdım, sonuna da gülümseyen adam emojisi koydum. "O açıdan değil" deyip "müteşekkir" emojisi gönderdi.

O gün işten eve dönerken bu kısa diyalog ve sonundaki "müteşekkir" ifadesi üzerine düşündüm: Beni emeğime ve pek çok insani faaliyete yabancılaştırarak, öznelliğim ile nesnelliğim, arzularım ile pratiklerim, hayallerim ile gerçeklerim arasındaki makasın açılmasına neden olan, bu yüzden irademi orta yerinden bölen bir sistemin ipini pazara çıkarmaya çalışıyordum. Akademisyen değildim ancak akademinin bilgisinden yararlanıyordum. Bu yüzden, söz gelimi, Platon'un Akademia'sından Frankfurt Okulu'na kadar üretilmiş her tez benim için değerliydi. Öte yandan, benzer çabaların sistemle derdi olan herkes tarafından gösteril-

mesi, "sanal-gerçek" tüm mekânlarda bir ağın (network) örülmesi hepimizin işini kolaylaştıracakken, ya havanda su dövmeyi ya da konfor alanlarımızda alışkanlıklarımızı yaşamayı tercih ediyoruz. Sosyal medyadaki akışlara (flow) bakıp bahse konu ağın -zaten- var olduğunu iddia etmek çok güç. Algıları ve birikimleri kuvvetli binlerce "muhalif birey" sıradan gündemler hakkında sosyal medyada cambazlık yapanların peşlerine takılıp aynı jargonla gösteriye katılmayı tercih ediyorlar. Karşı hegemonya kurulumunda ne kadar işe yaradığı meçhul ancak şu "veri" kesin: "Popüler ve trendy" olgular zamanı yiyerek var olurlar. Ve gösteri toplumunun anası, egonun da tanrısı olan kapitalizm, insandan çaldığı zamanı nakde dönüştürerek yaşar.

Zamanı kapitalizmin hegemonyasından kurtararak bireyi ve toplumu dönüştüren eylemlere tahsis etmek gerekiyor. Egosantrik muhabbetlere ve kürsülerden sarf edilen sözlere değil, aynı düzlemde kurulan duygudaşlık ilişkilerine ihtiyacımız var. Sonuçta ilişki dediğimiz şey organik bir bağdır, anneyle bebeği arasındaki göbek kordonundan farksızdır. Aktarım sadece anneden bebeğe gerçekleşmez, bebek de anneyi tekmeleriyle farklı şekilde besler. Toplum olma yolunda bütün ilişkiler kurucu ve dönüştürücü dinamiği açığa vururlar. Değerli bir dostum yıllardır alışveriş yaptığı (dindar) bakkalına bir gün şu soruyu sormuş: "Günah diye bir kavram olmasaydı ne yapardın?" Bakkal önce cevap vermek istememiş. Ancak müşterisini tanıdığından ve iyi niyetinden kuşku duymadığından çözülmüş: "Daha çok para kazanırdım, içki içer belki zina yapardım" demiş. Dostum da, "Ben Tanrı'ya inanmadığım halde bu dediklerini yapmıyorum. Aramızdaki fark bu" deyip gitmiş.

Bakkalın "kutsal bir dokunuşla" o an dönüşmediği malum. Lakin zihnine giren kıymığı çıkarırken canı yanmış, canı yandıysa izi kalmış olabilir. İnancını, inancı ile kurduğu ilişkiyi gözden geçirmesi, en azından samimi bir düzleme çekmesi yeterlidir. Pek çok alanda tarihin açık ara gerisine düşmüş bir ülkede çözüm elbette kolay değil. Ancak her süreç kendi zıddını da yaratır.

Önemli olan katkı sunmaktır. Yazımızın ilk bölümünü "Aslında hepimiz organik birer veriyiz" diye bitirmiştik. Hepimiz akademisyen, siyaset bilimci vb. olamayacağımıza göre elimizden gelenin en iyisini yapmalı, birbirimizi birer "veri" olarak ele alabilmeliyiz. Veri ifadesinin kulağa hoş gelmediğinin farkındayım. Ancak kurucu ilişkilerin işbirliği boyutu -duygudaşlık ve dayanışmaya ilaveten- bunu da gerektirir. Velhasıl, Foucault'nun, bedeni yeni politik mekân olarak tespit etmesi ve iktidara ait öğeleri taşıdığını söylemesi direnişin bedenden başlaması gerekliliğini getirip önümüze koymaktadır.

Kızıma şöyle dedim: "Neyi ne amaçla yazdığımı az çok biliyorum ama türünden emin değilim."

Ülkede Bir "Hayalet" Dolaşıyor

"Beni terk ettiğinizde size geri döneceğim."
Friedrich Nietzsche

Bir ebeveyn çocuğu büyürken yeniden büyürmüş. Özellikle ergenlik dönemi, ebeveynin eski çatışmalarını yeniden yaşadığı, yaşama ihtimalinin olduğu dönemmiş. Ebeveyn ile çocuğu arasındaki özel bağ ve o bağın taşıdığı çağrışımsal bilgiler geçmişe dönüşü tetikliyor olsa gerek diyelim, bu konuyu uzmanlarına bırakalım. Ancak, geçilen her konunun yeni bir konuya bağlandığını da göz ardı etmeyelim. Düşüncede ve eylemde süreklilik, doğacak bilginin sağlamlığı açısından belirleyicidir çünkü.

Bilgiyi var etmenin yöntemlerinden biri olan "yazmak" bilinç düzeyinde yapılan bir iştir. Buna rağmen -özellikle kurgu metinlerde- bilinçdışı bağlantılara sık rastlanır. Hatta "a" konusu ile "b" konusu yazarın isteği dışında bir araya gelip kendi kurgularını bile çatabilirler. Nihayetinde zihindeki her hareket ihtiyaçtan doğar; çalışan bir zihnin de her daim ihtiyaç duyduğu şey bilgidir. Felsefe ve bilim "insan ve evren" hakkında edindiği bilgileri toplumla paylaşır. Özellikle beşeri bilimlerde gözlem ve deney yoluyla toplanan veriler nesnel bilgilere dönüştürülerek topluma iade edilir. Kimi bilgiler toplum tarafından içselleştirilir, kimileri dışlanır; kültür bu sayede oluşur, bütünlüklü bir bakışa bu sayede erişilir. Buna rağmen her bakış zamanla kendi içine çökme po-

tansiyeli taşır. Normal olan da budur, zira hakiki bilgi başka türlü oluşmaz.

Bilgi yenilenebilir. Bunu siz yapmazsanız bilginin dinamikleri yapar. Platon'un başını çektiği idealistler doğuştan bilginin varlığını savunmuşlar ve değişmeden kaldığını iddia etmişler. Aristoteles'in başını çektiği gerçekçiler ise bilginin tamamen deneylerle ve duyu organlarıyla elde edildiğini öne sürmüşler. Modern bilim -kimi bilgilerin genetik aktarımından söz etse de- Aristoteles'i doğrular niteliktedir. Sonuçta zihni ve duyuları açık tutmak hakiki bilgiye ulaşmak için önemlidir.

Konu bilgi olunca Spinoza'yı anımsamadan olmaz. Platon ve Aristoteles'ten 2000 sene sonra yaşayan filozofun, bilgiyi, hayali (imgesel), akli (entelektüel) ve hissi (sezgisel) olarak derecelendirdiğinden söz etmiştik. Hayali bilgi en alt seviyede olandır; duyuların yetersizliğinde belirir, karanlıkta bir ağacı deve benzetmek gibi. İnsandan insana farklılık gösteren bu bilgi türünün hakiki bilgiyle ilişkisi yoktur ya da çok zayıftır. Akli bilgi, adından da anlaşılacağı üzere aklın güdümünde oluşur. Somut gözlemlere, deneylere ve deneyimlere dayanır, bu yüzden bilimlerin çıkış noktasıdır. Birileri tarafından manipüle edilmediği sürece ortak bir gerçeklik algısına, bütünlüklü bir bakışa neden olur. Kant'ın ifadesiyle, Aydınlanma'nın başladığı noktadır. Sezgisel bilgiye gelince; aslında felsefenin derin arzusudur, şimdilik bağlamımızın dışına düşmektedir.

Yazımızı Nietzsche'nin özdeyişiyle açmıştık; "İnsan bilgisi" hakkındaki düşüncesiyle devam edelim: Büyük düşünüre göre insanların bilgi diye kabullendikleri şey aslında bir "sanıdan" ibarettir. Zira bir yanda zihnin sınırlı yapısı, öte yanda "şeylerin" sonsuz çeşitliliği insanın bütünlüklü bilgiye ulaşmasının önündeki engellerdir. Bu yüzden zihin belli inançları besler durur, bir devletin sonsuza kadar yaşayacağını yahut bir dinin bütün insanlığın kurtarıcısı olduğunu sanmak gibi. Lakin imge, hayal, sanı vb. çok yüzlüdürler; herkese farklı yüzlerini gösterirler. Dolayısıy-

la bütünleştirici değil ayrıştırıcı niteliklere sahiptirler. Laikliğin toplumsal yaşamın güvencesi olmasının, eğitimin ve politikanın seküler zeminde yapılması gerekliliğinin esprisi budur.

Nietzsche'ye göre -sanılar toplamı da diyebileceğimiz- hayali bilgiler çıtasını aşmak pek mümkün görünmüyor. En azından filozof bu konuda iyimser değil. Oysa hayali bilgiden kopmak ve (seküler) aklın bilgisine bağlanmak zihnin yazgısıdır. Aslında meselenin özü ve çözümü (gene) çocukluğa uzanmaktadır.

Yarı Hakiki Yarı Hayali

Dört-beş yaşlarındaydım. Doğduğum kasabanın Cumhuriyet Meydanı'ndaki üç metrelik Atatürk heykeline bakar, Atatürk'ün gerçekte o boyutlarda olduğunu zannederdim. Heykelle aramdaki "mistik" ilişki ilkokula başlamamla yok oldu, Atatürk normal boyutlarına döndü. Ailemin (adeta) ruhani bir lider olarak tanıttığı, ilkokulda da farklı şekilde anlatılmayan Atatürk'ün insan Atatürk'e dönüşmesi ortaokula başlamama denk gelir... Derken, katıldığım katılmadığım fikirleriyle, aldığı iyi kötü kararlarıyla, yaptıklarıyla yap(a)madıklarıyla, eksiğiyle gediğiyle ilişkimiz daha gerçekçi, daha makul bir boyuta oturdu. Kendisine yüklenen anlamların, yapılan yakıştırmaların, yerinde eleştirilerin, yersiz değerlendirmelerin, haklı sitemlerin ve haksız saldırıların zihnimde karşılık bulması, benim bütün bunları harmanlayarak kendi yargılarıma varmam lisede oldu. Siyasal ve tarihsel bir kişilik olarak Atatürk'ün bilincimde doğru yere oturmasıysa üniversitede gerçekleşti. İlişkimizin katettiği aşamaları ve geldiğimiz noktayı bilseydi buna -muhtemelen- en çok Atatürk sevinirdi. Neysek öyle algılanmak isteriz; en sağlıklı, en yapıcı ilişki böyle kurulur çünkü. Bu tespit hayatta olan/olmayan bütün liderler için geçerlidir, peygamberler ve kendilerini peygamber gibi hissedenler hariç. Onlar kişiliklerine ve varlık nedenlerine ters düştüğünden kendileriyle doğal, yapıcı ilişki kurulmasını istemezler, bunun da imkânını kimseye vermezler. Tebalarıyla kurdukları ilişki biata ve

irade teslimiyetine dayanır. Varlığın nefesinden ziyade yokluğun soluğundan beslenirler. Elle tutulanın gözle görülenin bilgisini küçümserler, bu yüzden gerçeği hor görürler. Geleneğin ve devletin yasaları onlar içindir, bu yüzden insanlığı ve yaşamı etkilemeye devam etmektedirler. Nietzsche, kendi anti-peygamberini, yani Zerdüşt'ü var ederek bu duruma tepki göstermiştir. Zerdüşt kendisine takipçiler aramaz; istediği tek şey yol arkadaşlarıdır. En büyük arzusuysa yol arkadaşları tarafından aşılmaktır. Ancak o zaman onlarla bütünleşeceğini söyler.

Atatürk ve Atatürkçülük meselesi siyasal iktidarın taktik çıkışıyla hararetlenir gibi oldu. Yazılıyor, çiziliyor, konuşuluyor. İçlerinde işe yarar çözümlemeler olduğu gibi eski tas eski hamam takılanlar da var. Yazımızın bağlamıyla (da) ilişkili tezimiz şudur: Meselenin muhatapları ile meselenin kendisi arasında hakiki bilgiye dayalı ilişki olmadığından, tartışma daha ziyade kurgu alanda cereyan ediyor. Birikimleri, eylemleri, sözleri ve hedefleri belli Atatürk yerine, sevenleri tarafından idealize edilmiş, sevmeyenlerininse mutlak biçimde olumsuzladığı, yarı gerçek yarı hayali bir Atatürk ele alınıyor. Toplumsal bilincin düşüklüğüne, ülkenin siyaset geleneğine bakıldığında aslında anlaşılır durumlar. İktidar olma ya da iktidarda kalma hedefiniz varsa, kurucu vasfı herkesçe kabul edilen Atatürk'e olumlu/olumsuz manada dokunmadan hedefinize ulaşmanız zordur. Hedefiniz iktidarı ele geçirmek değil de, başaşağı seyreden yaşamı ayakları üzerine oturtmaksa, önderlere, liderlere temas etmenize gerek yoktur.

2002 senesine kadar memleketi yönetenler önce Kemalizm, ardından Atatürkçülük retoriklerini kullandılar. 2002'den beri memleketi yönetenlerse anti-Kemalizm ve anti-Atatürkçülük propagandasıyla iktidar oldular. Gelgelelim, olumsuzlukladıkları "kurucu lider" gerçeğini taktik icabı da olsa olumlamak gibi bir ironi yaşıyorlar. Zamanında Nazım'dan da dizeler okuduklarını hatırlayalım…

Atatürk, tarihin gerektirdiği değişimleri dönemin şartları çer-

çevesinde yapmaya çalışmış bir liderdi. "Cumhuriyet ve laiklik" vesile olduğu yaşamsal kazanımlardan sadece ikisidir. Ardından gelen kopukluk hakkında türlü nedenler öne sürülebilir. Ancak, Atatürk'ün izinden gidilmesi gerektiğini söyleyenlerin kendileri Atatürk'e yabancılaşmış vaziyetteler. Bu da onların ironisidir.

Bir varlığın bilgisine sahip olmadan onu önemsediğinizi iddia edemezsiniz. Varlığın bilgisine sahip olmak içinse onu her yönüyle ele almanız, dahası sorgulamanız gerekir. Aşmanız icap ederse de aşmalısınız. Nazım'ın dediği gibi; "Ben sadece ölen babamdan ileri, doğacak çocuğumdan geriyim." Cumhuriyet ve laiklik karşıtlarına gelince; Atatürk'e yabancılaşmak gibi bir sorunları hiç olmadı, zira hep yabancıydılar. Hal böyleyken, iki taraf da kurucu liderin hakiki kişiliğinden ziyade imgesel/hayali kişiliğini esas alarak siyaset yapmayı tercih etmekte, amiyane tabirle çuvallayıp durmaktalar.

Kızımın bana "hangi türde yazdığımı" sorması, benim de net cevap verememem kafama takılmıştı. Düzyazı türleri hakkında verdiği bilgilere göre; bir yazarın, kesin hükümlere varmadan ve okuyucuyu ikna etme çabası gütmeden kaleme aldığı yazılara "deneme" deniyormuş. Ancak, yazarın okuyucuya bir şeyler bildiğini hissettirmesi, içten olması gerekirmiş. Aksi halde yazar-okur etkileşiminin ve hakiki bilgiyi ortaklaşa var etmelerinin zemini ortadan kalkarmış.

Ona bu defa şöyle dedim: "Kızım sanırım ben deneme yazmaya çalışıyorum. En büyük arzum da bir gün bu yazdıklarımı yetersiz bulup beni eleştirmen."

Apolitiğin Bilinçdışı Dinamikleri

"İnsanları kandırmak, kandırıldıklarına inandırmaktan daha kolaydır."

Oscar Wilde

Sosyokültürel açıdan gelişmemiş ya da gerilemiş ülkelerde iktidar-muhalefet çatışmasında iktidar sahiplerinin manipülasyonları çoğu zaman işe yarar. Seçmenin algılarıyla oynamaktan sandıktaki el çabukluğuna kadar uzanan manipülatif süreçler reel/yerel politiğin de karşılığıdır. Nedenleri hakkında çeşitli fikirler öne sürülebilir. Ancak her fikir meselenin bilinçdışı boyutuna değinmek durumundadır. Bu bağlamda "Stockholm Sendromu" ve "Katharsis Etki" kavramlarına müracaat etmeyen fikirler eksiktir.

Stockholm Sendromu

Stockholm Sendromu'nun rehin alan ve rehin alınan olmak üzere iki tarafı var. Rehin alınan, içine düştüğü kötü koşullar karşısında önce panikler, sonra durumu kabullenir, gittikçe benimser, nihayet rehin alanın yanında yer alarak saf değiştirir. Kısacası, terk ettiği noktadaki kendisine ters düşmekten kaynaklanan "saçma" bir durum yaşamaya başlar. Kötü bir durum karşısında paniklemekten kötülüğü yaratanın safına geçmeye doğru evrilen bu ruh halinin kökeninde rehin alanın yenilmez olduğuna dair inanç yatar. Vatandaşın vatandaşa, emekçinin emekçiye, halkın

halka, hatta muhalifin muhalife düşmesinin bilinçdışı nedenlerinden biridir bu. Güçle, otoriteyle baş etmenin bilgisine sahip olmayınca mağdurların birbirlerini yemekten başka seçenekleri kalmaz. "Celladının bıçağını yalamak" deyiminin sadece sürü için söylenmeyip muhalefeti de bağladığını anlamak için azıcık düşünmek yeterlidir.

Katharsis Etki

Aristoteles'in Poetika'sından beri ruhsal arınma, çözülme, temizlenme türü duygulanımlar Katharsis Etki olarak anılmış, Freud'la belli bir biçim kazanmıştır. Katharsizm, bireylerin duygularını bastırmaktan kaynaklanan sıkıntılarını uygun bir alanda boşaltması demektir. New York'un suç oranı en yüksek bölgelerinden biri olan Harlem'de dövüş sporları salonlarının sayısı fazladır. Taşkınlık potansiyeli yüksek siyahi gençler bu salonlarda kum torbalarını döverken -dövdükleri şeyin yarı bilincinde- katharsis bir ilişki yaşayıp rahatlarlar. O "şey" bütün kötülüklerin sorumlusu beyaz adam da olabilir, anneye şiddet uygulayan baba da. Hitler gibi bir caninin bir milyon Alman'ı Nürnberg meydanına toplayıp "Heil Hitler!" diye bağırtabilmesinin altında da katharsis boşalma yatar. Kum torbalarını döven siyahi gençler ile bir ağızdan bağıran "Ari kitlenin" ortak yanları bilinçli düşünüp mantıklı değerlendirme yapamamalarıdır. Dolayısıyla yaşadıkları şey bir tür akıl tutulmasıdır. Michael Jackson sahneye çıktığında salya sümük ağlayan gençlerin durumu da benzerdir.

Hastalıklı Denge

Stockholm Sendromu'nun ve Katharsis Etki'nin -başta sosyal psikologlar ve siyaset bilimciler tarafından- ayrıntılı biçimde ele alınması gerekiyor. Toplumun yarısı siyasal iktidarın çekim alanında sandığa gidip gelirken, muhalifler aynı iktidar tarafından farklı şekilde koşullandırılmış vaziyette debeleniyorlar. Buna rağmen iktidar tabanıyla bağ kurmak zorundalar. Zira reel/yerel po-

litik süreç yıllardır hastalıklı bir dengede seyrediyor. Şeklen benzer bir denge ABD'de Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasında yaşanıyor. Ne ki, halkın kökten dönüştürme olanağını ve olasılığını ortadan kaldırdığı için sömürü koşullarının sürmesinden başka şeye hizmet etmiyor.

Siyasal iktidarların, yerlisi yabancısı, feodali moderni olabilir. Lakin hepsi özde birdir, hiçbiri tam demokratik değildir ve bir araya gelerek sistemik (küresel) iktidarın varlık koşullarını oluştururlar. Dolayısıyla çözümden ziyade sorun üretmeye meyillidirler.

Ülkedeki temel sorunları hatırlayalım: Laik ve seküler akıl kamusal alandan, bilimsel düşünce eğitimden tasfiye edilmektedir. Kişi hak ve özgürlükleri daraltılmıştır, olanlarsa Cumhuriyet'in kuruluş döneminden ve altmışlarla yetmişlerin siyasal kazanımlarından kalmadır; onlar da olağanüstü hal şartlarında çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerle erimeye yüz tutmuştur. Emek sömürüsünün ve doğa tahribatının önü açılmıştır. Parlamento etkisizleştirildiğinden, kuvvetler ayrılığı lağvedildiğinden, yasama, yargı ve yürütme mekanizmaları evrensel normlardan neredeyse kopmuştur. En kötüsü, toplumsal değerler, kültürel birikimler yok olma noktasına gelmiş; ahlaki çıta düşebildiği kadar düşmüştür. Mevcut demokratik zemin inceldiği gibi pek yakında asgarisini talep etmek de imkânsız hale gelecektir.

Ne Yapmalı?

Muhalifler olarak Stockholm Sendromu yaşayacak değiliz. Çok şükür, Katharsis Etki'ye kapılmayacak kadar aklımız da var. Kendilerini muhalif hatta konumlandıran tüm akademisyenlerin, bilim insanlarının, entelektüellerin, aydınların, sanatçıların, profesyonel ya da gönüllü siyasetçilerin, aktivistlerin, yurtseverlerin, otonomcuların vb. iktidarın güdümündeki kitleyle çatışmaktan vazgeçip onlarla bağ kurmanın yollarını bulmaları gerekiyor. Muhalefetin başka türlü genişleme şansı yok, varsa da sınırlı. Sağ

popülizmin din ve milliyetçilik temelli menfaatçi diline müracaat etmekten söz etmiyoruz; toplumun binlerce yılda yaşama zerk ettiği söz ve eylem bütünlüğünden söz ediyoruz. Arada köyüme gidip kafa dinliyorum. Kalan üç beş köylüyle -maruz kaldıkları siyasal yönlendirmelerden bağımsız- gerçek varoluş koşulları üzerinden ilişki kurulabildiğini fark ediyorum. Kurucu politikanın -bilinçdışı dinamiklerden, çıkar ilişkilerinden, aşkın ülkülerden ayrı olarak- yalnızca karşılıklı güven ve yardımlaşma zemininde mümkün olduğunu anlamak için daha kaç bin yıl geçmesi gerekiyor, merak ediyorum.

Küresel kapitalizmin çarkları uzun zamandır aksıyor. Siyasal iktidarlar devreye sokacak yeni manipülasyonlar arıyor. İnsanlar dönen dolaplardan bihaber ve fakat huzursuzlar. Geçenlerde kan tahlili için polikliniğe gittim. Otuzlu yaşlarda modern görünümlü bir sağlık teknisyeni kolumu sıyırırken "ülkenin gidişatını nasıl gördüğümü" sordu. "Berbat!" dedim. "Ben öyle düşünmüyorum. Bence kötü algısı yaratılıyor" dedi. Siyaseten uzlaşmamızın imkânsız olduğunu hissettiğimden ekonomiden dem vurdum: "Ekonomik parametreler de kötü ama" dedim. "Orada da art niyet var" dedi. Yabancı devletlerin ve yatırımcıların amacı hükümeti zor durumda bırakmakmış, o yüzden parayı kullanmıyorlarmış. Ben, "Bürokrasinin ve sermayenin kontrolü hükümetin elinde, artı, hükümet yanlısı yatırımcılar da parayı kullanmıyor, hatta yatırım yaparken farklı ülkeleri tercih ediyorlar" deyince sustu, "Geçmiş olsun" deyip sıradaki hastaya geçti.

Bireylerin ve kitlelerin bilincinden ziyade bilinçdışına hitap eden manipülasyon bir yönlendirme taktiğidir, yönetme tekniği değildir. İşe yaraması için (de) politik koşulların az çok olağan seyretmesi gerekir. Olağan şartlardan kasıt; iyi kötü işleyen bir yasama-yürütme-yargı sistemi, devlet bürokrasisi, seçim takvimi, toplumsal ve siyasal yaşam, süründüren fakat öldürmeyen bir enflasyon, kontrol altında tutulabilen bir cari açık ve baskılanmış bir işsizlik oranıdır. Yani, iktidar-muhalefet-sermaye dengesinin

ekonomi-politik karşılığı olan "müesses nizamın" varlık şartlarıdır. Müesses nizamsa, standart kapitalizmin bürokratik ve yapısal parçasından başka şey değildir. Memleketin şartları standart kapitalizmin de gerisinde seyrettiğinden yaşamakta olduğumuz musibetin adı vahşi kapitalizmdir, ancak o da çöküşe geçmiştir.

Bakiye İyinin Gizli Hukuku

"Halk adalete inanmaz hale geldiğinde rejim mahkûm olmuş demektir."

Montesquieu

İnsanlığın iyiye gitmediği malum. Lakin bugünlere gelmesini sağlayan bakiye bir iyiliği bünyesinde barındırdığı da kesin. İyiliğin göreceli oluşu, ortak bir iyilik algısının oluşturulamayacağı anlamına gelmediği gibi, toplumdaki bakiye iyinin varlığına bakarak ortak bir iyilik algısı yaratmak da mümkün. Zira herkese az çok bulaşmış bir gerçeklikten söz ediyoruz.

Onca kötülüğe rağmen hayata tutunmasını bilen "bakiye iyi," beklenmedik bir anda ve biçimde ortaya çıkar; "insanlık ölmemiş" deriz. Adeta ortak bir konsensüsle korunan doğal yasaları, kendiliğinden işleyişi, otomatik hükümleri vardır. Hukukta genel irade kuramına karşılık gelen Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi"ni akla getirmekle birlikte, daha çok Spinoza'nın doğal etiğini çağrıştırdığından kâh görünür, kâh gizlenir. Doğası gereği varlığını devam ettirmek isteyen İnsanoğlunun "gizli hukuku" da denebilir. Başka varlıkların haklarını gaspetmeden gösterilen bütün çabaların toplamı toplumdaki bakiye iyinin de karşılığıdır. Ne kadar olduğunu bilemiyoruz artık.

Kapitalizm bakiye iyiyi şişirip kendi yapısına ve yasalarına uygun hale getirmeye çalışsa da "özü" değişmeden kalır. Kötülüğün

tek başına var olmasının olanağını ortadan kaldıran bir "özdür" bu. Dolayısıyla bakiye iyi, kapitalizmin de güvencesidir. Tuhaf gelebilir ama böyle.

Yok ederek var olmak kapitalizme, kapitalistlere içkindir. Buna rağmen her kapitalist, yok edeceği şeyler tükenmeye yüz tuttuğunda mecburen frene basar. Varlığı, birilerinin ve tabiatın asgari ölçülerde var olmasına bağlıdır. (Yapay zekâlı) robotlar tek başlarına kapitalistleri kurtaramazlar; zira üretim maliyetlerini düşürseler bile "artı değer" üretemezler. En kötüsü müşteri değildirler. Hata yapma olasılıkları son derece düşüktür, lakin hata olmazsa gelişme de olmaz. Ayrıca robotlar moral değer ve iyilik üretemezler. İşin o kısmı insana aittir.

Kapitalizm ömrünü uzatabilmek için yarattığı olumsuz tabloyu görece iyileştirmek durumundadır. Bunun için türlü reformları, revizyonları devreye sokar. İdeologları, ekonomistleri, siyaset bilimcileri vb. canla başla yeni tezler üretirler. Disiplinin ve kontrolün güvencesi olan eğitim ve hukuk sistemi her defasında elden geçirilir. İş -eğitim ve hukuk yoluyla- iyinin derinleştirilmesine ve genişletilmesine gelince sistem "error" verir.

Her yurttaş eleştirel referanslara sahip olmayabilir. Ancak kolektif bilincin kadim normlarına sahiptir, farkında olmayabilir. Bireylerin ve toplumun özgürlüğü, esenliği için norm oluşturmaya çalışan politik-felsefenin yola çıktığı ve kalıcı kılmak istediği noktalardan biri budur. Bunun için toplumun bağrındaki bakiye iyi ile bireyin arasına giren engelleri deşifre eder; her türlü otoriteyi, olguyu sorgular. Bu bağlamda kapitalizmi sorgulamak, kendisini var eden altyapı ilişkilerini ve üstyapı kurumlarını sorgulamaktır. Mevcut haliyle hukuk o kurumların başında gelir.

Delil mi?

Ortalama bir yurttaşa "Delil nedir?" diye sorulduğunda şu minvalde bir cevap vermesi beklenir: "Delil, aranılan ya da iddia edilen gerçeğe ulaşılmasını sağlayan emaredir." Aynı soruyu bir

hukukçuya sorduğunuzda alacağınız cevap şöyle olacaktır: "Adli veya idari bir soruşturmada ilgili makamın bir olayın aydınlatılmasına katkısı olabileceği düşüncesiyle dikkate aldığı her türlü unsurdur." Tanımdaki "her türlü unsur" ifadesi bilinmeyenin ortaya çıkarılmasında işleri kolaylaştırırken, kimi zaman sapla samanın karışmasına, kafaların bulanmasına, en kötüsü vicdanların kararmasına da neden olabilir. Meseleye delillerin karartılması ihtimalini de eklersek hukukun işinin o kadar kolay olmadığını anlarız. Bu yüzden hüküm vermek her babayiğidin harcı değildir. Gelin görün ki, binlerce masum insan sözde hukuk adına senelerce haksız yere hapis yatmış, hâlâ da yatmaktadır.

Hukukun açmazları sadece delil kavramına yönelik olumsuzluklardan kaynaklanmaz. İşin bir de yapısal tarafı var. Yasaların kimler tarafından yapıldığı, yargı ve yürütmeyle ilgili süreçlerin kimler tarafından yönetildiği genel açmazın büyüklüğünü belirlerken, adaletin hangi merciden nasıl talep edileceği de ayrı bir dert olarak önümüzde durmaktadır.

Fransız düşünür Bergson her insanın olumlu amaçlara yönelik güdüler taşıdığından, yurttaşı Rousseau da insanın özündeki iyilikten söz eder. Benzeri tespitler mevcut hukuka ne oranda nüfuz etmiştir bilemeyiz. Lakin toplumdaki üretim ilişkilerinin -hukuk başta- bütün bir üstyapıyı etkilediğini Marx'tan beri biliyoruz. İşin kötüsü iyi niyetli iktidarlar da bu gerçeğin önüne geçemeyebilir. Zira her iktidar kendisini var eden toplumsal ilişkilerin sürmesi için hukuka ve hukukçulara form vermeye meyillidir. Özellikle baskıcı iktidarların doğası bunu gerektirir.

Delil kavramına dönecek olursak: Söz gelimi, ses kaydının delilden sayılması için maddi delillerle desteklenmesi gerekir; üçüncü şahısların tanıklığına başvurmak, varsa resmî evrakları ya da görselleri devreye sokmak gibi. Ancak bütün deliller karartılabilir (yok edilebilir), saklanabilir, değiştirilebilir. Düğümün çözümünde ilgili makamlara hız kazandırması beklenen "her türlü unsur" birer engel olup çıkabilir, hatta kendileri suç unsuruna dönüşebilirler.

Hukukun iyi-kötü işlemesi için açmazlarına takılmamak, yasa yapıcıların, yasaları uygulayanların ve hüküm verenlerin her koşulda adil olduklarını varsaymak mı gerekir? İyi-kötü çalışan bir hukuk sistemine herkes her zaman ihtiyaç duyacağına göre öyle olmalıdır. Aksi halde, ya tanrısal adaletten, ya tanrının yeryüzündeki temsilcisi bir hükümdarın adaletinden, ya da tanrının ve hükümdarın kurumsal uzantısından başka şey olmayan baskıcı bir devletin adaletinden medet ummak durumunda kalınır.

Yukarıda belirtilen adalet seçeneklerini işine geldiği gibi "sekülerize" etmiş; alt metinlerinde -insanın özündeki iyilik yerine- muhtelif baskı unsurlarını kollayan bir hukuk sistemi toplumun pragmatik akılları tarafından kabul görse bile bakiye iyide kalmayı tercih eden kurucu akılları ikna etmede yetersiz kalabilir. Hal böyleyken mevcut durumun (da) gerisine düşmemek için ne yapmak gerekir?

Ne yazık ki reel politiğin bulanık sularına açılmak durumundayız. Ve fakat kurumsal muhalefetin peşine takılmak zorunda değiliz. Bu bir çelişki değil. Malum sularda iktidar adasını hedefleyenlerin rotasına girmek, çözmeye çalıştığımız hukuki açmazları ve sistemik hukuku pekiştirmek gibi çok daha derin çelişkilerin doğmasına neden olmaktadır. Basitçe, kendi yurttaşlık bilincimize sahip çıkmaktan; aklımızla vicdanımızı daha yoğun kullanarak kapitalizmin sözde iyileştirme politikalarını reddetmekten söz ediyoruz. Bunun için Bergson'u, Rousseau'yu, Marx'ı ve daha yüzlerce değeri yalayıp yutmamız gerekmiyor. Onlar -kabul görseler de görmeseler de- Çinli bir işçinin, Amerikalı bir üniversite öğrencisinin, Avrupalı bir sanatçının, Hindistanlı bir köylünün ya da Türkiyeli bir ev kadınının maddi varoluşunda zaten mevcutlar.

Gelinen noktada ortalama yurttaşlık bilinci iki şeyi zorunlu kılıyor: 1) Güvenilir bir hukuk sistemi için toplumun üretim ilişkilerini yeniden düzenlemek, bunun için mücadele etmek. 2) Yasa yapıcılar, yasaları uygulayanlar ve hüküm verenler arasında çıkar bağlarının olmadığı bir kuvvetler ayrılığı sisteminde ayak diremek.

Deliller konusuna son kez dönelim: Normal şartlarda üzerin-

de kurum logosunun, bölüm kaşesinin ve yetkili imzaların olduğu resmî evraklar birinci derece delil kabul edilir. Normal olmayan şartlarda ise bu tür belgeler delilden sayılmazken, çok daha derme çatma olanları delil muamelesi görebilirler. Öte yandan, ses kayıtlarının tek başlarına delilden sayılmamaları yurttaşlar üzerinde yarattıkları psikolojik etkiyi azaltmaz. Her gün sesini duyduğunuz insanların kapalı kapılar ardında yaptıkları "usulsüz konuşmalar" yasalar nezdinde itibarlı pek çok delilden daha etkileyici olabilir. Etkileyici değilmiş gibi görünmelerinin nedeni siyasi atmosferden kaynaklanan algı kapanmaları ve sapmalarıdır. Şayet ses kayıtları gerçekseler bir gün kendi maddi delilleriyle muhakkak buluşurlar. Bütün bu delillerin "muhataplarına" destek verenler zinhar etkilenmemiş görünebilir. Zira destek verdikleri insanlarla kurdukları bağ -madden beslenenler hariç- büyük ölçüde duygusal, psikolojik saiklere dayanır. Normal bir yurttaştan beklenmeyen bu bağlanma biçimi -hayalkırıklıklarının üstesinden gelebilmek için- kimi savunma mekanizmalarının devreye girmesine, hatta "üç maymunu" oynamaya neden olur. Sevdiğiniz birinin, birilerinin, aleni yanlışlarına tanık olmak inciticidir. Bu tür durumlarda bilinç yerini bilinçdışına ya da "yarı bilince" bırakır. Lakin duygusal, psikolojik yer değiştirmelerin ve yerine koymaların da bir limiti, bir opsiyonu vardır.

Kişiye, kişilere, lidere, partiye vs. bağlanmanın köken nedenleri bireysel ve toplumsal psikolojinin alanına girmekle birlikte kuşkusuz ideolojik, politik beklentiler de belirleyicidir. Bir ayağı bilinçdışının, öbür ayağı (yarı)bilincin zeminine basan bu ilişki biçiminde seçmen, büyük yolsuzluklar, maddi-manevi suistimaller, gayri ahlaki tutum ve davranışlar, ideolojik-politik hedeflerin dışına çıkmalar ya da tamamen terk etmeler türünden nahoş durumlar karşısında "tamam mı devam mı" sorusunu er ya da geç sorar. Çünkü toplumsal yaşamda barındığını iddia ettiğimiz "gizli hukukun" kuralları içten içe çalışır, ortak varoluşun sürmesi için çalışmak durumundadır.

Politik-Metabolik Yarılma

"Bana bir kapitalist gösterin, ben size bir kan emici göstereyim."

Malcolm X

Canlı bir organizmada enerjiyi ve hareketi sağlayan biyolojik ve kimyasal tepkimelerin tamamı metabolizma kavramıyla açıklanır. Besin girdilerinin vücutta ayrışması, sindirilmesi ve dışarı atılması metabolik faaliyetlerin kapsamını oluşturur. Eksik, fazla ya da zararlı girdiler organizmada muhtelif yıkımlara, hatta ölüme neden olur.

Platon, insan ruhunun iştah, tutkular ve akıl olmak üzere üç öğeden oluştuğunu, ancak öğelerden birinin diğer ikisinden daha baskın olduğunu söyler. Buna göre kimileri iştahı, kimileri tutkuları, kimileri aklı öne çıkararak yaşar. İştahı mideyle, tutkuları kalple, aklı beyinle özdeşleştiren filozof, devletin ve toplumun da bu üç organdan oluştuğunu ve devasa bir insana benzediğini iddia eder. Toplumu yukarıdan aşağıya sınıflara (kastlara) ayıran ve günümüz devlet/toplum yapısına etkide bulunan Platon'a bu konuda katılamıyoruz. Ancak ortada organik bir yapı varsa, yapının yaşamsal etkinliğinin sürmesine hizmet eden, girdisi çıktısına denk metabolik faaliyetler de olmalıdır. Sınıflı yapılarda girdiler çıktılara eşit değildir; sınıfsız bir yapıdaysa bu dengenin sağlanması pekâlâ mümkündür.

Marx, toplum-doğa ilişkisinin insan emeği tarafından belirlendiğini ve metabolik bir ilişki olduğunu söyler. Toplum ihtiyacı kadarını doğadan aldığında hem kendi varlığını hem de doğanın varlığını gözetmiş olur. Hayvanlarınsa metabolik bütünlüğe katkıları içgüdüseldir. Misal; aslan avladığı ceylandan karnını doyuracak eti aldıktan sonra çeker gider, kalanı diğer hayvanlar yer. Ardıç kuşu ardıç ağacının meyvelerini yerken tohumlarını etrafa saçar, gittiği yere de dışkısını bırakarak ardıç ağaçlarının üremesine katkıda bulunur.

Dramatik Kopuş

Hayvanlar âlemindeki süreç milyonlarca yıl önce nasıl başladıysa öyle devam etmektedir. İnsanlar âlemindeyse dramatik bir kopuş yaşanmıştır. Üretim ilişkilerinin değişmesiyle birlikte "ihtiyaç" için üretimden "Pazar" için üretime geçilmiş, Marx'ın tabiriyle *metabolik yarılma* başlamıştır. Kabaca 17. yüzyılda başlayan bu yarılma, Fikret Başkaya'nın ifadesiyle "bir sömürü metabolizması olarak işleyen kapitalizmin" doğuşunun ve semirmeye başlamasının miladıdır.

Dramatik kopuşun faili -diğer canlılarda bulunmayan- akıldır. Hiyerarşik devlet/toplum geleneğini ve ayrıcalıklı azınlığı var eden insan aklı, hem bakiye çoğunluğa, hem de doğaya hükmetmeye başlamıştır. %100'ün aklı gibi davranmadığı, doğanın bir parçası gibi hissetmediği sürece yaşamı (Bios) tehdit etmeye devam edecektir. Her şeye rağmen çözüm yine aklın kendisindedir.

Orta Çağ'ın karanlığından kurtulmak ve bilimin önünü açmak için aklın öne çıkarılması felsefi ve teknik bir zorunluluktu. Devamında yaşanan sıkıntılarsa ekonomi-politik güç dengelerinin egemenler lehine bozulmasıyla ilgilidir. Olumsuz gelişmeler daha önceki feodal yapıları olumlamayı gerektirmez. O dönemler sömürü ilişkilerinin feodal, dinsel yapıda cereyan ettiği prekapitalist dönemlerdi; Rönesans, Reform ve Aydınlanma ile birlikte insanlığın gelişen aklı, kültürü karşısında aşılmaya mahkûmdu,

büyük ölçüde aşıldı. Feodalizmden ve siyasal dinden günümüze ulaşanlar biraz kendiliğindendir, çokça sömürü siyaseti sayesindedir. Zira akıl ile somut çelişkilerin, göz ile çıplak gerçeklerin, burun ile barut kokularının, kulak ile insan çığlıklarının arasına giren sisli puslu olgular her zaman kapitalizmin işine yararlar. Ancak sistem çöküşe geçmiştir. Sistemin etik/politik karşıtı olan sınıfsız/yatay topluma nasıl geçileceğine daha fazla akıl yormak insanlığın ve doğanın hayrınadır. Geçilip geçilemeyeceği ne bu yazının konusudur, ne de başka yazılarımızın konusu olacaktır.

İngiliz iktisatçı R. Malthus 200 yıl önce, "Yiyecekler aritmetik artarken nüfusun geometrik artışı medeniyetin sonunu getirecektir" demiş. İş bu tespitle -kapitalizmin bekası için- yoksulların doğurganlık oranını yasalarla kontrol altına alma önerisi -tarımsal teknolojilerin gelişmesi sayesinde- anakronizmin sularına gömülmüştür. Amerikalı sosyal bilimci F. Fukuyama ise 1989'da yayımladığı makalede, soğuk savaşın bitmesiyle birlikte liberalizmin galibiyetini muştulamış, tarihin sonunun geldiğini iddia etmişti. Malthus'un ve Fukuyama'nın kerameti kendinden menkul tezlerini bir kenara bırakalım. Zira hakiki bilime ve felsefeye göre; insanlığın yegâne ortak değeri ve yaratımın, üretimin temel öğesi olan emek var olduğu sürece üretim ilişkileri ile üretici güçlerin mücadelesi de sürer. Dolayısıyla ne medeniyetin ne de tarihin sonundan söz edilebilir. Diğer taraftan -kapitalizmin yıkım siyasetinden ötürü- ekolojik tahribatın tamiratı güç boyutlara ulaşması, doğanın ve insanlığın tehdit altında olduğu uyarısını yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yabancılaşmamış emeğin özneliğinde gerçekleşecek planlı üretim ve tüketim koşulları insanlığın ve doğanın tek güvencesidir.

"Katı olan her şey buharlaşıyor; kutsal olan her şey dünyevileşiyor; sonunda insanlar kendi hayatlarının gerçek koşullarıyla yüzleşmeye zorlanıyorlar."[31]

Komünist Manifesto'nun bu ünlü ifadesinin işaret ettikleri

31 Komünist Manifesto, K. Marx, F. Engels, Çev. Celal Üster, Nur Deriş, Can Yayınları

hakkında sayısız örnek verilebilir. Biz güncel bir örnekle yetinelim: Siyasal iktidar taktik bir hamle olarak imam hatip liselerinin sayısını kademeli biçimde artırdı. Ancak, ilk zamanlar kontenjan sorunu yaşanmasa da sonradan %69 oranında boşluk oluştu. Zira üniversite sınavlarında en başarısız öğrenciler imam hatip liselerinden çıktı. Vaziyet böyleyken mütedeyyin veliler de "kutsi" bir projeye dünyevi bakmak zorunda kalarak kendi hayatlarının gerçek koşullarıyla yüzleşmeyi tercih ettiler.

Komünist Menifesto'daki ifadeler toplumsal dönüşümün ilerici doğasına gönderme yaptığı için iyi hissettiriyor. Ancak kronikleşen kötümserliğimizden kurtulmamıza yetmiyor. Marx ve Engels'in tespitleri yanlış ya da eksik olduğundan değil, sonrasında verilen mücadelelerin yetersizliği iyimserliğimizi baltaladığından.

Kapitalist metabolizmanın sürdürülemezlik sorunu kapitalistleri taktik açıdan esnemeye, hatta karşıt metabolizmaları dikkate almaya zorlar. Kriz anlarındaysa -bürokratik, politik ve askerî gücü ellerinde tuttuklarından- doğrudan baskı uygularlar. Kapitalizmin bu formatif ve normatif değişkenlikleri karşısında muhaliflerin mücadele araçlarını yeterince güncelleyememesi kronik kötümserliklerinin bir diğer nedenidir.

Metabolik süreçler normal koşullarda yapıcıdır. Sömürgen aklın devrede olduğu anormal koşullarda ise işler tersine dönmüştür: Endüstriyel atıklara ve tarımsal ilaçlara bağlı toksinler, genetiği değiştirilmiş gıdalar, iş yükünden kaynaklanan stres vb. kronik hastalıkların oranında artışa neden olurken fosil yakıt kullanımından ve karbon döngüsünün bozulmasından kaynaklananiklim değişikliği aşırı atmosfer olaylarını, ekolojik sorunları tetiklemektedir. Paranın, çıkar ilişkilerinin merkezde olduğu bir sosyo-kültürel yapı ise mevcut ahlaka ve hukuka zarar verirken suistimallerin ve suç oranlarının artmasına neden olmaktadır. Kapitalizm bu yıkıcı süreçlerden beslenen sistemin adıdır. Ancak olumsuzlukları gizlemesini, yeri geldiğinde dayatmasını da iyi bilir; kendisini -siyaseten- konumlandırış tarzı böyledir. Bugün

yerküredeki siyasal iktidarların neredeyse tamamı kapitalizmin yönetimsel/bürokratik görüngülerinden başka şey değildir.

Üç Maymun

İki yüz elli yıl önce Avrupa'da başlayan, bugün farklı biçimlerde devam eden maddi/manevi sömürü çevresel koşullarla birlikte toplumsal etiği de tahrip etmektedir. Ülkemizde, moderninden muhafazakârına, eğitimlisinden eğitimsizine, nüfusun yarısından fazlası "üç maymunu" oynamakla meşguldür. Burunlarının dibinde çocuklar istismar edilirken, göç yollarında ve tedariksiz hastanelerde insanlar can verirken, ne sistemi ne de sorumluları sorgulamak zahmetine girmektedirler. Kararan vicdanlarına ulaşma şansımız olmadığı için akıllarını başlarına almalarını bekliyoruz. Kendi çocuklarıyla birlikte bütün bir yaşam tehdit altında çünkü!

Doğru muhalefetin nasıl olması gerektiği ve kurucu politikanın ne anlama geldiği sorularını her defasında kendimize sormamız, cevaplarını da vermemiz gerekiyor. "Büyük resmi" görmenin küçük resimlere takılıp kalmaktan daha önemli olduğunu akıldan çıkarmamalıyız. İçine çekildiğimiz kontrol alanlarını terk etme lüksümüz olmadığına göre sistemi içeriden dönüştürmenin koşullarını bulmak durumundayız. Hal böyleyken meseleyi siyasal iktidarla sınırlandırmak, çözümü de muhtelif ittifaklarda aramak -Nietzsche'nin deyimiyle- sahte umutlar üzerinden işkencenin süresini uzatmaktan başka işe yaramaz.

Metabolik yarılmayı durdurmanın yolu politik yarılmayı durdurmaktan geçiyor. Her şeyin değişime yazgılı olduğu yasasını, doğru müdahalelerle fiili durumun insanileştirilebileceği bilincini, omurgasız bir sistem karşısında açık uçlu yöntemlerin denenmesi gerekliliğini, en önemlisi, karanlığın eninde sonunda aydınlığa evrileceği inancını hayata geçirmekten başka çaremiz bulunmuyor.

Hakikat Masal Değildir

"Evrenin masallık bir yanı kalmadı. En güzel masal olan Avrupa ölü; işte hakikat! Hakikat asla masal olmamıştır."

Thomas Bernhard

Aynı bağlama ait yakın kavramlar özenle ele alınmazlarsa önce içerikleri zayıflar, derken birbirlerinin yerine kullanılmaya başlarlar. Bilginin sağlıklı aktarımı kavramların doğru kullanımıyla mümkündür. Bunun için sözlük anlamlarını bilmek yetmez, işaret ettikleri olayları da (doğru) idrak edebilmek gerekir. "Gerçek" ve "hakikat" o kavramlardan ikisidir.

Başta felsefe, bütün entelektüel disiplinlerin en karmaşık konularından biri "gerçeğin" ne olduğudur. Meseleye ilk Antik Çağ filozofları kafa yormuş; kendilerinden sonra ortaya atılan tezleri de belirlemişlerdir. Heraklit'e göre gerçek bir "oluş" halidir; akıl ve mantık yoluyla idrak edilebilir. Protogaras gerçeğin insandan insana değiştiğini söyler. Platon, çevremizdeki nesnelerden ziyade onların zihnimizdeki fikirlerinin (idea) gerçek olduğunu iddia etmiştir. Aristo, akıl ve mantık yoluyla idrak edilen şeye -hakikat anlamına gelen- "gerçeklik" diyerek meseleye farklı bir boyut getirmiştir.

Politik olayların art/derin bilgisine sahip olmayan biri olup bitenleri "hakikatmiş" gibi algılar, tavrını da ona göre koyar. Dolayısıyla eğitim herkes için şarttır. Gelgelelim eğitimli olmak bilinç-

li olmanın yeter şartı değildir. Tahsil görmek görünür gerçeğin algılanmasına yetebilir, lakin hakikati idrak etmek başka yetiler gerektirir. Bu bağlamda, seküler aklın ve politik sağduyunun zayıfladığı, at iziyle it izinin karıştığı jeopolitik iklimlerde bir yönetme taktiği olan manipülasyon ile yönetme pratiklerinin toplamı olan reel politika arasındaki ilişki sanıldığından daha güçlüdür, gücünü de bilgisizlik ile bilinçsizliğin sinerjisinden alır.

Gerçek ve Hakikat

Gerçek ve hakikat kavramları arasındaki farkı ortaya koymanın kestirme yollarından biri farklı dillerdeki karşılıklarına bakmak olabilir. "Gerçek" kavramı İngilizcede "real" olarak geçer, onun da karşılığı "güncel"dir. "Hakikat"in İngilizce karşılığı ise gerçeklik, doğruluk, haklılık, dürüstlük anlamlarına gelen "truth"dır. Ancak bir karşılığı daha var, o da "bütünlük" anlamına gelen "integrity." Bütünlük kavramı evrensele gönderme yaptığından, hakikatin, aynı zamanda bir ilkeye (norma) karşılık geldiğini, bu yüzden bütün kültürlerin, konjonktürlerin üzerinde olduğunu iddia etmek mümkündür. Örneğin, yaşama kaynaklık eden gezegen olarak "Güneş hakikati", Azteklerin, kendisine kurbanlar sunulan "Tanrı Güneş" gerçeğinin üzerindedir.

"Gerçek" kavramı duyularla algılandığından görünür özelliğe sahiptir. Gerçeğin bu özelliği onun görüntüden ibaret kılınmasını da kolaylaştırır. Dolayısıyla -hakikatin ilkeselliğinden (normatifliğinden) farklı olarak- gerçeğin biçimsel (formatif) yapısı, belirsiz, tekinsiz ve tartışılabilir olabilir. Buna rağmen her gerçek, kendisini yadsıyan ya da destekleyen bir hakikatle bağlantı halindedir. Bu bağlantıyı ancak (etik) bütünlüğü idrak edebilen bilinçler kurabilir.

Gerçeğin tartışılabilir oluşuna karşın hakikatin tartışılması büyük ölçüde abestir. Aztekler'in kutsallık atfettiği "kan akıtma" ayininin bugünün Meksikalıları için tüyler ürpertici olduğunu tahmin etmek güç değil. Oysa yaşamın kaynağı olan Güneş ha-

kikati Aztekler ve Meksikalılar için aynıdır, değişen şey bilinç yapılarıdır. Gelgelelim, kan akıtma geleneğinin akıl dışılığı ve tüyler ürperticiliği, kanlı canlı bir gerçek olan bu ritüeli yok saymamıza yetmez. Peşinden gelen marazları tedavülden kaldırmak için anti-tezleri olan hakikatlere ulaşmak gerekir, o da ancak öncül gerçeğin içinden geçmekle mümkündür. Dolayısıyla trajedilerin sürmesine katkı sunan "yanlış tavırların" gerçek birer veri olduğunu kabul etmek (de) gerekir. Zira hakikat, olgulara, olaylara, süreçlere, nesnelere vb. karşılık gelen "gerçek" kavramının bilincimizdeki yansımasından başka şey değildir.

Bilinç bir aynadır, sırrının kalitesi önemlidir, onu da belirleyen kültürdür. Kültür ise pratik ve teorik emeğin zaman içinde yarattığı değerlerin, bunların aktarımında kullanılan araçların tümüdür. Kültürün tarifindeki "pratik" kavramı gerçeğe tekabül ettiğine göre, teori, hakikatin bir parçası olduğu ölçüde anlamlıdır; peşinden gelen kültürün sahiciliğini belirler, böylece çember kapanır. Hal böyleyken, pratik ile teori arasındaki yapısal uyum, aynı anda hem pratiği hem de teoriyi besler ve (politik) varoluşun iki ayağını güçlendirir. Ancak ilk hareket her zaman pratikten teoriye doğru gerçekleşir. Dolayısıyla pratiği teoriye uydurmaktan ziyade, teorinin pratikle uyumlu olup olmadığını gözetmek gerekir ki yegâne hakikatimiz olan toplumsal varoluşumuz gerçekleşebilsin.

Gerçek ile hakikat arasındaki ilişkinin pratik ve teorik düzlemde birbirlerini beslemeleri kolektif aklın güçlenmesini sağlar. Bireyin biyopsikososyal bütünlüğü ve toplumun bekası için adeta antikor üreten "kolektif aklın" zayıflaması, politik etiğin zayıflamasına neden olur. Kolektif aklın zıddında konumlanan "iktidar aklı" ise gerçek ile hakikat arasındaki ilişkiyi bir "pim" seviyesine indirger; oluşan makası da manipülasyona uygun açıda tutmaya çalışır. Açı daralırsa gerçek ile hakikat arasındaki fark küçülür, işler iktidar açısından zorlaşır. Açı aşırı genişlerse gerçek ile hakikat arasındaki fark büyür, manipülasyon için gerekli olan asgari zemin ortadan kalkar. Manipülasyonla hedeflenen şey; kitlelerin

politik kavrayışını zayıflatmak, kolay yönetilmelerini sağlamaktır. Ancak zayıflayan sadece toplumsal kavrayış değildir. İç/dış siyasetten ekonomiye, spordan sanata, bilimden kültüre bütün süreçler zayıflar. Zira hiçbir iktidar, kitle yönetiminin -hakikatte- yönetişim anlamına geldiğini kabul etmez. İktidarların gerçeği sadece yönetmektir. Aksi halde muktedir olmanın rantından yararlanamazlar.

Süreçler zayıflarken iktidarın aynı kalması, hakikat ile gerçek makasını belli açıda tutan manipülasyonların gücünden kaynaklanır. Ancak yalancının mumunun yatsıdan sonra (da) yanmaya devam etmesi sabah namazına kadar yanacağı anlamına gelmez. Mum nesne olarak gerçektir, eninde sonunda bitecek olmasıysa onun hakikatidir. Özellikle yarı demokratik toplumlarda manipülasyonla sonuç almak kolaydır. Zira demokrasinin ve demokratik süreçlerin kendileri birer manipülasyona dönüşmüştür. Kurumsal muhalefetin itirazları demokrasiden ziyade demokrasinin manipülatif tarafını güçlendirmekten başka şeye hizmet etmez. Manipülasyonun türünü ve derecesini konjonktür belirler ve "temsilin" topluma hizmet ettiği aldatmacasından, sandıkta yapılan cambazlıklara kadar değişir.

Kapitalizm yanlısı yahut kapitalizmle derdi olmayan ideologlar politikanın yalnızca liberal demokrasilerde "yapılabileceği" gerçeğinden söz etmeyi severler. Hakikatte yapılansa kriz yönetimidir. Sistemik eğitimin ve baskın (hegemonik) kültürün ürettiği bilinç bulanıklığı siyasal iktidarın ve kurumsal muhalefetin yanlışlarıyla birleşince yönetme krizi derinleşir, risk büyür. Büyüyen risk karşısında manipülasyonun dozu mecburen artırılır. Hükümet zamanla parti-devlete dönüşebilir, hatta liderinin bedeninde cisimleşebilir. Kontrol toplumunun ayarları baskı toplumuna çevrilir, özgürlükler biter. Yasalara yaslanarak sertleşme yoluna gidilir. İçerideki ve dışarıdaki kaotik süreçlerden, kutuplaşmalardan medet umulur. Velhasıl üst yönetimin iddia ettiği "muasır medeniyet", "asr-ı saadet", "megali idea" türü ütopyalar tersine

dönerek distopik bir hal alır. Ancak manipülasyon her durumda zorunludur. Zira meşruluk açmazı, maşeri vicdan hakikati, Demokles'in Kılıcı gibi hükümet edenlerin tepesinde öylece durur.

Gilles Deleuze, "Hakikat, onu yeniden üretme arzumuzla ilişkilidir" diyerek, hakikatin yeniden üretilebilen boyutuna ve yenilenmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Yakında kaybettiğimiz değerli yazar Ursula K. Le Guin de, en doğal, en temel haklarımızdan olan özgürlüğün yaratımı için, hakikat ile (verili) gerçeğin çelişkisini hakikati yeniden kurgulayarak vermeyi denemiş ve değerli eserler yaratmıştır. Bir ödül konuşmasında şöyle der: "*Şu anki yaşamımızın alternatiflerini ve korkuya kapılmış toplumumuzun içyüzünü varoluşun başka yollarına kadar görebilen ve umut için hakiki dayanaklar hayal edebilen yazarların seslerini isteyeceğimiz zor zamanlar geliyor. Özgürlüğü anımsayabilecek yazarlara ihtiyaç duyacağız. Şairlere, hayalperestlere; daha büyük bir hakikatin gerçekçilerine*."

Açılışı Thomas Bernhard'ın sözleriyle yaptık, onunla kapatalım: "Daima 'ama' diyecek birileri olmalıdır. Oysa hep her şeyi belirleyen birileri oluyor. 'Hakikat', aslında sadece bir 'ama' ekleyip cümleyi tamamlamaktır."

Polit-ilik

"İnsan insana nasıl hükmeder Winston?" Winston biraz düşünüp "Acı çektirerek" dedi.

1984, George Orwell

Politbüro SSCB döneminde parti politikalarını belirleyen en üst organdı; 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla sona erdi... Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in gelecek başkanlık dönemi için "ideolojik destek ve yeni ekip oluşturma" arayışları içinde olduğu, bu sebeple "Politbüro 2.0" tartışmaları başlattığı söyleniyor.

Ne Politbüro'nun geçmiş faaliyetlerini yorumlamak, ne de Rusya'nın mutat başkanının destek arayışları hakkında güncel değerlendirmeler yapmak niyetindeyiz. Niyetimiz; "politika belirleyen büro" olarak da açabileceğimiz "polit-büro" kavramından yola çıkarak bir deneme kaleme almak, mümkünse daha işe yarar bir kavramın içini doldurmaya çalışmak.

Kemik iliği -başta kan hücreleri olmak üzere- her tür hücreyi üreten bir fabrikaya benzetilebilir. İliğin işlevini yerine getirememesi sağlıklı bir ilikle değiştirilmesini gerektirir. Toplum sağlığı hakkında fikir yürütmeye çalıştığımızdan tıbbi bir analoji yapalım; kavramımızı, "politika üreten ilik" anlamında "polit-ilik" olarak tespit edelim. Dolayısıyla yazımız, politika belirleyen bütün tepe organlarının varlık nedenlerine kuşkuyla bakılması esasına dayanmakta, muhalefetin ihtiyaç duyduğu taze kanı üretecek "polit-iliğin" naklini el birliğiyle gerçekleştirmeyi önermektedir.

Örümceğin Niyeti

Politik değişkenlerin iyice çeşitlendiği günümüzde kurumsal muhalefet sathındaki bildik ezberler ve yöntemler siyasal iktidarları yerinden etmede yeterli olmadıklarından, farklı tezlerle, pratiklerle desteklenmeleri zorunludur. Hele ki meseleyi sağ popülist dilin ele geçirilmesi çabalarına indirgemek, varlığından rahatsızlık duyulan siyasal iktidarın varlığına tesir edememek açmazından kurtulmayı güçleştirmektedir. Bu handikaplı durum, hem siyasal iktidarı, hem de onu ayakta tutan kısır dengeyi -istemeden- korumak anlamına gelmektedir ki iktidarın istediği tam da budur. Avını ağına düşüren örümceğin avını tamamen yemek gibi bir niyeti yoktur. Ağında takılı kalmasını sağlayarak kısmi felce uğratmak, böylece kontrolünü kolaylaştırmak derdindedir. Aslında sistemik açıdan her şey olması gerektiği gibidir.

Kapitalist demokrasilerde siyasal iktidarın varlığı, kontrolü kolay bir kurumsal muhalefetin varlığına bağlıdır. Bu tarz bir muhalefetin bir gün iktidarı ele geçirmesi -gerçekte- kısır dengenin rötuşlanarak idame ettirilmesi demektir. İlaveten, yasalarla güvence altına alınmış bir "siyasal iktidar-kurumsal muhalefet dalaşı" kapitalist demokrasilerin temel dinamiğidir. Halbuki adıyla sanıyla hakiki muhalefetten beklenen; 1) İktidarın tarihsel fizyolojisini ve anatomisini doğru kavramak, 2) Değişken tezlerle, pratiklerle onu şaşırtmak, 3) Beklenmedik anlarda sarsıcı vuruşlar yapmak, 4) Bütün bunları yaparken kendi yapısallığından ödün vermemektir.

Sistemik iktidar ekonomi-politik bir tasarımdır; ancak oluşmaya başladığı andan itibaren statükolaşmaya meyletmesi zaruridir; dolayısıyla belirgin bir baskı alanına sahiptir. Son girdiği ekonomi-politik evreden ötürü küresel ölçekte yayılmış, insan bedenleri ölçeğinde de kendini yapılandırmıştır. Diğer yandan, sermayenin yoğunlaştığı, klasik sömürü politikalarının belirlenip uygulandığı merkezler, muhtelif ülkeler, devletler vb. hâlâ mevcuttur.

Kabaca resmetmeye çalıştığımız bu birikim ve yayılım fazlı görüntü bile mücadeleyle ilgili (yeni) varyasyonların gerekliliğini kabul etmek için yeterlidir. Zira merkezle, merkeze bağlı halkalarla, ortaya çıkan klientalist ağla ve ağa mensup tikel unsurlarla ayrı ayrı mücadele etmenin yöntemleri ve dili arasında farklar vardır.

İçsel dinamikleri ve çevresel ilişkileri dikkate alındığında, salt kendi varlığını sürdürmeye dönük bir organizma gibi davranan sistemik iktidar, omurgasızlığına ve plazmatik (değişken fazlı) yapısına rağmen tanımlanabilir bir fizyolojiye ve anatomiye sahiptir. Dolayısıyla uygun yerlerinden kesitler alma, sonuçlar çıkarma, nihayet bertaraf etme olanağını her zaman muhalefete verir. Kaldı ki, binlerce yılda kurumsallaşmış ve bürokratikleşmiş bir yapının tamamen gizlenmesi söz konusu olamaz. Buna karşın gayrimeşru ve gayri etik özgüllüğünden ötürü çoğu zaman gizlenmeye ihtiyaç duyar. Çoğunluk tarafından sorgulanmaması, çoğunluğun aklını kendi aklına bağlayabilmesinden (angajman) kaynaklanır. Günlük insan ilişkilerindeki pragmatizmin ve kapitalist sömürü ahlakının sürüp gitmesinin nedeni de budur. Statükolaşma dediğimiz fiziki yoğunluğunu güvence altına almak içinse metafizik dayanaklara başvurur. Ne var ki kendisini er ya da geç bitirecek olan da bu paradokstur. Zira ideolojik niyetinden bağımsız olarak politik bir oluşumun sürdürülebilirliği, öznel ve nesnel tutarlılığına, içsel ve çevresel uyumuna, velhasıl doğal ve beşeri yaşama sağladığı maddi, somut katkılara bağlıdır. Bu bağlamda -sağdan ya da soldan fark etmez- mevcut oluşumların ve yapıların çoğu sorunludur.

Kurumsallaştığı ölçüde kamusallaştığı yanılsaması sistemik iktidarın gizlenmesini kolaylaştırır. Yanılsama işini, devlet kurumları, okullar, şirketler ve ana akım medya dolayımıyla yapar. Böylece, gayrimeşru ve gayri etik özünün üstünü büyük ölçüde örtmeyi başarır; pragmatik yanlarının ifşa edilmesini de güçleştirir. Hal böyleyken muhaliflere düşen; sistemik iktidarın "hakikatini" ve siyasal iktidarların "gerçeklerini" iyi kavramak, gizlendiği noktalardan çıkarıp deşifre etmektir. Kurucu ilkelerle ve güçlü

arzularla bloklaşması konjonktürel bir zorunluluk olmaktan öte, muhalefetin var olabilmesinin biricik koşuludur.

İktidar etkisine karşı muhalif tepki artar yahut azalır, ancak sıfırlanmaz. Muktedirlerin maddi ve bürokratik güçlerine karşı muhaliflerin etik duruşları, dönüştürücü enerjileri vardır. En önemlisi her zaman her yerdedirler. Ve yerkürede, eşitlik, özgürlük ve barış sağlanmadığı sürece yaşamın kurucu özneleri olmaya devam edecekler. Bir gün tek bir "özne" gibi hareket edebilmelerinin olanakları hakkında düşünmek, düşünülenleri uygulamak reel politiğin dar bağlamıyla sınırlandırılamaz. Çünkü sorun, bütün bir yaşamın "etik-politik" bekasıyla ilgilidir.

Muktedirler kendi proseslerinde yapılandırdıkları bilgiyi üstünlük sağlamak için kullanırlar. Muhalif öznelerse bilginin bizzat kendisine karşılık gelirler. Ütopyaları da dahil olmak üzere, bütün hayalleri, tasarımları ve fikirleri ilişkili eylemler tarafından sorgulanır, sınanır. Aksi halde baş aşağı duran Hegel felsefesinin Marx tarafından ayakları üzerine oturtulması mümkün olmazdı. Bu felsefi müdahalenin tetiklediği toplumsal süreçlerin bugün de sürdüğünü, sürmekle kalmayıp geleceği belirleme ihtimalinin güçlendiğini muhalifler kadar muktedirler de iyi bilir. Velhasıl bütün iyi şeyler muhalif iklimin zihinsel ve bedensel üretkenliğine bağlıdır.

Partilerin ve örgütlerin tepe organlarının değişken süreçler ve öznellikler karşısında yetersiz kalmaları normaldir. Zira iktidarın kapsama alanında "sorun" üreten beyin sayısı, tepe organlarda "çözüm" üreten beyin sayısından her zaman daha fazladır. Kralın çıplak olduğunun söylenemediği bir iklimdeyse -en azından- gördüğü diğer çelişkileri söyleyecek muhalif öznelere ihtiyaç vardır. Politika üretecek olan da malum tepe organları değil, organsız ve fakat tek bir beden gibi hareket edebilen muhalif kitlelerdir. Kuşkusuz bu bir aşamadır. Sağlıklı bir "polit-ilik" için ilk aşama, yoksunlukların ve doğal hakların bilinmesi, talep ve itiraz kültürünün içselleştirilmesidir.

Politbüro 2.0 ya da Putin'in Uzuvları

Politbüroların, merkez komitelerin, parti meclislerinin yapısallıklarından kaynaklanan aposteriori (sınanmış) yetersizlikleri, zaman içinde demokratik temsile yabancılaşmalarına, gittikçe bürokratikleşmelerine, derken statikleşmelerine, statükolaşmalarına yol açar. Putin'in Politbüro 2.0 versiyonu Putin'in uzuvlarını kuvvetlendirecektir, Rusya halklarının değil.

Tepe organ olmanın avantajlarını kullanarak süreçlerin kontrolünü bir lidere devrettiğinizde, "Tanrı-İmparator-Devlet-Başkan" metamorfozunu tersine döndürmenin olanağını yaratmış olursunuz: Devleti temsil eden başkan giderek devletin kendisi haline gelir, derken çıkar halkaları tarafından imparator ilan edilir, nihayet fiziki imparator bedeninden metafizik bir bedene, yani "tanrısallığa" sıçrar. En azından tabanı oluşturan dış halkaların algısı bu yöne kayar. Ancak, kamu yararından ziyade azınlığın çıkarlarını gözeten her yönetimin kitlelerle ilişkisi zayıflar, ilişki zayıfladıkça yukarıdan uygulanan baskı artar, nihayet ülke tam bir distopyaya dönüşür.

George Orwell kült eseri 1984'te anlatır: Bir distopyanın hüküm sürdüğü Okyanusya ülkesi parti-devleti İngsos ve onun kurgu lideri Büyük Birader (Big Brother) tarafından yönetilmektedir. Okyanusya, kurgu bir devletle ve kurgu bir yeraltı örgütüyle bitmek bilmeyen bir mücadele halindedir. Savaş görüntüleri ve ordunun başarıları hakkında sistematik yayınlar yapılır. Özel yaşamın ve özgürlüklerin sıfırlandığı ülkede insanlar imaj görüntülerden takip ettikleri savaş "gerçeği" ile onun içerdeki yansıması olan baskı ve denetim "hakikati" arasında yaşamaya zorlanmaktadır. Romanın kahramanı olan memur Winston, üyesi olduğu İngsos partisini içten içe eleştirir, ancak bedelini ağır öder: Hafızası ve kişiliği işkencede silinir. Parti-devleti İngsos'unsa tek bir amacı vardır: İktidarını mutlak kılmak! İdeolojisi ise aynen kitapta yazdığı gibidir: **Savaş barıştır, özgürlük köleliktir, cahillik güçtür!**

Siz Uçuruma Bakarsanız Uçurum da Size Bakar

"Bugün kim olduğunuz dünkü tercihlerinizin sonucudur. Yarın kim olacağınız bugünkü kararlarınızın sonucu olacaktır."

William Shakespeare

Bir iktidar olağan zamanlarda pragmatik ve plazmatiktir. Yani hem çıkar odaklıdır, hem de değişkendir; halden hale, fazdan faza girer. Olağanüstü zamanlarda ise buyurgan ve otoriterdir. Ancak her iktidar diğer iktidarlarla ortak bir zemine ihtiyaç duyar. Bugünkü zeminin adı küresel kapitalizmdir.

Daha önce belirttiğimiz üzere; politik bir tasarım olarak küresel (sistemik) iktidar, oluşmaya başladığı andan itibaren statükolaşmaya meyleden bir yapıya, dolayısıyla belirgin bir baskı ve varlık alanına sahiptir. Bu özelliğiyle farklı katmanlarından kesitler alma, sonuçlar çıkarma olanağını her zaman muhalefete verir. Kesit alıp sonuç çıkarma işini beceremeyen bir muhalefetin iktidarı güçlendirmesi, dahası ona benzemesi kaçınılmazdır. Politika yazarı Ergin Yıldızoğlu, "Dün liberal entelijansiya kendi yaşam tarzlarına ters bir rejimin doğuş sürecine destek vererek intihar etmişti. Bugün Kemalist, milliyetçi entelijansiya, kendi yaşam tarzlarına zıt bir devletin ve toplumun doğuşuna destek vererek

intihar ediyor. Tarih kısa sürede ikinci kez ama yine trajedi olarak tekrarlanıyor" diyerek sistemik iktidarın önemli ayaklarını ülke ölçeğinde konumlandırmıştı.

Marksist düşünür ve sosyal kuramcı Jacquez Bidet, "Hâkim sınıf hem birbirini tamamlayan, hem de nispeten birbirine karşıt olan iki kutba sahiptir. Bunlardan biri piyasaya, diğeri uzmanlığa dayanır" der. Birleşik Devletler'de Cumhuriyetçiler ve Demokratlar, bizde muhafazakârlar ve sosyal demokratlar şeklinde beliren iki kutbun arasında kimi yakınlıklar, geçişkenlikler mevcuttur. Sistemik iktidarın statükolaşması da zaten bu tarz bir demokrasi kamuflajıyla mümkün hale gelmektedir. Aksi halde yönetenlerin doğrudan/sürekli baskı uygulamaları gerekir ki, sistemin doğasındaki barbarlığın ve gayrimeşruluğun görünür hale gelmesini hiçbir modern muktedir arzu etmez. Aksi halde -yapısal sorunlarından biri olan- siyasal krizin yönetimi güçleşir. Sistemin monarşik ya da oligarşik formlarında itiraz alanı zaten bulunmadığından sıkıntı yoktur; kimse kolay kolay ağzını açamaz. (Meşruiyetini cumhurdan aldığını iddia etse bile), bir devletin hangi sorunda ne şekilde tepki vereceğini kestirmekse güçtür. Koşullara göre bu tepkinin askerî bir darbe biçiminde gerçekleştiği olur. Zira mevcut devletlerin tamamının DNA'larında monark ve oligark genler bulunur.

Resimlerden Cisimlere

Jacquez Bidet gibi, sistemin farklı katmanlarından aldıkları numuneleri analiz ederek farklı bakış açıları geliştiren pek çok kuramcı var. Ancak sistemin uzmanlık kutbundaki ideologlar ve takipçileri tarafından dışlanmaktadırlar. Oysa insan beyni milyarlarca sinir hücresiyle, hücreler arasındaki bir trilyona yakın bağlantı rezerviyle, farklı çağrışımlara, alternatif çözümlere gebe beklemektedir. Tarihin ikinci kez ama yine trajedi olarak tekrar etmemesi için sistemin uzmanlık kutbuna yerleşen kurumsal muhalefeti sorgulamak, mümkünse dönüştürmek gerekmekte-

dir. Öte yandan, hadiselerin tekrar etmesi sistemik iktidarın siyasal krizleri büyük ölçüde idare edebildiğinin göstergesidir. Bu noktada muhaliflerin yapması gereken, döndürüldüğünde resim veren oyuncaklar gibi periyodik tekrarları doğru okuyarak sonuçlar çıkarmak, çözümler üretmektir. Kontrol alanında kalarak "resimleri" seyretmekle olmaz, onların diyalektik "cisimlerini" de yaratmak gerekir.

Mevcut koşullarda çoğunluğun/çokluğun süreçleri belirleme ve/veya denetleme olanağı zayıftır. Siyasal iktidarların kimi hadiseleri bizzat kurgulamasını sağlayan, kendiliğinden gerçekleşen hadiseleri ise manipüle etmesini kolaylaştıran bu durum, muhalif kuramcılardan ziyade muhalif pratisyenlerin işini zorlaştırır. Gelgelelim, sistemin ürettiği sorunların kökten çözümü sistemden bağımsız olamayacağı gibi, sistem-içi çözümlerle de ilgili değildir. Sol tandanslı bir muhalif partinin bir sağ parti ile ittifak kurarak iki sağ partinin ittifakını karşılama girişimiyse "sistem-içi çözüm" sıfatına bile layık değildir. Bu tür bir tercih genel sağın etkisinin artmasından başka şeye hizmet etmez. Bunun nasıl vuku bulduğunu geometri (yanlış okumadınız) dahil türlü disiplinlerle açıklamak mümkündür.

Tarihte olumsuz hadiselerin tekrar etmesi trajiktir. Lakin sol tandanslı bir partinin ittifak kurmayı düşündüğü sağ partinin propaganda dilini sol partinin dilinden daha da sola kaydırması ve sistem-içi muhalefet yarışında puanları toplaması tek kelimeyle trajikomiktir!

Sistemden bağımsız olamayacağını iddia ettiğimiz çözümlerden kastımıza gelince: Sistemik iktidarın sağ tandansına göre otomatikman sola meyleden bütün bir argümantasyonun ve kültürün sistemin varlık alanında dolaşıma sokulmasıdır. Bu da siyasal iktidarın sistem dahilindeki olumsuz tekrarlarına karşı olumlu tekrarların altını çizmek, kısacası karşı hegemonyayı kurmak demektir. Marksist düşünür Gramschi'ye göre hegemonya, politik, entelektüel ve ahlaki değerlerin etkili bir sentezidir ve bir sınıfın

ortak çıkarlarını savunmak amacıyla oluşturulur. Bununla da kalmaz, diğer sosyal grupları da etkiler, yönlendirir.

Toplumun ortak çıkarlarını dert edinmişseniz ve marjinalleşme kaygıları yaşıyorsanız politik dilinizi her defasında yeniden yapılandırmak durumundasınız. Dilinize sağ popülist ve pragmatik biçim vermekle "hiç" olmaz. İlk krizde terk edilir, siz de bir "hiçe" dönüşürsünüz. O dilin zaten sahipleri var, en iyi onlar kullanıyorlar. Doğru politik dil toplumun gerçek varlık koşulları üzerinden kurulur; onun da kökleri sistemin beslendiği kaynakların dışına uzanır. Hal böyleyken, teorisyenlerin ve pratisyenlerin sadece siyaset bilimine vâkıf olmaları yetmez; felsefe, bilim, edebiyat, sanat, sosyoloji ve popüler kültür de bilmeleri gerekir. Zira her disiplin, kolektif bilincin farklı katmanlarında az ya da çok karşılık bulur. İnsanlara bağ kurmak istediğinizi hissettirmeniz, bunun için dürüst, samimi ve inandırıcı bir dil kullanmanız yeterlidir. Teşbihte hata olmaz: Yerkürede açlık ve zulüm varken varlığından bile emin olmadığınız Marslıların haklarını savunmanızın ne solla, ne kurucu düşünceyle, ne de karşı hegemonya oluşturmakla ilgisi vardır.

Sistemin ürettiği her mesele aslında bir tezdir, ona karşı köklü çözüm öneren her düşünce ise anti-tezdir. "Sistem-içi" diye tabir ettiğimiz sözde çözümler anti-tez ayağına değil, tez ayağına aittir. Zira meseleleri kökten çözmekten ziyade reforme etme, dolayısıyla sistemin gazını alarak ömrünü uzatma esasına dayanırlar. Amir sermayedarların ve memur hükümetlerin türlü hilelerle (manipülasyon) ve hurdalarla (mistifikasyon) parçaladıkları bir kamusal alanda meselelerin "emek-sermaye" çatışkısına "indirgenmeleri" gerekiyorsa bu tereddütsüz yapılmalıdır. Göstereni olmayan politik dilden ve ideolojik dizgeden kaçınmak için, tarihsel süreçte oluşup bugünü belirleyen ve geleceği belirleme potansiyeli taşıyan referansları kerteriz almak iyidir. Kaldı ki tikellikten evrenselliğe ulaşma potansiyeli olan talepler ve eylemler kurucudurlar. Bu açıdan beden ve beyin emekçileri kurucu öznelliğe

sahiptir. Diğer yandan, farklı öznelliklerin bu denli iç içe geçtiği ve politik alanı heterojenleştirdiği bir gerçeklikte emek-sermaye çatışkısının dışındaki "türev çatışkılar" görmezlikten gelinmemelidir. Ancak, başta kadın hareketi olmak üzere "kimlik" sorununa atıfta bulunan bütün hareketlerin bütüncül bir muhalefetin oluşumuna (da) katkı sunmaları gerekir. Aksi durum ilgili çatışkının "anti-tez" safhasında donmasına, insanlığı kimliksizliğe götürecek olan "diyalektik tekerin" aksamasına neden olmaktadır. Hasılı, ne reel-politiğin aktüel boyutu, ne de politik-felsefenin kuramsal önermeleri olmadan yol almak mümkündür.

Muhalefet, (evrensel) etiğin ve kolektif varoluşun bağlamından kopmadığı sürece bir gün çoklukla/çoğunlukla kucaklaşma ihtimalini cebinde taşır. Tersini yapar, sistemin hâkimiyet alanında kalmayı tercih ederse iktidarın parçası haline gelir. Nietzsche'nin insanın tüylerini diken diken eden sözüdür: "Siz uçuruma bakarsanız, uçurum da size bakar!"

Akılla Konuşma
I

"Bize ne olacağı şimdi yaptığımız şeylere bağlı."
Edward Bond

Sokrates'ten beri hakiki bilgiye ulaşmanın yollarından biri diyalektik yöntemdir. Diyalektik her zaman iki kişinin aklıyla yapılmaz; kişi kendi aklıyla da çatışma yaşar. Hayyam'ın "Akılla bir konuşmam oldu" dörtlüğü ya da "aklın gidip gelmesi" deyimi buna örnektir.

Bireysel kavrayışın güçlenmesini sağlayan diyalektik süreç çatışmalarla başlar; çağrışımlarla ve benzetmelerle renklenip hız kazanır; varılan kanaatler başkalarının akıllarıyla paylaşılır, derken süreç ortak bir akıl oluşturmak, onu da başka ortak akıllarla sorgulamak üzere devam eder. Bu geometrik yayılım uygun zemin ortadan kalktığında sönümlenir. Toplumsal trajediler ve çürümeler böyle zamanların ürünüdürler.

Sisyphos'un Kayası

Ortak aklın öyle "ha deyince" oluşmadığını, oluşur gibi olduğunda kumdan kaleler misali yıkılabildiğini biliyoruz. Öte yandan her akıl yürüten ve yürüttüğü aklı kolektif aklın güçlenmesine koşan, sistemik iktidar karşısında yenilgiyi kabul etmeyen

modern bir Sisyphos'a benzer. Varoluş felsefesinin önde gelen düşünürlerinden ve edebiyatçılarından Albert Camus'nün yorumunu da katarak mitolojik hikâyeyi hatırlayalım: Tanrılar işlediği suçtan ötürü Sisyphos'u cezalandırırlar, büyük bir kayayı dağın tepesine çıkarmaya mahkûm ederler. Ancak kaya her defasında aşağıya yuvarlanır. Tanrılara göre nafile çabadan daha ağır ceza yoktur. Sisyphos bunu fark ettiğinde (baştaki) kederinden kurtulur. Zirveye her yaklaştığında aşağıya yuvarlanan kayanın peşinden gider, tekrar zirveye çıkarmaya çalışır. Yenilgiyi ya da yazgıyı kabulleniş değildir bu. Tanrıların niyetini fark ettiğinden çabasını bir tür varoluşa dönüştürmüş; onların oyun nesnesi olmaktan çıkıp aslında kendi eyleminin öznesi olmayı tercih etmiştir. Camus felsefi açıdan bu noktayı olumlar. Bir ceza olarak verilen "boşunalık ve umutsuzluk" duygusu hakikatte derin bir isyana dönüşmüştür. Sisyphos'un yazgısı, Tanrıların ellerinden kendi ellerine geçmiştir.[32]

Ne kadar zorlu olursa olsun, çıkılan yolculuğa "evet" demesini bilmek gerekir. Umutsuzluğa kapılıp yılgınlığa düşmekse yok oluşun sularına yelken açmaktır. Varoluşun enginliğinde doğru rotada gitmek "değer" üretmekle mümkündür. Değer üretmek için akılla konuşma sürmelidir. Aşk, sevgi, saygı, etik, vicdan, akıl vb. bunlar herkesin dilinde değerlerdir. Lakin pek az kişi içlerini dolduracak "bilgiye ve görgüye" sahiptir. Bilgi ve görgü arasındaki bağ sanıldığından çok daha güçlüdür. Görgü; geleneğin ezberleri değil, deneyimle edinilmiş kurucu bilginin davranışa dönüşmüş halidir.

Dünyada "değer" üretiminde yaşanan düşüş devam ediyor. Ülkemizdeyse dramatik bir hal almış durumda. Milli Eğitim Bakanlığı destekli İlim Yayma Cemiyeti İstanbul'da öğretmenlere yönelik etkinlik düzenlemiş. Etkinlikte dağıttığı kitapta "anne babaların çocuklarına dayakla ahlakı öğretebileceği" ifadelerine yer verilmiş. Maruz kaldığımız fenalıkların kaynağında iktidarın eğitim politikaları ve kurucu bilgilere giden kanalları tıkaması yatıyor. Kurucu bilginin temelleri çocuklukta zaten zayıf atılırken,

32 Sisifos Söyleni, Albert Camus, Çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları

üstüne, rekabet ve çıkar kültürünün, siyasal dinin ve etnik milliyetçiliğin eklemlenmesiyle yetişkinliğe girmeden çöküveriyor. Ortaya çıkan insan profili bütün fenalıkların açık ve/veya gizli öznesidir; ne yazık ki evrensel insanlık değerlerinden yoksundur.

Bir değerin gündelik ilişkilerde karşılığı varsa o değer yaşar. Aksi halde içi boşalarak anlam yitimine uğrar, zamanla çürüyüp yok olur. Aynı anda toplum çürür. Sosyal medyada dolaşıma sokulan "sevgi" mesajları değerleri kurtarmaz; aksine, içlerinin boşalmasını hızlandırır. Pop kültürü, değerler sisteminde oluşan boşlukların tüketime yönelik öğelerle doldurulmasıyla oluşur. Toplumsal yapının çöküşünü önlemediği gibi çöküşün kendisinden beslenir. Hal böyleyken hakikati göremeyen "sevgi böceklerine" sosyal medyada ucuz mesajlar paylaşmak, kapitalizmin günah çıkarma ritüellerini yerine getirmek düşer.

Değer ifade eden kavramları "süs köpeği" gibi dolaştırmanın ne yararı ne de anlamı var. Sosyal sorumluluk ağları kurarak, kültürel etkinlikler düzenleyerek, itiraz ve protesto kültürünü yaygınlaştırarak, kısacası, gönüllülük esasına dayalı paylaşım ve dayanışma pratikleriyle kavramları ete kemiğe büründürmek gerekir. Kökten bir dönüşüm, insani bir kültür yaratmanın derdindeysek bulunduğumuz noktada bunu yapmak zorundayız. Sokrates'in ünlü sözüdür: "Yaşamı değiştirme gayesi taşıyan kişi, işe kendisinden ve çevresinden başlamalıdır." Bu bağlamda kurucu politika, teoriyi ve pratiği belirleyerek bütün mecraları yenileyen etkinlikler toplamıdır. Dolayısıyla sözde değil özde devrimcidir ve devrimciliği, zamanla, mekânla sınırlandırmaz.

1963'te E.N. Lorenz tarafından ortaya atılan *"Kelebek Etkisi"* filanca yerdeki bir kelebeğin kanat çırpışının falanca yerde fırtınaya sebep olabildiğini iddia eder. Kulağa abartı gibi gelse de hangi koşullarda neyin neleri tetikleyeceği bilinmez. Bu bazen dışarıdan bir müdahaleyle olur, bazen de kendiliğinden gerçekleşir.

Köyüm Batı Karadeniz'de. Bahçemize dikmek için Güney Marmara'dan fidan almayı düşünüyordum. Bu işlerden anlayan

bir arkadaşım "bitkinin bölge değişikliğinden ötürü strese girebileceğini" söyledi. Kendi bölgemizden türdeş bir bitkiyle aşıladığımda ya da aradan binlerce yıl geçip yeni koşullara uyum sağladığında sorun çözülüyormuş.

Kelebek Etkisi ve fidan örneklerini şunun için verdim: Parçası olduğumuz "bütün" kendi içinde türlü etkileşimlere, birleşmelere ve değişimlere açıktır. Dolayısıyla her durumda hareketi olumlayan bir öze sahiptir. Yaşam (Bios), kâh akışkan, kâh durağan, ancak her daim kıpır kıpır bir bütündür. Öğeleri arasındaki kesintisiz etkileşim onun temel dinamiğidir. Bütünün parçalanması yok olacağı anlamına gelmediği gibi, yenilenmek için buna ihtiyaç da duyabilir. Toplumsal, kavramsal değerlerin "çöküşünün" önüne geçilemediği durumlar, zamanlar olur. Şayet bir Sisyphos'un varoluş tarzına sahipseniz, avuçlarınızın arasından kayan o kayanın peşine her durumda düşersiniz.

Olgular, olaylar ve nesneler gibi kavramlar da birbirlerini etkiler. Söz gelimi "akışkan" anlamına gelen "amalgam" sözcüğü ilişkiye girdiği sözcüğü olumlayabilir veya olumsuzlayabilir: Diş hekimliğinde amalgam dolgu dendiğinde "olumluluk" bildirirken, sık kullanıldığı için içeriğini kaybeden kavramların başına geldiğinde "olumsuzluk" ifade eder. Aşk, sevgi, saygı, ahlak, etik, vicdan, akıl, özgürlük vb. amalgamlaşan kavramlara örnektir. Ne yazık ki "devrim" kavramı da büyük ölçüde amalgamlaşmıştır. Gerçek anlamına kavuşması, sahici bir içerik kazanması, diyalektik aklın ve kurucu bilginin sürece dahil olmasıyla mümkündür.

Bilim ve felsefe, yaşamdaki ve doğadaki öğelerden, öğelerin arasındaki etkileşimlerden yola çıkarak "bütünü" kavrama işine soyunmuştur. Toplumsal bütündeki marazi noktaları ve arızalı süreçleri tespit edip gidermenin derdine ise politika bilimi düşmüştür. Bahse konu üç disiplin soyundukları işlerin üstesinden gelebilmek için dirsek temasındadır. Oluşturdukları üçlü sinerjiye kimlerin yön verdiğini ve yaşamda neyi hedefleyip neyi hedeflenmediklerini tespit etmek yetmez; tüm akışların yönünü değiştire-

cek bir politik varoluşu da hayata geçirmek gerekir.

Yazımızın başında çağrışımların ve benzetmelerin akıl yürütmeyi hızlandırdığını söylemiştik. Bir bezetmeyle ilk bölümü bağlayalım: Dışarıdan bakıldığında dişe benzeyen, ancak, çürüyüp içi boşaldığı için işlevini yitirmiş olan "şey" aslında bir görüntüden ibarettir. Kuşkusuz bir imaj değildir ve fakat işe yararlılığından da söz edilemez. Daha da kötüsü metabolik ve ruhsal bütünlüğü rahatsız eden ağrılı bir sorundur. Sık kullanıldığı için içi boşalan, içi boşaldığı için sık kullanılan, buna rağmen pek az teorisyenin ve pratisyenin içini doldurma zahmetine girdiği; bilinmez bir geleceğe havale edilip durduğu için de (içi) ister istemez dolmayan "devrim" kavramı çürümekte olan bir dişi andırmaktadır. Hayallerimizden söküp atacak halimiz yoktur. Lakin asıl vasfına dönüştürmekten başka çaremiz de yoktur. Bunun için kurucu etkileşimlerle ve doğru sıfatlarla yan yana gelmesi yeterlidir. Aksi halde kaderimizi tanrılar belirlemeye devam edecek.

II

"Ben kurtarıcı değilim. Kurtarıcı diye bir şey yoktur. İnsanlar kendilerini kurtarırlar."

Che Guevara

Marksizme göre devrim işçi sınıfının önderliğinde yapılır. Amaç, üretim ilişkilerini değiştirerek toplumsal yaşamı ve bireyi dönüştürmektir. Bu bağlamda devrime yönelik her etkinlik ve her uygulama "praksis" olarak tanımlanır. Marx, insan düşüncesinin somut bir doğruya ulaşıp ulaşamayacağı sorununun uygulamayla ilgili bir sorun olduğunu söyler ve ekler: "Düşüncenin doğruluğu ve gücü praksiste gösterilmelidir."

Meselenin hatlarını bu şekilde çizmek mümkün görünse de, (modern) bireyin iradesindeki bölünmelere, toplumun parçalı yapısına bakıldığında praksisin kapsamının genişletilmesi gerekebilir. Dolayısıyla, "bir amaca yönelik bedensel ve zihinsel etkinliklerin tümü praksistir" demek yerinde olur. Praksis, anlık, kısa, orta ve uzun vadeli amaçlar tarafından belirlenir, ancak her durumda asıl amaca yöneliktir. Köklü değişim ve dönüşüm anlamına gelen asıl amaç (henüz) gerçekleşmemiş olduğundan praksisin günlük gerçeklikle ilişkisi, ilişkinin boyutu önemlidir; aksi halde sönümlenir. Bu bağlamda praksisin kapsamına giren politik eylemlilikler, kapalı ya da açık mekânlardaki sanatsal performanslar, sosyal sorumluluk projeleri, kooperatif faaliyetleri, kooperasyonlar, spor-

tif organizasyonlar, bireylerin dış dünya ile girdikleri ilişkilerden kaynaklanan duygulanışlar, duygulanışların neden olduğu entelektüel uğraşlar vb. önemlidir ve "değer" üretimine katkıda bulunurlar.

Kurucu Politika

Praksisin kapsamına giren her hareket (aksiyon) ve her önerme (aksiyom) kurucu öze sahiptir. Gerçekte varoluşsal bir hareket tarzı olan praksisin ve onun yöneldiği devrimin ve dönüşümün güncel (aktüel) dinamiği kurucu politikadan başka şey değildir. Diğer bir ifadeyle "kurucu politika," bireye ve kitleye içkin durumların başında gelen dayanışmanın ve işbirliğinin açığa çıkarılıp uygulanmasıdır. Bu yüzden, dolaylı olduğu için temeli de zayıf olan "temsili politika" ile arasında yapısal farklar vardır. Kötü bir yaşamın kodlarını tedricen silmesi ve/veya bir defada tasfiye etmesi, iyi yaşamın kodlarınıysa yeniden oluşturması sebebiyle (mevcut) yönetim mekanizmaları karşısında edilgen değil etkendir. Söz gelimi, emeği mesai saatlerine hapsederek emekçinin kontrolünü kolaylaştıran bütün kurumsallıkları reddeder. Buna mukabil hapsolunan kontrol alanından özgürlük teorileri ve pratikleri çıkarmaktan da geri durmaz. Yalnızca politik süreçlerin değil, bütün yaşamın yeniden ve gerçekten üretimini amaçladığından, emeğin gerçek manada özgürleşmesine odaklanır.

Evler ve yollar dahil bütün mekânların kurumsal/kontrollü emek alanına dönüştüğü günümüzde -emeğin özgürleşmesinin yegâne aracı olduğu için- kurucu politiğin zemini fazlasıyla mevcuttur. Kaldı ki özündeki dayanışmacı dinamikler devletler ve şirketler var olmadan önce de mevcuttular. Bahse konu dinamiklerin toplamıysa çokluğun/çoğunluğun kurucu gücüdür, Spinozacı kavramla potentia(sı)dır. Yöneticilerin bedenen ve zihnen toplam üretkenlikleri temsil ettikleri kitlenin toplam üretkenliğine kıyasla son derece düşük olduğundan, mevcut sistem her türlü krize içkindir. Bu sebeple maddi güçlerinin çoğunu dikey ve temsili siya-

set zeminini yeniden üretmeye tahsis etmektedirler. Zira politik rant tatlıdır. Hal böyleyken temsilcilerin temsil sürelerini uzatmaları -siyasi hak ve kural saydıkları- türlü marifetlerle mümkün olmaktadır: İktidardakiler kamusal birikimleri yönetmenin avantajlarını, yasaların gücünü ve seçilmiş olmanın "meşruiyetini" kullanırken, kurumsal muhalifler partilerinin bürokratik gücünü ve seçilmiş olmanın "meşruiyetini" kullanırlar. Velhasıl kurucu politikanın önündeki en önemli engeller; temsili sistem, yönetim bürokrasisi ve bu ikisinin gerçekte hizmet ettikleri sermayedir.

III

"Devrimden başka bir hayat yoktur."
Che Guevara

Sözlükte "derin" sözcüğü için "dibi yüzeyinden uzak olan" yazıyor. Yani ölçülebilir, nicel bir büyüklüğü tarif ediyor. Farsça kökenli "deruni" sözcüğü içinse "içsel" denmiş. İçsellik derinlik gibi ölçülemediğinden nitel bir anlam ifade eder. Nitel ise, "bir şeyi benzerlerinden ayıran varoluş tarzı" anlamına gelen "nitelik" kavramının köküdür. Nicel birikimler belli şartlar altında nitel dönüşümlere neden olur. Deniz seviyesinde suyun yüz derecede sıvı fazından gaz fazına geçmesi örneğinde olduğu gibi. Söz konusu nicelik-nitelik ilişkisinin toplumsal yaşamdaki karşılığı kökten dönüşümdür. Buna da kısaca "devrim" denir.

Praksisin, kökten dönüşüme yönelik etkinlik anlamına geldiğini belirtmiştik. Praksisin azlığı ile çokluğu arasındaki fark "derindir." Zira bir günün ya da bir yılın ne kadarının bu işe ayrıldığı ölçülebilir. Sonucun yeterli ya da yetersiz oluşu zamanla deruni (içsel) bir gerçekliği var eder. Dolayısıyla bir devrimcinin ruh hali ve devrim algısı praksisin azlığı veya çokluğu tarafından belirlenir.

Devrim yolunda emek sarf edenlerin sayıları ve faaliyet süreleri azaldıkça devrim kavramının içi de boşalmaya yüz tutar. Zira devrim tasarımlanıp gerçekleştirilebilir bir "hadise" olduğundan kesintisiz faaliyetlere, genişleyen hareket tarzlarına gereksinim

duyar. Faaliyetler aksadığında yahut sönümlendiğinde kavramdan geriye kırılgan bir kabuk kalır. Onun da içi, hayallerle, temennilerle, ağdalı sözlerle ve acıklı şarkılarla doldurulur.

Faaliyetsizlik devrimin gerçekleşme ihtimalini otomatikman azaltır. Sistem kendi faaliyet anlayışını dayatarak bu ihtimali büsbütün ortadan kaldırır. Evlerden okullara, okullardan şirketlere, şirketlerden emeklilik mekânlarına, oradan şehir hastanelerine, derken şehir mezarlıklarına giden hatlar üzerine serpiştirilmiş suni amaçlar sistemin temel faaliyetlerini oluşturur. Sistemik kültür de -okullar ve medya aracılığıyla- kurgu bir yaşamın biricik özneleri olduğumuz yalanını söyler durur. Yalanı fark etmek, alternatif bir yaşama olan inancın filizlenmesi için yeterlidir. Aslında kökten dönüşüm, devrim, bu yalanı fark etmekle başlayan sürecin adıdır.

Devrimin Deruniliği

Devrim, kendi yaşamının öznesi olamayanların, bunu fark edip bir araya gelmeleriyle oluşturdukları toplumsal "özne" tarafından yapılır, kesinlikle bir ütopya değildir. En önemlisi, geçmiş ile şimdinin ve şimdi ile geleceğin ilişkisinden bağımsız değildir. Mevcut insan ilişkilerini dikeyden yataya çevirmenin ve yaşamın maddi/manevi kaynaklarını dönüştürmenin karşılığıdır. Kısacası, bulunulan mekânda ifa edilmesi gereken etik-politik bir faaliyettir. Devrimciliğe gelince; eklektik (seçmeci) bir görev değildir; bir içsellik hali, deruni bir duruş, bir varoluş tarzıdır.

Gerçekleşme ihtimali fiziken azalmış bir hedef kötümserliğe ve umutsuzluğa neden olur. Hedefi metafizik düzlemde yeniden var etmek kötümserliğe ve umutsuzluğa "katlanmanın" yollarından biridir. Aslında yaşanılan bir tür inanç yitimidir. Ritüeller, semboller, hayaller, temenniler, ağdalı sözler ve acıklı şarkılar böyle zamanlarda doğar. Protest bir kültürün gündemde tutulmasına yardımcı oldukları ölçüde -kuşkusuz- anlamlıdırlar. Lakin "arabesk" duyarlılıklara ve içe kapalı ritüellere dönüşmemelidirler. Bu

yüzden "salt devrim düşleri kurarak yaşamak" ile "devrime yönelik faaliyetlerde bulunmak" arasında hem "derin" hem de "deruni" farklar vardır. Yaşamakta olduğumuz olumsuzluklar biraz da söz konusu farkların sonuçlarıdır.

Devrim, geleceğe havale edilmekten ziyade "şimdiki zamanı" yapılandıran bir kavram, bir olgu olarak yeniden ele alınmalıdır. Faili olduğumuz politik cepheyi "bulunduğumuz noktada" kurmak anlamına gelen içsellikler, geleceğe endekslenmiş programlardan çok daha işlevseldir. Kaldı ki muhtemel sıçramaların, faz değişimlerinin hem ön-koşulu hem de ilk adımıdırlar.

Marx'ın, devrime yönelik etkinlik olarak tanımladığı; kimi Marksistlerin kurucu politika dediği praksis, aslında şimdiki zamanı yapılandırmanın kavramsal karşılığıdır. Praksisin ve devrimin aktüel sarmalına sokuşturulan "temsil siyaseti" ise sarmalın dönüştürücü etkisini azaltmaktan başka şeye hizmet etmez. Temsilin kaçınılmaz olduğu taktik durumlar elbette vardır, ancak takılıp kalınmamalıdır. En kötü taktik ise yanlış oluşumlarla ittifak yapılmasıdır.

Şayet fiziksel ya da zihinsel bir engeli yoksa bir insan kolay kolay atalete kapılmaz. Yani durduk yerde kendisini etkinlikten men etmez. Zira düşlemekten ve düşlediğini uygulamaktan kaynaklanan iki ayaklı varoluşuna ters bir durum yaratmış olur ki sonu trajedidir. Devrim düşüncesi bir ütopyaya dönüşmüşse, günlük yaşamı devrimin sembolleriyle, imajlarıyla kuşatmak (aslında) bilinçdışı bir reflekstir. Belki varoluşsal bir tercihtir ve fakat bir yanıyla çürümedir.

Adını anmakla yetindiğimiz sürece ondan uzaklaştığımız bir hadisedir devrim. Ve praksisle aynı şey olduğunu idrak edemediğimiz sürece bizden uzaklaşan bir ütopyadır.

Kerameti Kendinden Menkul

"Avrupa'da ve dünyada iki hayalet geziniyor: İflas ve direniş."

Costas Douzinas

Fiziksel ve/veya zihinsel emeklerini ücret karşılığında işverene kiralayanların oluşturdukları üretici topluluğa "sınıf" denir. Üretici topluluk dediğimize bakmayın; sınıflı bir sistemde her çalışan potansiyel bir işsizdir, her işsiz muhtemel bir çalışandır. Sistemin bu doldur boşalt yasası ve işin/işsizliğin süresinin bilinemezliği kimi zihinleri pelteleştirir, kimi zihinleri söndürür, bazı zihinleri de -saçmalığın farkına varıp- tepki vermeye zorlar. Politik varoluş dediğimiz süreç kısaca böyle başlar.

Üretim bandındaki dallanıp budaklanmalara bağlı olarak emeğin çeşitlenmesi sınıf içinde sınıfların oluşmasına neden olmuş; her sınıfsallık farklı yaşam tarzlarını, farklı zihin yapılarını, nihayet farklı dışavurumları tetiklemiştir. Sistemik yapıya verilen birer alerjik tepki oldukları sürece "farklılıklar" görmezden gelinmemeli, dahası olumlanmalıdır. Ancak yetmez; söz konusu farklılıkların politik metabolizmayı hareketlendirmesi ve "eşik" değerine yönelmeleri de gerekir. Aksi halde sistem kendini yeniden üretmenin olanağına sahip olur; politik metabolizmadaki "habis denge" devam eder. Habis dengeden kasıt; siyasal iktidar-kurumsal muhalefet denkleminde en az 1 puanlık fazlalığın

her zaman iktidar tarafında olmasıdır. ABD'de Cumhuriyetçiler ile Demokratların oylarının -abartısız- her seçimde yakın seyretmesi demokrasi kültürlerinin derinliğinden değil, habis dengeyi kontrol eden araçların gücünden, oturmuşluğundan kaynaklanır. Özellikle seçim yasasının toplum tarafından belirlenmeyip bizzat iktidarın kaleminden çıktığı bir rejimde ise "sandık" dolayımıyla dengenin bozulması -imkânsız değilse de- güçtür.

Sınıflı toplumlarda yasaları sermayenin bürokratları yapar. Kurucu sol muhalefetin payına düşen, seçim maçına 1-0 mağlup başlamaktır. Memleketteki sağ ittifakın son çıkardığı seçim yasası ise maç başlamadan attıkları ikinci goldür. OHAL şartlarında dayattıkları erken seçim kararına gelince; maçı oynamadan kazanmanın yollarından sadece biridir. Sağ ittifak açısından "akıllıca" gibi görünen bu taktiğin "politik gasp" anlamına geldiğini iddia edenler var ki yerden göğe haklılar. Ancak, ilkesizliğin temel ilke haline geldiği bir rejimde "gasp" iddiası iktidar tabanına taşınabilirse anlamlıdır. Bunun için yandaş medyanın manipülasyon bariyerinin aşılması, tabanın yapısallaşan ezberinin söküme uğratılması zorunludur. Hangi aparatlarla ne düzeyde sonuç alınacağı denemeden bilinemez. Dolayısıyla soru şudur: Politik gaspların kolayca yapıldığı ve yasalarla engellenme olanağının bulunmadığı bir rejimde muhalefet nerede nasıl yapılmalıdır?

Gösterensiz Muhalefet

Köyün zaten göründüğü bir ovada yolu uzatmak anlamsızdır. Kürsülerden yapılan "gelin canlar bir olalım" çağrıları ya da "partiye üyelik" davetleri örgütlü muhalefet meselesini ne yazık ki çözmekten acizdir. Her şey bir yana, en başta konjonktür denilen o sihirli zemin buna müsait değil. Neredeyse bütün araçların sistemik iktidara hizmet ettiği ve ton farkının bu denli çok olduğu bir konjonktürde yapılması gerekenler aşağı yukarı belli: 1) Kurumsal muhalefet ve sandık illüzyonundan kurtulup politik yaşamın ana ve ara arterlerine akmak, 2) Her huzursuz bireyin,

grubun, temel itirazını ve argümanını tespit etmek, 3) Sisteme/rejime cepheden karşı çıkışları bir yana, mesafeli itirazları bir yana ayırmak; bireylere, gruplara ortak mücadele önermek, 4) Kabul edenlerle ortak normları belirlemek, öncelikli ortak norm olan emekle ilişkilendirilmesine çalışmak (Emek, yaşam kurması ve sistemin sapkın doğasından doğrudan etkilenmesi sebebiyle kitleselleşmenin en etkili unsurudur), 5) Alternatif bir politik yaşamı birlikte kurmanın mümkün olduğu inancını hissetmek, bu hissi aktarabilmek, 6) Göstereni olan bir dizi söylemi ve eylemi bir an önce hayata geçirmek.

İki yeni soruyla karşı karşıyayız: Göstereni olmayan muhalefet olur mu? Böyle bir muhalefet kurucu politika, kalıcı çözüm üreteblir mi?

İsviçreli dilbilimci Saussure "göstergebilimin" kurucusu olarak bilinir. Göstergebilim, anlam ileten işaretleri, kodları, kısacası "göstergeleri" inceler. Gösterge, bir kavram ile onun somut karşılığı olan biçimden oluşur. Burada soyut unsur olan kavrama "gösterilen" denir, somut karşılığıysa "gösteren" olarak adlandırılır. Saussure için önemli olan kavramın nasıl oluştuğu değil, oluştuktan sonraki durumudur. Zira herhangi bir "anlam" iletip iletmemesi buna bağlıdır. Başta dil ve dili oluşturan sözcükler, estetik ve estetik olmayan görseller, davranış biçimleri ve mimikler vb. göstergebilimin alanına girer. Diğer yandan "anlam" iletmeyen durumlar ve dışavurumlar da vardır. Söz gelimi, saatlerce süren maç yorumları -göstergebilimin araştırma nesnesi olabilseler de- göstereni olmayan, dolayısıyla kendi içinde dönen konuşmalardır. Yaşamın anlam trafiğini boğmadıkları sürece zararsızdırlar ve fakat olumlayacak halimiz de yoktur. Faşist Franco, bir spor fenomeni olan futbolu kitleleri oyalamak ve politik yaşamı boğmak için kullanmıştı.

Ana muhalefet partisinin iktidara yönelik kısır itirazları ve mevcut hukuk sisteminden hak talep etmesi "göstereni olmayan" muhalefet tarzına örnektir. Dolayısıyla iktidar karşıtlarına ve ik-

tidar yanlılarına anlam iletmediğinden çözüme dönük değildir. Buna karşın anlamı doğrudan ileten muhalefet seçenekleri her zaman mevcuttur: Emeklerinin karşılıklarını alamadıkları için işi yavaşlatan işçiler; laik, seküler ve parasız eğitim hakkını her platformda dillendiren öğretmenler; ekolojik bütünlüğü ve yeşili korumak için mücadele eden çevreciler; okul kantinin özelleştirilmesine karşı alternatif tezgâh açan öğrenciler; erkek egemen zihniyet karşısında kendilerine alan açmak isteyen kadınlar; cinsel tercihlerini özgürce yaşamak için direnen bireyler vb. Söz konusu muhalif öznelliklerin geleneksel muhalefetin birikimlerinden bağımsız olduklarını söyleyemeyiz; zira gökten zembille inmediler. Ancak, çatışma argümanlarına, çatışma mekânlarına ve çatışma tarzlarına bakıldığında, geleneğin tam bir devamıdırlar da diyemeyiz.

Gezi'den Kalan

Neoliberal saldırıların ve hak gasplarının yoğunlaştığı son yirmi yılın önemli muhalif hareketlerini anımsayalım: 1999 Seattle Eylemleri, 2003 Savaşa Hayır (Say no to war!) mitingleri, 2005 Paris Banliyö İsyanları, 2010 Arap Baharı, 2011 İspanya Öfkeliler (İndignados) Hareketi, 2011 Yunanistan Öfkeliler (Aganaktismenoi) Hareketi, 2011 Tottenham Olayları, 2011 Wall Street'i İşgal Eylemleri (Occupy Wall Street), 2013 Sintagma Meydanı Gösterileri, 2013 Gezi Eylemleri, 2016 Fransa Gece Ayakta Eylemleri (Nuit Debout) vb. 2018'in ikinci çeyreğinde bu satırlar yazılırken Ermenistan Başbakanı Sarkisyan'ın artan sokak gösterileri karşısında görevinden istifa ettiği haberi ekranlara düşmüştü. 2018'in son çeyreğinde de Fransa'da Sarı Yelekliler eylemleri başlamıştı. Bu hareketlerin ortak özelliği kendiliğinden ve öndersiz oluşlarıdır. İspanya ve Yunanistan hariç, ülke yönetimlerine doğrudan ortak ol(a)mayışları büyük ölçüde örgütsüz oluşlarından kaynaklanmaktadır. Ancak hepsi de yapısal hareketlerdir. Sorun, kurucu siyasete evrilememeleridir. Bunun için politize ve örgüt-

lü grupların demokratik katılımı gerekse de, dinamikleri, tarzları ve talepleri itibarıyla heterojen özellikler taşıyan bir kitleyi homojen (bir) önderlikle ikna etmenin teknik ve ideolojik güçlüğü ortadadır. Dolayısıyla, hareket halindeki kitlenin farklılıklarına ve ihtiyaçlarına ivedilikle cevap veren ve/veya ortak çözümler üreten oluşumlar, forumlar, konseyler, mahalle meclisleri, kooperatifler vb. geçiş aşamasında daha işlevseldir. Gezi'de bu deneyimler el yordamıyla ve kulaktan dolma bilgilerle yaşanmış, buna rağmen geriye belirgin bir muhalif anlayış kalmıştır.

Farklı öznelliklerden oluşan demokratik karşı hareketlerin yapısallıklarına dair iddiamızı açalım: Tepki verenlerin çoğu iyi kötü eğitimli ve meslek sahibi yurttaşlardır. Kapitalist örgütlenmenin "yöneten-yönetilen" ilişkisini okullarında öğrenip işyerlerinde yaşıyorlar. Dahası, özel ve kamusal alanlarda da benzer ilişki biçimine maruz kalıyorlar. Yazımızın girişinde sınıfın tanımını yaparken, "emeklerini ücret karşılığında işverene kiralayanların oluşturdukları üretici topluluk" ifadesini kullanmıştık. Aslında ifade eksiktir. Ekonomi-politik bir olgu, sosyo-kültürel bir bütünlük olan "sınıf" döngüsünü kapatan kilit ifade; üretim ilişkilerinden kaynaklanan baskının doğurduğu yakın duygulanımlardır, duygudaşlıktır. Sistemi yönetenler duygusal ve düşünsel yakınlık olasılığını başından sıfırlamaya çalışırlar. Bunun için de yasaları kullanırlar, popüler kültürün yabancılaştırıcı etkisinden faydalanırlar. Aksi halde farklı öznelliklerin -hak gaspları ve usulsüzlükler karşısında- tepki göstermelerinin önüne geçemezler.

Sistemik iktidarın ve bağlı siyasal iktidarların manipülasyon ve provokasyon yoluyla mobilize ettiği destekçilerine karşı, kendi inisiyatifleriyle harekete geçen yüzbinler, hatta milyonlar mevcuttur. Söz konusu muhalif kitlelerin kendiliğinden karşı çıkışlarının kökeninde "doğrudan müdahil olma" ve "aracısız karar alma" arzuları yatar -birilerinin çığırtkanlığı değil. Sandığa gelince; kerameti kendinden menkul bir duraktır sadece.

6 Sorun 1 Anekdot

"Devrim korkutucudur ama seçim kampanyaları da iğrençtir."

Nicolas Gomez Davila

6 Sorun

Sistemik iktidar ile sağ paradigma arasında bir kan bağı olduğu muhakkak. Dolayısıyla gerçek muhalefet soldan yapılan bir etkinliktir ve iktidarı alt ettikten sonra kurucu pratiklerle devam etmeye yöneliktir. Ne ki, nahoş bir yaşamın içinden çıkar, çok daha iyisini kurmaya çalışır. Oluştuğu andan itibaren arzusu bu yöndedir, devamında da bu arzu tarafından yönlendirilir. Süreç içerisinde karşıtları türeyebilir ancak dışlama değil kapsama refleksine sahiptir. Zira kolektif varoluşun kadim normları olan birlikte üretmeye, birlikte tüketmeye, birlikte iyi vakit geçirmeye içkindir. Baskı kurmaz ya da sağ popülizme kaymaz. Aksi halde doğal yöneliminden sapar, alt ettiği iktidarın tekrar filizlenmesine neden olur. Velhasıl ***birinci*** öncelikli sorun sağ popülizm hastalığıdır.

Peki, muhalif bir hareketin kendi karşıtını yaratmaması mümkün müdür?

Farklı sosyal, siyasal ve kültürel gruplara ait insanlar herhangi bir rasyonalitesi olmayan futbol taraftarlığı zemininde bir araya gelebiliyorlarsa, rasyonalitesi çok daha yüksek olan politik yaşam

zemininde haydi haydi gelebilirler. Sorun, insan ile bastığı zemin arasına sistemik kültürün sokuşturduğu "ara yüzlerdir" ki, suni öznelliklerden popüler kimliklere kadar çeşitlilik gösterirler. İnsanların, kendilerine, birbirlerine, ekolojik bütüne, hasılı yaşama yabancılaşmasına neden olan bu "ara yüzler" ***ikinci*** öncelikli sorundur.

Üretim bandı zaman içinde parçalanmış; emek farklı formlara bürünerek farklı alt sınıflar oluşmuştur. Artık "kurumsal olan" ve "kurumsal olmayan" emekten söz ediyoruz. Fabrika ve plaza çalışanlarına home ofis, freelance vb. çalışanlar eklendi. Adımız proleterya ya da prekarya fark etmez, hepimiz yaşamak ve yaşatmak için emek harcıyoruz. Birileri de emeğimizi sömürerek semirmenin derdindeler. Politik sistemin adını koyan ve yaşam kuran ortak değerimiz "emeğin" muhalefetin bağlayıcı normu olmayışı ***üçüncü*** öncelikli sorundur, anti-kapitalist tavırsızlığın temel nedenidir. Diyalog ve işbirliği pratikleriyle sorun aşılabilir; bu işi hızlandıracak olan sistemik iktidar baskısı ve ortak mağduriyet yaşamda fazlasıyla mevcuttur.

Muhalif grupların iktidarla ya da herhangi bir tehditle mücadelesi kendi aralarında birleşmeyi gerektirir. Söz gelimi, zorlu bir avın üstesinden gelmeye çalışan veya soğuktan korunmak isteyen kurtlar benzer refleksi gösterirler. Hedefleri arasında benzerlik olan muhalif grupların -yöntem konusunda yaşadıkları itilaflardan ötürü- çatışmaları ve bölünmeleri bir tür "iktidar hastalığıdır," sonu hep hüsran olmuştur. Çatışarak ve bölünerek daha homojen daha saf yapıya kavuşmak mümkünse de, bu tercih reelpolitikle pek çok açıdan çelişir. Halbuki son derece hareketli, değişken bir politik iklimde muhalif grupların esnemeleri, kendilerini güncellemeleri hayati önem taşır. Birleşmeye uzak durmaları ya taktik hatadır, ya da işin içinde "bit yeniği" aranmalıdır. Taktik hata muhalifliğin ontolojik, yapısal esprisini idrak edememekten kaynaklanır, bit yeniği ise zaten muhalif saflarda bulunmamakla ilgilidir. Ne yazık ki her iki durum iktidarın varlığına -dolaylı ya da doğ-

rudan- katkı sunar. Bu da ***dördüncü*** öncelikli sorundur.

Marx, teoriyi hurafelere sürükleyen bütün bilinmezlerin çözümünün insan pratiğinde bulunduğunu söyler. Aynı şekilde, bir teorinin doğruluğu veya yanlışlığı eylem sırasında ortaya çıkar. Bu bağlamda iyi-kötü bütün yaşanmışlıklar birer deneyimdir, veridir; tıkanıklıkların açılması, yeni açılımların yaratılması açısından önemlidir. Mevcut muhalif oluşumların teorik ve pratik çelişkilerini çözememeleri tıkanıp kalmalarına, "kurucu politika" aşamasına geçememelerine neden olmaktadır. Böylece sistem kendi yapısallığıyla uyumlu bileşenleri, alışkanlıkları kolayca kabul ettirmekte, bu sayede ayakta kalmaktadır. O bileşenlerden biri siyasal iktidar, diğeri kurumsal muhalefet olarak belirmiştir. Bu belirişin ne derece kendiliğinden ne derece taktik olduğu tartışılır; taktik yanının ağır bastığı kuvvetle muhtemeldir. Siyasal gücü yüzyıllar önce ele geçirenler -belli ki- sistemin böyle işlemesi gerektiğinde karar kılmışlar... Muhalefet etme tarzını basit bir seçim aritmetiğine indirgemek, bunu prosedüre bağlamak politik yaşamın genetiğini bozan sistematik müdahalelerden biridir. "Siyasal İktidar-kurumsal muhalefet" ikiliğinin ipini pazara çıkarmak ve itibarını sarsmaksa kurucu politikanın fitilini ateşlemek demektir. Dolayısıyla ***beşinci*** öncelikli sorun İktidar-muhalefet ikiliği, bu ikiliğin zorunlu kıldığı alışkanlıklardır.

Şirketteki eğitimli gençlerden biri, "Abi bu akşam sizinkilerin maçı var" dedi. "Kimmiş onlar?" diye sordum. "Cska Moskova-Dinamo Moskova" cevabını verdi. Gülümsedim... SSCB tarihe iyi bir giriş yaptı; maalesef sonradan bürokratik sınıflardan teşekkül bir toplum olup çıktı. Bu durumu "devlet kapitalizmi" şeklinde tanımlayanlar oldu. Buna rağmen Blok'un 90'lardaki çöküşü dünya solunun umutlarını aşağıya çekti. Bugünün Rusya'sı ise Putin'e mahkûm tam bir kapitalist devlettir. Türkiye'ye gelince; 2018 itibarıyla ihtiyaç duyduğu kurucu sol muhalefetin ne SSCB ne de Rusya ile ilgisi vardır.

"Sömürünün ve baskının olduğu her yerde mücadele de ola-

caktır diyorsak, plazalar da fabrikalar gibi bu mücadelenin yapılacağı yerler olmalıdır."

Yukarıdaki ifade, 2008 krizinde işten çıkarılan beyaz yakalıların kurduğu *Plaza Eylem Platformu*'na ait. 2018 1 Mayıs'ında Maltepe'deki alana coşkulu bir giriş yaptılar. Benzeri bir örgüte ve muhalif bilince sahip olmayan eğitimli gençlerin sol muhalefeti "Cska Moskova-Dinamo Moskova" ölçeğinde algılamaları, politikayı da sandıkla sınırlandırmaları, meselenin sandığımızdan daha sıkıntılı olduğunun göstergesidir ki, ***altıncı*** öncelikli sorun olarak bir kenara not edilmelidir.

1 Anekdot

Gezi Eylemleri'nin ikinci ayıydı. Diş tedavimin seanslarından biri için polikliniğe gitmiştim. Otuzlu yaşlardaki diş doktorum işleme başlamadan önce aynen şöyle dedi: "Hocam ben bugüne kadar politikayla hiç ilgilenmedim, hatta apolitik olduğum bile söylenebilir. Gezi Parkı'nda olup bitenleri merak ettiğimden geçenlerde kalktım Taksim'e gittim. Parka girmeden önce bir sandviç alıp girişteki merdivenlere oturdum, rahat yiyeyim diye de cüzdanımı ve cep telefonumu çıkarıp yanıma koydum. Sandviçimi bitirdikten sonra bir sigara yakıp parka girdim. İnsanları, çadırları, afişleri, pankartları falan seyrederken vaktin nasıl geçtiğini anlamadım. Yaklaşık yarım saat sonra telefonumu ve cüzdanımı merdivenlerde unuttuğumu fark ederek koşmaya başladım... Bıraktığım yerde öylece duruyorlardı. Lafı gevelemeden söyleyeyim: Politikayla ilgilenmeye karar verdim."

Diş doktorum -geç de olsa- kendi çapında bir "aydınlanma" yaşamıştı. Geleneksel politikanın söylem düzeyinde bile vurgulamadığı arzu ve etik pratiklerine tanık olmuştu çünkü. Arzu ve etik kurucu muhalefetin temel bileşenleridir; emek bileşeniyle toplumcu politiğe evrilirler. Aksi halde romantik bir hikâyenin masum karakterleri olarak kalırlar.

Sistemik Akıldışılığa Karşı Evrim Aklı

"Yaşayan tek bir tür dahi değişime uğramamış suretini geleceğe taşıyamaz."

Charles Darwin

Zamanın çizgisel mi aktığı yoksa dairesel mi genişlediği meselesinden bağımsız olarak denebilir ki, tarih ileriye dönük bir olgudur. Tekerlek bulunmuşsa ve sayısız gelişmeye neden olmuşsa, ne tekerleği ne de gelişmeleri yok sayabilirsiniz. İnsanlık var oldukça o tekerlek döner. Meseleyi bu şekilde algılayıp tarihin önünü açmayı tercih edenlere "ilerici," frenlemeyi tercih edenlere "tutucu" denir. Devrimci ideolojiyi güncellemeye çalışmak en ilerici tercihlerden biridir. Tarihin gidişatını etkileyen düşünürlerin başında gelen Marx fikirlerinin çarpıtılıp dogmatikleştirilmesi karşısında, "Ben Marksist değilim" demiştir. Teolojik düşüncenin ve Hıristiyan ahlakının köklerine saldıran Nietzsche'nin de "Beni terk ettiğinizde size döneceğim" sözü boşuna değildir.

İlerici olduğunu iddia eden pragmatik bir oluşum tarihin merkezkaçında savrulur. Savrulduğu yerde dağılmamak için tutuculaşma eğilimine girer. Ne ki -ilerici oluşumlara eklemlenme şansı olmadığından- kendi mutlaklarını yaratmak durumunda kalır. Zaten geçirimsiz olan yapıları zamanla iyice kapanır. Ancak bürokratik varoluş gerçeği, bir süre sonra ilerici olmayan (sağ) ittifaklara eklemlenmesini zorunlu kılar. Sağ iktidarların kuyruğu-

na takılmayı alışkanlık haline getiren sözde sol partiler mevcuttur. Onlardan birinin genel başkanı, "Devlet başkanı olduğunda kendi partisinden en az on kat büyüklükteki demokratik bir partiyi kapatacağının" sözünü vermişti.

Siyasal din formatındaki oluşumlar ise -gerektiğinde gericileşmekten geri durmayan- en tutucu tercihlerdendir. Tarihin merkezkaçına rağmen savrulmamalarının nedeni sermayenin aktardığı ya da bizzat ortağı oldukları maddi güçtür. Siyasal dini kullananlar yahut dini siyasallaştıranlar maneviyatla ilişkileri olmadıklarını bilirler, belli etmezler. Zira Muaviye'den beri takiye geleneğini sürdürüyorlar. Ancak iş bununla bitmiyor. Öyle ya da böyle, köklerinin bağlandığı ilkel bir ideoloji var, o ideolojinin de binlerce sene önce oluşmuş "manevi" referansları var. Bazı imam hatip liselerinde yaşanan "deizm" çıkışları -ayrı bir yazıda ele alınmayı hak eder ölçüde- önemlidir.

İlerici tercihler dinamiktir, tutucu tercihlerse yaşamın durağanlaşmasının nedenidir. Tersten de söyleyelim: Dinamik bir yaşam tercihleri ilerici kılarken, durağan bir yaşam tutuculaştırır. Dinamik yaşamın zihni üretken kıldığı, durağan yaşamınsa körelttiği sinirbilimi (nöroloji) tarafından da kanıtlanmıştır. Felsefe binlerce sene önce meseleye el atmış, insanın fiziksel güçlükler karşısında ortak aklı çalıştırarak toplumsallaştığını, dahası politikleştiğini öne sürmüştür *(Politika/Aristoteles)*. Kaldı ki insan topluluk halinde yaşamaya içkin bir varlıktır. Müjdeli veya trajik olaylar karşısında ortak duygulanımlara kapılır. İlginç olan, modern insanın kendisini iyi hissetmesine neden olan faaliyetler ile ilkel atalarının hayatta kalmasını sağlayan faaliyetler arasındaki evrimsel bağdır: Evrim sürecinde insan metabolizması ödül hormonları salgılamaya başlamış, hayatta kalmasını sağlayan faaliyetlerinin devamlılığını adeta güvence altına almıştır.

"İnsan sosyal bir varlıktır, bu yüzden topluluk halinde yaşar" dedik. Önemli olan toplumsal yapının türüdür, onu belirleyen de politik bilinçtir. Politik bilinç zorla kurulmaz; arzuyla oluşur. Şeri

hükümlerin baskısıyla saf tutanların yaşadıkları ülkeler yarı açık cezaevinden farksızdır. Kapitalizmin sözde modern toplumuna gelince: Yalnızlığa özgürlük diyerek bireyleri ayrı ayrı, konforlu kafeslere tıkmıştır. Kentli bir yaşlının öldüğünü dairesinden sızan kokular haber ediyor. Avrupa'nın büyük şehirlerinde tren seferleri sık aksamaya başladı, çünkü intihar vakaları arttı. Kışın pasaj mazgallarını gündüzden kapanlar şanslı, böylece geceyi üşümeden geçirebiliyorlar.

Ortak İyi

Toplumsal yapıdan beklenen; insanın maddi ihtiyaçlarını karşılaması, zihinsel ihtiyaçları için farklı dolayımlar sunmasıdır. Bu bağlamda insanın ve ekolojik değerlerin merkeze konulduğu bir toplumsal yapı sayısız olanaklara sahiptir. "Ortak iyi" adına bu tür yapıları var etmek ve sürdürmek gerçekten politikleşmiş insanların harcıdır. Dolayısıyla politik bilinç; doğru yapıyı birlikte kurmayı ve birlikte geliştirmeyi gerektirir.

İnsan beyni önüne gelen çelişkileri çözdükçe gelişir. Çelişkilerin tek açıdan kavranması belli sayıda beyin hücresinin etkileşimine neden olurken, farklı açılardan kavranması sayının katlanarak artmasına neden olur. Beden ve zihin çalışırken salgılanan hormonların beyin hücreleri (nöronlar) arasındaki etkileşimi kolaylaştırdığı, olumlu duygulanımları harekete geçirdiği çoktandır biliniyor. Alzeimerdan korunmak için bulmaca çözmek yetmiyor, zira tekrara girip hücreleri pasifleştirebiliyor. Kendi içinde zorluk dereceleri olan ve diğer disiplinlerle ilişkilendirilebilen zihinsel faaliyetlerin alzeimerdan korunmak için çok daha etkili olduğunu uzmanlar söylüyor. Bu tarz akıl yürütme yetisine sahip bireylerin etkileşime geçmeleri zihinsel sinerjiye neden olurken, toplumsallaşmayı güçlendiriyor. Sinerji, bir işin üstesinden gelebilmek için duyulan ortak arzudur. Olağan zamanlarda akla hayale gelmeyen fikirler sinerjinin yaşandığı anlarda peş peşe gelir.

Sömürü ilişkilerindeki değişimler yeni çelişkileri, yeni çeliş-

kiler yeni politik tezleri tetikler. İlerici yazarlar, akademisyenler, sanatçılar, kısacası entelektüeller, yaşadıkları toplumun sorunlarına çözüm bulmaya çalışan, bunun için risk almaktan çekinmeyen insanlardır. Amaçları tarihin önünü açmak, akışına yön vermektir. Temel yöntemleri, yeninin tezleri ile eskinin birikimlerini harmanlayarak ülke gerçeklerine uyarlamaktır. Güncel olmayan tezlerle mevcut gerçekliği yorumlamak kimi durumlarda tarihsel yanılgıya (anakronizm) neden olur. Söz gelimi, köylerin boşaldığı bir gerçeklikte devrimi kırdan başlatan tezler anakroniktir. Memleketin mevcut gerçekleri ile güncel tezler arasında ise "ters anakronizm" oluşmuştur: Yeni politik tezler "yatay toplum modelinden ve doğrudan demokrasiden" söz ederken, biz, bütün yetkilerin tek noktada toplanmasını oylayacağız.

Somut politik kazanımlarda ve köklü değişimlerde politikleşmiş insanların sayısı, yani niceliği belirleyicidir. Niceliğin düşük olduğu dönemlerde mücadele azmimizi diri tutan şeyse yakın çevremizin niteliğidir. Beklenmedik durumlar ve olumsuzluklar karşısında doğru politik tercihlerde bulunabilenler belirli niteliklere sahiptir. Aslında sadece şu iki gerçeği bilmek, doğru politik tercihlerde bulunmak için yeterlidir: 1) Döviz kurlarındaki artışın birikmişleri de aynı hızla eritmesindeki "sistemik akıldışılık" 2) Zihnini ve bedenini kolektif bütünlük için kullananları mutluluk hormonlarıyla ödüllendiren "evrim aklı."

Boşa Dönen Çarklar

"Sonra dedim ki, insanlara ne anlatırsan anlat ama kendini anlatma. Bilirim, anlamazlar."

Charles Bukowski

Bir konuyu anlamamakta ısrar eden insanları tanımlamak için kullanılan "Nato kafa nato mermer" deyimi Rumcadan gelir ve aslı "Na to kefali, na to marmaro"dur. Türkçe karşılığı ise "İşte kafa, işte mermer" demektir. Namı diğer taş kafa!

Biri iktidar yanlısı öteki iktidar karşıtı iki yetişkin sosyal medyada tartışıyor. İktidar yanlısı "taş kafalı" olduğundan söylenenleri anlamamakta ısrar ediyor. Yetinmiyor, muhalif olanı vatan hainliğiyle suçluyor. Muhalif olan aklıselim düşünebildiğinden, "Devletin şeker fabrikalarını satarak mı vatansever olunuyor?" diye soruyor. İktidar yanlısından gelen cevap tartışmaya son noktayı koyuyor: "O fabrikalar satılmadı, iflas ettikleri için geçici süreyle özelleştirildiler!"

Nem oranının çok düşük olduğu iklimlerde gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı yüksektir. Bu duruma dayanamayan kayalar zaman içinde tuzla buz olurlar. Uygun koşullar oluştuğunda "taş kafalar" da çözülür. Mesele, "katı olan her şeyin buharlaştığı" politik yaşamda yeniden ama yeni bir tarzla başlama iradesini, sabrını gösterebilmektir. Sistemin sahipleri en iyi tarzın "temsili seçim" olduğunda ısrar ediyor. Muhalifler olarak kuşkuyla yak-

laşmamız gerekirken, sandığı görünce fara tutulmuş tavşan gibi kalakalıyoruz.

Burjuva temsili siyaseti "iktidar-muhalefet" ikiliği üzerine kurulur. Normal şartlarda iktidar tabanı ile muhalif taban birbirlerini etkilemeye çalışırlar. Etkileşim, kurumsal iktidar ve kurumsal muhalefet merkezleri tarafından organize edilen kurumsal temaslarla, yani propaganda faaliyetleriyle mümkün hale gelir. "Kurumsal" sözcüğünün üç kez kullanıldığı bu cümle planlı kötülükleri tarif etmek için kurulmuştur. Amaç, hakiki iyiliklere giden "kurum dışı" yollar hakkında düşünmeye teşvik etmektir.

İktidar yanlıları ile muhalifler arasında kurulan günlük ilişkilerse "kurumsal olmayan" temaslardır. Bu tür ilişkilerde propaganda doğrudan ve bilinçli yapılmaz. Şikâyet etme, dert yanma, sıkıntı paylaşma, laf sokma, öfke kusma gibi mekâna ve duruma bağlı anlık dışavurumlar dolayımıyla gerçekleşir. Pazar yapan muhalif kadın ile soğanın kilosunu 7 TL'den satan iktidar yanlısı pazarcı arasındaki ağız dalaşı sayısız temastan biridir. Muhalif kadın ürün etiketlerindeki fiyatları görüp isyan ederken pazarcının cevabı akıllara ziyandır: "Bu sene yağmur yağmadı, mahsul az oldu. Allah'ın işine karışılmaz!"

Totolojik Haller

Bunlar bilinen şeyler. Bilinmeyen demeyelim de, temsili siyasete ve seçime haddinden fazla odaklanıldığı için gözden kaçırılan bir "hal" var: İktidar yanlıları ile muhalif bireyler arasındaki temaslar kurumsal ve kurumsal olmayan biçimlerde sürmekle birlikte, etkileşimin zemini neredeyse ortadan kalkmıştır. Günlük ilişkiler -biraz da toplumsal yaşamın gereği olarak- kendi mecralarında akıp giderken, mevzu siyasete geldiğinde bütün diyaloglar "totolojiye" dönüşmektedir.

Nedir totoloji? Mantık, doğru düşünmenin kurallarını inceleyen felsefi bir disiplindir. Totoloji ise onlarca mantık hatasından biridir. Özellikle temsil siyasetinde kutuplaşmanın arttığı

dönemlere damgasını vurur. Taraflar aynı şeyleri farklı biçimlerde yineleyip dururken, tartışmada üstünlük sağlama hırsıyla diğer mantık hatalarına açık hale gelirler. Türkiye siyasetindeki en ünlü totoloji örneği "Dün dündür, bugün bugündür" diyerek muhalefetin itirazlarını "boşa çıkaran" Süleyman Demirel'e aittir. Bugünün iktidar sahiplerine gelince; kendi sorumsuzluklarından kaynaklanan olumsuzlukların -yukarıdaki pazarcı gibi- Allah'tan geldiğini iddia ederek totolojinin âlâsını yapmaktalar.

İktidar yanlıları ile muhalifler arasında kurulan temasların bir "temsili" olarak TV kanallarında yapılan tartışma programları en güzel totoloji örnekleriyle doludur. Tartışmanın bağlamı program editörü ve moderatör tarafından belirlense bile, konuşmacılar kafalarına göre takılırlar. Nihayet, temasın olduğu ve fakat etkileşimin (sentezin) gerçekleşmediği bir uzun geceyi daha bitirerek evlerine dönerler.

Genellemeler, önyargılar, çamur atmalar, saptırmalar, yanlış kıyaslamalar, otoriteyi tek referans göstermeler ve "false dilemma" yani sahte ikilemler yaratmalar diğer mantık hatalarındandır. En baskın, en belirleyici olanı "siyasal iktidar-ana muhalefet" ikilemidir, o da son tahlilde sistemin devamına hizmet eder.

Her gerçek muhalifin hemfikir olduğu bu kısır halin kurucu bir karşıtı olduğuna inanıyoruz. Üstelik iktidara destek verenleri de kapsıyor, yeter ki emeğiyle geçiniyor olsun. Bertolt Brecht'in, "Kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber ya da hiçbirimiz" dizesi; Mihail Bakunin'in, "Halkın öfkesi midesindedir" sözü sadece muhaliflere değil, sistemik iktidarın sömürdüğü bütün mağdurlara ve madunlara yöneliktir.

Toplumun ve tabiatın hiçbir hali sebep-sonuç ilişkilerinden bağımsız olmadığı gibi, hiçbir oluşum da mutlak değildir. Muhaliflerin bu kavrayıştan uzaklaşmamaları, her türlü mantık hatasından da uzak durmaları kurucu politikanın gereğidir. "Herkese karşı her şeyden sorumlu" bireyler olarak imkânsızlıktan söz etme lüksümüzse yoktur.

Kısır halin karşıtı olan çözümleri ne yazık ki etkin biçimde üretemiyoruz. On yedi yıllık (yeni) statükoyu söküme uğratacak kurum dışı aparatları günlük yaşama monte etmekte güçlük çekiyoruz. Sistemin çarklarını yağlayıp duran bir ana muhalefet programına tabiyiz, -ne hikmetse- özerkleşemiyoruz. İşin tuhafı, iktidar çarkları ile ana muhalefetinkiler birbirine değmiyor; bu da 17 yıllık statükonun işine geliyor. Her seçim "yenilgisinden" sonra sıradaki seçime bilenmenin etkileşimin olanaklarını yaratmadığını anlamak için daha kaç seçim yaşamak gerekiyor? "Seçim" sözcüğünün üç kez kullanıldığı bu soru planlı yenilgileri işaret etmek için sorulmuştur. Amaç hakiki zaferlere giden "seçim dışı" yollar hakkında düşünmeye teşvik etmektir.

Kesin uzlaşmazlık hallerinden biri olan "sermaye-sınıf çelişkisinin" ilerleme potansiyeli barındırdığı vakıadır. Sınıfın galip gelmesi halinde üretim ilişkileri dönüşür; sistem değişir; çelişki kökten çözülür. Çelişkilerin sürdüğü ancak sınıfın mücadeleyi yükselttiği hallerde, ekonomik, sosyal ve demokratik koşulların iyileştiği görülür. Totolojinin güçlendiği politik zemindeyse taraflar sürekli patinaj yapar. Patinaj iktidara zaman kazandırırken muhalefete zaman ve güç kaybettirir. Bu tür durumlarda totolojiyi çelişkiye dönüştürmek; söz gelimi, "siyasal iktidar-ana muhalefet" sahte ikilemini sermaye tarafına, dışında kalan bütün unsurları da sınıfın/çokluğun tarafına itmek gerekir. Akşamdan sabaha olacak şeyler değil. Ancak yarından itibaren neler yapılacaksa, totolojiyi çelişkiye dönüştürecek adımlar olmalıdır.

Duygu ve bilgi aktarım kanallarının tıkandığı, etkileşimin bir süre daha mümkün olmayacağı bir politik gerçekliğin içinden çözüm çıkarmak zorundayız. Yersiz iyimserliklere kapılacak halimiz yok, ancak şöyle bir durum var: Evet, totoloji kısır bir gerçekliktir ve birbirlerine değmeyen çarklara benzer. Çarkların boşa dönmesi iktidar mekaniğinin çalışmasına engel olmaz, lakin bütün bir yaşamın hareketini sağlayacak dinamiklerden de söz edilemez. Kaldı ki iktidar çarkının mili her geçen gün aşınmak-

tadır, yağlanması için "akçe" gereklidir. Bulunamazsa doğal çöküş kaçınılmazdır.

Bütünüyle Kuşkudayız!

24 Haziran 2018 akşamı saat 18.30'da ana muhalefet partisinin sözcüsü ekranlara çıkıp şöyle dedi: "Hep yaptıkları gibi filanca orandan açtılar, bizi falanca orana razı edip işi bitirecekler. Bu sefer yağma yok!" Gece yarısına doğru dediği gibi de oldu. Bu arada doğudaki pek çok sandıkta usulsüzlük yapıldığına dair haberler de geliyordu. Gelgelelim, ne ana muhalefetin genel başkanından, ne cumhurbaşkanı adayından, ne de parti sözcüsünden bir açıklama geldi. Adeta yer yarıldı içine girdiler. Böyle durumlarda muhalif seçmenin aklına "doğru yanlış" her şey gelir. İşin o kısmında değiliz, çünkü kanıtlama şansımız zayıf. O gece olup bitenler sadece kuşku uyandırdı, hepsi bu.

Kuşku bir duygudur, çoğu zaman hakikate ulaşmanın tek yoludur. Ana muhalefetin cumhurbaşkanı adayı ertesi günü basının karşısına çıkıp söylentiler hakkında "Bir grup şizofrenin uydurması" dedi. 90'lı yılların güzelim dergisi Şizofrengi'nin kapak sloganıyla diyoruz ki: "Bütünüyle kuşkudayız!"

Althusser'in ve İdeolojinin Zamansızlığı

"Gerçekten de, insanlar bildiklerindense bilmeyip anlamadıkları şeylere inanırlar."

Ulus Baker

I

Varlıkların ilişkisinde "denklik ve bütünlük" ilkelerini gözeten "etik" kavramı ile bahse konu ilişkiler ağının kurulumunun yöntemi olan "politikanın" birliği meselesi felsefenin uğraklarından biridir. Kimi filozof bu birliği "uğrak" değil bir "son durak" yani gerçekleştirilmesi gereken bir "hakikat" olarak ele alır. Spinoza o filozoflardan biridir, ancak herhangi bir hedeften söz etmez; sadece, hakikatin "denklik ve bütünlük" ile ilişkili olduğuna dair ikna edici kanıtlar sunar.

Yaşamda "denklik ve bütünlük" hakikatini gözetmek, bu hakikatle uyumsuz bir yaşamı değiştirmeyi gerektirir. Gereklilik yerine getirilmezse -başta insan- bütün canlıların varlığı tehlikeye girer. Marx, "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir" demekle kalmamış, değişimin nasıl mümkün olacağını da açıklamıştır. Bunun için altyapı ve üstyapı kavramlarından yararlanır. Altyapı, toplumdaki üretim ilişkilerine karşılık gelir ve bütün bir üstyapıyı, yani devleti, devletin aygıtlarını, hukuku, dini, sanatı, edebiyatı,

aileyi, kısacası kültür olarak adlandırdığımız değerler bütününü belirler, bunlar da üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde etkin rol oynar. Dolayısıyla altyapı ile üstyapı arasında kesintisiz, karşılıklı bir etkileşim vardır. Hal böyleyken, kapitalist üretimin ve mülkiyet ilişkilerinin hâkim olduğu bir toplumun eğitim kurumlarında varlıkların "denkliğinden ve bütünlüğünden" söz edilmesi, bunlarla ilgili pratiklerin yapılması beklenemez. İnsanın ayrıcalığının ve üstünlüğünün altını çizen hümanist söylemlerse, iş insanlar arasındaki eşitsizliğe ve bölünmüşlüğe gelince kesiliverir. Sonuç olarak toplumsal ve kültürel yaşamın değişimi -büyük ölçüde- altyapının (üretim ilişkilerinin) değişmesine paralel gerçekleşir.

Yaşamın değiştirilmesi gerektiğini söyleyen filozoflar eleştirel düşüncenin aktif alanında barınırlar. Eleştirel düşünceye katkı sunmaları kader birliği yaptıkları düşünceleri/düşünürleri sayısız değişkenler ve olanaklar karşısında yeniden var etmelerine bağlıdır (alt etmek son çaredir). Bunun için ilgili düşüncelerle/düşünürlerle bağ kurmaları, kuracakları bağın da eklektik değil *yapısal* olması gerekir. Fransız düşünür Louis Althusser, Marx'ın düşünceleriyle bu tarz bir bağ kurmayı denemiştir.

Değerli akademisyen ve muhalif yazar Taner Timur, *Felsefi İzlenimler* adlı kitabının Althusser bölümüne şu ifadelerle başlar: "1960'ların ikinci yarısında başlayan ve 16 Kasım 1980'e kadar süren dönemde Fransa'da Marksizm tartışmaları büyük ölçüde Althusser tartışmaları haline gelmişti... 16 Kasım 1980'de ise ünlü Fransız filozofu karısını öldürmüş ve düşünce tarihinde benzeri pek bulunmayan bir dramın kahramanı haline gelmişti. Ve o zamana kadar entelektüel çevrelerde dillerden düşmeyen bir isim birdenbire 'tabu' olmuş, adeta belleklerden silinmişti."[33]

Bir başka muhalif yazar Gün Zileli ise, "1960'lı ve 1970'li yıllarda Althusser'in, Sovyetler Birliği'nin dogmalaştırılmış sosyalizm anlayışını el kitabı haline getiren Kuusinen gibi parti bürokratlarının reçetelerinin dışında yeni yollar arayan kuşaklar

33 Taner Timur, Felsefi İzlenimler, İmge Kitabevi, 2005

için büyük önem taşıyan bir isim olduğunu" yazarak filozofun dönemsel popülaritesini gerekçelendirmiştir.[34]

Althusser'in çabalarının Marx'ı yeniden var etmeye yönelik olduğunu, Marksizmin kurumsallaştırılmış sürümlerine kuşkuyla bakılmasına vesile oluşundan ve entelektüel (sol) camiada yarattığı heyecandan anlıyoruz. Bu çerçevede bilimsel ve konjonktürel bir gereği yerine getirmiş, en azından bunu denemiştir. Çabaları, II. Dünya Savaşı sonrası özgürlük taleplerinin yükseldiği Fransa'da ve pek çok ülkede yankı uyandırmıştır. Başarısı ya da başarısızlığı tartışılabilir, lakin art niyetli olduğunu öne sürerek düşüncelerini gömmek -eleştirel düşüncenin aktif alanıyla çelişeceğinden- etik olmaz. Etik olmayan tutumlarsa -varlıkların denkliğini ve bütünlüğünü göz ardı edebildiklerinden- politik ol(a)mamak gibi bir açmaza sahiptir. Dolayısıyla mücadele ettikleri şeye (her ne ise) zımni destek sunarlar, dahası zamanla o "şeyin" kendisine dönüşürler.

Eleştirel düşüncenin aktif alanında kalmak, eleştiri kavramına içkin olan "tez-antitez-sentez" dizgesini sürdürmek ve oluşan dokunun canlı kalmasını sağlamak demektir. Sosyal ve kültürel yaşam bu sayede dönüşür, bilinç bu sayede güçlenir. Her yeni düşünce aslında bir "senteze" karşılık gelir. Sentez düşüncenin upuygunluğunu ve işlevselliğini tartışmadan dışlama refleksi gösteren yaklaşımların kendileri dışlanır ve mutlağın/statükonun pasif alanına sürüklenirler. Dışlanmadıklarındaysa eleştirel alanın canlı dokusunu bulundukları noktadan itibaren kurutmaya başlarlar (Dışlanma, biyolojik evrimdeki "doğal seçilime" benzetilebilir. Doğal seçilim; çevreye uyum konusunda daha elverişli özelliklere sahip organizmaların, elverişli özelliklere sahip olmayan diğer organizmalara göre yaşama ve üreme şanslarının daha yüksek olması ve bunun sonucunda genlerini yeni kuşaklara aktarabilmeleri yoluyla işleyen evrimsel mekanizmadır).

O veya bu sebeple kendi kendini frenleyen bir düşünce dizgesi de eleştirinin aktif alanından mutlağın/statükonun pasif alanına

34 http://www.gunzileli.com/althusser-uzerine

kayar; kesinliklerden, kavramlardan, mitlerden, imgelerden teşekkül bir "deolojiye" dönüşür. Althusser'in ifadesiyle, (sınırsız) teorik işlevin yerine (sınırlı) pratik-sosyal işlev geçerek bilimden, bilimsellikten kopar. Buna rağmen Fransız düşünür ideolojiye karşı değildir; kimi ideolojilere karşıdır. Onlardan ikisi, hümanizm ve historisizmdir (tarihselcilik). Hümanizm, üretim ilişkilerinin sonucu olan somut insan gerçeği yerine soyut bir insan (özne) tahayyülünden hareket eder. Historisizm ise her şeyi tarihe indirgeyerek özerk teori gereğini reddeder.

Althusser'e göre ideoloji, insanlar ile onların gerçek varoluş koşulları arasındaki hayali ilişkiyi temsil eder. Söz gelimi, mevcut sistemin üstyapı kurumlarında rekabetçi ve tüketimci bir yaşam tarzının doğallığı ve meşruluğu vurgusu yapılır. Böylece, birey ile onu sömüren koşullar arasında gerçek olmayan bir ilişkinin kurulması sağlanır. Modern bir ideoloji olarak "kapitalizm" söz konusu hayali ilişkinin temsilidir. Benzer şekilde, bir başka üstyapı kurumu olan kilise/diyanet vb. de ahirete yönelik yaşam tarzının doğruluğunun altını çizer. Bu sayede birey ile dünyevi yaşam arasında gerçek olmayan bir ilişkinin kurulmasını sağlar. Geleneksel bir ideoloji olarak "din" o hayali ilişkinin temsilidir. Velhasıl kapitalizm ve din, kullandıkları dil ve telkin ettikleri pratikler yoluyla somut bireylerin soyut özneler olarak yapılandırılmasını sağlayan iki baskın ideolojidir ve birey üzerindeki etkileri ölünceye kadar yinelenir.

II

Marx'ın şu sözüne sarılıyorum: "Tarihin hayal gücü bizimkinden geniştir."

L. Althusser

Önceki yazımızda eleştirel düşünce konusuna ve Althusser'in ideolojiye bakışına kısaca değinmiştik. Bu yazımızda iki konuyu da mütevazı bir benzetmeyle açmaya çalışalım.

Eleştirinin aktif alanı, insan zihnine/bedenine yeni gıdalar arayan felsefenin/bilimin mutfağına benzetilebilir. Büyük ölçüde restoran sahibi ile nispeten müşteriler tarafından belirlenen ve ideal olduğuna inanılan mönüyse ideolojiye karşılık gelir. Mönünün belirlenmesinde mutfağın da etkisi vardır ancak zannedilenin aksine sınırlıdır. Zira mutfak, inancın sisli puslu alanında iş görmez. Ayrıca imgesel, ideal olanın değil, somut değişkenler, olanaklar ve olasılıklar karşısında yararlı (upuygun) olanın izini sürer.

Restoran sahibi mönüyü belirlerken yatırımcı ve işletmeci bilinciyle hareket eder. En başta kârı, kâra bağlı olarak girdi (hammadde) maliyetlerini, genel giderleri ve elbette müşterilerin beğenilerini dikkate alır. Ancak hem restoran sahibi, hem de müşteriler, bireysel ve toplumsal bilinçdışılarının (bastırma, yön değiştirme, yüceltme vb.) etkisiyle de tespit ve tercihlerde bulunurlar. Bunlar, öznel, psikolojik, kültürel (dinî, geleneksel) vb. kökenli tutumlardır. Bazı tatlar türlü gerekçelerle çocuklukların-

da damaklarına kodlanmamış olabilir veya aynı gerekçelerle damaklarında baskın kodlar taşıyabilirler. Kimisi bunun farkındadır, kimisi değildir. Müslüman mahallesinde mönüye domuz etinden yapılmış yemekler konulmaz. Öte yandan, ailesi Müslüman olduğu halde kendisi dinsiz olup domuz etine mesafeli duranlar da vardır. "Neden?" diye sorduğunuzda doyurucu yanıt verememeleri bilinçlerinden ziyade bilinçdışılarıyla ilgilidir.

Sonuçta ortaya, öyle ya da böyle, iyi kötü bir mönü çıkar; küçük değişikliklerle restoranda barınmaya, müşterilerin beğenilerini, tercihlerini, hazlarını, rızalarını ve beklentilerini belirlemeye devam eder. Hatta kimi dönemlerde ve durumlarda mutfağın arayışlarını etkilediği bile olur. (Mevcut) mönü, müşteriler ile onların bedensel gerçekleri ve gereksinimleri arasına girerek metabolik bir yabancılaşmaya neden olur ve bu sayede varlığını sürdürür. Sonuç itibarıyla -tıpkı ideoloji gibi- kendisiyle resmen ilişki kuranların ve kendisine sahip olanların hâkimiyetlerini yeniden üretmelerinin bir aracıdır.

Peki, "somut" bir bakış açısı ve "ideal" bir yaşam sunduğuna inanılan bir "ideolojiden" daha somut ve daha uygun (ideal değil) olan nedir?

Restoran örneğimize dönelim ve hayal edelim: Müşteriler dönüşümlü olarak mutfakta çalışsalar; misal, domuz etini elleyip koklasalar, pişirme ve tadım pratikleri yapsalar, domuz etiyle aralarındaki ilişki muhtemelen daha sahici bir düzleme oturacaktır. O güne kadar yemediklerine pişman da olabilirler, tadını gerçekten sevmeyebilirler de. Ancak, "neden tercih ettikleri ya da etmedikleri" sorulduğunda daha akıllıca, daha bilinçli yanıt vereceklerdir. İşin aslı şu ki mutfaktaki (nesnel) deneyimleri anlama yetilerini ve muhakemelerini güçlendirecek, (öznel) kısıtlarından kurtulmalarını sağlayacaktır. Bu durum insanların tamamen özgürleşmesi anlamına gelmese de, özgürlüğün kapısını araladıkları anlamına gelir.

Bir toplumun anlama yetisi ve muhakemesi arttıkça (ki beden-

sel ve zihinsel deneyimlerin artmasıyla mümkündür) ideolojinin etkisi azalır, ancak sıfırlanmaz. Zira anlama yetisindeki ve muhakemedeki kusurlar sıfırlanmaz. Bireysel ve toplumsal süreçlerde bilinçdışının etkisi olduğu sürece, hele ki insanın sayısız değişkenler ve sonsuz olasılıklar karşısında tamamen yetkinleşemeyeceği düşünülürse, bilincindeki kusurların sıfırlanmasını beklemek safdillik olur. Hal böyleyken bireysel ve toplumsal bilinç her zaman "ideolojiler" tarafından kuşatılır; bu da ideoloji kavramının maddi bir varoluşa sahip olduğunu, insanlık var olduğu sürece yaşamı etkilemeye devam edeceğini akla getirir. İndirgenmiş haliyle makul soru şudur: Hangi ideolojiyle ya da ideolojilerle yola devam edeceğiz; hangilerini tarihin çöplüğüne göndereceğiz?

Teşbihte hata olmaz. Restoran benzetmemizle ideolojinin -pragmatik tercihlere ilaveten- daha ziyade bilinçdışıyla ilişkisini vurgulamaya çalıştık. Böylelikle -Althusser'in iddia ettiği üzere- onun "özerk" yanını ima ettik. Şimdi de kısaca yararına ve zararına bakmayı deneyelim: Mutfak, müşterilerin metabolizmalarıyla ve değişken koşullarla uyumlu bir mönünün oluşumuna etki ettiği sürece mevcut mönünün işlevselliğinden ve yararlılığından (uygunluğundan) söz etmek mümkündür. Bundan daha yararlısı;, mutfağın eleştirel tutumunu yeri geldiğinde eleştirebilecek, hatta kolları sıvayıp mutfağa girme cesaretini gösterebilecek yetkinlikte müşteriler gerektirir. Mönü (ideoloji) ancak bu koşulla "upuygun" kılınabilir.

Her şeye rağmen mönü restoranın "tek gerçeği", müşteriler ile metabolizmaları arasındaki ilişkinin bir temsilidir. İnsanlar acıktıklarında restorana gidip mevcut haliyle mönüye bakarlar; bütçelerine ve damaklarına en uygun hamur işini seçip yerler, çünkü mönüde genellikle etli ve sebzeli yemek yoktur, varsa da pahalıdır. Oysa müşterilerin çoğu diyabetlidir. Hal böyleyken mönünün yararlılığından (uygunluğundan) söz edilemez.

İdeoloji -kendi mitlerini ve mutlaklarını dayatarak- insanların varlık gerekçelerinden ve gerçek ihtiyaçlarından bağımsız

tercihlerde bulunuyorsa yararlı değildir, dahası zararlıdır. Normal şartlarda hangi ideolojinin yararlı, hangisinin zararlı olduğunu mutfak ile müşterilerin kurucu yetkinlikleri belirler, restoran sahibinin kurumsal yetkesi değil. Gelgelelim, oluşumunda bilinçdışının, alışkanlıkların, kimi hasletlerin ve hasetlerin belirleyici olduğu "ideolojik mönü" buna kolay kolay izin vermez. İşin kötüsü mutfağın "teorik-pratik" arayışlarını da baskılar. Buna rağmen bir avuç "aykırı şef" bildiğini okumaya devam eder; etmezlerse hem zihnin, hem de bedenin gıdası kesilir. Tekdüze beslenmenin metabolizma üzerindeki olumsuz etkileri malumdur.

Bütün bu olup bitenlerin Althusser'i nasıl etkilediğini ise yazı dizimizin üçüncü ve son bölümünde ele almaya çalışacağız.

III

"Okurlar beni bağışlasın; bu küçük kitabı önce dostlar için yazıyorum, sonra da, böyle bir şey olabilirse, kendim için. Nedenlerim çok geçmeden anlaşılacaktır."

L. Althusser

Althusser'in kaleme aldığı *Gelecek Uzun Sürer*'i[35] okurken ideolojiyle ilgili tezlerini "kendi yaşamı üzerinden doğruladığını" düşünmeden edemedim. Onun da aklına benzer bir düşünce gelmiş midir bilemem. Ancak kitabı bitirdikten sonra benim aklıma şu sorular geldi:

"Apaçık bir trajedinin, karısı Helene'yi öldürmesinin ardından, üstelik ömrünün son virajını almışken, neden ve hangi itkilerle hayatını kaleme alma gereği duymuştu? Sevenlerinin kendisiyle duygudaşlık kurmasını sağlamak ve onların nazarında -bir nebze olsun- aklanmak mı istemişti? Yoksa yapısalcılıkla ilgili ifadelerinde öne sürdüğü gibi; 'yapının' sandığımızdan daha karmaşık, daha başına buyruk (özerk), dolayısıyla 'özne' üzerindeki etkisinin çok daha belirleyici olduğunu mu ima etmek istemişti? Ya da beş yıllık rehabilitasyon sürecinin ardından, derdini anlatma, vicdanen aklanma, vicdanını aklama, içini dökme, iç çekme ihtiyaçlarına ilaveten, tezlerini kişisel ve 'öznel' kanıtlarla destekleme

35 Gelecek Uzun Sürer, Louis Althusser, Can Yayınları, Çev. İsmet Birkan

ihtiyacından oluşan yekpare bir tavra mı ihtiyaç duymuştu?"

Bütün bu sorulara, özellikle sonuncu soruya verilecek "evet" yanıtının okuyucunun "öznel" algısıyla ve anlamlandırmasıyla ilişkili olması beklenebilir. Öte yandan, yazdığı otobiyografik metnin kendisinin nesnel veriler sunduğu da düşünülebilir. Dolayısıyla -ideoloji bahsini de kapsayan- yekpare tavrının o kadar da karşılıksız olmadığı, hatta kitabın eleştirel düşünceye katkı sunduğu bile iddia edilebilir.

Fransız Mahkemesi olay anında -zihninin bulanıklığı nedeniyle- Althusser'in yargılamadan muaf tutulmasına (men-i muhakeme), bu sebeple hapishaneye değil akıl hastanesine yatırılması gerektiğine karar vermişti. Ayrıntılara vâkıf değiliz, ancak belirleyici nedenlerin bir bölümünün bilincinin "karanlık" kısmında barındıkları muhtemel. Lakin bu tespit varoluşunu salt aklıyla gerçekleştiren birini (muhalif, Marksist bir düşünür bile olsa) aklamak için yeterli değil.

Pek çok duygumuzun, düşüncemizin ve davranışımızın kökleri bilincimizin "derinlerinde" kurulan istençdışı bağlantılara temas eder. Freud ve Althusser'in arkadaşı Lacan o "bölümleri" bilinçdışı olarak nitelendirir. Bu konuda daha iddialı yaklaşımlar da var: Peter Halligan ve David A. Oakley, bilinç denen olgunun tam olarak bilinçdışı beyin etkinliklerinin bir ürünü olabileceğini söylüyor. Althusser'in en fazla etkilendiği filozoflardan biri olan Spinoza ise, insanın bilinç sahibi bir varlık olduğunu ve fakat bilincinin özgür olmadığını iddia eder. Ne ki, en basit tercihlerimizin arkasında bile sayısız sebep-sonuç ilişkilerinden oluşan bir bağımlılık zinciri bulunur. Diğer yandan Althusser'le aynı şehirde ve aynı dönemde yaşamış varoluşçu düşünür Sartre bilinçdışını reddettiği gibi bireyin bütün eylemlerinden sorumlu tutulması gerektiğini söyler.

Althusser -herkes gibi- yapıp ettiklerinden sorumludur. Fransız Mahkemesi'nin verdiği kararın ne düşünürü akladığını ne de vicdanını rahatlattığını düşünüyorum. Aksi halde *Gelecek Uzun*

Sürer'i yazmaz -eleştirmenlerin ifadesiyle- duruşmasını bir kez de kendisi yapma gereği duymazdı. Okumakta olduğunuz yazının amacı, ideolojinin bilinçdışı ile ilişkisi hakkında düşünülmesini sağlamak ve ideoloji bahsinin görece "özerkliğini" bireysel ve toplumsal ölçekte ortaya çıkarmaya çalışmaktan ibarettir.

Althusser, yaşamındaki derin süreçlere hâkim olamamış, bağımlılık zincirlerinden kurtulamamış görünmektedir. Çocukluğunda ve ilk gençliğinde yaşadıkları, yetişkinliğinde üzerine koydukları hem eksikti, hem de tümüyle kendisine ait değildi. Oysa bütün çabası kusurlarını gidermek, eksiklerini tamamlamak, her şeyi bir nazarda kucaklayabilmek[36] içindi. Felsefeyi bunun için seçmiş, ne var ki yeterli olmamıştı.

İnsanın kavrayışı duyularının yetersizliğinden ötürü kusurlarla doludur; kavradığını iddia ettiği çoğu şeyse imgeseldir, varsayımsal düzeydedir. Söz gelimi Nietzsche'ye göre insanların bilgi diye kabullendikleri şey aslında bir "sanıdan" ibarettir. Bir yanda zihnin sınırlı yapısı, öte yanda "şeylerin" sonsuz çeşitliliği insanın bütünlüklü bilgiye ulaşmasının önündeki en büyük engellerdir. Bu yüzden bireysel ve toplumsal "bilinç" ait olduğu devletin sonsuza kadar yaşayacağını, dininin bütün insanlığın kurtarıcısı olduğunu, ırkının da en saf, en üstün ırk olduğunu iddia eder durur, dahası bunlara inanır. Dolayısıyla hemen hemen bütün ideolojiler güçlerini kısmen nesnelliklerinden, daha ziyade imgeselliklerinden ve varsayımsal düşüncelerinden alırlar. Zira nesnel olan bilimseldir, çürütülebilir; imgesel ve varsayımsal olansa inanmakla ilgilidir, çürütülemez. Çürütülemeyen olgular da "özerklik" zırhına bürünmekte güçlük çekmezler ve zamandan "bağımsız" hale gelirler.

İnsanlık mefhumunun imgesel (hayali) düşünceyle bağını koparması imkânsız görünüyor, ancak mevcut bağı incelterek akli düşünceyi içselleştirmesi her zaman mümkündür, dahası gereklidir. Aksi halde iktidarlar kendilerine katkı sunacak "özneleri"

36 Taner Timur, Felsefi İzlenimler, İmge Kitabevi, 2005

yapılandırmakta güçlük çekmeyecekler. Bunun için ideolojilerin özerkliğinden yararlanmaya, ideolojinin dar bağlamı içindeki ritüelleri, simgeleri, sembolleri, klişeleri, düşünce ve davranış kalıplarını dolaşıma sokmaya devam edecekler. Althusser'e göre bütün bunlar "devletin ideolojik aygıtları" tarafından üretilir ve kişilerin bilincine ve bilinçdışına etki ederek rızanın ve iktidar aygıtının (otoritenin) yeniden üretiminde kullanılır.

Freud'un öğrencisi olan ve fakat halefi olmayı "reddeden" C. G. Jung, bireysel bilinçdışından ziyade kolektif bilinçdışına vurgu yapmış, ilkel insanlarda ruhsal durumun esas olarak kolektif olduğunu, büyük kısmının da bilinçdışına tekabül ettiğini iddia etmiştir. Jung'a göre kolektif bilinçdışından kaynaklanan ile kişisel bilinçdışından kaynaklanan birbirine karışırsa hasta karmaşaya sürüklenmektedir. Althusser'de bu tür bir karmaşanın yaşanıp yaşanmadığına dair tahminlerimiz spekülasyondan öteye gitmez; zira mesele son derece karmaşık. Öte yandan Jung da benzer bir "karmaşaya" kapılmış olabilir. Ne ki, yükselen faşizmin kuyruğuna takılmış, Nazilere ait Göring Üniversitesi'nin psikanaliz bölümünün başına geçmeyi kabul etmiştir... Freud ile öğrencisinin görüş ayrılıklarını bir yana bırakalım, yazımızı yavaş yavaş bağlayalım.

Bireyler (toplum), aklın ve bilincin sınırları dahilinde kalmayı başardıkları müddetçe ve gerçek varoluş koşullarının farkına vardıkları ölçüde bilinçdışının etkisi her iki düzlemde azalır, ancak sıfırlanmaz. Sıfırlanması için bireyler (toplum) ile maddi varoluş koşulları arasındaki -başta ideoloji- bütün ara yüzlerin tam bir tasfiyesinden söz etmek gerekir ki bu da pek mümkün görünmemektedir.

Anımsayabildiğim kadarıyla Althusser otobiyografisinde Hegel'e pek atıfta bulunmaz. Lakin Hegel'in "yaşlı köstebeği" Althusser'in "içinde" yıllarca ve sinsice çalışmış; Fransız düşünürün kişisel tarihine trajik bir yön vererek eşi Helene'yi öldürmesine neden olmuştur. Periodik depresyonlarını kökünden yok etmek için intiharı da tercih edebilir, bilinçdışının faturasını kendisine

de kesebilirdi. Ancak intihardan çok daha kötüsünü yapacağını, "yaptıklarını, başkalarının gözünde ve kendi nazarında ne ise onu yok edeceğini"[37] eski öğrencisi ve yakın arkadaşı Balibar'a söylemiş ancak bunu da yapmamıştır. Kim bilir belki de ne Althusser ismini, ne ideoloji mefhumunu, ne de bu ikisinin *zamansızlığını* aşan iradi gücü kendisinde bulamamıştı. Gelgelelim hiçbir çözümleme bir insanın bir başka insanın canını almasını, hele ki bir erkeğin bir kadını öldürmesini meşrulaştırmaya yetmez.

37 Taner Timur, Felsefi İzlenimler, İmge Kitabevi, 2005

Gecikmiş Öznellik Gelmeyen Özgürlük

"Seyrini özgürce kavramadığımız ve inşa etmediğimiz sürece 'yaşam' bir hapishanedir."

Antonio Negri

I

Küresel kapitalizmin baskısına, sistemik iktidarın hegemonyasına karşı koyacak toplumsal öznenin kökleri kendisini oluşturan bireylerin ruhsal acılarına da bağlanır. Dolayısıyla acı -kronik melankoliye dönüşmediği sürece- gecikmiş bir özneleşmenin nedeni, tetikleyicisi olabilir. Kaynağı ne olursa olsun, özneleşme her durumda sevinçli bir süreçtir. Sıkı bir dönüşümse kesintisiz ve yoğun çaba gerektirir. Bunun için filmi geriye sarmak, kendimizi yeniden ve gerçekten eğitmek zorundayız. Zihin açıcı eserlerle, üretken insanlarla karşılaşmak her şeye rağmen ellerimizdedir.

İtalyan Marksist ve siyaset kuramcısı Antonio Negri, 2013 Nisan'ında konferans vermek üzere İstanbul'a gelmişti. Konferansın konusu "Yeni Özgürlük ve 'Özne' Biçimleri"ydi. İkinci gün oturumunu dinlemek üzere konferansa gittim. Konuşmaların bitiminde Negri'ye ve diğer konuşmacı Judith Revel'e bir "yorum-soru" yönelttim (Judith Revel Foucault Merkezi üyesidir, Negri'nin de hayat arkadaşıdır). Aynı zamanda akademisyen olduğunu bildiğim Türkiyeli çevirmen aşağıdaki yorum-sorumu iki konuşmacıya aktardı:

"Muhalif bir ofis çalışanı, bir sosyalist olarak otuzumda yaşadığım 'ideolojik tıkanıklığın' Michael Hardt ile kaleme aldığınız *İmparatorluk* kitabınız sayesinde açıldığını hissetmiştim. O gün bugündür tarihe ve toplumsal yaşama farklı tezlerin ışığıyla bakma çabalarım sürüyor. Ancak, Türkiye'nin özgül koşulları dikkate alındığında, arkaizmin ve anakronizmin zemininin (de) tamamen yok olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla kimi sol entelektüeller ile Foucault ve Negri arasındaki mesafeyi nispeten anlayabiliyorum. Günlük politika ve örgütlenme pratikleri bağlamında Türkiyeli sol entelektüellere önerileriniz nelerdir? İlaveten 'sınıf' kavramıyla ikame ettiğinizi düşündüğüm 'çokluğu' bir örnekle somutlar mısınız?"

Negri'nin ve Revel'in yanıtlarını yazının sonraki bölümlerinde aktarmaya çalışacağım. Öncesinde paylaşmayı arzu ettiğim şeyler var.

Bağ

İmparatorluk kitabının yarattığı etki -ideolojik olduğunu sandığım- bir tıkanıklığın açılması falan değildi belki. Belki, orijinal ve fütüristik bulduğum bir metnin "sıradışı" çağrışımları iyi gelmişti. Bir metnin iyi gelmesi ihtiyaca cevap verdiğinin de göstergesidir. Göstergenin peşinden gidip gitmemek bize kalmış. Kapitalist hegemonyanın insanlığa ve doğaya ettiği sayısız kötülüğe rağmen enseyi karartmak istemiyorsak bize iyi gelen tezlerle "bağ kurmak" bir risk değil, kurucu ilke gereğidir. Bağ kurmanın ne anlama geldiğini kronikleşen eğitim meselesi üzerinden açmaya çalışalım:

Kızım zorlu ve skandallarla dolu bir LGS senesinin ardından "hedeflediği" okula girmeyi başardı. Ancak, aradan iki hafta geçmesine rağmen çalışma masasına oturmakta güçlük çekti. Dediğine göre sınıftaki diğer öğrenciler de benzer durumdaymış. Kendisini huzursuz eden bu durumla bağ kurmasını, bunun için de her boyutuyla ele almasını önerdim. Sorunu yok saymak ya da za-

mana bırakmak yeni sorunlara davetiye çıkarmak demekti. Oturup etraflıca konuştuk ve onun da aklına yatan şu çözümlemeyi yaptık: Çalışma motivasyonunun kırılması yeni koşullara uyum sağlayamamakla ilgili olabilirdi. Bu açıdan sorun çok normaldi, hatta toparlanıp yenilenmek için bazı kesintilerin gerekliliğinden bile söz edilebilirdi. Bir önceki sene sınava hazırlanırlarken öğretmenleriyle kurdukları ilişkiyi hatırlatıp farklı bir nedenden de kuşkulandığımı söyledim: "Öğrenci" ile "bilgi" arasında kurulması gereken varoluşsal ilişki bizim gibi ülkelerde salt "hedefe" indirgeniyordu. İlköğretim kurumu (özellikle paralı olanlar) öğrencilerine lise hedeflerini söylüyor ve LGS'de en yüksek puanı almalarını istiyordu. Aslında amaçları okullarının marka değerini korumaktı. Hal böyleyken matematik, fen, coğrafya vb. içselleştirilmesi gereken bilimler değil, çalışılıp ezber edilmesi gereken dersler olup çıkıyordu. Yönergeler öğrenciler tarafından yerine getirilip lise hedefleri -iyi kötü- tutturuluyor, lakin yaşanan kısa sevincin ardından yeni döneme motivasyonsuz giriliyordu. Sorunun ana kaynağı; hedefin büyük ölçüde öğretmenler tarafından konulması, onun da okul isimleriyle (imajlarıyla) sınırlandırılmasıydı. Çoğu veli de -o veya bu sebeple- buna destek veriyordu. Lise 1'den itibaren yapılması gereken şey, yeni sürecin öğrencinin "özneliğinde" yaşanması, bunun için bilgiyle pragmatik değil, varoluşsal ilişki kurulmasıydı. Öğrenci ancak bu şekilde dönüşebilir, çevre şartlarını ancak bu şekilde dönüştürebilirdi.

Eğitimcilerin öğrencileri süreçlere dahil etmek gibi bir programlarının olmadığı aşikâr. Özneleşmelerini frenlemek istemeleriyse son derece "normal." Zira sistemin işleyişine katkıyı ancak güdümlü bireyler sunabilir, çünkü "özne" tehdittir. Politika ile toplum, politik süreçler ile toplumsallaşma arasındaki yabancılaşma da bu durumun devamıdır. Chomsky'e göre; altmışlı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan Vietnam Savaşı karşıtı örgütlenmeler, Afro-Amerikalıların eşitlik mücadelesi, hippi kültürünün ortaya çıkışı ve kadın hareketi Amerikan devletinin eği-

timi nispeten kendi doğallığına bırakmasından kaynaklanmıştır. Daha sonra gerekli tedbirler misliyle alınmıştır.[38]

Politika ile toplum, politik süreçler ile toplumsallaşma arasındaki diyalektiğin kopuşu her zaman eğitimsizlikten ve iktidar baskısından kaynaklanmaz. Geleneksel, kurumsal muhalefet de kopuşa neden olabilir. Yeni çelişkilerin üretilmediği süreçlerde "gelenek" kendisini tek seçenekmiş gibi dayatır; derken mutlaklaşıp dokunulmaz hale gelir. Ne var ki ideolojik süreçler (de) tıpkı damarlar gibi zamanla sertleşip tıkanırlar. Dolayısıyla geleneği sorunsallaştırmasını bilmek gerekir.

Sistemik iktidar şekil değiştirerek gizlenme becerisine sahipse, doğrudan müdahale şansını kolay kolay vermiyorsa, ya geleneksel yöntemlerle dağarcığınızdaki varlığına saldırırsınız, ya da gizlenme tarzını anlamaya çalışıp yeni yöntemler geliştirirsiniz. Her iki yaklaşımı mümkün kılan şey çoklu, organik yöntemlerdir. Aksi halde politikayı toplumsal gerçeklikle bağ kuramayan eklektik (seçmeci) bir uğraşa indirgemiş olursunuz.

Eğitim süreçleri ile bireyin özneleşmesi arasındaki ilişki neyse, politik süreçler ile toplumun özneleşmesi arasındaki ilişki de aynısıdır. Eğitsel ve politik süreçler üretim/sömürü ilişkileri tarafından belirlenirken hem öznellikleri belirler, hem de belirlediği öznellikler tarafından belirlenir. Dolayısıyla insan, toplumsal yaşamın hem etkileyen hem de etkilenen öğesidir. Bugünün üretim/sömürü ilişkileri geçmişe nazaran çok daha karmaşık, toplumsal yapı daha heterojen, öznelliklerse türlü türlü. Üretim/sömürü sisteminin neden olduğu bu "yanardöner" durum sistemin kendisini de değiştirmesini mecburi kılıyor. Hal böyleyken sömürü sistemiyle mücadele yöntemlerinin her defasında gözden geçirilmesi, hatta değiştirilmesi gerekiyor. Devrimci düşüncenin ilgi alanı sadece sömürü sisteminin dönüştürülmesiyle sınırlı değildir; gerektiğinde kendisini de dönüştürmelidir.

---

38 Amerikan Rüyasına Ağıt, Kelly Nyks, Peter D. Hutchison, 2015

Sistemin İçinde "Sistemdışı"

Mevcut iktidar ilişkilerinin parçası olmak için sistemin kurumları tarafından belirlenen hedeflere yönelmek bir tercih değil zorunluluktur. Sistemik kültür, zorunlulukların resmî prosedürlerinden ve gayriresmî uygulamalarından oluşur. Dolayısıyla radikal dönüşümün olanakları -dışarısını da kendisine dahil etmiş- sistemin içindedir. Ancak bu tespitin -hegemonyanın sürmesine katkı sağlayan- sistemiçi muhalefetle ilgisi yoktur. Ne sistemi yok saymak, ne işleri profesyonel siyasetçilere havale etmek, ne de gidişatı zamana bırakmak doğrudur. Yöntem bellidir; sistem ile onu söküme uğratacak ve kökten dönüştürecek bağları kurmak, bu çabadan vazgeçmemek gerekir.

Eğitim gerçek bağlamından kopartılıp araçsallaştırıldığında en vasat haline indirgenmiş olur. Bu da hegemonya tesisinde işleri kolaylaştırır. Sistem karşıtlarının yapması gereken araçsallaştırılmış bir eğitim gerçeğini yok saymak değil, onunla bağ kurup dönüştürmenin yollarını bulmaktır. Bu bağlamda eğitsel süreçler ile toplumsallık arasındaki ontolojik ilişkiyi -eğitimi araçsallaştırma tuzağına düşmeden- onarmak, güçlendirmek gerekir. Oysa Negri'nin de dahil olduğu bir kısım kuramcı -başta devlet olmak üzere- İmparatorluk'un kurumlarını "terk etmek" gerektiğini iddia ediyorlar, bunu da "exodus" olarak tanımlıyorlar. Kimi kurumlar ya da kurumsallıklar söz konusu olduğunda -ki okullar onlardan biridir- iddiaları tartışmalıdır. Lakin "exodus" önerdiler diye ne Negri'yi ne de onun gibi düşünenleri terk etmek doğrudur.

Sorunlu süreçlerle bağ kurduğumuzda veri toplama şansı elde etmiş oluruz. Bu da bize yeni sebep-sonuç ilişkileri kurma olanağı verir. Eksik veya yetersiz olan tezlere bu gözle yaklaşmak gerekir ki her tez aynı zamanda veri niteliğindedir. Yok sayılmaları ya da peşinen terk edilmeleri "bilinç-veri" diyalektiğine ters düştüğü gibi, toplumsal "özne" kurulumunda her yadsıma işe yaramayabilir. Ayrıca bir tezin yetersiz oluşu, bağlı olduğu ideolojiye, -varsa- ütopyasına katkı sunmadığı anlamına gelmez. Kaldı ki ilerici tezler "dahili çelişkiler" üretebildikleri oranda değerlidir;

çelişkileri ve eksikleri üzerinden de diğer tezlerle sentezlenebilme potansiyeli taşırlar. Ve bir tezin işe yarayıp yaramayacağını tayin eden şey geleneğin peşin hükümlü yargıları değil, nesnel, aktüel koşullardır.

Kestirme bir yaklaşımla şöyle bir tez öne sürebiliriz: Bir tezin "iyi niyetle" hazırlanıp hazırlanmadığını anlamak için tezin sahibinin geçmişte ödediği bedellere ve şu an aldığı risklere bakılabilir. Geçmişte bedel ödeyip de niyetleri sonradan bozulanlarla ilgilenmediğimiz gibi, söz konusu kişilerin tezlerindeki apaçık hatalar, haklarında hüküm vermek için yeterlidir. Biyografisine baktığımızda Negri'nin yeterli bedeli ödemediğini, canlı söylemlerine ve toplum tasavvuruna baktığımızda ise risk almadığını iddia etmek adil olmaz: "1933 yılında İtalya'nın Podua kentinde doğdu. Yazılarında yaşamın devrimci arzu temelinde yeniden üretilişini ve kurucu eylemin yeni ufkunu Spinoza'dan aldığı esinlerle ele aldı. Çalışmaları, Marx, Foucault ve Deleuze-Guattari ikilisiyle çarpıcı yakınlıklar ve diyaloglar sergiledi. Küresel akış ve sınırsız emek sömürüsü düzleminin karşısına devrimci öznellikleri ve "karşı-imparatorluğu" çıkardı. Sol çevrelerde büyük izler bırakan -İtalyan işçi hareketinin simgelerinden- Autonomia hareketinin doğumuna katkı sundu. 1979 yılında radikal sol örgüt Kızıl Tugaylar'a destek vermek ve Aldo Moro suikastiyle ilişkili olmak iddiasıyla tutuklandı. Kızıl Tugaylar ile ilişkisi kanıtlanamadı, buna rağmen dört buçuk yıl hapiste kaldı ve cezaevindeyken Radikal Parti'nin listesinden İtalyan Parlamentosu'na seçilerek serbest kaldı. Ancak dokunulmazlığı kaldırıldı ve İtalya'yı terk etmek zorunda kaldı. 1997'ye kadar Fransa'da yaşadı, aynı yıl çıkan af ile cezasının on üç yıla inmesi üzerine İtalya'ya döndü ve 2003'e kadar hapiste kalarak cezasını tamamladı. Halen dünyanın dört bir yanında konferanslar vermekte, küreselleşmenin sömürü düzenine karşı tekilliklerden örülü yeni bir uzam için devrimci, özgürlükçü söylemlerde bulunmaktadır."[39]

---

39 Sürgün, Antonio Negri, Monokl Yayınları, Çev. Öznur Karakaş, 2013

II

"Çokluk" hakkındaki sorumu Negri'ye sorarken iki saptamamı dile getirmiştim. İlki, ülkemizde arkaizmin (hâlâ) zemininin olduğuydu; diğeri de, anakronik diye bilinen tezlerin tamamının anakronik sayılamayacağıydı. Arkaizmin eskiye ait söylem anlamına geldiğini, anakronizmin ise içinde bulunduğu zaman dilimiyle uyumsuz söylemler için kullanıldığını belirtelim.

Moderatör sorumu Negri'ye aktarmadan önce saptamalarıma katılmadığını söyledi. Belki de niyeti konferansın bağlamında kalmaktı. Fikri ya da niyeti ne olursa olsun, kanımca meseleyle bütüncül bağ kurmamak gibi bir tutum sergilemişti. En basitinden, eskinin hamasi dilinin tercih edildiği, bunun da toplumda karşılık bulduğu bir ülkede arkaizmin zemini yoktur denilemez. Sorun aranacaksa mevcut gerçeklikle bağ kuramayan politik dilde aranmalıdır. Anakronizme gelince: Üretim bandının parçalanmasıyla oluşan ve zamanla çeşitlenen emeğin yeni politik yöntemler ve dil gerektirdiği açıktır. Ancak irili ufaklı binlerce üretim tesisinde milyonlarca işçi çalışırken, üstüne üstlük hatırı sayılır bölümü sigortasızken, sendikalaşmayı ya da partilileşmeyi gündemde tutmak tam bir anakronizm sayılamaz. Sorun aranacaksa sendikaların ve partilerin yapısallıklarında aranmalıdır. Feshedilecek yapılar varsa da söz konusu sorunlar çözülmeden fesih denenmemelidir.

Negri, yeni özgürlük ve "özne" biçimlerini anlatmak için ülkemize gelmişti. Ancak ülkenin özgül şartlarından bağımsız bir "özgürlük ve öznellik" girişimi politik olarak pek mümkün değil. Yoksa -söz gelimi- Cumhuriyet'in 100 yıl önceki kuruluş şartlarına dönme çabası ile kaybolmaya yüz tutmuş kurucu değerleri için mücadele etmenin aynı şeyler olmadığı konusunda bir tereddüt yok. Yeni mücadele yöntemlerinin küresel hegemonyanın dışında (ve ondan bağımsız) geliştirilmesi ne kadar abesse, ülkenin özgül şartlarından bağımsız bir mücadele tarzı da o kadar eksiktir. Belki

de temel sıkıntımız meselelere yeterince bütüncül bak(a)mamak.

Ekonomi-politik süreçler arasında hem yadsıma hem devamlılık ilişkisi vardır. Dolayısıyla, 150 yıl öncesinin tezleri geçerliliklerini tamamen yitirmedikleri gibi, 20 sene önce öne sürülen tezlerin gerçeklerin tamamen dışına düştüğünü de iddia edemeyiz. Hatta yeni tezler -yarattıkları çağrışımlar sayesinde- politik alanın kör noktalarıyla bağ kurmayı mümkün kılar. Temsil siyasetinin kurmakta güçlük çektiği bu bağı çoğu zaman felsefe, sanat, edebiyat, hatta bilim kurar. Zira karşı hegemonya mücadelesinde boşluğa ve süreksizliğe yer yoktur. Buna rağmen "eski" tezler ile bugünün gerçekliği arasında boşluklar ve süreksizlikler doğal olarak vardır.

Bedenin İstilası

Batılı ve Doğulu emperyalistlerin ve alt emperyalistliğe soyunanların yönettiği bir dünyada yaşıyoruz. Tamamının ulusal, bazılarının hem ulusal hem uluslararası sermayedarları var. Mevcut pazarlarını büyütmek için emeği sömürüyorlar, doğal kaynakları talan ediyorlar, ortamı terörize edip savaşlar çıkarıyorlar. Bu kadar gayrimeşru olunca iç ve dış tehditlere maruz kalmaları ve/veya tehdit algısı yaratarak ulusal ve uluslararası politikalara ayar çekmeleri "normal" hale geliyor. Büyükbaşların birbirlerini kollarken küçükbaşları kontrol ettikleri, yeri geldiğinde de birbirlerine girdikleri (bir) güçler dengesi Küre'deki bütün dengesizliklerin temel nedeni. Demokrasi, adalet, eşitlik, özgürlük ve barış mücadelesi malum güçlere ve onları besleyen dinamiklere karşı verilmek durumunda. Ancak işin içine "bedenler" de girdi.

Kapitalizm tarihsel açıdan feodalizme göre ileri bir evredir. Burjuvazinin çıkarına da olsa, politikanın, sanatın, bilimin ve teknolojinin gelişimini tetiklemiştir. Ancak her olumlu ilerleme bedensel ve zihinsel emeğin özneliğinde gerçekleşir. Bu yüzden politika, sanat, bilim ve teknoloji, eşitlik mücadelesinin organik unsurlarıdır. Politikadan, sanattan, bilimden ve teknolojiden ba-

ğımsız bir eşitlik mücadelesi eksiktir, dahası düşünülemez. Kapitalistler kabloları ve softwareları (yazılım) kimlerin ürettiğini, fişleri de prizden kimlerin çekeceğini iyi bildiğinden tehditleri çıkış noktasında boğmak, bunun için yaşam tarzlarını sistemin bekasıyla uyumlu hale getirmek zorundaydılar. Bugün yaşamın istilasına bedenin istilası da eklenmiş durumda. Marksist edebiyat kuramcısı Terry Eagleton *"Kuramdan Sonra"* adlı kitabında şöyle der: "Eski tarz kapitalizm kendimizden zevk almamızı yasaklar; zira bir kere tadına vardık mı, işyerinin kapısını bir daha çalmayacağımızdan çekinir. Buna karşılık daha tüketimci bir kapitalizm türü kendimizden arsızca haz almamız konusunda bizi ikna etmeye çalışır. Bu şekilde daha fazla meta tüketmekle kalmayız; kendi tatminimizi sistemin bekasıyla bir tutma şansına da erişmiş oluruz."[40] Yapısalcı Marksizmin kuramcısı Louis Alhtusser ise "Marksizme rastlayınca ona bedenimle katıldım" der. Düşünüre göre Marksist kuramda, etkin ve çalışkan "bedenin" edilgin ve spekülatif "bilince" üstünlüğünü hesaba alan bir düşünce vardır.[41]

Gelinen noktada kapitalizmin çıkarlarıyla uyumlu bir antropolojik gelişimden söz edilebilir. Zira eğitimin ve kültürün ipleri çok uzun zamandır muktedirlerin ellerinde. Ancak bütün disiplinlerde olduğu gibi, eğitim ve kültür de emeğin özneliğinden bağımsız gerçekleşmez; dolayısıyla muktedirlerden geri alınmaları her zaman ihtimal dahilindedir. Geri alma sürecinin "bedenlerden" başladığı iddiası ise boş bir iddia değildir. Çünkü beden (ve onun sonucundan başka şey olmayan bilinç), toplumun maddi (ve manevi) yapıtaşıdır.

Üç Görev

Amerikalı muhalif sosyolog Immanuel Wallerstein'a göreyse, hızla değişen ve insan iradesine hiç olmadığı kadar açık hale gelen bu sisteme karşı herkesin üç görevi vardır: 1) Gerçekliği

40 Kuramdan Sonra, Terry Eagleton, Çev. Uygar Abacı, Literatür Yayınları

41 Gelecek Uzun Sürer, Louis Althusser, Çev. İsmet Birkan, Can Yayınları

eleştirel bir kafayla analiz etmekle ilgili entelektüel görev, 2) Öncelikli değerlerin neler olduğunu tespit etmekle ilgili ahlaki görev, 3) Mevcut sistemden daha farklı, daha iyi bir sisteme geçmekle ilgili politik görev.

Kapitalist hegemonya yapı değiştirmeye mecburdur, mecbur olduğu için çaresizliğe mahkûmdur. Her mecburi değişim kapitalizmi kendi mezarına yaklaştıran bir adımdır. Sistemin hazzı önce olumsuzlaması ardından teşvik etmesi beka sorununa çözüm bulma arayışıdır. Lakin haz, bedenin çatışma mekânına dönüşmesine engel olmaya yetmez. Kesintisiz haz üretimininse sisteme -maddi ve manevi- maliyeti vardır. Zira insan, bünyesine giren olumsuzluklar ve uyumsuzluklar karşısında er ya da geç alerjik tepkiler verebilen bir varlıktır.

Zengin bir burjuvaya kolay kolay "ben kapitalistim" dedirtemezsiniz. Özünde ahlaksızlığa karşılık geldiğini bilir çünkü. Ancak işine gelmediğinden "işadamıyım, girişimciyim" vs. der. Sıradan insanlarsa benzer bir ahlaksızlığın (ve türevlerinin) kendilerine zerk edildiğini fark ettiklerinde "ruhsal acı" yaşarlar. Acı eşiği aşıldığında da bedenleri üzerinden sistemle çatışmaya başlarlar. Çatışmanın öldürmediğini, tam tersi güçlendirdiğini fark etmeleriyse özneleşmeye ve özgürleşmeye başladıklarının göstergesidir. Bu durum "yeni" değil, fakat "gecikmiş" bir özneleşme ve özgürleşme halidir. Dolayısıyla "beden" kapitalist hegemonyaya meydan okumanın her zaman canlı zeminidir.

ABD'nin Irak işgali, İran ambargosu, Suriye hamleleri, Çin ablukası, Rusya markajı, Latin Amerika ülkelerine uyguladığı baskılar, Afrika politikaları ve dişli rakiplerinin benzer tutumları, anakronik olduğu iddia edilen kimi emperyal tezlerin o kadar da anakronik olmadıklarının göstergesidir. Ancak günümüzde ne tek başına (klasik) emperyalizm tezleriyle yol almak mümkündür, ne de bahse konu tezler tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Güçlü devletlerin güçsüz devletler üzerindeki yaptırımlarının (emperyal müdahaleler) farklı biçimlere bürünmesi keyfi değil, mecburidir.

İnsanla ve doğayla ilişkisi açısından kapitalizm ve kurumları gayrimeşrudur, bu yüzden beka sorunları bakidir. Beka sorununun diğer nedeni -sisteme içkin olan- ekonomik irrasyonalitedir. Öte yandan, varlıkları tehlikeye girdiğinde yeni bir dünya savaşı çıkartmaktan geri durmayacak devletler tarafından yönetildiğimiz aşikârdır, bu da kapitalist siyasetin özündeki barbarlığı ifşa eder; dolayısıyla beka sorununun bir başka nedenidir. Hal böyleyken kapitalist hegemonyaya karşı verilen tikel ve kitlesel mücadelelerin dili ve yöntemlerinin değişkenlik göstermesi kurucu politikanın doğal eğilimidir.

Kapitalizm tek parça bir organizma gibi davranmasını zaman içinde öğrendi. Sömürü ilişkileri -sınıflar, ülkeler ve bedenler arasında- küresel boyutta ve kesintisiz biçimde sürüyor. Ancak kapitalist yapının kendisinde ve beslenme tarzında değişimler var; bu değişimler karşıt unsurları belirleyip etkiliyor. Üretim hatları parçalandı, emek mekânları ve emek türleri arttı. Hepimiz işçiyiz ancak eskisi kadar homojen bir kitle değiliz. Homojenlik varsayımı propaganda (söylem) düzeyinde işleri kolaylaştırsa bile, beklenmedik değişimler ve farklı talepler karşısında "kontrpiyede" kalınmasına neden oluyor. Bu sebeple, yeni eğilimleri, tarzları, tercihleri, kuşkuları, huzursuzlukları, tespitleri ve tepkileri bir kenara itmemek gerekiyor.

Politik küremiz sömürü ilişkilerinin kurumsal sonucu olan büyüklü küçüklü devletler, hükümetler, muhtelif kurumlar vb. tarafından yönetiliyor; hepsi de tek bir sistemik iktidarın varlığına hizmet ediyor. Mevcut iktidarlara bağlı sermaye grupları şişmeye devam ediyor, sönenler de gidip başka yerde dükkân açıyor. Makro görüntü genel hatlarıyla böyle, lakin mikro düzlemde de bir şeyler oluyor: Kapitalizmin yaşamın hücrelerine sızması ve kontrolsüz hareketleri, iş ve aş taleplerine, barınma, insan, çocuk, kadın, cinsiyet, yaşlı, hasta, hayvan, su, çevre vb. haklarıyla ilgili taleplerin de eklenmesine neden oldu, daha nelere gebe olduğu ise meçhul. Her talep aynı zamanda birer karşı çıkış. Gelgelelim

-köken nedenleri ortak olmasına rağmen- aralarındaki yapısal ilişkiye odaklan(a)mama sorunu söz konusu. "Gecikmiş özgürlük ve 'özne' biçimleri" hakkında fikir yürütürken ele alınması gereken konuların başında bu sorun geliyor.

III

Muhalif paradigmaya ait fikirler hakkında ne kadar cümle kurulursa o kadar iyidir. Kapsama alanlarının genişlemesi ve geleceğe eklemlenmeleri için böylesi gerekir. Marx üniversite yıllarında Genç Hegelcilere katılmış, ardından koca Hegel felsefesini ters yüz ederek Marksist paradigmanın temellerini atmıştır. O da 20. yüzyılda pek çok düşünür tarafından zenginleştirilmiştir. Negri o düşünürlerden biridir.

"Yeni özgürlük ve 'özne' biçimleri" konulu konferansta Negri'ye ve diğer konuşmacı Judith Revel'e sorduğum soruya verdikleri yanıtlar hakkında üç bölümlük bir yazı dizisi tasarlamıştım. Okumakta olduğunuz yazı üçüncü ve son bölümdür, tahminimce tartışmaya en açık olanıdır. İlk iki bölüm Negri'nin özgün söylemlerinden ziyade ilerici politikanın ilkesel bağlamıyla ilgili olduğundan tartışma alanının dışına düşmüştü. Özetlemek gerekirse: Yeni tezlerle bağ kurmanın bir risk değil kurucu ilke gereği olduğunu, bir tezin iyi niyetli olup olmadığını anlayabilmek içinse tez sahibinin geçmişte ödediği bedellere, yaşarken aldığı risklere bakılabileceğini iddia etmiştik. Öte yandan, ideolojik hatların tıpkı damarlar gibi zamanla sertleşip tıkanabildiğini, bu yüzden kimi geleneksel tezleri sorunsallaştırmak gerektiğini, zira toplumsal gerçeklik ile kurucu eylemlilik arasına girerek bir tür (politik) yabancılaşmaya neden olabildiklerini vurgulamıştık. Bununla birlikte, geleneksel ve fakat mevcut şartlar gereği anakronik sayılamayacak kimi yöntemlerin hâlâ işe yaradığını, dolayısıyla fiili durumdan bağımsız bir "özgürlük ve öznellik" girişiminden söz edilemeyeceğini belirtmiştik. Ekonomi-politik süreçler arasında -aynı anda- devamlılık ve yadsıma ilişkisi olduğunu; 150

sene öncesinin tezlerinin geçerliliklerini tamamen yitirmediklerini, 20 sene önce öne sürülen tezlerinse gerçeklerin dışına düşmediklerini ifade etmiştik. Ve asıl sorunun, kapitalist hegemonyanın mağdur ettiği "tikellikler" arasında işbirliğinin kurulamaması olduğunu öne sürmüştük.

Yaşlı Köstebek

Negri'ye göre, küreselleşmeyle beliren ve küreselleşmeyi belirleyen (yeni) emperyal zeminde farklı muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlar büyük oranda özerk yapılardır ve özerklikleri olumlanmalıdır. İlaveten, muhalif alanın boşluklarını kapatabilecek esneklikten (de) söz eder. Onu da "yılansı kıvrılışlar" olarak betimler. Yılansı kıvrılışla neyi kastettiğini anlamak için Hegel'in "yaşlı köstebek" metaforunu hatırlamakta yarar var: Hegel, "Tarih Felsefesi Dersleri" adlı eserinde tarihin tininden söz eder, onu da toprağın altında ilerleyen bir köstebeğe benzetir. "Yaşlı köstebek" beklenmedik anlarda ortaya çıkarak insanları şaşırtır, dahası değişimlere neden olur. Hegel bu metaforu şöyle açıklar: "Toplumsal bilinç çoğu zaman kendinin bilincinde değildir, ancak kendisiyle içten içe çelişki halindedir. Bahse konu çelişki olmazsa toplumsal ilerleme de olmaz."

Marx (da) devrimci süreçleri yerin altında ilerleyen yaşlı köstebeğin faaliyetlerine benzetir. Hegel'den farkı, köstebeği çok daha somut hedefler doğrultusunda örgütlemesidir. Dolayısıyla köstebek, düşmanının zayıf anını kollayan "devrimci özneden" başkası değildir. Amacını bilir ve asla pes etmez. Azimle, kararlılıkla yerin altını kazar durur. Aslında gelmekte olanı hazırlamaktadır.

Yılansı Kıvrılışlar

Negri -sömürü ve egemenlik ilişkilerinde yaşanan değişimlerden ötürü- işçi sınıfının yapısının ve mücadele tarzının değiştiğini belirterek köstebeğin tarihsel misyonunu tamamlandığını iddia eder. Michael Hardt ile kaleme aldıkları İmparatorluk adlı çalış-

malarında şu ifadelere rastlarız: "Bazı emek ücretli, bazısı değildir; bir kısım emek fabrikaya hapsedilmiş, bir kısmı toplumsal alanın tamamına yayılmıştır. Ancak hepsi kapitalist disipline ve kapitalist üretim ilişkilerine tabidir. Bu 'yeni proletaryanın' yapısına ve ifade ettiği mücadele biçimlerine yakından bakmak gerekir... Yerel/özerk olmalarına rağmen küresel hegemonyaya doğrudan karşı çıkabilmekte, ekonomik ve politik mücadele arasındaki geleneksel ayrımı parçalayarak aynı anda hem ekonomik, hem politik, hem de kültürel tepkiler verebilmektedirler. Dolayısıyla bunlar bio-politik, yani hayatın biçimi üzerine yürütülen kurucu mücadelelerdir... Marx'ın yaşlı köstebeği artık ölmüştür. Öyle görünüyor ki, günümüzün 'İmparatorluğuna' geçiş döneminde köstebeğin kazdığı tünellerin yerini yılanın sonsuz kıvrılışları almıştır."[42]

Negri'ye göre yılansı kıvırılışlar, günlük yaşamda emperyal baskıyla doğrudan çatışan tikelliklerin bitmek bilmeyen aşındırma hareketleridir. Tikelliklerden teşekkül topluluğu ise "çokluk" olarak adlandırır. Şahsen yapılanların -son kertede- yaşlı köstebeğin yaptıklarından pek farklı olduğunu düşünmüyorum.

Negri'den, "Sınıf kavramıyla ikame ettiğini düşündüğüm çokluk kavramını örneklendirmesini" rica ettiğimde kısacık bir anekdottan söz etti: 15 gün önce Japonya'da arkadaşıyla caddede yürürken bir grup insanın nükleer karşıtı eylemine tanık olmuş. "2011 depreminin ve peşinden gelen tsunaminin neden olduğu nükleer felaketin boyutları hakkında bilgim vardı" diye de ekledi (Uzmanlar Fukuşima 1 Santrali'ndeki kazayı Çernobil felaketinden sonra yaşanan ikinci büyük kaza olarak tanımlamışlar, bütün reaktörlerde yaşandığı için de en karmaşık kaza olarak tespit etmişlerdi. İnsan bedenleri ve doğa üzerindeki olumsuz etkileri hâlâ sürmektedir). Negri eylemcilere sokulup "Siz kimsiniz?" diye sorduğunda şaşırtıcı biçimde "Biz çoğunluğuz" cevabını almış. "Söylemlerimde vurguladığım çokluk demeseler de kim oldukları belliydi. Onlar ciddi bir sorun karşısında -sağ ve sol paradigma-

42 İmparatorluk, A. Negri & M. Hardt, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları

lardan bağımsız olarak- ortak refleks gösteren tikelliklerdi. Onlar Çokluk'tu" dedi.

Diğer konuşmacı ve Negri'nin hayat arkadaşı Judith Revel'in cevabına gelince: Direniş ve çatışmanın 68'lere kadar fabrikada cereyan ettiğini, ancak günümüz kapitalizminin 24 saat her yerde olduğunu ve kendini var eden değerleri sürekli üretmeye devam ettiğini belirtti. "Yapmamız gereken çok açık. Biz de günlük varoluşumuzla ve kesintisiz işbirliğiyle değer üretmeli, direnmeliyiz. Bu açıdan internet ve bilişsel emek son derece önemlidir. 68'lere kadar arkaik forma sahip kapitalizm, hayatın, öznelliklerin ve potansiyel direncin değişmesiyle birlikte form değiştirmiş, 68'e cevap olarak o da kendisini dönüştürmüştür. Bio-iktidar ve bio-politika kavramları bu dönüşümün sonuçlarıdır" diyerek sözlerini bitirdi.

Negri'nin Tespitleri

Konferansın son bölümünde Negri, kimlik siyasetinin, güncelliğini yitirmiş toplumsal öznenin, (siyasal iktidar-kurumsal muhalefet didişmesi olarak da bilinen) iki kutuplu politikaların ve ilgili politik terminolojinin açmazlarına değindikten sonra aşağıdaki tespitlerini paylaştı:

"Foucaultcu yaklaşımla ifade etmek gerekirse; disiplin toplumu liberalizmin bir önceki evresine ait belirleyici kavramlardan biridir. Bugün finans kapitalin (mali iktidar) güdümündeki bir kontrol toplumundan, yani liberalizmin yeni evresi olan neo-liberalizmden söz ediyoruz. Buna rağmen zaman zaman devrimci kırılmalar ve hareketlenmeler de yaşanmaktadır. İngiltere'de Blair dönemi sözde Yeni Sol'un (Üçüncü Yol) denendiği ancak yenildiği bir süreç olmuştur. Üzerinde konuşmaya bile değmez.

Bio-politika, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması, böylece potansiyel direnişin ve muhalefetin sönümlendirilmesi ve hayatın bizatihi kendisinin sermayenin hizmetine verilmesi demektir. Amaç Bios'un, yani insanın ve doğanın birliğinin mak-

simum seviyede sömürülmesidir. Buna rağmen finans kapital kendi içsel çelişkilerini üretmeye devam etmektedir: Hayatın şeyleşmesi ve öznelerin yabancılaşması finansın aşkınlamasına, çalışanların da makineleşerek kapitalizme eklemlenmesine ve otomatlaşmasına neden olmaktadır. Oysa bireysel emek yaratıcıdır ve üretim bireyler arası işbirliğini gerektirir. Aşkın finans bu işbirliğini bozmaya çalışır. Özel mülkiyete gelince; gerçek üretimden uzaklaşarak ranta dönüşmüştür" (Yazarın notu: Böylelikle kendi maddi köklerini dinamitlemiştir).

Maddi emek maddi olmayan bilişsel emeğe dönüşmüş, birlikte çalışma pratiği azalmış, gittikçe azalmaktadır. Bu durum emeğin organizasyonunda yenilenme gerektirmektedir.

Beden artık bio-kapitaldir. Çatışma eskiden fabrikadayken bugün bedende gerçekleşmektedir. Bu durum işçiye (emekçiye) görece özerklik (otonomi) de sunmaktadır. İşçi, kapitalizmin kullandığı salt bir araç değildir artık; antropolojik açıdan değiştiğinden kendi bedeni üzerinden sermayeye bir 'karşı geliştir' aynı zamanda. Dolayısıyla yeni sınıf çatışması bio-politiktir.

Tekillikleri yalnızlıklarından kurtarıp biran önce çokluğa entegre etmek zorunludur.

Finans kapitalin yapısal krizleri çelişkilerin altlarının çizilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla direnişe karşı hegemonyanın şiddet dozu artmıştır. Ancak sermaye olup bitenler karşısında tarafsız(nötr) olduğunu iddia ederek çokluğu manipüle etmekte, çokluğun asıl aktör olduğunu unutturmakta ve hakiki olanla hakiki olmayanın ayırt edilemez hale gelmesini sağlamaktadır.'

Gerçek üretim eşit ve özgür bir toplumda işbirliğiyle (kooperasyon) olur. Bugünkü köleleşmeye karşı gelinmeli, emek özgürleştirilmelidir.

Kapitalist hegemonyanın eğitim politikalarını bozmalı, neo-liberal oluşumlar yerinden edilmelidir.

Metropoller, maddi ve maddi olmayan emeğin organize edildiği, sistemin entelektüel aklı ele geçirdiği ve fakat yeni karşı-

laşmaların ve yeni çatışmaların gerçekleştiği mekânlardır. Bu bağlamda sınıfsız toplum arzusuna eklemlenebilen politik hareketlerin arayışı kesintisiz sürmelidir."

28 Nisan 2013 gecesi konferans notlarını bilgisayarıma aktarırken, eşim de kendi bilgisayarında işle ilgili bir raporu yetiştirmeye çalışıyordu. Sabah 06.00'da kalkıp 06.50'de servise yetişecekti. Servisi kaçırırsa bir buçuk saatlik aktarmalı bir yolculuk onu bekliyordu. Peşinden ben de çıkıp işe gidecektim. Eşim yanı başımda isteksizce tuşlara vururken, ben, arzuyla ve hırsla yazıyordum. Belki de irili ufaklı milyonlarca köstebeğin yaptığını yapıyordum. Aslında Negri de köstebeği tamamen yok saymıyordu. Konferanstaki konuşmasının bir yerinde kurduğu şu cümleyi özellikle sona sakladım:

"Kapitalizmin her krizi, kendi içsel çelişkilerinin altını çizdiği gibi, çokluğun kırıcı hareketlerini de olgunlaştırmaktadır. Köstebek içerden kemirmektedir!"

Duygudan Pratiğe Özgürlük

"İnsanlar bilmediklerinin tutsağıdırlar, bilgiye ulaşınca özgürleşirler."

Baruch Spinoza

Varlığımız -canlı cansız- pek çok varlıkla kurduğumuz ilişkilere bağlıdır. Spinoza bu nedensellikten yola çıkarak "İnsan iradesi özgür değildir" der ve bunun bir hakikat olduğunu iddia eder. Gelgelelim insanoğlu, iradesinin tamamen özgür olduğu varsayımına takılıp kalmıştır. İnsanlara küsüp -sözde özgür irademizle- münzevi bir hayatı tercih etsek bile, bir kedinin, sardunyaların, hatta bir insanın yarenliğine ihtiyaç duyarız. Yemeklere ve oksijene küsme şansımızsa zaten yoktur. Bu tür bir eğilim ölüme yakın durmak anlamına gelir.

Hayatta değiştiremeyeceğimiz doğal yasaların ve değiştirebileceğimiz koşulların bilgisine sahip olmak; varlığımızı güçlendiren şeyleri arzulamak, tehdit eden şeylereyse karşı koymak irademizi özgürleştirmeye yetmese de özgür hissetmemize yeter. Bu da hem zihinsel hem bedensel anlamda eylemekle, yani merak etmekle, deneyimlemekle mümkündür. Başta insanlar olmak üzere, canlı ve cansız varlıklarla kurduğumuz ilişkilerde etkileme ve etkilenme kapasitemizin artması da bu çabalarımıza bağlıdır.

Özgür hissetmemizin basit mantığını bu şekilde özetledikten sonra Çetin Balanuye'nin *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?*

adlı enfes kitabındaki şu cümlesini paylaşalım: "Spinoza'ya göre olup biteni bir ölçüde kavrama olanağımız vardır ve bu bizim yegâne özgürleşme yolumuzdur."[43]

Edebiyatçı ve savaş karşıtı düşünür Edward Bond ise, değiştirebileceğimiz halde itaat etmeyi tercih ettiğimiz durumlara ve onların sonuçlarına dair şöyle der: "İnsanlar hayatta kalabilmenin tek yolunun 'kabul etmek' olduğunu düşünürler ve sonunda bu durumun onları yok edeceğini görmezler."

İnsanın varlığını sürdürmesi, kabul etmesi gereken gerçekler ile kabul etmemesi gereken durumları ayırt edebilmesine bağlıdır. Söz gelimi, "bir arada yaşamak" kabul etmesi gereken gerçeklerden biriyken, "tek taraflı yaptırım ve sömürü" kabul etmemesi gereken durumların başında gelir. Meseleye bu şekilde bakabilen bireylerin sayısı toplumun politik vizyonunu belirler. Vizyonun belirlediği yapının devamlılığı ise bireylerin etkileme ve etkilenme kapasitelerine bağlıdır. Kendimizi özgür hissedebileceğimiz bir yaşamın kurulumunda ve sürdürülmesinde toplam kapasitenin neye karşılık geldiği önemlidir. Kapasitenin açığa çıkmasının yoluna gelince; dozunda özerklik ile mutlak örgütlülüğün sentezinden geçer. Nazım'ın dediği gibi; "Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine!"

Ağaçlar ve İnsanlar

Epik ve estetik bir dizenin ardından nesnel cümleler kurmak olmaz; geçişi sağlayacak lezzette ve içerikte ifadeler gerekir. Hermann Hesse'e kulak verelim: "Tapınaktır ağaçlar. Onlarla konuşmayı, onları dinlemeyi bilen hakikati öğrenir. Öğretiler ve reçeteler vaaz etmez onlar; münferit şeylere aldırmadan hayatın kadim yasasını söylerler."[44]

Şimdi daha serin cümlelere geçebiliriz. Ağaçlar hareket edemeyen tikel varlıklardır; bir araya gelerek ormanı oluştururlar.

43 Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor, Çetin Balanuye, Ayrıntı Yayınları
44 Ağaçlar, Hermann Hesse, Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kolektif Kitap

Canlı varlıklar türdeşleriyle ve diğer canlı türleriyle oluşturdukları habitatlar sayesinde varlıklarını sürdürürler. Biyolojik ömürleri bitince yerlerini yenileri alır. İnsan, canlı varlıklar arasındaki karşılıklı fayda ilişkisinden (mutualizm) muaf olmadığı gibi, yaşamın doğal etiğini kavramakla yükümlüdür. Zira olgular ve olaylar hakkında düşünme, bağıntılar kurma ve sonuçlar çıkarma yetisine sadece insan sahiptir. Dolayısıyla insanın kendisini özgür hissetmesi, iradesinin özgür olmadığını idrak etmesiyle ilgili "etik" bir sorundur. Karşılıklı fayda ilişkisi içinde olduğumuz canlıları hiyerarşiye tabi tutmamak, en önemlisi sömürmemek, bahse konu etiğin gereğidir, özgürlük hissinin de zeminidir. Ortada (mutlak) yasalar varken, sözde özgür irademize yaslanarak yasaları delmeye kalkarsak -bırakın özgür hissetmeyi- kendi mezarımızı kazmaya başlarız. Bugün kapitalizmin ve onun ürettiği bozulmuş iradenin tam olarak yaptığı budur. En trajik örnekleri ise ekolojik yıkım ve savaşlardır.

Dahil olduğumuz ilişkiler ağı zannettiğimizden çok daha belirleyici, çok daha bağlayıcıdır. İranlı düşünür Ali Şeriati İnsanın Dört Zindanı adlı kitabında, önce Doğa'ya, sonra tarihe, daha sonra topluma ve son olarak da kendimize kayıtlı oluşumuzdan söz eder. Bu verili durumu da "mahpusluk" olarak betimler.

Doğa'ya, tarihe, topluma ve kendimize kayıtlı oluşumuz bir tür mahpusluk gibi görünse de "kader" değildir. Çünkü işin içinde insanın yapıp edebilme kudreti vardır. Ayrıca ortada mahpusluk varsa kurtulmak, hapishaneyi tasarlayanları ve hüküm verenleri de sorgulamak gerekir. Kabul etmemiz gereken gerçekler ile kabul etmememiz gereken durumları ayırt ederek harekete geçtiğimizde, yani özgürlük hissimizi artıran eylemlilikler içinde olduğumuzda, hem mahpusluk duygusundan kurtulur, hem de kaderimizi büyük ölçüde tayin etmiş oluruz.

Ormanı oluşturan ağaçların yaptığı gibi; yaşam alanı oluşturma, bu sayede yaşamda kalma çabası içindeyiz ve bu çabamız hiç bitmeyecek. İradi bir varlık olan "insan" ile iradesiz bir varlık olan

"ağaç" arasında benzerlik kurulamayacağı, hele ki özgürlük kavramı üzerinden hiç kurulamayacağı öne sürülebilir. İnsanın özgür iradeye sahip olmadığına ikna olduysanız, ağaçların iradesizliğini o kadar da sorun yapmayınız. Ağaçlarla aramızdaki farkın "akıl" olduğunu, aklın da bize sorumluluk yüklediğini unutmayalım yeter. Kaldı ki bitkisel bir yaşamı tercih etmemek özgür yaşamın bilgisine sahip olmayı gerektirir. Özgür yaşamın bilgisi dendiğinde akla "etik" gelir.

Doğa'nın işlerindeki mutlak yasaları görmek, insanın yaptığı işlereyse çözümleyici yaklaşmak, yeri geldiğinde radikal eleştiriye tabi tutmak "Ütopya" öncesi özgürlük pratikleridir. Bu bağlamda çözümlemenin ve eleştirinin kapsamını geniş tutmak önemlidir. Çözümlemeyi ve eleştiriyi siyasal iktidarla sınırlandırmak kurumsal muhalefeti kemikleştirebilir belki, ancak kurucu muhalefetin alanını genişletmeye yetmez. Ayrıca kurumsallaşmış bir muhalefetin -çoğu zaman- Distopya'nın yeniden üretimine hizmet ettiği unutulmamalıdır. Zira bir sürecin kurumsallaşması ile kuruculaşması arasındaki fark, yaşam ile ölüm arasındaki fark gibidir. Velhasıl, bireysel özgürlük hissinin toplumun özgürlük talebiyle buluşması zorunludur. Bireye "içkin" duygulardan biri olan özgürlüğü toplumsal boyutta "aşkın" bir ilke kılmak, onu bir hissediş olmanın ötesinde tatminkâr bir pratiğe dönüştürür. Sonuç hakiki yaşamdır.

Çay Koyun, Yeniden Başlıyoruz

"İki şey arasında hiçbir ortaklık olmadığı zaman, onlardan biri ötekinin nedeni olamaz."

Baruch Spinoza

Ben bir felsefeci değilim; denk geldiğim felsefi metinleri sorgulamayı seviyorum. Okuduğum her metne kuşkuyla yaklaştığım anlamına gelmeyen bu durum bana iyi geliyor, dahası yaşama sevincimi artırıyor. Afşar Timuçin'in dediği gibi: "Felsefe bilinçle yapılırsa bir sevinçtir. Ve her bilinç gerçekliği kendi koşulları çerçevesinde görebilir, yorumlayabilir."[45]

Marx da, yaşam koşullarının kişinin bakış açısını belirlediğini, toplumdaki egemen düşüncenin de üretim ilişkilerinin sonucu olduğunu söyler.

Verili koşulların düşünme şeklini belirlediği toplumsal gerçeklikte felsefe ile politikanın yakınlaşması kaçınılmazdır. Ersin Vedat Elgür, *Felsefenin Arzusu: Politika* adlı titiz çalışmasının temel iddiasını şöyle belirtmiş: "Felsefe, gerçekliği (gündelik hayatı) kendi düzeyine çekip politikleşirken, politika da kendi nesnesini felsefeleştirmektedir. Marx, bu yönüyle felsefenin belirlenim kazanmasını sağlayan ve sınırlarını göstererek geçişi sağlayan düşünür olur."[46]

Belli ki ortada bir "arzu" var. Terry Eagleton'a göre "arzu" ey-

45 Felsefe Bir Sevinçtir, Avşar Timuçin, Bulut Yayınları
46 Felsefenin Arzusu: Politika, Ersin Vedat Elgür, NotaBene

lemlerimizin arkasındaki itici güçtür ve özünde toplumsal niteliktedir. Bu yüzden geniş bir bağlama yönlendirilmelidir. O bağlam politikadır. Radikal politika ise arzularımızın yeniden eğitilmesidir ki iyi şeyler yapmaktan zevk, kötü şeyler yapmaktan acı duymak gerekir.[47]

Peki, arzuyu tetikleyen nedir? Kuşkusuz bilincimiz ve (bilincimizi aşan) doğal yasalardır. Hangisinin ne oranda etkili olduğu felsefenin ve bilimin kafa patlattığı konulardan biri olsa da şimdilik şu tespitle yetinelim: Felsefenin biricik arzusu aslında hakikati bütün boyutlarıyla kavramaya çalışmaktır. Kapalı devre zihinsellikten kurtularak yaşamı yorumlamaya başlaması, peşinden dönüştürmeye meyletmesi, bilincin ve (bilinci aşan) doğal yasaların ortak çalışmasıdır.

Doğal yasalar eninde sonunda iyi işlere imza atarlar, yani olumluluk üretirler. Deprem, yerkabuğunun yeni bir dengeye kavuşma hareketidir. Hava olayları yerkürenin ısıl dengesini sağlar; ani ve aşırı olanlarının çoğu küresel ısınmanın sonucudur, bu açıdan birer uyarı niteliğindedir. Benzeri sayısız yasa yaşamın devamına katkıda bulunur, hatta devam sebebidir. Meteorların dinozorların neslini tüketmesi bu gerçeği değiştirmez.

Arzunun biz insanoğlunu ilgilendiren tetikleyeni daha ziyade bilinçtir. İyiliğin ve kötülüğün bilgisini içselleştirerek olumlu ya da olumsuz eylemlere dönüştüren odur. Eagleton'un belirttiği gibi, bu da arzuların eğitilmesiyle mümkündür. "İyi şeyler yapmaktan keyif almayı, kötü şeyler yapmaktan acı duymayı" öğreten eğitim, etik bir eğitimdir.

Bilinçli olmak; algılayabilmek, yorumlayabilmek ve dönüştürebilmek demektir. Bu üç yetinin toplamı belli bir kudrete karşılık gelir. Kudretse "etik-politik" sorumluluk yükler. Bilinçten sorumluluğa uzanan bu dizgede yetkiye yer yoktur. Zira yetki eşitsizliğin köken nedenlerinden olduğundan, hem etikle hem politikle çelişir. Bir eyleme öncülük etmek yetki kazandırmaz, yalnızca

47 Kuramdan Sonra, Terry Eagleton, Çev. Uygar Abacı, Literatür Yayıncılık

sorumluluğu artırır. Sorumluluk almak erdemli bir davranıştır, Aristoteles'e göre politika erdemli bir etkinliktir. Bu yüzden her insan "etik-politik" bir bedendir ve Dostoyevski'nin dediği gibi, "Her insan herkese karşı her şeyden sorumludur."

Bir insanın bütünlüğe ne oranda katkı sağladığı, eşitsizliklere ve sömürüye ne oranda karşı çıktığı, o insanın etik-politik yoğunluğunun göstergesidir. Yoğunluğu düşük olanların çoğunlukta olduğu bir toplumda çürüme hızı yüksektir. Bu tür insanların azınlıkta olmaları çürüme ihtimalini düşürür ancak sıfırlamaz. Toplumsal dokunun tamamen sağlıklı olması insanların tamamının etik-politik bedenlere dönüşmesine, kısacası bilinçlenmelerine bağlıdır. Bu tür bedenlerden oluşmuş bir toplumda temel kurucu ilke (norm); iyi şeyler yapmaktan keyif almak, kötü şeyler yapmaktan acı duymaktır.

Kişinin dağ başında ya da ıssız bir adada tek başına yaşaması sorumluluklardan muaf olmasına yetmez. Muaf olması için ölmesi gerekir. Hatta ölmekle de kurtulamaz; yaşarken yapıp ettikleri arkasından konuşulmaya devam eder. "Öldükten sonra ne gam!" diyenler olabilir. Zaten yazımız -daha ziyade- öyle düşünenler içindir.

Suyu akışına bırakırsanız yatağını bulur; geçtiği yerleri ve denize döküldüğü noktayı da yaşam alanlarına dönüştürür. Suyun doğasıyla uyumlu ilişki kurmak, sebep olduğu canlı varlıkları gözetmek, bir çocukla konuşurken göz hizasında kalmak, kentleri engelli yurttaşlara uygun tasarlamak, kimsenin hakkını yememek vb. etik tutumlardır. Enerji üreteceğiz diye (ki o enerjinin çoğunu ayrıcalıklı azınlık kullanır) suyun doğal akışına müdahale edenlere, dindar nesil yetiştireceğiz diye çocukların zihinlerini karartanlara, hak hukuk tanımayanlara ve kişisel kazancını bir işçinin canından üstün tutanlara karşı mücadele etmekse hem etik hem politik tutumlardır. Hasılı, politika etikten etik politikadan bağımsız değildir.

Cinsellik insan türünün devamını sağlayan doğal bir yasadır.

Başta nevroz, pek çok ruhsal rahatsızlıkların cinselliğin bastırılmasından kaynaklandığını tespit eden ilk bilim insanı Freud'dur. Onun hakkında öğrencilerin zihinlerine yalan yanlış bilgiler zerk ederek bilimsel düşüncenin ve cinselliğin bastırılmasını amaçlayan "sakat bilinç", cinsel sapkınlıkların ve çocuk istismarlarının en yoğun yaşandığı kültürleri yaratan bilinçtir. Sakat bilinçlerin toplumsal yaşamdan silinmesi, felsefe ile politikanın bütünleşmesiyle mümkündür. Elgür'ün deyimiyle bu durum felsefenin arzusu şeklinde tezahür ediyorsa, iki disiplinin bütünleşmesinin olanakları üzerine kafa yormak entelektüel sorumluluktur. Böyle söyleyerek sorumluluğu bir grup azınlığa yıkmak niyetinde değiliz. Zira "entelekt" akıl demektir, her sağlıklı insanda az çok bulunur. Her insanda bulunan ve diğer canlılarda bulunmayan "şey" önemli avantajlar sağlar, sağladığı oranda da sorumluluk yükler. Mesele onu kullanabilmektir. Aklı kullanabilmek etik davranabilmek demektir, paçayı kurtarmasını bilmek değil. Memleketim Devrek'te ülkenin en iyi baston ustaları bulunur. Ağaç dallarını zarif ve dayanıklı bastonlara dönüştürmek beceri işidir. Lakin ustalık, ağaçları bilmeyi, onları koruyup kollamayı, kontrolsüz kesim yapmamayı, yapanlara müdahale etmeyi, velhasıl etik davranmayı gerektirir.

Şimdilik Son Söz

İnsanlığa ve doğaya katkı sunacak aklın içinden "etik-politik" geçer, "para-politik" değil. Hakikati kavrama arzusu olan felsefe ile hakiki yaşamın kurucu organizasyonu olan politikanın bütünleşmesi "etik-politiğin" ön koşuludur; insanlığın yeniden ve daha iyi başlamasını sağlayacak olan da budur. Fidel Castro'nun, "Biz yenilirsek kalkar yine deneriz" inadı; Samuel Beckett'ın, "Hep denedin, hep yenildin. Yine dene, yine yenil, daha iyi yenil" öğüdü; kendi küllerinden doğan Simurg Efsanesi; Albert Camus'nün Sisifos Söylencesi; Nietzsche'nin Sonsuz Dönüş'ü aynı temaya işaret eder: Yenildiği halde her defasında yeniden denemek in-

sanın yazgısıdır. Kendisini ve ait olduğu toplumu başka türlü var edemez çünkü!

Bilgeye sormuşlar, "Her şeyi kaybettik, şimdi ne yapacağız?" Bilge cevap vermiş: "Çay koyun, yeniden başlıyoruz."

MURAT MÜFETTİŞOĞLU

Hakikat Masal Değildir

Politik Felsefi Değinmeler

"Gilles Deleuze, 'Hakikat, onu yeniden üretme arzumuzla ilişkilidir' diyerek hakikatin yeniden üretilebilen boyutuna ve yenilenmesi gerekliliğine dikkat çeker. Ursula K. Le Guin zor zamanların geleceğinden dem vururken, 'Özgürlüğü anımsayabilecek yazarlara ihtiyaç duyacağız. Şairlere, hayalperestlere; daha büyük bir hakikatin gerçekçilerine' der. Thomas Bernhard iki tavra da yakın durarak meseleyi bağlar: Daima 'ama' diyecek birileri olmalıdır. Oysa hep her şeyi belirleyen birileri oluyor. 'Hakikat' aslında sadece bir 'ama' ekleyip cümleyi tamamlamaktır."

"Müesses nizam" da denilen kurulu düzen standart kapitalizmin bir parçası iken, ülkede ve hatta dünyada standart kalmadığından vahşi kapitalizmin etkileri gün geçtikçe daha çok hissediliyor. Murat Müfettişoğlu, bütün bu zorlu koşullar altında yaşamakta olduğumuz zamanın içinden geçerken bildiğimiz ya da bildiğimizi düşündüğümüz entelektüel, ahlaki ve politik kavramları felsefenin mihenk taşına vurarak *Hakikat Masal Değildir* ile tartışmaya açıyor. Politik felsefenin hayatla bağlarını kuruyor, felsefenin hayatın ne kadar içinde olduğunu kavramamızı sağlıyor.

www.tekinyayinevi.com
/tekinyayinevi
/tekinyayinevi

ISBN 978-9944-61-290-6